

ČASOPIS ZA ZGOĐOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
8. (XLIII.) LETNIK 1972
PRVI ZVEZEK

1972

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata Historical Abstracts in America:
History and Life

Abstracts of articles in this journal are included in Historical Abstracts and America:
History and Life

Na sprednji strani platnice je fotografija okupatorjeve skice napada na Pohorski bataljon
(Tone Ferenc: Nov okupatorjev dokument o napadu na Pohorski bataljon 8. I. 1943, str. 153)

Naslov uredništva ČZN: Pedagoška akademija Maribor, Mladinska 9

Redakcija tega zvezka je bila končana januarja 1972

Za znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Jože Koropec

SREDNJEVEŠKO KONJIŠKO GOSPOSTVO

Proti koncu 10. stoletja so se morali Ogrji odpovedati pohodom prek naše zemlje, ki so jo za njimi obvladali Nemci in jo zajeli v Podravske in Savinjske krajine koroške vojvodine oziroma svojega cesarstva. Obe krajini in vojvodina so si bile še dolgo sosedbe prav pri Konjicah, ki so bile prvič omenjene 1146 (Conuwiz) kot sedež župnije v Podravski krajini.¹

Leta 1164 je oddal plemič Leopold I. Konjiški štajerskemu krajišniku, katerega ministerial je bil, žičko dolino in dobil zato od njega v last Malahorno (Malchen), Videž (Wides), Koblje (Chobilenbach), Lokvo (Lonke) in kmetijo pri Slovenjem Gradcu.²

Ortolf Konjiški z brati je 1182 morda dovolil žičkemu samostanu ribolov v Oplotnici in delu Dravinje. Ortolfov ugled je rasteel, 1191 je bil knežev komornik. Med 1192 in 1197 so postali Rogaški — sicer krški fevdniki — njegovi vazali. Vir ga zadnjič omenja 1202 v družbi njegovih bratov Otakarja in Leopolda II. Verjetno je prav njegova po imenu neznan hčerka vzela plemiškega Alberta in mu prinesla v zakon krško gospostvo Rogatec in delež pri konjiškem gospostvu. Njen rod v Rogatcu je izumrl pod konec 13. stoletja. Tudi Zrečki se je poročil menda prav z Ortolfovo sestro in si s tem pridobil njeno doto Konjiško vas (1222 Alt Conuwiz). Zrečki je 1281 podelil Konjiško vas žičkemu samostanu. Še leta 1390 je darovala isti ustanovi Neža Zrečka dvora pri konjiški cerkvi, 18 kmetij in polkmetij ter gornine, 1395 pa možu Leopoldu VI. Konjiškemu iz Jamnika dvor pri konjiškem gradu in 4 domce v Tribniku. Druga Ortolfova sestra je bila menda Kunigunda Mariborska, ki je podarila 1229 žičkemu samostanu 2 kmetiji v Konjiški vasi. Ortolfov brat Otakar je podaril 1206 Žičam, kjer je bila rodbinska grobnica, 3 kmetije v Oplotnici in potrdil zadevno listino s pečatom, ki je prikazoval kot znak rodbine lilijo. Drugi brat Leopold II. je zastavil 1230 gornjegrajskemu samostanu za posojilo dedno odvetništvo nad to cerkveno ustanovo. Ob njegovi smrti sta sinova darovala 1234 žički kartuziji 2 kmetiji v Ložnici (Lasiniz).³

Leopold IV., vnuk Leopolda II., je izročil pred 1284 odvetništvo nad Gornjim gradom Ulriku Vovbrškemu, prodal 1296 žičkemu samostanu 4 kmetije pri ruševinah gradu Kozji rep (Kozarep, Stargrad) pri Rančah na Pohorju, izročil studeniškemu samostanu 1306 tri posesti v Dobravi (Hard) in Novi vasi, kjer (v Novi vasi) se je 1308 Ranjhold Konjiški odpovedal pravicam do desetine prav tako kot v Tribniku (pozneje bivša Windischgrätzova graščina-

¹ Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915 (Gradivo IV), št. 222

² Gradivo IV, št. 479

Hans Pirchegger, Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters III, 1938 (Pirchegger), 237

³ Avguštin Stegenšek, Konjiška dekanija, 1909 (Stegenšek), 59

Gradivo IV, št. 659, 788, 802

Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev V, 1928 (Gradivo V), št. 506, 612

Pirchegger, 238, 239

Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güter. Städte und Märkte, 1962 (Untersteiermark), 138-139, 142, 144, 145, 233

na v Konjicah). Leta 1306 se je Leopold IV. prepiral z žičkim samostanom zaradi ribolova v Oplotnici in Dravinji, nato pa ga je pred 1319 obdaril s posestmi v Stranica in v Draži vasi.⁴

S Konjiškimi, ki so imeli некоč vazale v Rogatcu, Zbelovem, Oplotnici, Zrečah, Koritnem, Radani vasi, Orehovi vasi in »Zajevšah« (sedaj kmetija Jevšek v k. o. Brezje pri Oplotnici), je šlo konec 13. stoletja h koncu. Razjedali so jih podeljevanja, delitve in dote za mnoge hčerke. Tako je izročil Oton Lichtenstein 1302 Žičam Markečico (Marquarsdorf), ki jo je dedoval kot rogaški delež iz konjiškega gospostva. Leta 1312 so prodali Lichtensteini za 200 mark precej svojega konjiškega deleža Viltuškim, obdržali pa še nekaj posesti pri Konjicah, Dobravi, Pogledu, Zbelovem, Jablanah in Lovrencu na Dravskem polju. Leta 1325 je izročil Ortolf III. Konjiški, sin Leopolda IV., Viltuškim od svoje dediščine in imetja 2 kmetiji in 2 domca v Raskovcu (Raskotetz), 16 računskih veder (računsko vedro = okoli 105 litrov) gornine v Vešeniku (Vissingen), 6 kmetij in pol in gornino v Gračiču (Gradschitz) ter nekaj vazalov. Viltuški so odkupili med drugim še kunšperški delež Konjic. Večina konjiškega gospostva je prehajala tako v njihovo last, zlasti 1329, ko so jim prodali Konjiški večino svojih zadnjih deležev konjiškega gradu (Haus), obdržali pa le še vas, Polene (Polena), 4 domce v Draži vasi (Drasendorf), nekaj vinogradov, travnikov, sadovnjak in osebje. Deleže konjiškega gospostva je odtujeval tudi Leopold V., brat Ortolfa III. Ptujskim je najprej zastavil 1323 del gradu (Schloss), leto kasneje pa jim prodal 22 kmetij in pol, 2 travnika in gornine v Suhadolu (Suhodol) in Železniku (Schelesnik — k. o. Loče), kmetijo v Leskovcu (Leskowetz — Leskovec je zahodni del vasi Zgornje Pristave) in mlin na Dravinji pod Konjicami. Ptujski so odstopili svoje pravice do deleža konjiške trdnjave Viltuškim. Konjiški so končno grad izpraznili in se preselili okoli 1337

⁴ Albert Muehar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark VI*, 1859 (Muehar VI), 163 Stegenöck, 59, 61 Pfrehger, 241 Untersteiermark, 195

v Jamnik (Holenstein, prvič omenjen 1342) kot vazali Viltuških. Tudi z novega bivališča so posest bolj zapravljali, kot pridobivali. Pomagali so ustanoviti veliko dravskopoljsko bratovščino, ustanovili 1369 sirotišnico v Konjicah, zamenjali s konjiškimi gospostvom 1389 vas Osrednik in dvor pri Zrečah za dotedanji konjiški Pobrež. Leta 1389 so prodali konjiškemu gospostvu tudi pravice do konjiškega trga za 550 funtov (funt = vrednost 6 ovce) in kmalu za tem izumrli.⁵

Henrik in Ulrik Viltuška iz Konjic sta odkupila 1344 od Alrama Bistriškega del Štatenberga. Ko sta njuna dediča Henrik in Albreht delila 1352 premoženje, je Henrik dobil konjiški grad (Feste), grajski hrib (Burgberg), 3 dvore, pristavo in 2 domca, Albreht pa Štatenberg in 1100 funtov. Štatenberški podložniki so se smeli v bodoče oskrbovati z lesom v gozdovih konjiškega gospostva. Henrik je zastavil 1365 konjiško gospostvo za kratko dobo Celjskim. Leta 1368 je Viltuški dokupil dvor pri Zrečah za 244 funtov in si nato kot sorodnik izumrlih Zrečkih lastil še zrečki grad.⁶

S Henrikovim sinom Rudolfom je 1385 izumrla konjiška veja Viltuških. Nasledil ga je zelo bogati svak Hugo VI. Devinski. Njegov upravnik konjiškega gradu je bil med 1386 in 1391 Ivan Sekoženski (Sekožen pri Vuzenici). Z zameno je Hugo odtujil pred 1390 neki dvor pri konjiški cerkvi v korist Neže Zrečke. Med 1390 in 1399 so umrli Hugo, vdova in njuna mladoletna sinova.⁷

Devinske je dedoval sila premožen (v posesti je imel blizu 100 gospostev) Rajnpreht Walsee. Konjiškemu gospostvu je priključil zrečko. Leta 1458 je bil zrečki grad že v ruševinah. Ko je bil Walsee v vojni s Habsburžani, so se slednji polastili konjiškega gradu 1413, a ga ob poravnavi 1417 vrnili. Leta 1434 je cesar podelil konjiškemu gospostvu pravico do visokega sodstva. Upravniki (amtmann, Pfleger) Walseejev so bili: Nikolaj Kränigl (1406), Lenart Wolf (1432), Nikolaj iz Žičke vasi (1439), Ivan Sekoženski (1445), Danijel Kolnitz (1448—1452), Ulrik Grasel (1455), Sigmund Spaur (1458), Henrik Zdravje (1458—1460) in Ulrik Schändel (1464).⁸

Po 1466 je nasledil Walseeje v konjiškem gospostvu, ki je prišlo 1469 začasno v roke upornikov okoli Andreja Baumkircherja in ki so ga večkrat pustošili Turki, cesar. Gospostvu je pridružil še nekaj posesti po Dravskem polju in pri Ptujju. Njegov upravnik Hans Žusemski (1479—1480, Žusem zahodno od Podčetrčka) je pred smrtjo obdaril konjiško kaplanijo s 55 podložnimi družinami. Pri tem se je verjetno zgledoval po limbuškem upravniku Bernardu Griebingerju, ki je ustanovil 1478 kaplanijo v Limbušu in jo obdaril z bogatimi posestmi pri Konjicah. Naslednik Bernard Lichtenberger je izročil nekaj konjiških posesti v Rančah in Školah v fevd gospodarjem gromberškega gradu. Za Bernardom so znani kot cesarjevi upravniki še Friderik Holleneški (1484—1487), Franc Prager (1490—1491), Seifrid Rottenberger (1494), Jurij Ilsung (1494), Jorg Scharf (1497), Adam Svetkovič (1511—1522) in Adamova vdova Katarina (1522—1533). Cesarju so plačevali na leto po 90 funtov, druge dohodke gospostva pa so obdržali zase. Adam Svetkovič je dobil gospostvo

⁵ Muchar VI, 192

Stegenšek, 60

Robert Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse I, ZHVS XXI, 1935 (Baravalle I), 94

Pirchegger, 243-244

Untersteiermark, 138-140, 149

⁶ Stegenšek, 61-62

Pirchegger, 244

Untersteiermark, 135, 144, 145

⁷ Stegenšek, 53, 62, 64

Untersteiermark, 144

⁸ Listina 6630 a, Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda)

Albert Muchar, Geschlechte des Herzogthums Steiermark VII, 1864 (Muchar VII), 123, 146, 226, 288

Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant III, 1880 (Orožen), 226-228, 230, 231

Stegenšek, 58, 64

Untersteiermark, 145

v najem že za daljšo dobo, ko je posodil cesarju 6000 funtov in obljubil, da bo vložil še 1000 funtov v popravilo razpadajočega gradu. Prav za cesarjevega gospodovanja so na račun konjiškega gospostva najbolj rastle posesti konjiške farne cerkve, njenih oltarjev in bratovščin pa tudi novih gospostev Hebenstreita (1374 Haslach, 1451 Hebenstreit) in Tribnika.⁹

Za spoznavanje razmer v konjiškem gospostvu konec 15. stoletja je najboljši vir urbar iz tega časa (po 1497), ki pa se je ohranil šele kot 1562 nastali prepis zgubljenega prepisa iz 1556. Njegovo bistveno vsebino si lahko predstavljamo po spodnji tabeli:

Tabela 1

	Gospodarstva		Gosp. enote	Razne posesti	Dvori	Kmetije	Domci	Pušče	Mlini	Hiše, kleti	Dajatve
Konjice	46	63					54	2	1	6	domcc po 6 novčičev
Domci v okoici	13	16					14		2		domcc po 40—130 novčičev, 1 kuro, 10 jajc
Urad Leskovec — Lesscowltz	9	16		1		13	2				domcc po 40—130 novčičev, 1 kuro, 10 jajc
Urad Zrečki grad Čretves* — Freydenburg Schretweiss	4	6				4	1	1			domcc po 40—130 novčičev, 1 kuro, 10 jajc
Bukovlje — Wugkoulach	4	6			3	1	2				kmet. po 160 novčičev, 1 kuro, 10 jajc
Zreče — Rettschach	11	14	5		6	1	1	1			kmet. po 240—320 novčičev, 4 kure, 10 jajc
Domci pod zrečk. grad.	5	7	2		3		2				domcc po 60 novčičev
Zlakova — Zu Siadkouim	6	7	4		3						kmet. po 164 novčičev, 4 kure, 10 jajc
Bezovje — Zu Wiesel	1	1					1				približno kot соседstvo
Za Lokvo — Hinder Loque	2	2	1						1		približno kot соседstvo
»Odrin« — Zu Odrin	1	1	1								približno kot соседstvo
»Zajejš« — Hinder der Erlaw	1	1	1								približno kot соседstvo
Črešnova — Zreschnouem	5	6	2		2			2			kmet. po 79 novč., 4 kurc, 10 jajc, kozliča, ovco, 4 šk. pšen., 2 šk. rži, 10 šk. ovsa, 2 čehujji prediva
Lokva — Zu Loque	3	4	1		3						kmet. po 240 novč., 4 kurc, 10 jajc, kozliča
Gorenje — Zu Gorenach	8	8	6		2						kmet. po 160—240 novč., 4 kure, 10 jajc

*Čretves v k. o. Bukovlje, Verje v k. o. Vrhole pri Prihovi, Strmec v k. o. Ljubčno; za »Odrin«, »Andrejevo«, Mertzndorff«, »Kot«, »Laznica« se ne ve, kje so bili.

⁹ Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, 1867 (Muchar VIII), 54, 120, 138
 Orožen, 236, 239
 Stegenšek, 58, 65, 66
 Rudolf Egger, Die Reisetagebücher des Paolo Santonino, 1947, 137
 Untersteiermark, 110, 141-142

	Gospodarstva	Gosp. enote	Razne posesti	Dvori	Kmetije	Domci	Pušče	Mlini	Hiše, kleti	Dajatve
Podgora — Auf dem Perg	24	40	13		21		3	2	1	kmet. po 64 novč., 3 kure, 10 jajc, ovco, 2 šk. ržl, 2,5 šk. ovsa, 1 sir, nekaj pre- diva, 10 kolov
Župa Videž — Weldes	8	9			8		1			kmet. po 20 novč., 3 kure, 10 jajc, 16 šk. ovsa
Župa Devina — Zu Tebeln	11	12	1		8		3			kmet. po 31 novč., 2 šk. pšen., 2 šk. ržl, 4 šk. ovsa
Župa Šentovec — Tueltz	8	10	3		4	1	2			kmet. po 32 novč., 4 šk. pšen., 6 šk. ovsa
Ritoznoj — Ritosnoj	1	1			1					
Urad Dolga gora — Langenberg	2	3			3					kmet. po 39 novč., 4 kure, 10 jajc, 4 pogače, 9 šk. pšen., 6 šk. ovsa
Ostrožno — Zu Ostrasun	1	2					2			
Vodenovo — Prundorf	5	5	3		2					kmet. po 91 novč., 3 ku- re, 10 jajc, 4 pogače, 7 šk. pšen., 6 šk. ovsa
»Andrejevo« — Annderdorf	4	6	2		2	1	1			kmet. po 31 novč., 3 ku- re, 10 jajc, 4 pogače, 6 šk. pšen., 6 šk. ovsa
Bobovo — Pondorff	1	3	1		2					kmet. po 20 novč., 4 ku- re, 10 jajc, 4 pogače, 9 šk. pšen., 9 šk. ovsa
Jerovska vas — Jorndorff	4	4	1	1	1	1				
Ločič — Lotschitz	7	7	6			1				posest po 80 novč., 3 ku- re, 10 jajc, predivo
Hvaletinci — Vallentintzendorff	4	4	2				2			pos. po 130 novč., 2 ku- rl, 10 jajc, predivo
Tibolcl — Zu Tyboltz	4	6	2				4			pos. po 160 novč., 2 kurl, 10 jajc, predivo
Cirkovce — Staudn zu unser lieben Frawenn	1	1	1							
Spodnje Jablane — Zu Jablon bey dem Taber	14	18	9		3		6			pos. po 60 novč., 2 četrt pšen., 2 č. ržl, 2 č. ovsa
Sikole — Zu Schiphoulach	3	3	2		1					
Ptuj — Ptergassen zu Pettau	3	5	2			2		1		domec po 100 novčičev
Lačna gora — Latstisch	4	4	2				2			
Urad Koblje — Khoberl oder Nakhobaille	8	9	4		5					kmet. po 25 novč., 2 kuri, 10 jajc, zdrob, 4 šk. ržl, 3 šk. ovsa

	Gospodarstva	Gosp. enote	Razne posesti	Dvori	Kmetije	Domci	Pušče	Milini	Hiše, kleti	Dajatve
Breg — Am Rainn	3	4	2		1			1		kmet. po 25 novč., 2 kuri, 10 jajc, zdrob, 4 šk. rži, 3 šk. ovsa
»Kot« — Am Egkh	4	5	2		1		2			kmet. po 25 novč., 2 kuri, 10 jajc, zdrob, 4 šk. rži, 3 šk. ovsa
Kravjek — Khuepach	5	6	4			2				pos. po 42—120 novč.
— Mertzndorff	1	1			1					pušča 32 novč., 2 kuri
Tajna — Zu der Ton	1	3			1	2				kmet. po 133 novč., 2 kuri, 20 jajc
»Laznica« — An der Lasnitz	1	2			2					kmet. po 208 novč., 1 kuro, 10 jajc
Strmec — Stermetz	1	1			1					kmet. po 40 novč.
Podob — Zu der Aich oder Podobin	4	4	1		3					kmet. po 23 novč., 2 kuri, 10 jajc, zdrob, 4 šk. pšen., 3 šk. rži, 6 šk. ovsa
Verje — Werlach	6	9	6		2		1			kmet. po 80 novč. namesto 6 računskih vedermosta, kure in jagnjeta
Turja glava — Wisenhaut	5	5	4		1					kmet. po 105 novč., 2 kuri, 35 jajc, ovco, 17 sirov, 4,5 šk. rži, 22 šk. ovsa
Podgorje — Podgoriach	5	5	4		1					kmet. po 105 novč., 2 kuri, 35 jajc, ovco, 17 sirov, 4,5 šk. rži, 22 šk. ovsa
Hotinja vas — Hotndorff	24	26	5		11	2	8			kmet. po 174 novč., 3 kure, predlivo, 3 šk. ovsa
Skupno	296	381	105	2	108	102	47	10	7	

Ta urbar prvi pove, da so v konjiškem gospostvu bili tudi Devina, Šentovec, Ritoznoj, kraji okrog Jerovske vasi in celo naselja v Slovenskih goricah. V okviru konjiškega gospostva bi naj bil še neki neimenovani kraj na Dravskem polju in »Lotschitz« ob Dravi pri Ptujju. Kar 381 raznih sicer za samostojno življenje namenjenih podložniških gospodarskih enot je bilo zaradi pomanjkanja ljudi združenih v 296 gospodarstev v 47 krajih. Jedro gospostva je bilo med Zrečami in Zbelovim, najbolj okoli Konjic. Zunaj tega območja so bile nadaljnje skupine podložnih krajev vzhodno od Slovenske Bistrice, na Dravskem polju in v Pesniški dolini. Pri neopredeljenih posestnih enotah moramo slutiti najbolj kmetije. Domci so pomenili dobro četrtino gospodarskih enot, vendar najbolj zaradi svoje velike premoči v trgu. Osmina vseh gospodarskih enot je bila pusta. Pri domcih in trgu je bila pravda zelo nizka, zato pa je moral tržni sodnik zbrati pri tržanih še nad 32 mark (vrednost 5 krav). Podložne kmetije, ki so oddajale tudi žita, so bile najbolj obremenjene.

V urbarju omenjene gorninske vinograde naj zajame spodnja tabela:

TABELA II

	Število sogornikov	Gomina v vedrih
(Rosenpach)	6	13
Spodnje Škalce — Nider Schcaltz	3	9
Vešenik — Hangerperg	7	16,5
Lačna gora — Laschatzsch	4	11
Tepanje — Tiepennach	21	41,25
— Losenperg	3	3
— Posseckh	8	14,5
Klokočovník — Cocosenigkh	13	15
— Egkh	3	3
Tajna — Tann	7	5,5
Verje — Weriach	33	64,5
— Rosachtz	2	4
Stara gora — Altenperg (k. o. Raskovec)	2	4
Kozja gorca — Gaisperg	32	62
Dolga gora — Lanngenperg	18	39
Ritoznoj	48	96
Šentovec — Tultz	15	21
Gromberk — Grünberg	4	4,5
Kalše — Khaschlitz	4	3,5
Devina — An dem Tebein	12	15
Hudičev mlin (pri Devini) — Teufelsmull	4	4
Šmartno — Zu Sent Mern	23	23,25
Zgornje Prebukovje — Ober Praitenpuech	3	4
Lastina vas — Eigendorff	2	4
Pristava — Pristaw	2	1,5
Spodnja Polskava — Nider Pultzka	3	2,75
Gabrnik — Wernigkh	4	5,5
Spodnje Prebukovje — Nider Praitnpuch	5	5,25
Črešnjevca — Tscherschpach	15	11,25
Vrhloga — Oberrn Aw	2	2,25
Tmovec — Ternowetz	1	2
Leskovec — Lescouetz	2	3
Spodnja Nova vas — Neudorff	15	12
Zgornja Nova vas — Newdorf	5	3,5
Stara vas — Altendorff	2	1,5
Lokanja vas — Wulkendorff	2	1,5
Zgornja Bistrica — Ober Feistritz	11	15,5
Skupno	346	547,25
od tega pri Slov. Bistrici	184	242,75

Na sogornika je prišlo dobro poldrugo vedro (vedro = okoli 26 litrov) gorninskega mošta. Več kot 4 vedra je dajal le zelo redkokateri sogornik. Zvečine so bili sogorniki domači in sosednji podložniki, med njimi tudi kovač na Spodnji Polskavi, Šuster v Preložu (Preloss, k. o. Sp. Laže), Veber v Draži vasi (Gadersdorf), župan iz Oplotnice in Marjeta Lepooka iz Črešnjevca, precej pa tudi konjiški tržani in slovenskobistriški meščani, le tu in tam pa kakšna cerkvena ustanova (žički samostan, konjiška velika bratovščina, slovenskobistriški špital, slovenskobistriška cerkev, slovenjgraška cerkev, Marijina cerkev na Verjah) ali plemič (na primer Martin Klöcher na Gromberku).

V urbarju se javljajo župani v konjiških krajih Leskovec, Zreče, Videž, Šentovec, Dolga gora, Ločič, Šikole, Lačna gora, Kobilje, Breg, Kot, Kravjek,

Podob, Turja glava in Hotinja vas. Nekatere krajevne skupnosti je urbar ime-
noval župe: Videž, Devina, Šentovec. Županovanje je trajalo nekaj let. Za svoje
delo so bili župani ponekod prosti dajatev ali pa so uživali dajatvene olajšave,
zopet pa so ponekod hasnovali večjo kmetijo župnico.

Po priimkih sodeč je bila v trgu in na podeželju razširjena obrt. V trgu
so živeli Flajšakarji, Kursner, Ledrerja, Hafner, Šmida, Šmelcer, Šusteri, Šnaj-
deri, Pader, Salcer in Kramerji. Posebej se omenjajo mesarji in kovač. Obrtni
priimki se javljajo na podeželju takole:

Veber-Leskovec, Bukovlje, Videž, Zreče
Šnajder-Videž, Zreče, Ritoznoj, Strmec, Bezovje
Šuster-Zreče, Videž, Jerovska vas, Turja glava
Pinter-Podgora, Črešnova, Zlakova
Žagmajster-Podgora
Cimerman-Leskovec, »Andrejevo«
Šmid-Podob, Ritoznoj, Dolga gora, Tribnik, »Andrejevo«
Plugmajster-Jablane
Vagner-Devina
Puksenmajster-konjiška okolica
Pozornost zasluži tudi naslednje urbarialne omembe:

Ledinska imena

Leskovec-am Pach, Prelach, Vissing
Bukovlje-Linden (Lipa v k. o. Stranice), Polschach (Polšje v k. o. Zeče)
Zreče-Eng, Gratschitschach, Tertzschnigk, Krayach (Kraje v k. o. Stranice)
Pod zrečkim gradom-Puchstall, Grablach
Zlakova-Puchstall
Podgora-Weg, Veiberach, Weichsl, Winkhl, Khotschach, Ebne, Prun, Khal-
ten Prun
Videž-Waldekk
Devina-Schmidtgasse v Slovenski Bistrici
Vodenovo-Weg
Jerovska vas-Pregnitz

Priimki

v trgu Polanec, v Spodnjih Jablanah Goričan, na Dolgi gori Lah, v Hva-
lenticih Čeh, v »Andrejevem« in Cirkovcah Turk, v »Odrinu« in Kotu Hrobat,
v Hotinji vasi Jurše iz Metlike, v Spodnjih Jablanah in na Bregu Fišer, v
Leskovcu Vahter in Sluga

Razno

marof v Leskovcu, ribnik v Konjicah, Krajah, Vodenovem, stope v Ri-
toznoju, dvor Puechperg nad Prušenkovim ribnikom v Jerovski vasi, tabor
v Spodnjih Jablanah, cerkev Barbare v uradu zrečkega gradu in konjiški
grajski kaplan Lenart.

Sklepni del urbarja pove, da je bilo grajskih njiv pri pristavi za 5 dni
oranja in travnikov za 100 koscev. Pri Konjicah so bili 3 grajski vinogradi,
pri Slovenski Bistrici in pri Framu po eden. Ribolovne pravice je imelo
gospodstvo znotraj meja svojega deželskega sodišča. Grajska planina je bila
nad Loško goro, grajski gozd pa se je raztezal nad gradom in ribnikom. Za
pravice do paše v gozdu je dobil grad 30 do 32 škafov (škaf = — okoli 30 li-
trov) ovsu in 60 do 64 kur. Med drobnimi dohodki je omenjena mitnina, ki
so jo nabrali pri Barbarini cerkvi in v Zrečah. Podložniki so opravljali na
leto po 7 dni tlake, tržani po 4 dni. Ko so se podložniki 1515 dvignili proti
Adamu Svetkoviču in se tako udeležili največjega slovenskega kmečkega
upora, so tožili tudi že zaradi pretežke tlake.¹⁰

¹⁰ Urbar konjiškega gospodstva 1562, 18/48, Sda
Stegenšek, 66, 102, 271

Robert Baravalle, Zur Geschichte der Steirischen Masse II, ZHVS XXX, 1936 (Baravalle
II), 78, 144

Leta 1533 je prevzel konjiško in mariborsko gospostvo v zastavo ptujski bogataš in rački graščak Gregor Regal. Sklicujoč se na turško pustošenje 1532, si je znal znižati davčno osnovo. Leta 1542 je naročil imenjski popis vseh treh svojih gospostev. Bistvene poteze zelo zgovornega konjiškega popisa so naslednje:

Tabela III

	Družine	Nepremičnine (v gold.):							Davek (v šillingih)									več popr. (v novč.):	Kmetije:					
		5	10	15	20	25	30	več	popr.	1	2	3	4	5	6	7	8		9	več	popr.	Kočarji srednji	veliki	
Devina	8		5	2	1			11	1		1	1	2	2					1	146	1	4	3	
Sonlovec	9	1	8	2				9	1		2	2	1			2	1			123	2	4	3	
Sikole	1							1	45										1	560			1	
Sp. Jablane	15	3	1		2	5	1	3	19	3	1			2	3	1	1	2	2	162	3	6	6	
Tibolci	6		2	1	2	1		15		1	3		1				1			102	1	4	1	
Ločič	13	1			1	5	2	4	25	1			1	1	3	2	3		2	180	1	4	8	
Hvaletinci	3				1		1	1	29					1	1	1				203			3	
Konjiš. domci	10	1	3		5		1	15		2	2	3	2	1						75	8	1	1	
Leskovec	9	1	6	1	1			7		1	3	4	1							62	3	5	1	
Dolga gora	3				1	2		23							2	1				177		2	1	
Vodenovo	3				1		1	1	26				1				1	1		202		2	1	
Ostrožno	1							1	35									1		250			1	
»Andrejevo«	4			1	1	1		1	24			2		1		1				145	1	3		
Bobovo	1							1	40									1		258			1	
Jerovška vas	4				2		2	25		1		1	1	1						66	2	2	2	
Zrečka župa	4		1	2				1	19		1	1	1			1				81	1	3		
Vešenik	1							1	35							1				193		1		
Bukovlje	4			2	1			1	23			1	1	1			1			142	3	1		
»Odrin«	1							1	35							1				180			1	
Zreče	9	1		1	3	2	1	1	22		1	1	3	2	1			1		126	3	4	2	
Pod zr. gr.	5		3	1				1	15		2	1	1					1		129	2	2	1	
Zlakova	6			3		2	1	21			2	1		2	1					127	2	4		
Bezovje	1		1					10			1									40			1	
Pod Lokvo	1						1	29								1				187		1		
Črešnova	5				3	1	1	27			1	2			1	1				165	1	3	1	
Lokva	1							1	35							1				200		1		
Gorenje	7			1	5	1		24				1	3	2	1					156		3	4	
Podgora	25			1	8	8	8	2	25			2	3	8	3	5	4	2		196	10	15		
»Zajevšče«	1							1	25							1				213			1	
Koblje	8			3	5			23			1	4	3							140	1	4	3	
Breg	2				1			1	30							1		1		230			2	
Kravjek	5		2	2		1		14		1	1	2			1					103	2	2	1	
Vrh	1							1	40							1				184		1		
Strmec	1	1						4		1										16	1			
Tajna	2				1	1		22						1		1				196			2	
Ličenca	3		2		1			13			2			1						72	2		1	
Podob	3					1	1	1	30				1		1			1		183	1	1	1	
Verje	2					1		1	32					1			1			214		1	1	
Videž	9			1	6	2		20			1	2	4	1	1					133	1	6	2	
Turja glava	5				1	3	1	23						2	1	1		1		201		2	3	
Podgorje	5				1	4		23					1	2	2					170		2	3	
Hotinja vas	10			2	2	2	1	3	24			2		2	1			4		225	3	1	6	
Konjice	48	1	14	5	6	9	8	5	21,5	17	17	10	1		1	1			1	58				
		265	10	48	27	50	65	33	35	21	29	33	33	25	30	40	27	19	12	17	141	43	91	83

Tabela III b

	Konji:				Govedo:					Svinje:				Drobnica:								
	1	2	3	4	0	-5	-10	-15	-20-25	popr.	0	-5	-10	+10	popr.	-5	-10	+10	skupaj			
Devina	8	2	1		4	1		5	2	8	1	4	3		5	1	1		15			
Šentovec	9	4	2	1	11	2		5	2	6,5	1	3	5		5	2	1		12			
Šikole	1		1		2				1	16			1		10							
Sp. Jablane	15	4	3	1	13	1	5	4	4	7,2	1	7	6	1	5							
Tibolci	6	1	1		3	1	4		1	5,2	2	2	1	1	3,7							
Ločič	13	7	4	1	19	1	3	6	3	7	1	1	6	3	6,2							
Hvaletinci	3		1	2	8				3	6				2	1	11						
Konj. domci	10	1			1	5	3	2		2,3	6	2	2		2,1							
Urad Leskovec	9	7			7	1	7	1		3,4		7	2		4		3		7			
Doiga gora	3	2			2			3		9,3	1		2		5			3	16			
Vođenovo	3	2	1		4	1	1	1		6			2	1	11			1	2			
Ostrožno	1	1			1				1	14			1		10			1	7			
»Andrejevo«	4	2			2		1	3		9		2	2		5,2	2			6			
Bobovo	1	1			1					6			1		6							
Jerovska vas	4	1			1	2		2		3,5	2	1	1		3							
Zrečka župa	4	1			1	1	1	2		4	2	2			2	1	1	1	31			
Vešenik	1					1				3		1			4	1			1			
Bukovlje	4		2		2		2	3		6	1	2	1		4,5		1		6			
»Odrin«	1							1		6			1		6	1			1			
Zreče	9	1			1	1	4	3	1	6	1	5	3		5	1			5			
Pod zreč. gr.	5	1			1	3	1		1	7,4	3	3	2		4			1	24			
Zlakova	6	1			1	4	2			5	1	5			2,5	1	3	2	48			
Bezovje	1					1						1										
Pod Lokvo	1							1		9			1		5	1	1		13			
Črešnova	5					1	2	1	1	7	1	2	2		4		1	3	49			
Lokva	1							1		7		1			2	1	1		13			
Gorenje	7	1			1			5	2	9	1	4	2		4	6	5	2	77			
Podgora	25	2			2	5	7	10	2	1	11	1	14	10	5	13	19	16	468			
»Zajevšče«	1	1			1				1	11			1		5							
Koblje	6	4	2	1	11		2	6		7		5	2	1	6,5	1			3			
Breg	2	1		1	4			1	1	15			1	1	15							
Kravjek	5	1	2		5		2	3		6		3	1	1	6	2			5			
Vrh	1							1		6			1		4							
Strmec	1					1							1		6							
Tajna	2	1		1	4			1	1	11			2		6	1			2			
Ličenca	3		1		2	2			1	4	2	1			2							
Podob	3		1	1	5		1	1	1	9	1	1		1	6							
Verje	2	1			2			2		11,5			2		8			1	7			
Vldež	9	5	1		7	1	3	4	1	6	2	3	4		4,5	1			1			
Turja glava	5	2			2		1	3	1	13		3	2		5	1	2	5	67			
Podgorje	5	5			5			3	2	11		1	3	1	7	1	1	1	22			
Hotinja vas	10	2	5		12	1	3	1	4	9,2	1	3	3	3	8,2							
Skupno	217	64	28	6	1	148	24	57	64	42	7	3	7,3	30	81	61	15	5,2	41	34	23	990

V okviru gospodstva je živelo 265 družin v 43 krajih. Konjiške cerkvene ustanove so gospodovale na primer tokrat okoli 175 podložnim družinam in limbuška cerkev 20 v sosesčini Konjic. Še vedno je bila sedmina vseh posesti pridružena močnejšim. Razmerje med kočarji, srednjimi in velikimi kmeti na podeželju je bilo 1 : 2 : 3. Blizu 3 četrtine podložnih družin so imele po 1 konja. Močno je bila razširjena govedoreja, izračunano poprečje na podložno družino znese 7,3 glave. V višje ležečih krajih so radi gojili ovce in koze. Poprečje v svinjereji je bilo 5,2 glave na podložno družino. Popis ni zajel živine v trgu. Že znane urbarialne podatke o obrtni dejavnosti na podeželju dopolnjujejo naslednje omembe: Veber—Spodnje Jablane; Šnajder—Tibovec, Koblje;

Šuster—Podgora, Kravjek; Pinter—Zreče; Cimerman—Koblje, Videž; Hafner—»Andrejevo«, Koblje; Šmid—Zreče. Konjiški tržani (48 družin) so bili v bistvu obrtniki in kmetje. Izračunano poprečje davčne osnove na podeželju zneslo 5 šilingov, v trgu le 2.

Zupani so na novo znani v Ritoznoj, Hotinji vasi in Tibovcu. Novi priseljenci so bili Korošci v Spodnjih Jablanah in Cirkovcah, Zwitter v Tajni in Ličenci ter Krainer v Konjicah.

Imenski popis je zabeležil skrbno tudi gorninske vinograde. Gospodstvo jih je imelo le še 125, konjiške cerkvene ustanove že 212 in limbuška cerkev 54 v okolici Konjic. Vinogradi konjiškega gospodstva so bili ocenjeni takole:

Tabela 1V

	Število vinogr.	Goldinarji:											poprečje	
		—5	—10	—15	—20	—25	—30	—35	—40	—45	—50	—60		—75
Ritoznoj —														
Pipanje	98	8	31	11	22	5	9	1	2	1	4	3	1	19
Tajna	12	4	6	2										7
Stara gora	2		2											7,5
(Rasacher)	3	2	1											6
Verje	20	8	5	5		2								9
Skupaj	125	22	45	18	22	5	11	1	2	1	4	3	1	17,2

Poleg domačih podložnikov so bili sogorniki še bližnji podložniki iz Perovca, Lokanje vasi, Trnovca, Leskovca, Klopc, Gabrnika, Brezja, Nove vasi, Prebukovja in Šmartna, slovenskobistriški grajski upravnik, žički samostan, cerkvene ustanove v Šmartnem in Slovenski Bistrici ter do petine slovenskobistriški meščani. Vinogradov v okviru kmetij je bilo le 21.

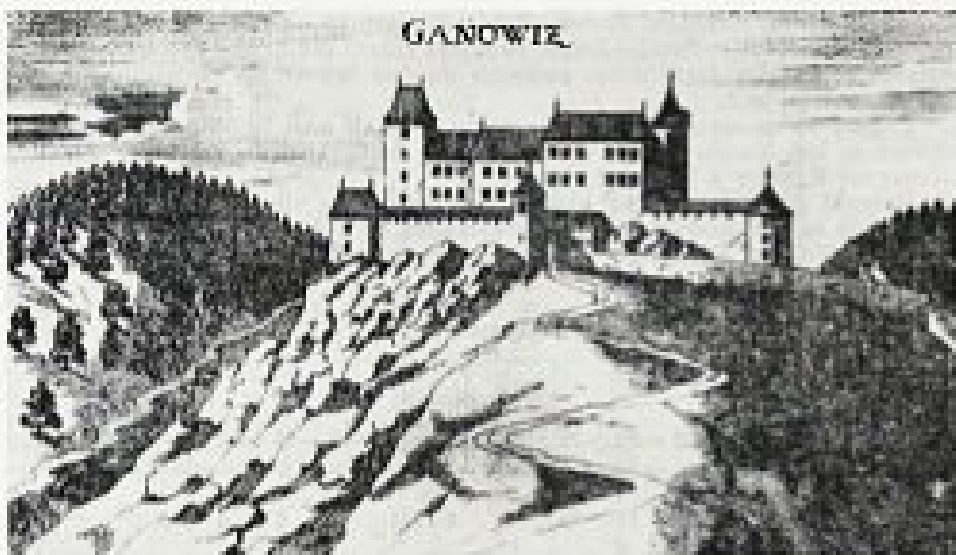
Grad so ocenili s 500 goldinarji, deželsko sodstvo s 300, planino in ribolov z 200, pristavo s 300, tri dominikalne vinograde s 120 in ribnik s 150 goldinarji. Skupno je nanesele davčna osnova za gospodstvo okoli 203 funte. Takrat je imel na primer Pohorski dvor 30, račko gospodstvo 153, framsko 181, majšperško 195, slovenskobistriško okoli 240, studeniško 243, mariborsko 305, štatemberško 576 in vurbersko gospodstvo 780 funtov davčne osnove.¹¹

Gregor Regal je v korist vladarja in sebe množično spreminjal kmetije proste saje v kupne. Podložnik si je s tem zajamčil dednost na kmetiji in za potomce znižal primščino ali prevzemnino, posestnik gospodstva pa je dobil za to enkratno visoko odkupnino od 2 do 24 (poprečje 7,6) goldinarjev (vol = 6 goldinarjev). V dveh letih (1547, 1548) je odkupilo 188 podložnikov svoje posesti za 1435 goldinarjev. Upravniki v tem času so bili Kolonič (1544), Ivan Hainner (1550) in Hans Hoyos (1551). Leta 1559 je očeta Gregorja nasledil Ivan Regal, ki je naslednje leto najel to cesarsko gospodstvo skupno z mariborskim za 22.000 goldinarjev.¹²

Že 1561 je gospodstvo najel Janez Valvazor in zaupal njegovo upravo Inocencu Moškoni. Do 1568 je bil Valvazor v sporu s tržani zaradi mitnine in sodnine, pravdo pa je zgubil. Za njegovega časa je nastal 1570 nov urbar za konjiško gospodstvo. Njegov seštevek poroča, da so bili letni dohodki takile: blizu 203 goldinarjev, 39 štartinov (štartin = okoli 525 litrov) mošta in vina, 95 če-

¹¹ Imenjska cenitev 1542, XI/133, XIv/178, XX11/283 in dodatni zvezek, Sda Muchar VIII, 402, 511
Unterstermark, 124, 141

¹² Seznam odkupljenih posesti 1547-1548, Urbar konjiškega gospodstva, X/17, Sda Stegenšek, 56, 58, 66

Georgius Matheus Vischer, *Topographia dueatus Stiriac*, 1681, 90: Konjlice

trtov (viertl po 68 litrov) pšenice, 96 četrtoev rži, 248 četrtoev (po 92 litrov) ovsa, 26 in pol četrta (po 83 litrov) prosa, malo boba in zdroba, 58 glav drobnice, 582 kosov perutnine, 1713 jajc, 141 sirov, 474 in pol čehulj prediva, 40 pogač, 2100 kolov in 115 desk. Žitno desetino so takrat pobirali tudi v Hvaletincih, Gibini, Slavščini, Drbetincih, Vitomarcih in pri Lovrencu na Dravskem polju. Iz tega urbarja zvmemo na novo še za Cimermana v Ličenci in Tribniku, za mlin v Tribniku ter za naslednja ledinska imena: Gorenje — Sandt Khuny — gunt, pri trgu — Graben, Ziepniekh, Pressiniekh, Prow; Kobilje — Nawarcho; Podgora — Ravnach, Galytzin under Sand Jacob, Formy, bey sandt Khunigunt, Gadnykh; Jerovska vas — Puechperg. V trgu se je zadrževal takrat luteranski predikant.¹³

Za Valvazorjem je prevzel gospostvo pred 1572 njegov zet Hans Khissl, 1576 pa ga kupil v last za 20.000 goldinarjev. Pod Khisslom je živel (1572) v trgu 40 družin, med njimi tudi Veber, Tišler in učitelj Gabriel. Med 1584 in 1588 je Khissl pridobil za konjiško gospostvo od Štatenberga zastavljeni Kebelj. Leta 1592 je Khissla nasledil Sigmund Tattenbach. Po njegovi smrti (1594) je zaradi davčnih dolgov razpolagal z gospostvom zopet cesar, ki ga je dal najprej v zastavo Krištofu Prunnerju, 1597 pa ga prodal Tattenbachom za 49.200 goldinarjev.¹⁴

Ob zadnjih pogostnih prehajanjih gospostva iz rok v roke so radi prepisovali in dopolnjevali urbar iz 1570, tako 1576 in 1594. Leta 1594 so morali tržani dati gradu blizu 9 goldinarjev zemljarine, 30 mark za sodstvo in 20 goldinarjev za trgovanje. Stočiti so morali 8 šartinov grajskega vina. Tlačanili so na travniku, v vinogradu in na vrtu. Z upravnikovo privolitvijo so volili na Markovo svojega tržnega sodnika, ki je lahko naložil tudi kazni ob prangerju. Posebne dohodke je 1594 dobival grad od 9 koristnikov paše na planini blizu žage (po 1 kostruna od vsakega), od 32 podložnikov — ustanove Žusemskega — in od 18 podložnikov (v Pobrežu in Poleňah) grajske Miklavževe kapele, ki jo

¹³ Urbar konjiškega gospostva 1570, 19/49, 20/50, Sda
Urbar konjiškega gospostva 1576, 20/51, Sda
Stegenšek, 23, 24, 67
Baravalle 11, 144

¹⁴ Dimlna (Rauchgeld) konjiškega gospostva 1572, 96, Sda
Stegenšek, 67-68
Untersteiermark, 141

je obnovil Hans Khissl, po 1 kuro. Kočarjem, ki so tlačanili že do 80 dni, so znižali tlako na 12 dni. Pri gradu so bili 4 vrtovi, sadovnjak, klet s kaščo, za 16 ornih dni njiv, za 10 dni obdelovanja vinogradov in za 5 dni košnje travnikov. Ribarili pa so po Dravinji do Loč, po zgornji in spodnji (ne srednji) Oplotnici ter po Polskavi pri Jablanah. S temi urbarialnimi zapisi izzvenijo podatki za 16. stoletje.¹⁵

DIE MITTELALTERLICHE HERRSCHAFT VON KONJICE

Zusammenfassung

In der Nachbarschaft von Konjice (Gonobitz), zum ersten Male erwähnt im Jahre 1146, grenzten die Marken an der Drau, an der Sann und das Herzogtum von Kärnten aneinander. Die ersten Besitzer der Herrschaft von Konjice waren die Gonobitzer (1164 bis etwa 1337). Als verarmter Adel übersiedelten sie um 1337 auf den nahegelegenen Jamnik und waren nun Vasallen der neuen Herren von Konjice — der Vilthäuser. Diese wurden sodann von den Herren von Devin (1385—1399) abgelöst, ihnen folgten die Walseer (1399—1466) und Kaiser (1466—1576). Im Jahre 1576 wurde die Herrschaft von den Khisslys durch Kauf erworben, diesen folgten dann im Jahre 1592 die Tattenbacher.

Ausgezeichnete Quellen zur genaueren Erforschung der Herrschaft bilden das Urbarium vom Ende des 15. Jahrhunderts und die Land — bzw. Gültbücher (Herrenanschlag) aus dem Jahre 1542. Der Kern der Herrschaft lag zwischen Zreče und Zbelovo, hauptsächlich um Konjice. Außerhalb dieser Ortschaften gab es weitere Gruppen von Untertanendörfern östlich von Slovenska Bistrica, auf dem Draufeld, bei Slovenj Gradec und im Pösnitztal (Pesniška dolina). Wegen abnehmender Bevölkerung wurden Ende des 15. Jh. gleich 381 verschiedene wirtschaftliche Einheiten der Untertanen, denen sonst eine selbständige Existenz zugebilligt worden ist, zu 296 Wirtschaften in 47 Ortschaften zusammengeschlossen. Im Rahmen der Herrschaft von Konjice lebten damals auch 346 Berggenossen bzw. Bergholde. Zur Zeit des Herrenanschlags lebten im Bereich der Herrschaft 265 Familien und 125 Berggenossen. Das Verhältnis zwischen den Keuschlern, den mittleren und großen Bauern auf dem Lande war 1 : 2 : 2. Unter den Untertanen waren Viehzucht und Gewerbe stark verbreitet.

¹⁵ Urbar konjiškega gospostva 1576, 20/51, Sda
Urbar konjiškega gospostva 1594, 21/52, Sda

ŠTATENBERG IN KMEČKI UPOR

Haloze so pritegnile ljudi že prav zgodaj. Arheolog more postreči s haloškimi najdbami od mlajše kamene dobe naprej. Slovenci »so Haloze, kaže se, sorazmerno zgodaj in dokaj intenzivno naselili.«¹ Konec 10. stoletja so vzpostavili Nemci mejo med svojim cesarstvom oziroma njegovo Podravsko krajino in hrvatsko kraljevino na Maclju. Po zatonu 11. stoletja so morali nemški cesar, podravski krajišnik in krški škof z vnemo urediti obrambo tudi proti novemu neprijetnemu sosedu onkraj Sotle in Maclja, proti ogrskemu kralju. Krško zemljo je na severu zavaroval Rogatec (1130), svet Podravske krajine oziroma njej sledeče Štajerske pa Štatenberg.

Ortolf, posestnik (1190) krške Planine,² je omožil pred 1213 svojo hčer Herad s Friderikom Ptujskim. Leta 1241 je bila že mrtva. Takrat je Friderik nameraval izročiti stiškemu samostanu posesti pri Štatenbergu (Staetenburch), ki so bile prej last njegove žene in verjetno dota njene matere.³ Leta 1251 je nastopal kot naslednik Planinskih že Henrik Ostrovhar in izročil svoje dohodke 20 mark (vrednostih dveh kmetij) pri Štatenbergu krškemu škofu, jih pa užival kot krški fevd naprej. Isto je napravil ob tej priliki tudi Friderik Ptujski z enakim svojim dohodkom pri bližnjih Poljčanah.⁴

Pred 1263 je imel Štatenberg v posesti krški vazal Rogaški. Njegova hči se je tega leta odpovedala svojemu štatenberškemu deležu v korist brata in drugih sorodnikov. Rogaške je nasledil po 1299 sorodnik Henrik Viltuški. Njegova sinova Ulrik in Henrik, ki sta imela v lasti tudi konjiško gospostvo, sta kupila 1344 od Alrama II. Bistriškega njegov podedovani delež štatenberškega gospostva. Od njunih dedičev si je 1352 obdržal štatenberško gospostvo Henrik. Leta 1385 je dedoval gospostvo Hugo VII. Devinski, 1399 pa Rajnpreht Walsee. Walseeje, ki so pridobili za gospostvo deželsko sodstvo 1434, so nasledili po 1451 Celjski, te pa po petih letih Friderik Habsburžan.⁵

Albreht II. Bistriški, vnuk Alrama II., je razpolagal 1428 med drugim tudi z deželnoknežjo fevdno predivno desetino pri Štatenbergu in na Graslovih (Grelis) zemljah (okoli Poljčan). Od 1441 do časa pred 1462 so to desetino uživali Safnerji, dediči Bistriških.⁶

Cesar Friderik Habsburžan je že po dveh letih (1458) prodal štatenberško gospostvo Štefanu Prueschenku, ki se je pozneje imenoval tudi grof Hardeški. Kot prejšnji in kasnejši gospodarji so bili tudi Prueschenki zelo bogati, Šta-

¹ Milko Kos, Haloze po ptujskih urbarjih, ZČ XIV, 1960, 187

² Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915, št. 99

³ Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev V, 1928 (Kos), št. 212, 757

⁴ J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, 1903, 163

⁵ Kos, št. 873

Josef Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark III, 1885, 959—960

Avguštin Stegenšek, Konjiška dekanija, 1909, 64

Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte, 1962 (Pirchegger), 135, 140

⁶ Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, 1864, 198

Jože Koropec, Srednjeveška gromberška gosposčina, ZČ XXIII, 1969, 275—276

tenberg je bil le eno njihovih gospostev, tudi so imeli v posesti ta grad prav tako kot njihovi predniki in nasledniki le kratko dobo. Štefan je kupil za svoje novo gospostvo 1460 od Leutolda Stubenberga, dediča Ptujskih, vasi Laporje in Vrhlogo z dvema tretjinama vinske in žitne desetine okoli svojega gradu in v črešnjevski župniji — Črešnjevce je postal že pred tem enkrat v zadnjih sto letih štatemberški — za 600 zlatnikov, 1464 pa še poleg treh krških fevdnih kmetij pri Lindeku tele krške fevde.⁷

kraj	število kmetij	
Cerovec Zyrobecz	1	
Brecljevo Breczel	1,5	
Draganja Drosendorff	2	
Zgornje Belo Ober Velach	4	
Spodnje Belo Nider Velach	2,5	
Laše Latschach	6	mlin
Podplat Underm Plat	2	
Gabrnik Nider Gabrekh	1	
Gabrovec Gabrawecz	2	
Jeršovec Jelschowecz bey dem heiligen Krewcz	1	
Ločnec Laczendorff	3	
Dol im Tall	1,5	
Svino in der Swyn	5	
am Perg ob der Maut	2	
Stara vas Altendorff an der Traan	3	
Ljubečno Lubiczendorff	2	
Zgornje Ljubečno am Perg ob Lubiczendorff	1,5	
Ličenca in der Lytschnicz bey Altendorff	2	
Jelševce Gelschabecz	3	
Lemberg zu Lemburg im Marktl		domec
Beli potok im Weysenpach ob Lemburg		dva dcla gornin
Nova vas bey Lemburg zu Newdorff		desetina
Loče an der Tren Latschach		gornina
Kostrivnica zu Kastrewnicz		gornina

Štefanov naslednik Sigmund je 1467 pritiskal na studeniški samostan, od 1473 pa nastopal kot solastnik gospostva z bratom Henrikom. Leta 1477 je padel Štatenberg v roke Turkom, Henrik Prueschenk in njegov upravnik Viljem sta morala v turško ujetništvo. Ko so plačali zanj nad 4000 zlatnikov odkupnine, sta se lahko 1483 vrnila. Viljem je bil upravnik še 1489. Leta 1485 sta Prueschenka pridobila za gospostvo Grasslov stolp v Slovenski Bistrici z vsemi posestmi in fevdi, deželnoknežjimi in salzburškimi. Predivno desetino okoli Štatenberga in po Graslovih zemljah je v tem času (1478, 1494) jemał v fevd Viljem Turjaški, dedič Safnerjev.⁸

⁷ Krška fevdna knjiga, I 248 — prepis dr. Pavla Blaznika
Pirhegger, 135, 136

(Franz) Ilwof, Sigmund von Prueschenk, MHVS XIII, 1864 (Ilwof), 182—183

⁸ Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, 1867, 47

Albert Starzer, Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546, BKSGQ 32, 1902 (Starzer), 175—176

Rudolf Egger, Die Reisetagebücher des Paolo Santonino, 1947, 144

Pirhegger, 136, 146

Jože Koropee, Slovenjebistriški svet v XIV. in XV. stoletju, Kronika XII., 1965, 157, 162

Prava zakladnica za zgodovino gospostva je urbar, ki so ga napisali 1490. Njegovo osnovno predstavo naj opravi razpredelnica.

Kraj	Kmetlje			Davek	Pravda novč.	Pšen.	Rž	Oves	Brez žit.
	cele	pol.	Ostalo						
Makole dorf Magsaw bei sand andre	11		3 domcl 2 mlina		40	6	skaf. (do Glob.)	2	3
Stranske Makole Ennhalb Magsaw	11	4					podobno kot Makole		4
Pečke Petschken	5	4					podobno kot Makole		2
Jelovec Geloblach	6		mlin		43				
Globoko Globoekhenn	7	2	mlin		27	3	3	6	4
Modraže Nysodras	6						podobno kot Globoko		1
Jčiševce	5				42				2
Jermanjc am Jareneymo	1						podobno kot Jelovec		
Rosovec Rosniek	1						podobno kot Jelovec		
Na Fajsovem Am fews	3		pušča				podobno kot Jelovec		
Zager Sager	4		pušča				podobno kot Jelovec		
Na Rorovem Ror	2		pušča				podobno kot Jelovec		
Dole Duel	3		2 mlina				podobno kot Jelovec		
Variša vas Hainreichsdorf	5		mlin				podobno kot Jelovec		
Matanje Mathesdorf	7		stopč				podobno kot Jelovec		
Novake Nobagken	8						podobno kot Globoko		6
Radislav Radslawtsch	1						podobno kot Jelovec		
Sele Am sele	3						podobno kot Jelovec		
Stegene	1		mlin ruta				podobno kot Jelovec		

Kraj	Kmetije				Pravda novc.	Pšen.	Rž	Oves	Brez žit.
	cele	pol.	Ostalo	Davek					
Krasno Crassing	10				pol: 45	podobno kot Jelovec		3	
Dedni vrh Dedenberg*	1				45	3 mernik.			
Stara vas	6				144				
Ljubečno	2		pušča						
Zgornje Ljubečno	1		vinograd	do					
Ličenca	1		2 pušči		270				
Zgornja Ložnica Ober Lasnitz	3				44	škaf. (do Vrhli.)	3	1,5	3
Spodnja Ložnica Nider Lasnitz	8				48	podobno kot Zg. Lož.			6
Hrastovec Crastowitz	2		mlin		90			6	
domec			mlin						
2 rutl				40					
Crošnjevcec Ambt zu Chersbach	33				74		3	3	6
Vrhloga Obernaw	8	4			122				2
Laporje Laprlach	10	2			160				
Ptuj Pettaw	2		domec		160				
pušča									
Trnovec Ternobetz	4		pušča		80				
pušča					240				
Spodnja Hajdina Nider Kauding	2				320				
Razvanje Raswei bey kotsch	2				62	2 mernik.		2	
Cerovec	1				63	(do Svina)			1
Brecljevo	2				62	1,5		1,5	
Draganja	2				180	podobno kot Drag.			
Zgornje Belo	7				32	3,5		1	
Spodnje Belo	2		pušča		32	1		1	
mlin					240				
Laše	9				40	2		2	
Podplat	1				19	3		3	
Spodnji Gabrnik	1				120				
Gabrnik	2				98	3		3	
Jeršovec	2				240				
Ločnec	4		pušča		220				
Dol	4				120				
Svino	7				240				
Am Perg ob oder Mautt	1		pušča		220				
Lemberg	4			do	400				
Gabrovec	3		domec		120				
klet				do	230				
Bell potok			2 pušči						
7 domcev					400				
Polzeza Helnstaln	2		16 njlv		100				
11 travn.									
Brezen Zu pirsch oder zw Pressha	6		pušča	do	380				
Pusti laz Postulas	15		5 domcev		170		škaf.	6	
pušča							(do Luk. v.)		
Zgornja Bistrica Ober velstritz	4	1			161				
Lukanja vas Wolchkenstarf	3	1	domec		190	5		7,5	
Spodnja Polskava Nidern Pulzka	1		2 mlina		28	6		četrt. 10	
2 mlina									
5 domcev					126	5		škaf. 8	14
3 sirnice			pušča						
Kebelj Glbel	23				160				
do					160				
Vrhole Verchoblach	4				40				
do			pušča		160				
Prelož Prelosach	4				12	2		četrt. 2	
do			4 mlini					(do Laž)	
2 domca									
Poljčane Poltschach	10								
do									
podobno kot Poljčane					17	3		3	
Mala vas Kleinndorf	4								
Lušečka vas Luchsendorf	11								

*jugozahodno od Ane

Kraj	Kmetije			Pravda novč.	Pšen.	Rž	Oves	Brez žit.
	cele	pol.	Ostalo					
Laže Lasach	3		pušča	15	3		3	
Jernej Sandt Bartholomey	5		pušča	240				
Zupečja vas Saukendorf	4			16		10 škaf. 8 (do Lovrenca)		
Lovrenc Sandt Larentzen	3					2	14	
Puhl	5						10 veder mošta	
Kiapentz	2			30 240				
Zgornji Bodrež Ober Wodras	3			32		mern. 2 (do Grob.)	2	
Spodnji Bodrež Unnder Wodras	4			32		1,5	1,5	
Pirch	1			50				
Mlačje Mlatschach	13			35	3		3	
Grobeino dorf zu Grueb	11	1		32	3,5		3,5	
Sp. Jablane Gablarn Im feld	5	4	4 domel 2 mlina dvor	60	8	8 škaf. 8 (do Clrk.)		
Čirkovce Stauden zu unnser Lieben frawenn	12		13 pušč 3 posesti mlin	20		6	4	
			dvor 3 posesti 31 domcev 3 strnice 82 pušč 3 rute 22 mlinov stope 18 njlv 11 travnikov vinograd					
	394	20						

Urbar je nastal v pisarni na osnovi raznih starejših zapisov. Stari alodialni posesti je dodajal nove v last pridobljene zemlje, še bolj pa deželno-knežje, krške in salzburske fevde. Štatenberškim lastnikom posestna sestava njihovega gospostva ni bila dovolj jasna, že se je pozabljalo, kaj je bilo alodialnega in kaj fevdnega. Osnovno posestno jedro gospostva, obsegajočega sicer nad 450 podložnih družin v 77 naseljih, je bilo okrog gradu. Manjše strnjene celote pa so bile še pri Jablanah, Šmarju (»in Crain«), na Koblju in pri Kotljah, nekaj drobcev še tudi drugod. Nad 60 podložnih družin pri Kotljah je vezal na Štatenberg samo ta urbar. V resnici to ni bila štatenberška posest. Sicer nadroben in zanimiv prikaz o tem kraju je zašel v ta urbar samo zaradi tega, ker so Prueschenki pač bili tudi njegovi gospodarji. Zato obravnavo tega v tem okviru izpuščam.

Med podložnimi enotami so zdaleč prevladovale cele kmetije. Polovičnih kmetij in njim sorodnih domcev je bilo le za devetino. Le izjemoma je kdo imel v lasti več kot eno kmetijo, pušč je bilo komaj za petnajstino vseh posesti, le v Jablanah je bilo čisto drugače. Najtežja podložniška dajatev je bila nedvomno oddaja žit, vendar je ta bremenila le polovico družin. Zrno so merili s škafi (schaff, schaffl), kopleniki, četrti (viertel), merniki (mess) in mercami (massl). Osnovna računsko mera sta bila bistriški četrt in celjski četrt ali mernik, vsak po 118 litrov. Škafi so merili po 40 litrov, v Globokem in Jablanah po 30 litrov, v Zgornji Ložnici pa po 20 litrov. Koplenik je meril 30 litrov in merca 7,5 litrov. Denarna pravda ni bila visoka in tako tiste kmetije, ki niso oddajale žit, niso bile hudo obremenjene, saj so zahtevali od njih najbolj le denarja v vrednosti 1 do 5 četrtov ovs. Od vseh kmetij so pobirali še nekaj jajc, peradi, pogač, prediva in podobno, od večine še dodatno po 130 litrov ovs. Vsaka kmetija je bila zavezana opraviti na leto še dva dni tlake in plačati za tlako po 120 novčičev. Funt je imel 240 nov-

čičev oziroma 8 šilingov, marka pa 160 novčičev. Četrť (118 litrov) ovsa si kupil za 70 novčičev. Od domceev so pobirali le manjše denarne dajatve (12—24 novčičev) in majhne pravde v naturi. Pušče so uživale različne olajšave, odvisno od stopnje opustelosti. Za mline je bilo treba plačati največ po 12 novčičev, za sirnico 180 sirov. Vasi pri Dravinji so morale oskrbeti grad dodatno z 39 velikimi vozmi krme.

V štatemberškem gospostvu je bilo zelo dosti izrazito majhnih vinogradov. Ležali so v ugodnih legah v strnjenih površinah. Uredili in koristili so jih sogorniki ali mejaši, ljudje, ki so morali zato oddajati v grad nekaj mošta — gornino, kokoš, pogačo, lonec ovsa, novčič in podobno. Sogorniki so bili v veliki večini domači in bližnji sosedni podložniki, cerkveni, plemiški in mestni ljudje so iskali vinograde z boljšim vinom drugje.

Kraj	Sogorniki	Vedra
Kostrivnica	16	25
Loče	6	8
Stara vas	6	9
Laže	8	11
Polzela	9	20
Brezen	3	den.
Kleče Kletzach	31	37
Prihova Prichaw (k. o. Hrastovec)	15	19
Gradiš Gradischperg (k. o. Dežno)	9	12
Vrhole	19	18
Jasternik Jastroblach	18	18
Vrbe Verbenperg (k. o. Dežno)	20	23
Schlaustein	5	5
Jelovec	18	18
Matanje	13	14
Zager	4	5
Variška vas	3	7
Dol	6	9
Pradinck	3	3
Pusti laz	5	denar
Sodrež Swodras	6	4
Puhel	3	3
Lovrenc	16	v den. po 8 novč.
Poljčane	35	47
Grobelno	Krayn 11	13
Cirkovce	1	v den.
	264	328
	25	denar
Sladki breg		poldrugi sod

Vedro je merilo blizu 19 litrov, le v Polzeli 13 litrov, sod pa 1050 litrov. Gornino na Sladkem bregu so imeli v najemu gospodarji gromberškega gradu. Grajski dominikalni vinogradi so prinesli na leto 11 sodov vina.

Štatemberški grad je prejemal tudi različno desetino. Na račun prosene desetine se je nabralo nad 40 četrtoev prosa iz krajev Drumlažno (Dormlas), Farovca (An der Pfaffin), Makol, Ložnic, Jelovca, Matanja, Jermanja, Fajsovega, Dola, Rosovca, Variše vasi, Lešja, Glivna, Dežna, obeh Bodrežev, Zagerja in Rorovega po 30 ali 60 litrov od družine. Pri Lembergu je užival Štatenberg v Novi vasi na račun dveh tretjin desetine od sedmih hiš po

30 litrov prosa in po 23 novčičev od vsake. V črešnjevski župniji so napolnili z dvema tretjinama vinske desetine štiri sode, z enakim deležem žitne desetine 30 četrtoev. Na Sladkem bregu je nanese pol vinske desetine tri sode, drugi pol so dobivali gromberški Klehi. Za desetino, dano v najem pri Keblju, so sprejeli v grad ogrski zlatnik. Sredi 16. stoletja so pobirali še dve tretjini žitne desetine pri Lovrencu.

Od ribolova pri Črešnjevcu so pričakovali 1490 v gradu 6 posod rib, 1000 rakov in 360 novčičev, pri Laporju 6 posod rib, 600 rakov in 70 novčičev, pri Sp. Jablanah 10 posod rib, 600 rakov in 70 novčičev, po Ložnici v dolžini ene milje dohodek 12 ogrskih zlatnikov, po Dravinji prav tako v dolžini ene milje ulov za 8 ogrskih zlatov, od dveh velikih ribnikov na Dolgi gori rib za 24 funtov, z dohodkom od ribolova po Oplotnici pri Keblju pa niso računali. Lov na rake je bil zelo v navadi.

Skupno bi se naj zbrali v gradu naslednji dohodki: blizu 286 funtov, 7 sodov vinske desetine, 11 sodov gornine, 11 sodov pridelka v dominikalnih vinogradih, 386 četrtoev pšenice, 124 četrtoev rži, 681 četrtoev ovs, 35 četrtoev prosa, poltretji četrtoev bob, nekaj zdroba, 3 jagnjeta, 6 kozličev, 5 zajcev, 715 kopunov, 683 kur, 118 večjih sirov, 322 manjših sirov od sirnic, 247,5 čehulj prediva, 425 pogač, 3310 jajc, 39 vozov krme, 230 kolov in od obeh ribnikov 24 funtov. V trgovinskem prometu je bilo treba oceniti sod vina z 10 ogrskimi zlati, četrtoev pšenice z 1 ogrskim zlatnikom in četrtoev ovs s 70 novčiči. V resnici so se dohodki skrčili za 80 funtov zaradi turških in ogrskih pustošenj. Dohodkov od pristave, novega dominikalnega vinograda nasproti gradu, od gozdov, od planine na Keblju in od sodstva niso ugotovili. Poudarili pa so v urbarju, da so sedanja lastnika in njun oče vgradili v čisto obnovljene zgradbe 6000 funtov.

Podložniki so bili razen redkih izjem na Keblju povsod v gospostvu Slovenci. O tem pričajo imena in že tudi prvi priimki. Med prevladujočimi krščanskimi imeni, zapisanimi pogosto v slovenski obliki (na primer Jarne, Juri, Janso, Marinko), srečujemo izrazita ljudska imena, kot so: Borut, Bračić, Brate, Bratec, Bratina, Černe, Černogoj, Čeruba, Drusan, Gelen, Lube, Majcen, Sinko, Sune, Svetovan. Pri priimkih najdemo pogosto njihove začetne oblike, na primer: Jori Janša sin, Gregorič, Gregor pri potoku, Jakob Mežnar, Juri Krajnc, Hudi Juri, pa tudi že prave priimke, kot Gregor Oblak, Gregor Zdravje, Majcen Kotnik. Med domačine so prihajali prvi priseljenci, tako Kebeljčan in Krajnc v Makole, Kebeljčan na Vrhlogo, Unger v Črešnjevce, Pernerl in nekaj Nemcev na Kebelj, Turk na Vrhole, Turk in Metlikar v Sp. Jablane, Grabat k Lovrencu. Povsod so živeli med podložniki njihovi župani. Županovanje ni bilo dosmrtno, ob prejšnjem županu je živel njegov naslednik. Dobri župani so prejeli priimek župan, znali pa so sosedje že takrat koga imenovati tudi za Kralja in Papeža.

Po začetnih priimkih opravičeno sodeč, so se nekateri kmetje posvečali obrtem in posebnim nalogam tako:

Šuster — čevljar: Makole, Stranske Makole, Jelovec, Globoko, Jelševce, Na Fajsovem, Matanje, Novake, Vrhloga, Prelož, Luščekva vas, Župečja vas, Krasno, Modraže, Studenice, Rosovec;

Veber — tkalec: Brezen, Jelševce, Jeršovec, Makole, Pečke, Prelož, Zager, Studenice;

Šnajder — krojač: Novake, Prelož, Na Rorovem, Studenice;

Hafner — lončar: Globoko, Zgornje Belo;

Kolar — Wagner: Novake, Pusti laz;

Šmid — kovač: Sp. Jablane, Makole;

Cimerman — tesar: Jelovec;

Pinter — sodar: Mlače;

Vahter — stražar: Variša vas.

Končno je ta urbar še prvi vir za nekatere kraje in ledinska imena: Farovec (Pfafin), Kočno (Kotschen) pri Poljčanah, Laporska gora (Perg),

Pekel (Halln), Podboč (Patschendorf), Stari log (Lacken) pri Vrhlogi in Strmec (Stermetz) pri Ljubečnem.⁹

Sigmund Prueschenk je 1493 najprej obnovil nekdanje Graslove salzburske fevde (5 kmetij pri Lovrencu in 4 v Župečji vasi), nato pa še isto leto oddal štatemberško gospostvo vladarju, a ga že naslednje leto odkupil z bratom za 10.000 funtov. Ob tej priliki se prvič omenja, da je gospostvo opravljalo zaščito nad studeniškim samostanom. Leta 1502 je bil Sigmund že mrtev, edini lastnik gradu je postal Henrik, ki je še isto leto prodal gospostvo s taborom v Sp. Jablanah, toda brez pravice do zaščite nad studeniškim samostanom Janezu Turjaškemu za 16.200 funtov. Janez, ki s podložniki leta 1515 verjetno ni imel težav, je 1521 združil z gospostvom staro deželno-knežjo fevdno predivno desetino. Leta 1524 je sprejel še nekdanje Safnerjeve, že 1485 na Štatenberg vezane deželno-knežje fevde v Lukanji vasi, Pustem laz, Spodnji Polskavi in na Sladkem bregu, vendar z zelo ponesrečeno formulacijo, kot da sprejema v fevd tudi grad s celotnim gospostvom. Na Sladkem bregu je bilo tokrat 37 sogornikov, ki so oddali na leto nad 30 veder gornine. Kmalu zatem (1529) sta očeta Janeza nasledila sina Volk Engelbert in Jurij. Septembra 1532 je bila na Štatenbergu protiturška vojaška opazovalnica. Turško prisotnost v deželi so izkoristili kmetje in napadali gospodo, gospostvo pa so oplenili tudi Turki. Na osnovi tega sta Turjaška dosegla začasno znižanje štatemberške davčne osnove za 140 funtov. Leta 1540 je že nastopal Volk Engelbert sam.¹⁰ Hvaležno dopolnilo k urbarju iz 1490 je imenjska cenitev 1542, ki bi naj pokazala novo davčno osnovo.

Kraj	Družine	Nepremičnine (cenilni funti)							Svinje					Drobnica		skupaj
		—5	—10	—15	—20	—25	25 —	po- prečje	0	—5	—10	10 —	po- prečje	—5	5 —	
Urad Makole	22		2	8	8	2	2	19	7	13	2	7,6	10	2	28	
Pečke	9		1	4	3	1		15	4	3	2	6,3	3	9		
Jelovec	5		2	1	1	1		13	3	1	1	6	2	26		
Globoko	9		2	5	1	1		13	5	4		4,5	1	3		
Modraže	6			2	4			16	3	2	1	7,3	3	28		
Jermanje (s. z. od Ane)	3		2	1				9	2	1		6	1	16		
Na Fajsovem (s. z. od Ane)	4		1	2	1			18	2	2		5,8	2	61		
Zager (s. v. od Ane)	5			3	1	1		15	1	3	1	8,8	2	38		
Na Rorovem (j. z. od Ane)	2			1	1			18	1	1		5,4	2	13		
Dole (j. z. od Ane)	3			1	2			16	1	2		6		45		
Variša vas	6			1	3	2		20	3	2	1	6,2	2	119		
Matanje	7	1		2	2	2		16	6	1		3,9	8	43		
Radislav (s. od Ane)	9			2	5		2	20	2	5	2	9,5	2	96		
Novake	8		1	3	4			15	3	5		6,1	2	13		
Krasno	10		4	6				11	2	4	4	4,4	4	29		
Hrastovec	2			1	1			15	2			8		27		
Stara vas	7		2	2	2	1		15	4	2	1	7,3	1	13		
Ljubečno	4	1	1	1	1			11	4			4,2				
Zg. Ljubečno	2		1	1				12	1	1		2	1	4		
Zg. Ložnica	3			2	1			14	3			4,7				
Sp. Ložnica	8		1	3	3		1	19	3	4	1	7,6	2	7		
Pusti Laz	10	1	1	1	2	2	3	20	2	8		6,5		7		

⁹ Urbar za gospostvo Štatenberg, 1490, Avstrijski državni arhiv na Dunaju Robert Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse I, ZHVS XXIX, 1935, 80

¹⁰ Deželno-knežji fevdni akti, Štatenberg, Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda)

Deželne davčne knjige, Turjaški 116, 155, 193, Sda

Die Auersperge in der Steiermark, Grazer Zeitung 1861, 58, 239 Ilwof, 193

Arthur Steinwenter, Suleiman II. vor Marburg 1532, Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg, 1887, 26

Starzer, 176

Untersteiermark, 135, 136

Kraj	Družine	Nepremičnine (eehlni funti)							po- prečje	Svinje				po- prečje	Drobnica			skupaj
		-5	-10	-15	-20	-25	25	0		-5	-10	10	-5		5	—		
Zg. Dlstria	4		1	1	2			14		3	1		5,5		1		2	
Lukanja vas	7		2	1	3		1	16		2	5		6,3		1	1	18	
Sladki breg	1					1		21			1		6		1		10	
Sp. Polskava	1					1		25			1		8					
Crešnjevce	32		11	14	5	2		13	2	15	15		5,1					
Vrhloga	11		6	4		1		11	1	8	2		3,3					
Laporje	12			3	7	2		17	4	1	7		5		1		4	
Sp. Jablane	10		1	4	4	1		16	2	6	2		4					
Šikole	2				2			20		2			6,5					
Ptuj	2			2				15	2									
Razvanje	2		2					9			2		6,5					
Clrkovec	16		1	3		3	9	24	2	8	6		3,9		3	6	70	
Zupečja vas	4				1	2	1	23		4			3,2					
Lovrene	7	1	3	1		2		12	3	4			2,3					
Gorice	6		3	3				11		5	1		4					
Klapnitz	3		1					14		3			3,3					
Trnovec	4		2	1	1			13	2	2			5					
Cerovec	1		1					10	1				3					
Brecijevo	2			2				13	1	1			2					
Draganja	2			1	1			17		2			4					
Zg. Belo	5		1	3		1		11	4	1			4,4					
Sp. Belo	2			1	1			14		2			4					
Laše	6			2	3	1		17		5	1		4,2					
Podplat	1					1		18			1		7		1		2	
Gabrnik	3				3			12	1	1	1		3					
Gabrovec	3		1	2				11	1	1	1		3					
Rain	2			2				12		2			3					
Bodrišna vas -- Wodras	2		1	1				10		1	1		5		1		3	
Jeršovec	3			3				14		2	1		5,3					
Ločnice	2			2				13	1	1			1,5					
Doi	2					2		18		2			3					
Svino	5		2	2		1		13		4	1		4,4			1	6	
Maut	1			1				14	1									
Kebelj	28		6	10	6	6		15	6	19	2	1	2,9		10	19	257	
Vrhole	4		2	2				12	1	2	1		4,3		1		4	
Prelož	3			2	1			14		1	1	1	6,9					
Brezn	4			2	2			16		2	2		5		2	3	32	
Polzeia	7	1	1	2	3			13	3	4			2,1		2		16	
Poljčane	10	1	1	3	2	3		19	1	5	3	1	5,1		3	5	49	
Mala vas	4	1	3					6	2	2			1,5		1		2	
Lušečka vas	11			6	5			15		9	2		4,5		3		12	
Laže	3			2	1			16		2	1		4,3					
Jernej	4	1		1	2			15		3	1		4,5		2		5	
Zg. Bodrež	4			1	1	2		18		1	2	1	8,3		1		2	
Sp. Bodrež	3			2	1			14	2		1		2		1		2	
Miače	12		1	5	5		1	16		9	3		5,4		1		3	
Grobeino	10			2	7	1		18	2	3	5		4,1		1		4	
	417	8	73	154	117	44	21	15	41	220	139	17	4,8	85	86	1155		
Osebenjki	75									7	1			5	3	34		

Kraj	Družine	Kočarji	Kmeti		Konji			skupaj	Govedo				poprečje
			sr.	vel.	1	2	3		0	—5	—10	—15	
Urad Makole	22	1	15	6	6	5	18		6	14	2	7,3	
Pečke	9		8	1	6	3	12		7	2		4,1	
Jelovec	5	1	3	1	2		3		3	1	1	5	
Globoko	9		6	1	7	1	9		7	2		4,5	
Modraže	6		4	2	3	3	8		2	4		5,5	
Jermanje	3	1	2			1	2		2	1		6	
Na Fajsovem	4		3	1	1	1	3		1	3		6,5	
Zager	5		5		2		2		2	3		6,2	
Na Rorovem	2		1	1	2		2			1	1	10,5	
Dole	3	1	2		2		2	1	2			3,3	
Variša vas	6		5	1	2		2		4	2		5,9	
Matanje	7		7		2		2		5	2		4,7	
Radislav	9		7	2	4	2	8		3	5	1	6,8	
Novake	8		6	2	6	1	8		3	5		6,1	
Krasno	10	1	8	1	4	2	8		8	2		4,1	
Hrastovec	2		1	1	1	1	3		1		1	6	
Stara vas	7		6	1	5	2	9		3	3	1	6,3	
Ljubečno	4	1	3			3	6		3	1		4,2	
Zg. Ljubečno	2		2			1	2		1	1		5,5	
Zg. Ložnica	3		3		1	1	3		3			4,7	
Sp. Ložnica	8	1	5	2	4	3	10		6	1	1	5,2	
Pustl laz	10		5	5	4	4	1	15	2	6	2	8,3	
Zg. Blistrca	4	1	3		4		4		2	2		5,2	
Lukanja vas	7		3	4	1	2	2	11	2	2	3	8,6	
Sladki breg	1			1		1	7						
Sp. Polskava	1		1		1		1		1			4	
Crešnjevce	32	2	19	11	12	14	40		12	18	2	6,6	
Vrhloga	11	3	6	2	5	1	7		8	3		4,8	
Laporje	12	2	7	3	4	6	16	1	4	5	2	5,6	
Sp. Jablane	10	1	7	2	3	4	1	14	1	5	2	6,3	
Školec	2		2			2	4			2		6	
Ptuj	2		2				1	3		1	1	4,2	
Razvanje	2		1	1	2		2		1	1		5,5	
Čirkovce	16	1	8	7	5	4	4	25	1	5	6	4	8,2
Zupečja vas	4		2	2	3	1	5		1	3		7	
Lovrene	7	2	4	1	1	1	3	2	3	2		4,3	
Gorice	6	2	4		3		3		4	2		4,5	
Klapnitz	3		1	2	1	1	3		1	1	1	7,7	
Trnovec	4		3	1	1	2	5		2	2		5,8	
Cerovec	1		1						1			4	
Brecljevo	2		2		1		1		2			4,5	
Draganja	2		1	1		1	2		2			4	
Zg. Belo	5		3	2	4		4		2	2	1	9,4	
Sp. Belo	2		2		1		1		2			4	
Laše	6		4	2	4	1	7		3		3	8	
Podplat	1		1		1		1			1		10	
Gabrnik	3		2	1	1		1		1	2		6,3	
Gabrovec	3	1	2		1		1			2		4,3	
Raln	2	1	1					1	1			1,5	
Bodrišna vas	2		1	1	2		2		1	1		5,5	
Jeršovec	3	1	1	1	1		1		2	1		6,3	
Ločnec	2		2		1		1		1	1		6	
Dol	2		2		2		2		1	1		7,5	
Svlno	5		4	1		1	2		2	3	1	7	
Maut	1		1						1			5	
Kebelej	28	1	21	6					14	12	2	8,2	
Vrhole	4		3	1	3	1	5		2	2		8,3	
Prelož	3		2	1	3		3		2	1		4,7	
Brezen	4		4		1		1		1	3		6,8	

Kraj	Družine	Kočarji	Kmeti		Konji			skupaj	Govedo				poprečje
			sr.	vel.	1	2	3		0	—5	—10	—15	
Polzela	7	1	5	1	4	1		6	1	4	2		4,6
Poljčane	10	1	4	5	3	3	3	18		4	4	2	8,8
Mala vas	4	2	2		2			2	2	1	1		2,3
Lušečka vas	11	1	7	3	4	3	3	19	1	8	2		3,5
Laže	3		3		1	2		5		2	1		4,7
Jernej	4		4		3			3		3	1		5,3
Zg. Bodrež	4		3	1	2	1		4		1	2	1	7,8
Sp. Bodrež	3	1	1	1	1			1	1	1	1		4
Mlače	12		8	4	3	4	2	17		5	7		5,9
Grobelno	10		6	4	3	2	4	19		3	6	1	6,7
	417	31	285	101	163	91	22	411	13	199	170	35	6
Osebenjki	75									11			

V gospostvu je bilo nekaj manj družin, le 417. Zaradi vojnih grozot med 1490 in 1532 se je prebivalstvo precej zredčilo in izgub še ni bilo moč povsem nadomestiti. Zlasti v Pusti laz ni uspevalo privabiti novih ljudi. Sicer je Turjaški rad naseljeval na gospostvo prišleke, tako Krajnca v Pečke, Sp. Ložnico, k Ptujju, v Polzelo, Hočevarja k Lovrencu, Bezjaka v Pusti laz, 10 Hrvatov v Črešnjevce, 6 v Cirkovce in 1 na Vrhole.

V imenjskem popisu ni omenjenih nekaj manjših naselij, njihove družine so popisali kar s sosednimi kraji. Ni pa gospostvo imelo več družin v Hajdini, zato pa na novo v Šikolah. Kočarskega prebivalstva je bilo le 7 %, velikokmečkega 24 %, ostalo pa so bili srednji kmetje. Pri vsaki peti družini so imeli po 1 osebenjka — hlapca ali deklo. Nekaj osebenjkov je imelo svojo družino, ti so živeli kot gostači na kakšni kmetiji ali pa so bili najemniki pri vinogradih ali v kakšni koči, ki jo je imel v lasti kmet blizu svoje hiše. Slednji osebenjki so bili pogosto obrtniki ali kaj podobnega: 1 kolar, 2 kovača (1 v Mlačah), 2 tesarja, 3 godci, 3 krojači, 3 lončarji, 4 čevljarji. Seveda pa srečujemo še vedno poleg osebenjkov obrtnikov na novo še druge obrtnike na podeželju, najbolj med kočarji:

Cimerman: Novake,
 Kolar: Sp. Ložnica,
 Ledrer — usnar: Makole,
 Pinter: Novake,
 Šuster: Laporje,
 Flajšaker — mesar: Jelovec, Mlače,
 Šmid: Laporje, Poljčane,
 Veber: Cirkovce, Globoko, Hrastovec, Kleče, Laže, Vrhloga,
 Hafner: Makole, Mlače, Ljubečno, Pečke, Sp. Ložnica, Stara vas, Vrhloga,
 Šnajder: Črešnjevce, Jeršovec, Krasno, Makole, Poljčane, Pusti laz, Varioša vas.

Z izjemo kebeljskega pohorskega sveta so štatemberški podložniki povsod radi gojili konje, zlasti ob prometnih poteh v Poljčanah, Lušečki vasi in Grobelnem. Skoraj vse podložne družine so se posvečale govedoreji. Izračunano poprečje govedi na družino je 6 glav, zelo nizko v Mali vasi (2,3), Variši vasi (3,3) in Lušečki vasi (3,5). Izračunano poprečje svinj je le 4,8, drobnico, bolj koze kot ovce, pa je gojila le šestina podložnih družin, večina približno okrog 7 glav, mnogo več pa okoli gradu in na Keblju, na slednjem bolj ovce.

Število gorninskih vinogradov je med 1490 in 1542 narastlo. Pri Poljčanah se je pojavilo 20 novih sogornikov, na Sladkem bregu 18, pri Grobelnem 16, Jasterniku 9, Matanju 6, čisto na novo pa pri Laporju 9. Okrog 20 vinogradov navaja popis kot sestavne dele kmetij in jih ne vključuje v gorninski seznam. Pri gorninskih vinogradih so bile zelo pogosto kleti in njivice.

	Sogorniki	Cenilni funti za vinograde									poprečje
		—5	—10	—15	—20	—25	—30	—35	—40	—45	
Poljčane	55	8	17	13	13	3	1				12
Grobelno — Bodrež	27	1	11	9	2	4					12
Vrhole	19		2	9	7		1				15
Vrholje — Verhowlach untern Gibl	7		4	3							11
Laporje	9	2	4	3							8
Gradišče	9		2	6	1						12
Jasternik	27	2	7	8	6	2	1	1			14
Kleče	41	8	7	17	8			1			12
Prilhova	10	1	4	4	1						10
Sladki breg	55	14	24	7	7	1		1	1		10
Lovrenc	17	4	10	3							7
Verbena	22	3	12	3	3	1					10
Slaus	4			1	2		1				19
Jelovec	20	2	8	3	4	1			1	1	15
Vinlše Weinberg (j. v. od Ane)	7	7									2
Variša vas	3		3								7
Dole	9	3	6								7
Matanje	19	3	9	5	2						10
Kostrivnica — Čačja vas	3	1	1	1							9
Gabrnik — Drevenik	14	3	2	4	5						12
Laše	5	4	1								4
Svetnica	6	1	3	2							10
Polzela	3			2			1				17
Brezen	3	1	2								6
Sodrež	9	1	5	3							9
	403	69	144	106	61	12	5	3	2	1	11

Imenje podložnikov je dalo 202 imenjska funta davčne osnove (nepremičnine 109, živina 93), gorninski vinogradi 75 funtov, grad 10, pristava 1, dvor v Jablanah 0,5, ribniki 2, gozdovi 1, deželsko sodstvo in lov 1 ter dominikalni vinogradi 1,2 imenjskega funta. Če k temu dodamo še četrto prve davčne osnove iz leta 1495, dobimo celotno novo davčno osnovo. Imenjski funt je bil pri dominikalni posesti stotinka, pri podložni živini 1,4 %, pri ostalem pa šestdesetinka (1,7 %) cenilnega funta, ta pa je bil zopet zaradi uradne nizke cenilne tarife mnogo pod resničnim funtom ali goldinarjem.

Ker so na Štajerskem nasprotovali novo izračunanim davčnim osnovam, so se tega dela lotili znova, vendar z drugimi izhodišči. S Štatenberga so napovedali v skladu z novimi predpisi 1544 naslednje dohodke: blizu 300 goldinarjev, 40 goldinarjev za desetino, 9 goldinarjev za gornino, 150 goldinarjev od dominikalnih vinogradov, 7 goldinarjev od 2 ribnikov, 798 korcev (korec je meril okoli 40 litrov) pšenice, 253 rži, 198 prosa, 1891 ovsa, 10 ajde, 9 boba in pol korca zdroba, 587 kopunov, 594 kur, 2871 jajc, 38 desk, 300 pogač, 53 vozov krme, 200 kolov, 12 funtnih sirov, 1 ovco, 2 jagnjeti, 1 kozlička, 203 čehulje (3 čehulje so bile težke 1 funt = okoli pol kile) prediva, 460 veder gorninskega mošta, 40 korcev gorninskega ovsa, 33 gorninskih kur, 23 gorninskih kopunov, 24 gorninskih pogač, 180 korcev desetinske pšenice, 130 rži in 30 korcev desetinskega ovsa ter 210 veder desetinskega vina. Opažamo znaten preliv drobnih naravnih dajatev v denarne, premik od dajanja pšenice v večje obveznosti v rži in prosu, višjo obveznost v krmi in prvi pojav ajde.¹¹

Poleg podobnih novosti razberemo iz urbarja, ki je nastal leta 1545, in iz 10 let mlajšega urbarja še več, (podatek o urbarju 1575 je zmoten) čeravno prvi od teh dveh urbarjev ni zajel gorninskih vinogradov. Turjaški so v prvi polovici

¹¹ Imenjski cenilni 1542 in 1544, III/19, Sda

16. stoletja večali pri gradu in jablanski pristavi dominikalno posest, najbolj na račun najbližjih podložnikov. Podložniki so s krčenjem ustvarjali novine in zanje so morali dati v grad denarno dajatev. Z rigolanjem so množično ustvarjali nove majhne vinograde, leta 1555 je bilo vseh že nad 500, čeravno so opustili vinograde pri Polzeli in Vitanju ter prodali vinograde pri Ptuju. Najbolj so nastajali novi vinogradi pri Jelovcu, na Sladkem bregu, pri Poljčanah, pri Gabrniku in Jasterniku. Število dominikalnih vinogradov je tudi narastlo na devet: 3 pri Slovenski Bistrici, 1 v Kovači vasi, 2 na Jasterniku, 1 pri Poljčanah, 1 pri gradu, 1 pri pristavi. Še vedno so se javljali ljudje z obrtnimi priimki v novih krajih:

Hafner: Poljčane,

Ledrer: Novake,

Cimerman: Pečke, Poljčane,

Šmid: Kočno, Vrhole,

Veber: Črešnjevce, Kočno, Spodnji Bodrež,

Šuster: Ljubečno, Mala vas, Pusti laz, Sp. Ložnica,

Šnajder: Jelovec, Laporje, Ljubečno, Lušečka vas, Mlače, Zg. Bistrica.

Prvič zveemo 1545 tudi za mline v Jelševcu, Novakah in Radislavu ter za statve v Sdegnem.

V Novakah in Spodnji Ložnici so se otrešli žitnih dajatev. Župani so uživali kmetije za službovanje. Hrvati so poseljevali Pusti laz, v Sp. Jablanah se je pojavil Cigan, pri Grobelnem je nastal zaselek Završe (Gupf). Na Keblju je tekla žaga. Za 2 ogrska zlata je bilo treba odšteti 3 goldinarje. Tudi se v obeh urbarjih omenjata sadovnjaka v Polzeli in Poljčanah, kar pomeni edino sled sadja v vsej štatemberški preteklosti do konca 16. stoletja.

Sredi 16. stoletja je mlel za grad zidan mlin v Makolah. Pristave so bile štiri: pri gradu, v Radislavu, v Poljčanah in Sp. Jablanah, dominikalnih travnikov je bilo enajst: pod gradom v Jelovcu ob cesti, v Šegi, Makolah ob Dravinji, Laporju, Lukanji vasi in po trije pri Lovrencu in na Keblju, gozdov pa osem: na Boču, pri Črešnjevcu, Laporju, pri Ložnici, Ponevnik, pri Jablanah, Rogatcu in na Pohorju. Grajski ljudje so smeli ribariti v dveh majhnih ribnikih pri gradu ter v že omenjenih vodah, loviti pa po vsem štatemberškem ozemlju. Na gradu se je sodilo vsem podložnikom in še ljudem iz Čadramske vasi (Cadermle). Po stari navadi je bilo tlake še vedno v delu po dva dni na družino, za drugo tlako pa je grad sprejel nad 90 goldinarjev.

Turjaški so si do srede 16. stoletja še lastili pravico do zaščite nad studeniškim samostanom in na ta račun zahtevali od vsake samostanske podložniške družine po 2 škafa ovsa in 2 novčiča. Pri Lovrencu so za štatemberško gospostvo dokupili 4 podložnike od župnika, odprodali drobce v Razvanju, Spodnji Polskavi in Dolu, 1550 posesti onstran Drave in 1553 dve deželnoknežji fevdni kmetiji pod Sladkim bregom.¹²

Leta 1556 je prodal Volk Engelbert Turjaški gospostvo Štatenberg (blizu 576 imenjskih funtov) tridesetletnemu ogrskemu velikašu Francu Tahiju za 25.000 goldinarjev. Kupec je ostal denar delno dolžan, delno pa si ga je sposodil, tako od velikaša Luke Sekelja 5000 goldinarjev in od Pavla Bohoriča, premožnega tržana na Ptujski gori, 400 ogrskih zlatnikov (700 goldinarjev), kateremu je varljivo obljubil za nagrado konja.¹³

Franc Tahij je izhajal iz ogrske velikaške družine, ki si je pridobila posest tudi v Slavoniji že v drugi polovici 15. stoletja. Njegov oče Ivan Tahij »je bil proti volji slavonskega plemstva v letih 1524—1525 celo hrvatsko-slavonsko-

¹² Urbar za gospostvo Statenberg, 1545, Štatemberški arhiv, Šda

Urbar za gospostvo Statenberg 1555, Stvarni oddelek 104, Šda

Imenjska knjiga 1. 146, Šda

Deželnoknežji fevdni akti, Statenberg, Šda

¹³ Deželne davčne knjige, Tahij, Šda

Gradivo za štatemberški upor, stvarni oddelek 63 (Gradivo), 363, 368, Šda

Anton Kaspret, Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela, ČZN 6, 1809 (Kaspret), 73, 74

Bogo Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, 1962 (Grafenauer), 203—204

dalmatinski ban«. Leta 1528 je prodal Benečanom skupno z Bernardom Frankopanom kar 4000 volov. Ob očetovi smrti 1536 je bil Franc Tahij komaj deset let star. Zrastel je v vojaški službi, najbolj v bojih s Turki. Zgodaj je postal poveljnik Sigeta, pozneje pa Kaniže, vladarjev svetnik in »mojster cesarskih konjušnikov na Ogrskem«. Zaradi vojaških zaslug je imel močno zaslonbo na habsburškem dvoru ter se povezal z najuglednejšimi velikaškimi rodbinami na Hrvaškem. Po svoji ženi Jeleni Zrinjski je postal še zelo mlad svak Nikole Zrinjskega. Jelena je prinesla Tahiju kot doto bogato gospostvo Božjakovino vzhodno od Zagreba, njegov je bil tudi Otok v Medžimurju.¹⁴

Franc Tahij se je izkazal že takoj na začetku na Štatenbergu in v sosesčini za najbolj krutega gospodarja in slabega soseda. Že maja 1557 je prišlo v Gradec sporočilo, da vre med nemirnimi podložniki na Tahijevem gospostvu.¹⁵ Slovenskobistriškemu gospostvu je odvzel travnik v Lukanji vasi. Gospodar tega gospostva je namreč dovolil še za Volka Engelberta Turjaškega štatenberškim Črešnjevčanom, da so skrčili njegov gozd v Lukanji vasi, napravili iz njega ograjen travnik ter ga uživali za primerno odškodnino.¹⁶ Leta 1558 (10. septembra) je naslovil nekdanji štatenberški podložnik Matevž Pijanec, veliki kmet iz Makol, prošnjo vladarju. V njej beremo, da Tahij »nas uboge kmečke ljudi tako stiska, zapira in siloma odvzema imetje, da sem moral oditi praznih rok. Z ženo in majhnimi otroki sem šel na kmetijo v vas Videž« v konjiško gospostvo, kjer je že nekaj časa živel.¹⁷ Obrtnik Štefan Sivak iz Ljubečnega, košar Miha Brumec, kovač Urban in Klavž Kopriva iz Makol so mu morali začeti opravljati razna dela kar zastoj.¹⁸ Podobna usoda je grozila Mokričanom ob hrvaški meji. Poleti 1558 je Tahij kupil pol mokriškega gospostva. Drugo polovico Mokric je kupil jeseni istega leta Luka Sekelji, a jo čez dobro leto prodal Ambrožu Gregorijancu. Slednji je poleti 1560 odkupil še Tahijevo polovico. Mokrice so si oddahnile.¹⁹ Tahij je medtem poskušal srečo že drugod. Z eno izmed svojih štirih še neporočenih hčera je skušal 1559 »zaradi krščanske vneme« izpodriniti novo studeniško prednico in se tako polakomniti zelo donosnega studeniškega samostanskega gospostva. Pri samem cesarju je brez uspeha opravljal prednico, hkrati pa mu obljubljal brezobrestno posojilo 5000 goldinarjev, če bi mu pomagal v tej zadevi.²⁰ Že znani Klavž Kopriva se je moral 1562 podati v Tahijevo vojaško službo z dvema konjema za dolga leta in se pri tem sam vzdrževati.²¹

Leta 1564 so zvedeli štatenberški podložniki, da je Tahij protipravno kupil polovico susedgradsko-stubiškega gospostva. Kot susedgradski gospodar je najel posojilo 100 tolarjev pri slovenskobistriškem meščanu in 19 goldinarjev pri podložniku Gregorju Krašiču v Makolah. Na začetku 1565. leta so začele prihajati iz Hrvaške v Štatenberg najprej prijetne vesti, podložniki so jim nadvse radi prisluhnili. Solastniki Susedgrada so se s pomočjo Ambroža Gregorijanca in podložnikov polastili januarja Tahijeve polovice in izgnali njegovo ženo Jeleno z otroki bose po snegu, ko se je Tahij mudil v Bratislavi. Ko sta julija Tahij in njegov sin Gabrijel s svojimi privrženci oblegala Susedgrad, je Ambrož Gregorijanec s približno 3000 kmeti porazil oblegovalce. Vladar pa je zaščitil Tahija in ta se je zopet ugnezdil na susedgradsko-stubiškem gospostvu. Odslej so si bili štatenberški in susedgradsko-stubiški podložniki bratje v trpljenju. Katarina iz Susedgrada je morala za služkinjo v Štatenberg brez upa na redno plačo. Lovrenc Kopriva iz Makol je moral 1566 za tri mesece v

¹⁴ Gradivo stanovskega arhiva, 281/891, Državni arhiv Slovenije v Ljubljani (DaS) Grafenauer, 203—204, 207

¹⁵ Kmečki upor, 382, Sda

¹⁶ Gradivo, 239—244

Kaspret, 74

¹⁷ Meillerjevi akti, XX-0-2, Sda

¹⁸ Gradivo, 529a, 550, 560, 567—568, Sda

¹⁹ Falk Gagern, Mokrice, 1962, 80, 216

²⁰ Stajerska gospostva, S 50, Avstrijski državni arhiv na Dunaju

²¹ Gradivo, 567—568, Sda

ogrsko Kanižo kot vojak z lastnim konjem.²² Doktor Janez Steinmüller je prejel isto leto ukaz, naj začne sodni proces proti Tahiju zaradi nasilja nad sedmimi studeniškimi podložniki. Protipravno si je Tahti lastil tudi ribolovne pravice v Zgornji Oplotnici na škodo žičkega samostana.²³

Ko je julija 1567 vladarjeva komisija zasliševala 508 prič na Hrvatskem v preiskavi proti Tahiju in napisala kar šest in pol metra dolg zapisnik, so bili tudi štatemberški podložniki razočarani, ker se Tahiju kljub vsemu ni nič zgodilo. Z novimi upi so spremljali upor susedgradskih in zlasti stubiških podložnikov med avgustom 1567 in januarjem 1568. Tahti je zahteval od teh s privoljenjem zagrebških cerkvenih oblasti zelo zvišano cerkveno desetino. Januarja 1568 je poklical svoje strelce in služabnike s Štatemberga in prav z njimi zatrl upor. Močna posadka na Štatembergu dokazuje, da se je Tahti že takrat zavedal možnosti kmečkega upora. Medtem si je Tahti privoščil nova nasilja. 1567 je vznemirjal Gregorijančeve Mokrice, zaradi česar se je moral opravičiti pri vladarju. Prilaščal si je žičke pravice do vinske desetine med Studenicami in Zbelovim in do žitne desetine v Pečkah in Poljčanah. Osebno je vodil 8. avgusta 1568 napad na žički dvor v Poljčanah.²⁴ Gregorijančeve Mokrice je znova brezuspešno skušal napasti 26. avgusta istega leta z zelo močnimi silami. Gradu se je približal v kočiji, nato je zajahal belega konja, ter ukazal razviti veliko rdeče-bele bojno zastavo. S sabo je imel vozove, topove, 60 konjenikov in 30 pešcev. Gregorijanca je skoraj zadela kamnita topovska krogla. Ker ni mogel gradu do živega, se je znesel nad dosegljivim imetjem podložnikov svojih naprotnikov in odvlekel savski brod v Jesenicah. Pravda zaradi tega se je vlekla tri leta.²⁵ Janše Zlodej iz Matanja mu je moral začeti priskrbovati kože za Štatenberg in Susedgrad, gostač Luka Lepe iz Kleč brezplačno služiti, lončar Filip iz Poljčan pa zastoj postavljati peči po gradovih. Leto 1569 je po vsej verjetnosti pobralo Tahijevo ženo, podložnikom pa zaradi slabe letine izpraznilo shrambe. Kmetje so obdržali Jeleno v slabem spominu. Andreju Snajderu na Vrholah je vzela par volov, konja in kravo v skupni vrednosti 25 goldinarjev. Ko ji je moral upravnik Martin Rosnagl kupiti žamet, si je za to sposodil pri Gregorju Krašiču v Makolah 40 goldinarjev, ki jih ni vrnil. Pri tem pa se je Jelena kopala v pravem bogastvu in razkošju tudi na štatemberškem gradu. Naslednje leto (1570) so pomnili štatemberški ljudje še dolgo kot drago leto. Žitom so se dvignile cene kar trikratno. Odnosi med podložniki in Tahiji so se skrajno zaostrili. Gabrijel »je nekega dne kratko malo potegnul goli meč, sekal kmeta po licu in mu iztaknil oči«, tako je postal Pavel Jurkovič iz Županje vasi slep, verjetno 1571. leta. Isti Gabrijel je z mečem pokončal nekega studeniškega podložnika. Na veliko noč 1571 je mučil Lovrenca Koprivo.²⁶

V skrajni sili so se štatemberški ljudje pritožili posebni komisiji, ki bi naj poravnala spore med njimi in Tahiji. Zapisnik komisije se ni ohranil. Iz pismenih obnovljenih pritožb iz leta 1576 pa le lahko vidimo, kaj vse se je dogajalo okoli Štatemberga od 1571. Na osnovi Kaspretove in Popelkine razprave je o tem zapisal Bogo Grafenauer takole: »Tudi tu si je od podložnikov, za katere je izvedel, da so v mestu prodali živino, žito ali vino, izposojal denar (v nekaj primerih celo preko 100 goldinarjev). Če pa so se drznili zahtevati, da naj jim ga vrne, jim je raztrgal zadolžnico, jih dal zapreti ali kaznovati s šibami. Podložnikom je nalagal za tlako, da so morali voziti na

²² Gradivo, 550, 560, 572, Sda

Deželno pravo, 1285/3, Sda

Josip Adamček, Seljačka buna 1573, 1969 (Adamček), 79–81

²³ Akti dvorne komore — kronološka vrsta, april 1566, 41, Sda
Kaspret, 74

²⁴ Gradivo stanovskega arhiva, 285/755–758, DaS

Kaspret, 74–75

Adamček, 82, 92

²⁵ Gradivo stanovskega arhiva, 285/931–964; 286/83, DaS

²⁶ Gradivo, 547, 550, 553, 569, Sda

Kaspret, 84–86
Grafenauer, 214

mestni trg v Ptuj ali Celje tudi njegovo lastno blago. Toda plačati so mu ga morali po ceni, ki jo je določil višje od cene, ki je bila določena kot najvišja na mestnem trgu. Tako so mu morali prodajati blago v svojo lastno izgubo. Če niso hoteli prevzemati takšnih nalog, jih je spet zaprl v ječo. V mestu so morali jemati zanj na dolg različno dragoceno blago, ki ga ni nikoli plačal. Dolg je jemal kmetom živino in druge stvari — zlasti ob opravljanju vozne tlake, ko so jim živali večkrat uničili tudi iz same objestnosti, ali pa ob smrti gospodarja na kmetiji... Pravico do sodstva nad svojimi podložniki, ki jo je imel kakor vsi drugi graščaki, je uporabljal le kot sredstvo za izmозgavanje denarja od kmetov. Ali jim je nalagal globe, ali pa so se morali odkupovati iz ječe, kamor jih je bil samovoljno zaprl (posamezniki so mu morali plačati zato, da jih je izpustil, tudi preko 50 goldinarjev). ... Njegov sin Gabriel je dal na primer Lovrenca Koprivo iz Makol, potem ko ga je ranil s sabljo, za vrat privezanega nekaj časa vleči po tleh, ko pa se je rešil, je grozil vaščanom, da si bo v njihovi krvi še roke umival.« Na osnovi pregleda izvirnih pritožb bi k temu še kaj zapisal. Pritožilo se je kar 54 ljudi — precej iz »trga« Makol — in zahtevalo okrog 3000 goldinarjev odškodnine. Prošnje jim je napisal neznan pisar, le zidar Gašper Brumec iz Vrhloge je znal sam sukati pero. Pritožbe omenjajo kot izsiljevalce tudi Tahijeve grajske upravnike, to so bili Rotfux, Peter Ilikovič, Marko, Martin Rosnagl (pred 1570), Martin Slače (1570) in Gregor Divjak (1572). Pritožbe pogosto omenjajo takratne cene, tako za konja okoli 14 goldinarjev, za kravo 4 goldinarje, za vola 6 goldinarjev, za ovco 45 krajcarjev (goldinar se je delil na 60 krajcarjev). Grajski služkinji je bilo na leto obljubljeno 5 goldinarjev.²⁷

Podložniške pritožbe niso nič pomagale. Misliti je bilo treba le še na silo. Stubiški kmetje so o božiču 1571 napadli Tahijeve pobiralce denarja in enega med njimi celo ubili. Namenili so se v kratkem spoditi Tahije in priznati le še vladarja za svojega zemljiškega gospoda. Okoli 20. aprila 1572 se je sprožil prvi susedgradski upor. Grada upornikom ni uspelo osvojiti in sredi maja so boje ustavili.²⁸ Vse to je vplivalo poguma tudi štatemberškim kmetom. Mnogo so pričakovali tudi od sodnega procesa proti Tahiju. Kot vemo, je bil del štatemberškega gospostva vladarjev fevd. Tahij ni hotel o tem nič vedeti od nakupa gospostva sem in tudi ni izpolnjeval zadevnih potrebnih obveznosti. Celu navadnega davka, ki ga je ukazoval dosledno pobirati pri podložnikih poleg vseh drugih težkih obveznosti, ni skozi leta oddajal. Njegov štatemberški davčni dolg se je dvignil na 6860 goldinarjev. Dr. Janez Linsmayer je zavzeto vodil dolgotrajen proces proti Tahiju še maja 1572 in pri podložnikih se je budilo upanje, da bo vladar odvzel Štatenberg okrutnežu in da bodo postali neposredno vladarjevi podložniki. Širil se je glas, da Tahij vendarle ni pravno edini pravi posestnik gospostva, kot to tudi ni bil za Susedgrad in Stubico.²⁹

Protj koncu maja 1572 so susedgradsko-stubiški podložniki obnovili boje, vendar utrjenemu Susedgradu znova niso mogli do živega. Preprečili pa so

²⁷ Gradivo, 527—574, Sda

Kaspret, 75—78

Frilz Popelka, Franz Tahy. Schlossherr auf Stattenberg, Südsteiermark, 1925 (Popelka), 102—115

Grafenauer, 212—214

²⁸ Adamček, 93—95

²⁹ Gradivo, 432—433, Sda

Akli dvorne komore — kronološka vrsta 177 a/14, Sda

³⁰ Gradivo, 532, Sda

Adamček 96

³¹ Kmečki upori, 379, Sda

³² Gradivo, 29—30, 96—100, 173—191, 331, 442—443, Sda

Adamček, 96—105

7. junija Gabrijelu Tahiju, da bi okrepil grajsko posadko.³⁰ Z večjim uspehom — vsekakor povezani s Hrvati — so se lahko izkazali slovenski Tahijevi kmeti. Še 30. maja 1572 je moral slovenskobistriški trgovec Andrej Kramer dati Tahijevemu upravniku Gregorju Divjaku na vero 3 funte dišavnega mila za 1 goldinar, pol funta popra za pol goldinarja, za pol goldinarja žbic in voska za sveče za 1 goldinar in 20 krajcarjev (skupna vrednost pol vola). Kmalu zatem, vsekakor v prvi tretjini junija, so se podložniki uprli in se pod vodstvom Poljčančana Antona, Štefanovega sina, polastili štatemberškega gradu, kaže, da brez bojov. Hrvatski stanovi so vedeli 18. januarja 1573, da se je to zgodilo na zvit način, Tahijevi sinovi so javili vladarju 20. novembra 1576, da so očetu »zlobni kmetje izvili tudi Štatenberg«, sami podložniki pa so še pozno pomnili, da je »eden izmed Tahovih nasprotnikov, kateremu so bili nepoštene in proti vsaki pravici in pravu ugrabili imovino in kmetijo, vzeli grad«. Vladar je takoj zatem poslal tja svojega vicedoma iz Celja z vojaki in kmetje so jim grad, ki so si ga prej dobobra ogledali, pri tem pa pustili skoraj vse na miru, izročili. Vicedom je sestavil inventurni popis, zaprl tri zakladnice in grad izročil v upravo Lovrencu Proknu s posadko 10 mož. Na pristavi v Sp. Jablanah je opravljal stari pristav na prošnjo županov službo naprej.³¹ Medtem so na Hrvatskem uporniki prenehali z brezuspešnim obleganjem Susedgrada in 21. junija osvojili stubiški grad. Z gladovanjem so prisilili Tahijevega sina Štefana in njegove tri sestre, da so odšli. Nato so se na vladarjev ukaz podložniki pomirili, z delom je pričela vladarjeva preiskovalna komisija.³²

V noči med 27. in 28. januarjem 1573 se je začel hrvatsko-slovenski kmečki upor. Štatenberg je bil takrat v vladarjevih rokah, čeravno se je Tahti že od julija 1572 trudil, da bi tu obnovil svojo oblast. Zaradi bolezni bi naj bil njegove interese zastopal pred vladarjem Mihael Močengrad, sicer njegov nam že znani upnik. Ubegli in izgnani podložniki so se vračali na kmetije. Štatenberg je ob navzočnosti posadke upravljal Jurij Prokken. V uporniškem okolju se ni počutil dobro, tudi mu ni uspelo pobrati urbarialnih obveznosti. Konec leta 1572 je samovoljno zapustil službeno mesto. Iz Celja so postavili še pred začetkom Gubčevega upora na njegovo mesto začasno Tomaža Jakobera, ki je bil upravnik v Štatengeru v času Volka Engelberta Turjaškega (1555).³³ Začetno delo novega upravnika je bilo zelo težavno. Pri ljudeh ni bil še iz prejšnjih časov dobro zapisan in oči Štatemberžanov so se obračale k dogajanjem na hrvatsko-slovenski meji, k vojski Ilije Gregorića. Sami bi bili lahko šli v akcijo doma le z napadom na vladarjev grad, tako so imeli roke zvezane. Med februarскими vestmi o kmečkih porazih jih je pač najbolj prizadelo sporočilo o boju pri Krškem 5. februarja, saj je tam poveljeval kmetom Nikola Kupinič, nekdanji Tahijev upravnik Štatemberga. Oblasti so se bale, da bo Kupiničevemu zgledu sledil tudi že omenjeni slovenskobistriški meščan Martin Rosnagl, prav tako prejšnji štatemberški upravnik, zato so izdale nadrobno navodilo za njegovo aretacijo.³⁴

Po zadušenem uporu so sedeminštiridesletni Tahti in po njegovi smrti 4. avgusta 1573 njegovi sinovi Gabrijel, Štefan, Mihael in Janez bili boj za obnovo oblasti na Štatemberškem. Podložniki so morali vedno bolj in bolj dojemati, da je zaupanje v vladarja varljivo, da se bodo vendarle morali pokoriti strašnemu Gabrijelu. Njihove tožbe 1573 v Celje in 1576 v Gradec niso dosti zalegle kot tudi njihova prošnja vladarju 1579 ne. Jakober je do maja 1573 vodil upravniške posle še namesto Prokna, 14. maja pa se je začelo njegovo redno službeno obdobje. Podrejen je bil celjskemu vicedomu, ta pa

³⁰ Kmečki upori, 379, Sda

Akti dvorne komore — kronološka vrsta, 23. 1V. 1573, Sda

Gradivo, 434—439, Sda

Kaspret, 75

Grafenauer, 240

³¹ Franz Krones, Aktenmäßige Beiträge zur Geschichte des wüldischen Bauernaufstandes v. J. 1573, BKSGQ V, 1868, 29—30

Josip Adamček — Ivica Filipović — Mate Križman, Nova gradja o seljačkoj buni 1573, Arhivski vjesnik X—XII, 1968—1969, 33

vladarju. To stanje je uzakonilo dvorno sodišče pred 20. februarjem 1575 takole: »Ker je Franc Tahí nekrščansko ravnal s podložnimi kmeti, povzročil njihov upor in kršil deželne postave in ker je zamudil s prošnjo za podelitev fevdov, je zapravil štatemberško gospostvo.« Tahíjevi sinovi so s podporo najvišjih zaščitnikov v enem letu dosegli pri vladarju, da je 26. februarja 1576 odločil, da se jim gospostvo vrne, morajo ga pa takoj predati in pri tem poravnati zaostale davke in dolgove, zlasti Sekelijevim dedičem, za ubitega podložnika studeniškemu samostanu in blizu 1854 goldinarjev slepcu, plačati globo 2000 zlatnikov (3500 goldinarjev) vladarju in stanovom stroške za pomirjenje upora. Med 11. aprilom in 17. majem 1579 je prišlo najbolj zaradi službe Tahíjev v vojni krajini, ki jo je pravkar prevzel vladar, do nove odločitve, s katero so Tahíji smeli vrnjeno gospostvo prevzeti in obdržati.³⁵

Do tega časa je gospostvo upravljal še vedno Jakober. Prvo poročilo o svojem upravljanju je poslal v Celje šele 18. novembra 1574. Dominikalni vinogradi in ribniki so opusteli, ribolovne pravice je oddal v najem, na Pohorju županu tudi sodne in desetinske dohodke. Takoj po sprejemu tega poročila si je celjski vicedom ogledal Štatenberg. Ugotovil je, da zgradbe precej razpadajo, da služinčad ni plačana, da se oglašajo upniki z vseh koncev in krajev, da upravnik ni poravnal davkov, da župani zahtevajo od starine veljavne olajšave, da zahtevajo vrnjeni podložniki odpis obveznosti za leto dni in da »so kmetje nasploh hudobni in nepokorni«. Na njegov ukor je sestavil Jakober nadrobno poročilo za svoje prvo poslovno leto (14. maj 1573 — 13. maj 1574). Denarja je sprejel približno 1873, izdal pa 747 goldinarjev. Med sprejetim denarjem je vštet tudi izkupiček za prodano živino (113), za prodana žita (115) in prodano vino (119) kot tudi terjatve od podložnikov za leto 1572 (blizu 70 goldinarjev), med izdanim denarjem pa so tudi stroški za 10-člansko vojaško posadko (342 goldinarjev) in upravniška plača (60 goldinarjev). Vina je prejel 1196 veder, ovsa 722 graških četrtov (po 80 litrov), pšenice 366, rži 284,5, mešanice iz mlinov 27, prosa 73, ajde 23, ječmena 9, boba 1 graški četrť, 1017 kosov peradi, 2625 jajc, 538 sirov, 1975 povesem (5 povesem = 1 čehulja) prediva, 28 tovorov lesa in še nekaj drobnjarij. Ječmen je bil v celoti pridelan na dominikalnih njivah, prosa tretjina, ajde štiri petine. Izterjal je dolžne dajatve za leto 1572, le prav malo so mu ostali dolžni za leto 1573. Ostalo mu je 645 veder vina, 608 četrtov ovsa, 192,5 pšenice, 102 rži, 35,5 prosa, 5,5 ajde in 4,5 graških četrtov ječmena, vse drugo je oddal, uporabil in prodal. Za setev po dominikalnih njivah je šlo 79 korcev rži, 42 pšenice, 8 ajde, 3,5 prosa in 3 korci ječmena, v prodajo pa 150 veder vina in 112 korcev pšenice in rži. V hlevih na Štatenbergu in v Sp. Jablanah je prevzel 1 konja, 8 volov, 12 bikov, 28 krav, 18 telet, 17 ovc, 19 koz, 26 svinj, 7 oslov, 27 gosi, 9 puranov in 50 pavov. Od tega je prodal konja, 2 vola, bika, 14 krav, 5 ovc, 8 koz, 16 gosi in 34 pavov. Potrošili so 2 vola, kravo, 7 telet, 6 ovc, 11 svinj, poginili pa so baje 3 telice, 2 kravi, 5 svinj, bik, 2 osla in 2 kozliča. Purane in nekaj pavov so pokončali podložniki, volkovi, lisice in psi. Prirastek v hlevu ni dohajal prodaje, potrošnje in izgub. Podobni poročili je sestavil pozneje še za naslednji poslovni leti, ko je v enem letu sprejel med drugim tudi okrog 35 goldinarjev na račun umrline, prevzemnine, kupnega prava in odhodov podložnikov. Izdatki za vojake so se bistveno zmanjšali, saj so ostali na gradu le še štirje. Ob mlačvi 1575 se je pokazalo, da so dali pri ječmenu 3 korci setve 4,5 korca, 35,5 korca prosa 76,5, 5,5 ajde kar 66 korcev, pri naslednji mlačvi pa: (razpredelnica na naslednji strani).

Razmerje med upravnikom in podložnikom je bilo napeto, podložniki so ostajali zopet precej dolžni, močno so morali načeti gozdno bogastvo, k vladarju so prihajale podložniške pritožbe zaradi Jakoberjevega nasilja.

³⁵ Gradivo, 452—479, 527, Sda
Kaspriet, 83—168
Popelka, 112
Adamček, 80

	setev	(korci) pridelok
rž	78,5	226
pšenica	24	62
ajda	15	64
proso	8	64
ječmen	3	5

Ko se je vladar odločil vrniti Štatenberg Tahijem, je poslal tja decembra 1575 komisijo, da bi pripravila vse potrebno za prevzem. Glavno delo je opravila s tem, da je sestavila nadroben popis premičnin, ki potrjuje nekdanje Tahijevo sporočilo, da je bil Štatenberg njegova varna zakladnica. Kaspret je strnil vsebino deset listov obsegajočega popisa in zapisal, da je bila na Štatenbergu »grajska oprava dražja in krasnejša kakor v marsikateri knežji palači. V mali gosposki sobi so bile pisalna miza, blagajna, skrinje, omare in omarice, polne pisem, knjig in listov. V veliki dvorani so bile stene zagrnjene s turškimi preprogami; tu je stalo 12 postelj, ena z nebom, in mnogo miz, skrinj idr. V ženski sobi je bilo jezdilno orodje: sedla, meči, okovani s srebrom, uzde z zlato žvalo, oklepi in oprsniki, jezdarske žametne hlače, suknje, obrobljene s taftnimi traki, jezdilne čepice in rokavice za gospode in gospice. V stranskih sobah so bile druge gospejske obleke, postelje in obleka za lakaje, ki so spremljali gospodo. Na dolgem hodniku je stalo zaporedoma dvajset skrinj, v katerih je bilo shranjeno kaj raznovrstno blago, kakor dragocene ženske obleke iz žameta, žide, damasta, atlasa, tafta, obšite ali prešite s srebrom in zlatom, v raznovrstnih oblikah in barvah; samo eno obleko iz srebrno belega atlasa z všitimi zlatimi rožami so cenili na 50 gld.; nadalje razne zlatnine in srebrnine, lepotine in dragotinc, biseri in krasotine, med drugim žepne ure, srebrni konjički, biserni venci, nojevo jajce, vdelano v srebro in prevlečeno z zlatom (60 gld.). Na stotine pa je bilo navadnih in finih rjuh, odej (kolter), krušnic, brisač in prtličev. Lahko rečemo, da se je v štatenberškem gradiču krasota oprave turških palač merila z ličnostjo

Georgius Matheus Vischer, Topographia ducatus Stiriae, 1681, 346

italijanskih pohištvenih izdelkov. Cena vsega premakljivega blaga je bila 2442 gld. 7 š. 8 p" (2442 goldinarjev 8 šilingov 7 novčičev).³⁶

Konec maja 1579 je prenehala vladarjeva uprava štatemberškega gospostva, zagospodovali so Gabrijel, Štefan in mladoletni Janez Tahi. Slednji je umrl med 1583 in 1586, četrti brat Miha je izginil v turškem ujetništvu že 1578. Tahiji se niso mogli povsem otresti starih razvad. Dolgove so neradi in pozno poravnavali, medtem pa si že na novo sposojevali pri meščanih in sosednih zemljiških gospodih, ne da bi bili denar vračali brez tožb. Finančnih težav ni bilo konec tudi s prodajo Susedgrada in Stubice 1584 in z zastavo Keblja konjiškemu gospostvu. Še naprej so se vrstila nasilja nad sosednimi podložniki, kratili so pravice studeniškemu samostanu in se dolgo pravdali z žiškim samostanom. Gabrijel je zahteval od lastnih podložnikov proti starim navadam več tlake in to z vladarjevo pomočjo tudi dosegel. Obnovil je stari proces vključevanja rustikalnih zemljišč med dominikalne. Slepca ni poravnal določene odškodnine, namesto tega mu je zagrozil z gorjačo. Kljub vsemu je bil na dvoru zaradi zasluga v bojih s Turki dobro zapisan, spregledali so mu kazen 2000 zlatnikov in znižali stare davčne dolgove za blizu 1835 goldinarjev. Umrl je sorazmerno mlad kot luteran med 1588 in 1590 in zapustil ženo Ano, rojeno Turjaško.³⁷

Štefan Tahi je imel v lasti štatemberško gospostvo le še kratko dobo. Prvega aprila 1592 ga je prodal kot imenje blizu 586 funtov Karlu Teufenbachu. Ta ga je po štirih letih prepisal bratu Offu. Šele 1622 je prišlo to imenje na Tribniške in za njimi na Tattenbache. Štefan Tahi se je lahko le prav kratek čas zanimal za usodo nekdanj njegovega Štatemberga. Že 1593 je padel v boju s Turki pri Sisku.³⁸

STATENBERG UND DER BAUERNAUFSTAND

Zusammenfassung

Die im Jahre 1241 erstmalig erwähnte Schloss Statzenberg wurde als Festung gegen die ungarischen Machthaber jenseits der Haloze (Kollos) im 12. Jahrhundert erbaut. Seine mittelalterlichen Besitzer, soweit bekannt, waren die Herren von Rogatec, Viltuš, Devin, Wallsee und Celje. Im Jahre 1456 wurde die Herrschaft Statzenberg vom Kaiser erworben, jedoch schon im Jahre 1458 den Prueschen verkauft. Die Herrschaft wurde von ihnen bedeutend vergrößert und 1490 auch im Urbar beschrieben. Der anfängliche Kern des Herrschaftsbesitzes umfasste 450 Untertanenfamilien in 77 Siedlungen rings um die Burg, sowie kleinere geschlossene Einheiten bei Jablane, Šmarje und auf dem Keblj. Die drückendste Leistung der Untertanen war die Ablieferung von Getreide, die jedoch nur beiläufig eine Hälfte der Untertanenfamilien belastete. Auf dem Lande lebten auch ziemlich viele Gewerbetreibende.

Im Jahre 1502 ging die Herrschaft in den Besitz der Auersperger über. Sie vergrößerten den dominikalen Besitz auf Kosten der Untertanen und ersetzten die in den Kriegen umgekommen oder verschleppten Einheimischen mit anderen Siedlern, insbesondere mit Kroaten. Die Herrschaft umfasste 7% Keuschlerfamilien, 24% grössere und im übrigen mittlere Bauernfamilien. Jede fünfte Untertanenfamilie hatte einen Knecht oder eine Magd. Sehr gering war die Zahl von Freileuten, die als Untersassen lebten. Die Hauptbetätigung war der Ackerbau, mit einer stark entwickelten Viehzucht, weitgehend auch der Weinbau sowie verschiedene Gewerbe.

³⁶ Gradivo, 217—218, 295—305, 331—344, 379, 434—439, 446, 452—484, Sda Kaspret, 87

³⁷ Gradivo, 216—218, 425—428, 432—433, Sda

Deželno pravo, 1285/3, Sda

Štatemberški arhiv 11, Sda

1. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I, 1875, 323

Kaspret, 99, 108

Adamček, 110

³⁸ Deželnoknežji fevdalni akti, Statzenberg, Teufenbach, Sda

Imenjske najave, 92/1743, 93/1766, Sda

Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 1912, 787

Im Jahre 1556 wurde die Herrschaft (nahezu 576 Güldpfund) von Franz Tahy gekauft, der sich aber nicht in den Besitz von Studenice und Mokrice setzen konnte. Gewalttätig wie er war, gab er sofort Anlass zu Bauernunruhen und Aufständen. Es kam zu Bündnissen zwischen den slowenischen und den kroatischen Untertanen Tahy's, die schon seit 1558 nachweisbar sind. Da die Bauern mit ihren Beschwerden nichts erreichten, beschlossen die der Herrschaft Stattenberg unterstellten Untertanen Tahy und seine Leute zu vertreiben und unmittelbare Untertanen des Landesfürsten zu werden. Im Frühjahr 1572 schlossen sie mit den Kroaten einen Bauernbund und bemächtigten sich so in den ersten zehn Tagen des Monats Juni unter der Führung des Untertanen Anton aus Poljčane des Schlosses und übergaben sie dem Landesfürsten. Am Aufstand des Bauernführers Gubec beteiligten sie sich nicht, da sie sich sonst gegen den Landesfürsten selbst auflehnen müssten. Nikola Kupinič, Anführer des Bauernheeres bei Krško, war einst Tahy's Pfleger in Stattenberg, ebenso Martin Rosnagi aus Slovenska Bistrica, den die Behörden während des Feldzuges des Bauernführers Gregorič verhaften wollten.

In den Jahren 1572 bis 1579 standen die Herrschaft Stattenberg und ihre Untertanen unter der Verwaltung des Landesfürsten, danach übernahmen die Herrschaft — wohl wegen ihrer Verdienste im Kriege gegen die Türken — wieder die Tahy und blieben hier bis 1592, als sie Stattenberg an die Teufenbach verkauften, von denen die Herrschaft an die Treibenegg und von ihnen an die Tattenbach überging.

Ivan Škafar

POSEST DOLNJELEDAVSKIH BĀNFIJEV LETA 1389

V prejšnji razpravi smo se seznanili z razdelitvijo dolnjelendavske posesti leta 1381 med štiri sinove Nikolaja I.: vsako vas so razdelili na dva dela, eno polovico sta dobila Nikolajeva sina prve žene Štefan II. ter Ivan I., drugo pa sina druge žene: Nikolaj III. in Ladislav I.¹

Leta 1389 je prišlo do ponovne razdelitve, in sicer tiste polovice celotne posesti dolnjelendavskih Bānfijev, katero sta leta 1381 prejela starejša Nikolajeva sina Štefan II. in Ivan I. Štefan II. je bil že mrtev in so si to polovico delili na eni strani bivši ban Ivan I. in na drugi strani sina Štefana II. Nikolaj IV. in Ladislav II. Po očetovi smrti sta se brata Nikolaj in Ladislav čutila posestno ogrožena zaradi nasilnega ravnanja strica Ivana in sta ponovno iskala varstva pri kralju Sigmundu in sta le-to končno tudi našla. Kralj Sigmund je v osmini praznika Razglašenja Gospodovega leta 1389 (to je 13. januarja) naročil Demetriju, škofu v Veszprému, in palatinu Štefanu, naj s pomočjo kapitlja v Vasváru poskrbita, da se posest bivšega bana Ivana in sinov bivšega bana Štefana, to je Nikolaja in Ladislava, pravično razdeli v dve enaki polovici in prejme eno Ivan, drugo pa brata Nikolaj in Ladislav. Razdelitev se mora izvršiti kljub Ivanovemu oporekanju in nasprotovanju. Posest so razdelili na kraju samem veszprémški škof Demetrij, palatinov pooblaščenec Mihael iz Hydasa in kanonik vavvárskega kapitlja Mihael. Z razdelitvijo so začeli v Dolnji Lendavi v nedeljo po godu sv. Doroteje, ki je 6. februarja. Ivan ni hotel biti navzoč pri tej razdelitvi. Vavvárski kapitelj je o tej razdelitvi izdal tri listine:

1. z dne 3. marca 1389. V njej je opisana razdelitev krajev od Dolnje Lendave do obeh Bistric.²

2. Listina z dne 6. marca 1389, ki vsebuje opis razdelitve krajev od Odranec do Palkonye.³

3. Listina z dne 7. marca 1389, ki nas seznanja z razdelitvijo krajev od Szabara do Kadarkúta.⁴

Začetek in konec sta pri vseh treh listinah enaka. Zato prevod začetka priobčujem v zvezi s prvo listino in prevod konca pri tretji listini. Pri krajih, ki so v Jugoslaviji, navajam dobesedno tudi latinsko besedilo.

Od celotne dolnjelendavske posesti je torej Ivan imel četrtno, brata Nikolaj in Ladislav pa sta imela po eno osmino posameznih krajev.

Besedilo listine z dne 3. marca 1389 se v prevodu glasi:

»Mi, kapitelj cerkve v Vasváru (Nos capitulum ecclesie Castriferrei), izročamo spominu, da smo z vso spoštljivostjo prejeli pismo prevzvišenega

¹ I. Škafar: Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Bánl, Banlč) in rast njene posesti do leta 1381. CZN 7 (XLII) 1971, 40-69.

² E. Mályusz: Zsigmondkori oklevéltár I. (1389-1399). Budapest 1951, 64-103. Navajam: Mályusz I. Magyar Országos levéltár DI. 7467

³ Mályusz I, 104-114 — Magy. Orsz. Lev. DI. 7469

⁴ Mályusz I, 114-117 — Magy. Orsz. Lev. DI. 7468.

gospoda kneza Sigmunda, po božji milosti slavnega kralja Ogrske, Dalmacije, Hrvatske itd. in mejnega grofa Brandenburškega itd. in našega gospoda, katerega vsebina je takšna:

Sigmund, po božji milosti kralj ,Hungarie, Dalmacie, Croacie et cetera Marchoque Brandenburgensis' svojima zvestima: častitemu gospodu magistru (in) očetu Demetriju, škofu veszprémske cerkve, in odličnemu gospodu magistru (in) palatinu našega kraljestva, pozdrav in milost. Ni nam neznano, (kako se odlikuje) vajina zvestoba med drugimi prelati in plemiči našega kraljestva; vemo tudi, da vama je znano, da se vse doslej ni mogla opraviti prava, pravična in enaka razdelitev posestnih pravic med našimi podložniki: Ivanom, bivšim banom iz Lendave, na eni strani ter Nikolajem in Ladislavom, sinovoma pokojnega bana Štefana iz iste Lendave, na drugi strani, zaradi česar sta omenjena Štefanova sinova, kot se dobro spominjate, često trkala na naša vrata za svojo pravico in prosila, da jima osebno v tej stvari pomagamo (quomodo inter fideles nostros Johannem condam banum de Lyndua ab una parte, vero ex altera Nicolaum et Ladislaum filios condam Stephani bani de eadem Lindua in eorum possessionariis iuribus vera, iusta et equalis divisio usque modo nequiunt celebrari, per quod iidem filii Stephani bani vobis bene recolentibus aures nostras sepius propulsarunt de iure ipsorum, prejudicio, quo per dictum Johannem banum paterentur, remedium ipsius per nos de premissis deprecando) glede na vnaprejšnjo odločbo, kateri sta izpostavljena po omenjenem banu Ivanu. Ker se torej zavedamo, da zahteva izvrševanje naše kraljevske časti, da vsakemu damo in vrnemo, kar je njegovega, in ker smo prepričani, da ne more biti zdravo, da bi kdorkoli manj pravično zlorabljal pravice drugih, smo se po predhodnem zrelem posvetu z našimi prelati in plemiči, trdno oprti na neoporečnost vajine iskrene in popolne zvestobe, odločili za to, da opravimo omenjeno posebno razdelitev med navedenima strankama in jo v določenem času končamo ter da za ta namen izberemo prav vajino vdanost in jo podpremo z vso polnostjo naše oblasti, s tem da jim pošljamo ukaz v obliki trdnega kraljevskega edikta; če je s tem odlokom mišljena pristojnost kapitlja cerkve v Vasváru, ukazujemo, naj se mu sporoči s prepisom tega (pisma), da mora sam kapitelj na kraju samem pregledati vsa posestva in vse posestvene dele omenjenih bana Ivana in sinov pokojnega bana Štefana, predvsem njihove gradove, in da mora po ugotovitvi njihove velikosti in vrednosti ter na podlagi zakona našega kraljestva narediti pravo, pravično in enako razdelitev med njimi (per ipsum capitulum ad id harum serie transmitti iubemus, ad facies universarum possessionum et portionum possessionariarum dictorum Johannis bani et filiorum ipsius condam Stephani bani presertim castrorum eorundem accedendo visa quantitate et valore eorundem veram, iustam et equalem lege regni nostri requirente facere inter eos debeat divisionem in premissis auctoritate nostra presentibus vobis superius concessa), ob posredovanju naše oblasti, ki vam je bila zgoraj v prednjih (vrsticah) tega (pisma) priznana, in sicer ne glede na okoliščine in brez odlašanja ter ne oziraje se na kakršna koli oporekanja omenjenega bana Ivana (aliquali contradictione dicti Johannis bani previa ratione circa premissa obviare non valente), ki kaj drugega ne bo storil, če hoče ostati v varstvu naše milosti, ker predhodni razlogi, da bi se opiral gornji odločitvi, ne veljajo. Želimo pa in ukazujemo, da imenovani kapitelj v Vasváru prepis te posestne razdelitve natanko sporoči v pismu našem veličanstvu, da postane pravomočna. Izdano v Budji v osmini praznika Razglašenja Gospodovega leta 1389 (anno ejusdem M^o CCC^o octuagesimo nono).

Z navedenim gospodom Demetrijem, škofom omenjene cerkve v Veszprému, ter z magistrom Mihaelom, sinom Trypa iz Hydasa (de Hydasa) v somogyški županiji, ki se je s pismom omenjenega gospoda palatina izkazal vrednega zaupanja za izvršitev gornjih nalog, smo mi (kapitelj) v želji, da bi v vsem zvesto izpolnili ukaze tega (pisma), kot se pač spodobi, določili za pričo pri izvršitvi teh nalog našega človeka magistra Mihaela, sokanonika in prej dekana naše cerkve. In ko so se končno le-ti vrnili, so nam soglasno

sporočili, da so v nedeljo, ki je sledila prazniku blažene device in mučenice Doroteje, in v pravkar minulih dnevih, ki so prazniku sledili in bili za delo zadostni, odšli osebno na vsa posestva in posestne dele omenjenega bana Ivana in sinov pokojnega bana Štefana, predvsem pa na njihova gradova, imenovana Lendava in Nemty (presertim castrorum eorundem Lyndua et Nemty appellatorum), ter jim prisodili navedena gradova po nekdanji razdelitvi:

Najprej so mesto Lyndua⁶ razdelili tako, da so kmetije v zahodnem delu v središču imenovanega mesta pripadle banu Ivanu. Na teh kmetijah so bivali in imeli: Calos eno kmetijo, dom Ivana krojača eno kmetijo, Ivan z Nikolajem eno kmetijo; prav tako so imeli krojač Gregor, sodnik Wel, Nikolaj Cazar z Valentinom in krojač Ivan cele kmetije; četrť kmetije so imeli mali Bedeu Suaster, Ivan Henchul in puščičar; Ivan Sustar in konjederec Chernek celo (kmetijo), čevljar Suarchel celo, Blaž Claus in psar Fredel celo, Nikolaj Ollar in Pavel Crompregh celo in Zumbathynov sin Pavel pol (kmetije). — Magistra Nikolaj in Ladislav sta dobila kmetije v severni smeri, začenši od juga na koncu mesta, od katerih je Štefanova na koncu, Beuchev sin Costa in tkalec Ivan (imata) celo (kmetijo), mesar Andrej in Costa Park celo; tudi mečar, čevljar Ivan in Lavrencij imajo celo, kuhar Jurij in pisar Ivan celo, kuhar z ranarjem celo, Thomas iz Erdeuhatha ima četrť, sodnik Rudolf celo, zlatar celo, krošnjar Gregor s Zabotynovim sinom Tomažem celo, krojač Ivan in Olmanov sin Jakob celo, vdova kolarja Lovrenca pol, v zahodni smeri sredi mesta ob reki Lynduaize Valentin v domu kastelana celo, Egidijev sin s Stefelom imata celo kmetijo.

Vas Huzyfalu⁶ so razdelili tako, da sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije od sredine vasi proti Ledavi, kjer so bivali kmetje in imeli: v sredi vasi Ivanov sin Fabian in Nikolaj Zytetektheu celo, Myhuch in Egidijev sin celo, Endrejev sin Pavel in Štefan Kouach celo, Endrejev sin Peter in Ivanov sin Nikolaj celo, Egidijev sin Ivan in Maruch celo, Petrov sin Ivan na koncu (tega dela vasi) pol kmetije. — Ban Ivan je dobil kmetije proti zahodu do dolgega mosta, kjer so bivali in imeli: Jakobov sin Ivan in rdečelasec Jurij celo, Štefan in Mihaelov sin Ivan celo, Jakobov sin Štefan in Nikolajev sin Ivan celo, Petrov sin Lovrenc in Nikolajev sin Štefan celo, Nikolajev sin Peter in Nikolaj Zyzek (celo) kmetijo.

¹ Lendava, Dolnja Lendava. Mályusz I, 94: «... primo civillatem Lyndua taller divisissent, quod fundi in contracta occidentali in medio dicte civillatis, in quibus primo Calos unus fundus, item domus Iohannis sartoris unus fundus, item Iohannes cum Nicolao unus fundus, item Gregorius sartor, item Wel iudex, item Nicolaus Cazar cum Valentino, item Iohannes sarlor integri fundi, item Bedeu Suaster parvus, item Iohannes Henchul et sagittipar quartalia, item Iohannes Sustar et Chernek canifer integer, item Suarchel sutor, item Blasius Claus ac Fredel canifer integer, item Nicolaus Ollar et Paulus Crompregh integer, item Paulus filius Zumbathyn medius residerent, prefato domino bano provenissent, item fundi in linea aqullonari versus meridlem in fine civillatis implendo, in quibus nunc Stephanus in fine, Costa filius Beuche et Iohannes textor integer, item Andreas carnifex et Costa Park integer, item gladiator, Iohannes sulor et Laurentius integer, item Georgius cocus et Iohannes litteratus integer, item Stephanus cocus cum cyrologo integer, item Thomas de Erdeuhath quarlall, item Rodolphus iudex integer, item aurlfaber integer, item Gregorius institor cum Thoma filio Zobotyn integer, item Iohannes sarlor et Iacobus filius Olman integer, item relecta Laurentii carpentarii media, item in linea occidentali in medio civillatis a parte fluvii Lynduaize Valentinus in domo enscliani integer, item Blasius filius Egidi cum Stefel integer residerent, prefatis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.»

² Dolga vas. Mályusz I, 94-95: «Item villam Huzyfalu hoc modo divisissent, quod primo inciperet in medio ville a Fabiano filio Iohannis fundo eiusdem Fabiani incluso usque fines eiusdem versus Lynduam fundique, in quibus idem Fabianus et Nicolaus Zytetektheu integer, item Myhuch et Iohannes filius Egidi integer, item Paulus filius Endre et Stephanus Kouach integer, item Petrus filius Endre et Nicolaus filius Iohannis integer, item Ivan filius Egidi et Maruch integer, item Iohannes filius Petri in fine medius residerent, prefatis magistris Nicolao et Ladislao cessissent, item versus occidentem ad longum pontem fundi, in quibus Iohannes iacobi et Georgius rufus integer, item Stephanus et Iohannes filii Mychaelis integer, item Stephanus filius iacobi et Iohannes filius Nicolai integer, item Laurentius filius Petri et Stephanus filius Nicolai integer, item Petrus filius Nicolai et Nicolaus Zyzek residerent, annotato domino bano provenissent.»

Vas **Redych**⁷ so razdelili tako, da sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije od zahodne strani vasi proti jugu. Tu so bivali kmetje in so imeli: na koncu vasi Ivan pol, s pol opuščene je bila to cela kmetija, Ladislavov sin Ivan in Nikolaj Nemeth celo, Petheuchev sin Jakob in Jurijev sin Pavel celo, Dankov sin Tomaž celo, Martinov sin Emerik in Andrej Nemeth celo, Zenthejev sin Lovrenc in Egidijev sin Jurij celo, Jurijev sin Mihael in Martinov sin Mihael celo; Jurij, Barlov rodni brat, in Konch celo, župan Barla (villicus) polovico, Juanov sin Gregor in Valentinus Regus celo kmetijo. — V vzhodnem delu vasi in od tod proti jugu je dobil kmetije ban Ivan. Tu so bivali kmetje, ki so imeli: Peter Nemeth celo kmetijo, Jakobov sin Peter in Benedikt Farkas celo, Emerik in Martinov sin Peter celo, Ladislav in Maiusov sin Peter celo, Konchev sin Štefan in župan (villicus) Franc celo, Ivanov (Iuan) sin Mihael in Petrov sin Emerik celo, Nikolaj — imenovan Fylach — in Jekulov sin Peter celo, Mihaelov sin Jakob in Maiusov sin Ivan celo, župan (villicus) Benedikt pol kmetije, ki s pol opuščene tvori celo, Luchas Ezus pol, ki tudi s pol opuščene tvori celo kmetijo.

Vas **Sard**⁸ so razdelili tako, da sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije na zahodni strani reke Sard. Njuna kmeta sta bila in imela: Petrov sin Jurij celo in Martinov sin Peter celo kmetijo. — Ban je dobil od vzhodne strani imenovane reke Sard kmetiji, kjer sta bila kmeta in imela: Petrov sin Pavel celo in Gregorjev sin Štefan celo kmetijo.

Vas **Tothfalu**⁹ so razdelili tako, da je ban dobil kmetije v vzhodni smeri, začeniši na koncu vsi, kjer so bili kmetje, ki so imeli: ribič Peter pol, Franc Galom celo, Loukejev sin Bene in Tomaž celo, Pavlov sin Lovrenc in Brikcijev sin Pavel celo ter Jurijev sin Štefan in Ocelyev sin Jakob celo kmetijo. — Od te vzhodne strani dalje sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije, kjer so bili in imeli Jernej in Gregorjev sin Jurij celo, Chubaykov sin Pavel in Pretholnov sin Egidij celo, Klemen Peieus in Jernej Abran celo, Ivanov sin Elija in Tomaž celo, Nikolaj Nemeth in Peter celo kmetijo.

Vas **Kerkalia**¹⁰ so razdelili tako, da je ban Ivan dobil kmetiji, začeniši od južne strani vasi, kjer sta bivala kmeta in imela: ključar Marko celo in Tomažev sin Blaž pol kmetije. — Nikolaj in Ladislav pa sta od severne strani dobila kmetiji, kjer so bivali in imeli: Ivan, imenovan Chygan, in Andrej Abran celo, rdečelasi Jurij pa pol kmetije.

Zaselek (predium) **Kertalia**¹¹, v katerem sedaj bivata Ivan Lakus in Benedikt, so dodelili banu Ivanu. — Nikolaju in Ladislavu pa del, kjer bivata Blažev sin Benedikt in rdečelasec Ivan.

Vas **Mallunfalua**¹² so razdelili tako, da so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, začeniši od vzhodne strani, v katerih so bivali in imeli kmetije: župan (villicus) Benedikt celo, nato je bila cela kmetija, in še ena cela od ljudi zapuščena, krojač Blaž je imel celo, vdova Pavla Fakou celo in Jurijev sin Lovrenc pol. — Ban Ivan je dobil kmetije od zahodne strani, kjer so bivali in imeli: Heemov sin Jurij in Elija celo, Pavel iz Bude (de Buda) in Benediktov sin Emerik celo, Andrejev vnuk in Tomažev sin Tomaž celo, Pavlov sin Brikcij celo in Jurijev sin Blaž pol kmetije.

Mesto (civitem) **Nempty**¹³ so razdelili tako, da so začeli na koncu vasi od vzhodne strani pri kmetiji, kjer sta bivala Finthajev sin Nikolaj in Adrijan. S to celo kmetijo sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije, kjer so bivali in so imeli: Ivanov sin Jakob pol, Jakob in Nikolajev sin Jernej celo, Nikolajev sin Pavel celo, Nikolaj in Petrov sin Tomaž celo, Jakobov sin Benedikt in Matej celo, župan (villicus) Jurij in Tybukov sin Anton celo, Tomažev sin Jurij in

⁷ Redics, Mályusz I, 95.

⁸ Sárd, Mályusz I, 95. — Leži severozahodno od Redicsa.

⁹ Tótfalu, Mályusz I, 95.

¹⁰ Kerkaalja, Mályusz I, 95. Srednjeveška vas ob Krki.

¹¹ Ta zaselek se leta 1381 imenuje: predium Mallunfalua seu Kerekaalya. Vas in zaselek Kerkaalja sta bila ob Krki v sosedstvu krajev Tótfalu in Máhomfa.

¹² Máhomfa, Mályusz I, 95.

¹³ Lenti, Mályusz I, 96. Omenja se cerkev (ab ecclesia).

Ivanov sin Dionizij celo, Jernej celo, Dionizijev sin Andrej celo, Ivanov sin Emerik in Petrov sin Štefan celo, Dominik in Matejev sin Peter celo, Ladislavov sin Valentin, Blaž in Mihael celo, Ladislavov sin Peter in Heemov sin Blaž celo. — Banu so dodelili kmetije, začenši na koncu vasi od zahodne strani pri cerkvi (ab ecclesia), kjer so bivali in imeli: pisar (litteratus) Štefan celo, Jurijev sin Jakob in Emerikov sin Tomaž celo, Mihaelov sin Demetrij pol, Štefanov sin Jakob in drugi Jakob celo, župan (villicus) Brikcij celo, Ladislavov sin Gregor celo, Tomažev sin Lovrenc in Martinov sin Jurij celo, Andrejev sin Anton celo, Štefanov sin Ivan celo, Ladislavov sin Ivan in Matej Gherencher celo, Ladislavov sin Jakob in Štefanov sin Simon celo, Gyrujev sin Cosa in Nikolajev sin Mihael celo, Petrov sin Jurij in Ivanov sin Mihael celo kmetijo.

Vas **Zombathel**¹⁴ so razdelili tako, da so začeli od južne strani v bližini kmeta magistra (iobagionum) Nikolaja, sina nekdanjega bana Nikolaja in so pripadle Nikolaju in Ladislavu kmetije, kjer so bivali kmeti in so imeli: Jurijev sin Dominik in drugega Jurija sin Ivan celo, Emerikov sin Gal pol in s pol opuščena celo kmetijo, Petrov sin Mihael in Emerikov sin Benedikt celo, nato pol opuščena, Fathajev sin Ivan pol, Mihaelov sin Andrej in Jurijev sin Peter celo, kovač Peter in Benediktov sin Pavel celo, Mihaelov sin Gregor in Andrejev sin Štefan celo, Demetrov sin Jurij in Valentinov sin Jurij celo, župan (villicus) Simon in Mihael Rouaz celo, Pavlov sin Cosa pol s pol opuščene — celo ter Endysov sin in Emerik Suastar celo kmetijo. — Banu so začenši od juga pripadle kmetije v okolici vodnjaka, ki so jih imeli: kovač Ivan in Jakobov sin Ivan celo, Phyle in Lovrenčev sin Jurij celo, Benediktov sin Pavel s pol opuščene — celo, Ivanov sin Jakob s pol opuščene — celo, Blaž Tollas in Petrov sin Mihael celo, Štefan Rouaz s pol opuščene — celo, Pavlov sin Benedikt in Peteujev sin Cosa celo, Jurijev sin Nikolaj in drugega Jurija sin Mihael celo, Petrov sin Blaž in Valentin Zenthus celo, Ivanov sin Anton in Benkov sin Jakob celo in Jernejev sin Peter pol kmetije.

Vas **Berzenche**¹⁵ so razdelili tako, da so začeli od vzhodne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, kjer so bivali in imeli: župan (villicus) celo, Nykulov sin Franc s pol opuščene — celo, župan (villicus) Valentin celo, Voryhov sin Peter celo in Ivanov sin Matej pol kmetije. — Nikolaju in Ladislavu so dodelili kmetije, kjer so bivali in imeli: Petrov sin Simon s pol opuščene — celo, Chumbov sin Benedikt celo; Brikcij, Andrej in drugi Brikcij — sin Ivana — celo, Petrov sin Mihael s pol opuščene — celo in Ivanov sin Matej pol kmetije.

Vas **Mumyr**¹⁶ so razdelili tako, da so začeli od južne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, kjer so bivali in imeli: župan (villicus) Lovrenc pol, Bođorov sin Ivan celo in Štefanov sin Tomaž s svojimi brati celo kmetijo. — Nikolaj in Ladislav sta dobila kmetije od vzhodne strani, kjer so bivali in imeli: Nikolajev sin Jurij celo, Demetrij iz Mumyra celo in Nykus celo kmetijo.

Vas **Baturtheleke**¹⁷ so razdelili tako, da so začeli od severa pri vodnjaku in šli proti jugu in banu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Peteujev sin Benedikt in Fabianov sin Mihael celo ter Nikolajev sin Benedikt in kovač Jakob celo kmetijo. — Nikolaj in Ladislav sta dobila kmetiji, ki so jih imeli — začenši od severa: Martinov sin Matej in konjar Anton celo ter Martinov sin in Marko celo kmetijo.

Vas **Zenthmihal**¹⁸ so razdelili tako, da so začeli od severa in dodelili banu Ivanu kmetije, ki so jih imeli: Sedulov sin Jurij s pol opuščene — celo, Petrov sin Ivan in Jakobov sin Ivan celo, Jakobov sin Valentin — s pol opuščene — celo, Blažev sin Anton in kovač Peter celo ter Fynthov sin Tomaž — s pol opuščene — celo kmetijo. — Nikolaj in Ladislav pa sta dobila kmetije, ki so jih imeli — začenši od severa ob strani cerkve (a parte ecclesie) kmetije: Ghe-

¹⁴ Lentiszombathely. Mályusz 1, 96.

¹⁵ Bördöcze. Mályusz I, 96.

¹⁶ Mumor. Mályusz I, 96-97.

¹⁷ Bährhely. Mályusz 1, 97.

¹⁸ Kerkaszentmihály, tudl Bárszentmihály. Mályusz 1, 97.

rencharov sin Andrej in Benedikt celo, krojač Emerik in Ivanov sin Jernej celo, pisar Gregor (litteratus) in Andrejev sin Dionizij celo, Andrejev sin Pavel in Nikolaj Daraz celo ter Jurij in Petrov sin Franc celo kmetijo.

Vas **Sard**¹⁹ so razdelili tako, da so začeli od severa in dodelili banu Ivanu kmetije, ki so jih imeli: Cosa in Petrov sin Nikolaj celo, Jurij, imenovan Kezhegh, z Egidijem celo, Pethych z Andrejem celo, Andrejev sin Ivan s pol opuščene — celo, in še pol opuščene kmetije. — Nikolaj in Ladislav — prav tako začeni od severa — sta dobila kmetije, ki so jih imeli: šepavec Dionizij z Gregorjem celo, rdečelasca Petra sin Nikolaj s pol opuščene — celo, in še pol opuščene kmetije, kjer ni nobenega poslopja, Mihael, imenovan Naykas, in Jakobov sin Peter celo, in še polovico opuščene kmetije.

Vas **Nogkapulna**²⁰ so razdelili tako, da so začeli od severa in Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavlov sin Ivan celo, Pavlov sin Andrej in Hermanov sin Jurij celo, Gal in Lovrenčev sin Nikolaj celo, Jakobov sin Mihael in Adrianov sin Peter celo in Ladislavov sin Peter pol kmetije. — Prav tako so začeli od severa in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Gregorjev sin Anton z Demetrijem celo, Petrov sin Ivan in Jurijev sin Marko celo, Štefanov sin Jakob s svojim bratom Petrom celo in Tomaž s svojim bratom Emerikom celo kmetijo.

Vas **Kyskapulna**²¹ so razdelili tako, da so začeli od juga ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Brikcijev sin Gregor in Fabianov sin Andrej celo ter Benedikt s svojim bratom Blažem celo kmetijo. — Začeni od severa, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Anton, Pavlov sin Gyne in Mihael Gherecher celo ter župan (villicus) Fabijan in Ivanov sin Mihael celo kmetijo.

Vas **Alsouazyagh**²² so razdelili tako, da so začeli od zahoda in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Peter Delcheg celo, tega Petra rodni brat Štefan celo, župan (villicus) Štefan celo, Jekulov sin Mihael celo, Barnabov sin Blaž celo, Jakobov sin Elija celo, Benedikt Vorga celo in župan (villicus) celo. — Začeni od južne strani so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivanov sin Jakob celo, kovač Franc celo, župan (villicus) Gal celo, Stefana Sclauva sin Gregor celo, Nykulov sin Gregor celo, Benediktov sin Adrijan celo, in obrniviši se proti severu Ivanov sin Valentin celo ter Nikolajev sin Matija celo kmetijo.

Vas **Felseuzzyag**²³ so razdelili tako, da so začeli od severne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: dve celi, na katerih ni nobenega poslopja, sinovi Leukusa celo, Ivan, imenovan Dana, celo in Matejev sin Nikolaj pol kmetije. — Začeni od zahodne smeri proti jugu, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Nikolajev sin Dionizij pol, dve celi — kjer ni nobenega poslopja, na drugi strani potoka Patak in od tod proti severu Marchyjev sin Ladislav celo in Peter Nemeth celo kmetijo.

Vas **Myhne**²⁴ so razdelili tako, da so začeli od vzhodne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Blažev sin Tomaž celo, od južne strani opuščeno celo kmetijo, ki jo je nekoč imel Lovrenc, in prav tam opuščene pol kmetije. — Prav tako, začeni od vzhodne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jurij imenovan Swn celo, od zahodne strani opuščene pol kmetije in od severne strani Barrabas celo kmetijo.

Vas **Zatha**²⁵ so razdelili tako, da so začeli od vzhodne strani sredi vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pol opuščene kmetije, ki jo je nekoč imel Corhard, Basou pol in Jakob Soldus pol kmetije. —

¹⁹ Srednjeveška vas Sárd. Mályusz I, 97. Pri Kerkaszentmihályu.

²⁰ Nagy Kápolna. Mályusz I, 97. Leta 1381 se je imenovala Felseukapoina (Gornja Kápolna).

²¹ Kis Kápolna. Mályusz I, 97. Obe Kápolni sta dobala le ena vas: Kápolna, tudi Lep-tikápolna.

²² Srednjeveška vas Alsó Szilvagy. Mályusz I, 97-98.

²³ Srednjeveška vas Felső Szilvagy. Mályusz I, 98.

²⁴ Mihne. Mályusz I, 98.

²⁵ Szatta. Mályusz I, 98.

Prav tako začeniši od vzhodne strani, so dodelili banu Ivanu kmetije, ki so jih imeli: tkalec Štefan pol, Štefan Syteu pol in župan (villicus) Tomaž pol kmetije.

Vas Chede²⁶ so razdelili tako, da so začeli od južne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Kozmov sin Jakob celo, Corrathov sin Matej celo, Zeuethonyev sin Blaž celo in od severne strani na koncu pri reki Zali (a parte aquilonis in fine penes fluvium Zala) Zeuethonyev sin celo kmetijo. — Banu Ivanu so dodelili — začeniši od juga — kmetije, ki so jih imeli: Domianova sinova Jakob in Emerik celo, Ivanov sin Peter in Nikolajev sin Ivan celo, pol opuščene kmetije, Demetrov sin Mihael celo in Ivan Nyalas s pol opuščene — celo kmetijo.

Vas Pentukfalua²⁷ so razdelili tako, da so začeli od zahodne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavel, imenovan Hasartus, z Benediktom celo in mali Jakob pol kmetije. — Banu Ivanu so dodelili — začeniši sredi vasi — kmetije, ki so jih imeli: vdova Petrovega sina Blaža in Cosov sin Mihael celo in Bede pol kmetije.

Vas Nemethfalua²⁸ so razdelili tako, da so začeli od južne strani pri potoku Patak, in so Nikolaju ter Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Belphyng in Gyureuk celo, kovač Ivan s pol opuščene — celo, krojač Tomaž celo, in tu tudi opuščene pol kmetije. — Banu Ivanu pa so, začeniši od severa, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jekul in Nikolajev sin Pavel celo, Štefan Molnar s pol opuščene — celo ter Nykul in Hemanov sin Tomaž celo kmetijo.

Vas Kuthus²⁹ so razdelili tako, da so začeli od severne strani sredi vasi in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Andrejev sin Mihael in župan Mihael (villicus) celo, Beuchev sin Nikolaj s pol opuščene — celo, Beuchev sin Tomaž in Ivan Poca celo in kolar Gregor s pol opuščene — celo. — Prav tako začeniši od severa, sta Nikolaj in Ladislav dobila kmetije, ki so jih imeli: Egidij Poca s pol opuščene — celo, Tomaž Kenyeres in Mihael Bws celo, Mihael, imenovan Dana, celo, na drugi strani potoka Patak proti vzhodu kovač Brikcij s pol opuščene — celo, in še pol opuščene kmetije.

Vas Wyfalu³⁰ so razdelili tako, da so začeli od severa in so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivanov sin Demetrij celo, Jurijev sin Anton pol in župan (villicus) Mihael z Jernejem celo kmetijo. — Prav tako so začeli od severa ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Nikolajev sin Peter na koncu mosta celo in Ivanov sin Anton celo kmetijo.

Vas Myhon³¹ so razdelili tako, da so, začeniši od severa, banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomaž Tyzes celo, Martinov sin Mihael pol in župan (villicus) Pavel celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so, prav tako, začeniši od severa, sredi vasi, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivan Kokas celo, Martinov sin Mihael pol in Jakobov sin Ivan na koncu vasi od vzhodne strani celo kmetijo.

Vas Alsouchetreg³² so razdelili tako, da so začeli od zahoda in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pol opuščene, kovač Jakob celo, Nikolajev sin Jurij pol, Matejev sin Anton pol, Cosov sin Ivan in Štefanov sin Pavel celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so, začeniši od severne strani pri vodi, dodelili kmetije, ki so jih imeli: kovač Ivan pol, od vzhodne strani na koncu vasi opustošeno — celo, Zombath in Ivan celo, Nykulov sin Mihael celo in Nikolajev sin Ivan pol kmetije.

Vas Felseuchetreg³³ so razdelili tako, da so začeli od južne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: veliki Jurij celo, Nikolajev sin Andrej celo, Tomaž Bogul celo in Ilunchev sin Jakob celo kmetijo. — Nikolaju

²⁶ Csöde. Mályusz I, 98.

²⁷ Kerkapéntekfalua. Mályusz I, 98.

²⁸ Némethfalua. Mályusz I, 98.

²⁹ Kutas, Kerkakutas. Mályusz I, 98-99.

³⁰ Ujfalu, severozahodno od Csesztrega. Mályusz I, 99.

³¹ Mlhom pri Kutasu. Mályusz I, 99.

³² Alsó Csesztreg. Mályusz I, 99.

³³ Felső Csesztreg. Mályusz I, 99. Tu je bila cerkev sv. Mavričja, ker je tu bila 1339 curia sacerdotis. V 14. stoletju sta bili dve vasi, pozneje in tudi danes pa samo ena: Csesztreg.

in Ladislavu so, začeniši pri župnišču (penes curiam sacerdotis), dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bodov sin Cosa celo, Jakobov sin Anton celo, Jurij Chunka celo in Wryhov sin Pavel celo kmetijo.

Vas Markfelde³¹ so razdelili tako, da so začeli od vzhoda in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jenslinijev sin Nykul celo, Petrov sin Tomaž celo, Pavlov sin Matej celo, župan (villicus) Peter in vdova Cosa celo, Filipov sin Andrej in Naradov sin Tomaž celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so, začeniši od zahoda, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Sedulov sin Cosa in Banko celo, Nikolajev sin Demetrij in Egidijev sin Fabijan celo, Demetrijev sin Benedikt s pol opuščene — celo kmetijo, Benejev sin Jurij s pol opuščene — celo in Neradov sin Peter s pol opuščene — celo kmetijo.

Vas Kebelye³⁵ so razdelili tako, da so začeli na koncu vasi od zahoda ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Martin celo, Bede celo, Nikolaj in Pavlov sin Martin celo, župan (villicus) Martin celo, od juga pri reki Kebelye Sidow in Karachonov sin Nikolaj celo, grede proti severu Mykejev sin Luka celo, kovač Tomaž celo, Pavlov sin Peter in Martissa celo, Matej in Pavel celo, sredi vasi Bedejev sin Luka celo, zaselek sodnika Andreja, kjer biva Sydoujev sin Bedeu, od zahodne strani blizu cerkve sv. Martina Matej celo in grede proti vzhodu ob strani cerkve pol opuščene kmetije. — Banu Ivanu so dodelili — začeniši od juga pri potoku — kmetije, ki so jih imeli: Tomažev sin Andrej celo, župan (villicus) celo, Barlov sin Elija celo, Barlov sin Gregor celo, Jurkov sin Peter in Jensulov sin Gregor celo, Ivanov sin Mihael celo, Turbeukov sin Jurij celo, brat Benedikt celo in grede proti zahodu v sosedstvu kmetov Nikolaja, sina nekdanjega bana Nikolaja, Klemen, imenovan Barachka³⁶, in Benedikt Banlatou celo, Cosmov sin Peter celo, Jakobov zaselek, imenovan Pouchman³⁷, kjer so zdaj njegovi sinovi in Barla, pri prej imenovani cerkvi od vzhoda Filipov sin Ivan celo, in pol opuščene kmetije umrlega Benedikta.

Vas Felseubakolnuk³⁸ so razdelili tako, da so začeli od severa ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bedeujev sin Benedikt pol,

³¹ Márokföld. Mályusz 1, 99.

³⁵ Kobilje. Mályusz 1, 99-100: *Item villam Kebelye hoc modo divisissent, quod incipiendo in fine ab occidente fundi, in quibus nunc Martinus integer, item Bede integer, item Nicolaus et Martinus filii Pauli integer, item Martinus villicus integer, item a meridie penes fluvium Kebelye Sidow et Nicolaus filii Karachon integer, item saliendo versus aquilonem Luchas filius Myke integer, item Thomas faber integer, item Petrus filius Pauli et Martissa integer, item Malhe et Paulus integer, item in medio ville Luchas filius Bede integer, item predium Andree iudicis, ubi nunc Bedou filius Sydou existieret, item circa ecclesiam beati Martini ab occidente Mathias integer residenter, item saliendo versus orientem a parte eiusdem ecclesie medius desertus predictis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo a meridie penes rivulum fundi, in quibus nunc Andreas filius Thome integer, item villicus integer, item Elias filius Barla integer, item Gregorius filius Barla integer item Petrus filius Jurko et Gregorius filius Jensul integer, item Mychael Iohannis integer, item Georgius Turbeuk integer, item Benedictus frater integer, item saliendo versus occidentem in confinitali iobagionum magistris Nicolai filii condam Nicolai bani Clemens dictus Barachka et Benedictus Banlatou integer, item Petrus filius Cosme integer, item predium Iacobi dicti Pouchman, ubi nunc filii eiusdem et Barla, item penes ecclesiam prediam ab oriente Iohannes filius Philippi integer, item medius desertus condam Benedicti residenter, predicto domino Iohanni bano provenissent.*

³⁶ Leta 1389 je bival na Kobilju tudi kmet Klemen Barachka. Rezneška rodovina (de Reznuk) je leta 1342 prodala dojnjelendavskemu Nikolaju tudi particulum possessionarium in Kebelemellyk, imenovano Barachahaza (Barnesaháza). Tako je tega leta ta del Kobilja prišel v last dojnjelendavske rodovine, pozneje pa celo Kobilje. (Zala vármegey története. Oklevéltár I. Budapest 1886, 394-397. J. Hóltub: Zala megye története a középkorban. II. Típköpi s valaezer-sekém arhívu. Kebele.)

³⁷ Ob razdelitvi dojnjelendavske posesti leta 1381 sta dobila bana Nikolaj in Ladislav tudi pol zaseleka Pachmanovga sina Jakoba (predium medium Jacobi filii Pachman), ni pa povedano, kje je bil ta zaselek. V opisu razdelitve Kobilja leta 1389 pa beremo, da je bil ta zaselek tega leta del Kobilja, kjer so tega leta bivali Pouchmanovi sinovi in Barla. Leta 1389 je bil na Kobilju tudi zaselek sodnika Andreja.

³⁸ Gornja Bukovnica, Mályusz I, 100: *Item villam Felseubakolnuk hoc modo divisissent, quod inciperet ab aquilone fundi, in quibus nunc Benedictus filius Beden medius, item Iohannes filius Dosa a meridie medius, item Thomas filius Petri medius residenter, predictis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo in linea meridionali in medio ville fundi, in quibus nunc Paulus sponsus Dasa medius, item Thomas dictus Ersuk medius residenter, annotato domino Iohanni bano provenissent.*

Dosov sin Ivan od juga pol in Petrov sin Tomaž pol kmetije. — Banu Ivanu so, začeni v južni smeri sredi vasi, dodelili kmetije, ki sta jih imela: Dasov ženin Pavel pol in Tomaž, imenovan Ersuk, pol kmetije.

Vas **Alsoubakolnuk**³⁹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavel, imenovan Zomyw, pol, pol opuščene in Henechev sin Pavel pol kmetije. — Banu Ivanu so, začeni v zahodni smeri, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivan, imenovan Kansub, pol, Tapsa pol in opuščene pol kmetije.

Vas **Fyloch**⁴⁰ so razdelili tako, da so, začeni v vzhodni smeri sredi vasi, dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetije, ki so jih imeli: Nikolaj, sin Petra imenovanega Draksa celo, istega Nikolaja sin Peter celo, in Ivan, imenovan Chyk, pol kmetije. — Začeni od vzhodne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Matejev sin Tomaž celo, Peter Belech in Brikcij celo in župan Bydou celo kmetijo.

Vas **Baganya**⁴¹ so razdelili tako, da so začeli ob cerkvi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Mayten in župan Mihael celo, celo opuščeno, župan Ivan celo, pisar Jurij in Tomaž Churbak celo, Wryh in Tomažev sin Jakob celo kmetijo. — Začeni v južni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Chernekov sin Ivan celo, Peturnach in Zeuthonya celo, Martin s pol opuščene — celo, Benedikt in Fabijan celo ter Mihaelov sin Peter in Andrej celo kmetijo.

Vas **Zombathhaza**⁴² so razdelili tako, da so začeli od severa in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki so jih imeli: Lovrenc pol, sinovi Blaža in sinovi Sydola celo kmetijo. — Začeni od zahoda, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki sta jih imela: Sydolov sin Tomaž celo in Gregorjev ženin Tomaž celo kmetijo.

Banu Ivanu so dodelili: pol zaselka, imenovanega **Zyugyarhouhaza** (predium medium)⁴³, kjer sta bivala sedlar Martin in Vecheghewjev sin Mihael, cel zaselek (predium integrum), imenovan **Gabrianhaza**⁴⁴, kjer sta bivala Petrov sin Ivan in Benediktov sin Gregor.

Nikolaju in Ladislavu so dodelili: pol zaselka (predium medium), imenovanega **Merculfiapalhaza**⁴⁵, kjer je bival Merclynjev sin Pavel s sosedi, cel zaselek (predium medium), imenovan **Bede-haza**⁴⁶, kjer so bivali Bedejev sin Tomaž in Martin — sin Benedikta Zlodeja s tovariši.

Vas **Jalsech**⁴⁷ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki so jih imeli: Nikolaj in Štefanov sin Jakob celo

³⁹ Dolnja Bukovnica. Mályusz I, 100: »Item villam Alsobakolnuk taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali in medio ville fundi, in quibus nunc Paulus filius Zomyw medius, item medius desertus, item Paulus filius Heneche medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao, item incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Iohannes filius Kansub, item Tapsa medius, item desertus prefato domino Iohanni bano provenissent.« Se leta 1405 in 1411 se imenujeta obe Bukovnici. (D. Csánki: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest 1897, 32.) Pozneje je bila samo ena Bukovnica.

⁴⁰ Fillovel. Mályusz I, 100: »Item villam Fyloch divisissent isto modo, quod incipiendo in linea orientali in medio ville fundi, in quibus nunc Nicolaus filius Petri dicit Draksa integer, item Petrus filius eiusdem Nicolai integer, item Iuan filius Chyk medius residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao, item incipiendo a parte orientis fundi, in quibus nunc Thomas filius Mathey integer, item Petrus Benech et Erieti integer, item Bydou villicus integer residerent, prefato domino Iohanni bano provenissent.«

⁴¹ Bogojina. Mályusz I, 100: »Item villam Baganya hoc modo divisissent, quod incipiendo a parte ecclesie fundi, in quibus nunc Mayten et Myehael villicus integer, item integer deservus, item Iuan villicus integer, item Georgius litteratus et Thomas Churbak integer, item Wryh et Iacobus filius Thome integer residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao, item incipiendo in linea meridionali fundi, in quibus nunc Iohannes filius Cherneki integer, item Peturnach et Zeuthonya integer, item Martyn cum medio deservio integer, item Benedictus et Fabianus integer, item Petrus filius Myehaels et Andreas integer residerent, prenolato domino Iohanni bano provenissent.« Tudi v tej listini se omenja cerkev v Bogojini.

⁴² Zalasombath. Mályusz I, 100. Ta vas se leta 1381 imenuje zaselek: predium medium Stephan filii Zombath dodeljen dominis banis.

⁴³ Sztjártóháza. Mályusz I, 100. Leta 1389 se imenuje: predium medium corrigipari.

⁴⁴ Gáborjánháza. Mályusz I, 100.

⁴⁵ Pálháza pri Jošecu. Mályusz I, 100.

⁴⁶ Bődeháza pri Zilkoveih. Mályusz I, 100.

⁴⁷ Vcashi Jošce, Jošovet, zdaj Szentlívánlak. Mályusz I, 100.

in nasproti tej kmetiji Ivanov sin Anton celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so, začeni v južni smeri, dodelili kmetijo, ki sta jo imela: Benkejev sin Gregor in Tomažev sin Ivan celo in pol opuščene kmetije.

Vas Leganoch⁴⁸ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Štefan in Leganocha celo, Ivanov sin Demetrij celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so, prav tako začeni v severni smeri, dodelili kmetiji, ki so jih imeli: Ivan Magyar celo, lončar Jurij in Andrej celo kmetijo.

Vas Sybkouch⁴⁹ so razdelili tako, da so začeli v severnem predelu in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Iuahonov sin Gregor celo in tej nasproti od južne strani Cheke pol kmetije. — Nikolaju in Ladislavu so prav tako, začeni v severni smeri, dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Pavel iz Sybkouch pol in tej nasproti od južne strani Barnabov sin Ivan pol kmetije.

Vas Radamus⁵⁰ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavel, imenovan Zechek, pol, drugi Pavel in Ivan celo ter Mihaelov sin Matej celo kmetijo. — Banu Ivanu so, prav tako začeni v južni smeri, dodelili kmetiji, ki so ju imeli: Petra Reeda sinova Ivan in Demetrij celo ter Balagacheva sinova Ivan in Mihael celo kmetijo.

Mesto Dobronuk⁵¹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri nasproti cerkve ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Cosa, imenovan Boznyak, pol, župan Mihael pol, Kovačev sin Peter pol, Mykoujev sin Dionizij pol, Štefan in Klemen pol, Zlobychev sin Pavel pol, mali Ivan pol, Peter Tegzuv pol, Jurij Zlode pol, Ivan Magyar pol, Peter, imenovan Char, pol, Petrov sin Ivan pol, sodnik Štefan pol, sledi četrt kmetije, dalje v zahodni smeri na koncu mesta kmetije, ki so jih imeli Corralh pol, Domonya pol, Tomaž in Mycly pol, Konch pol, Kysithev sin Ivan pol, tkalec Pavel in Emerikova vdova pol, Nikolaj iz Filovec pol in Konckev sin Nikolaj pol

⁴⁸ Riganovci pri Dobrovniku ob naši meji. Mályusz 1, 100: »Item villam Leganoch taiter divisissent, quod incipiendo in linea aquilonari fundi, in quibus nunc Stephanus de Leganoch integer, item Demetrius filius Iuan integer, predicto domino Iohanni bano, item modo similis incipiendo in linea aquilonari fundi, in quibus nunc Iohannes Magyar integer, item Georgius Leukthipar et Andreas integer residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao cessissent.«

⁴⁹ Zilkovci. Mályusz I, 101: »Item villam Sybkouch hoc modo divisissent, quod incipiendo in contraria aquilonari fundi, in quibus nunc Gregorius filius Iuahon integer, item ex opposito a meridie Cheko medius residerent, prescripto domino Iohanni bano, item incipiendo similiter in linea aquilonari fundi, in quibus nunc Paulus de Sybkouch medius, item Iohannes filius Barnabe ex opposito a meridie medius residerent, prenotatis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁵⁰ Radmožanci. Mályusz 1, 101: »Item villam Radamus hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea meridionali fundi, in quibus nunc Paulus dictus Zechek medius, item alter Paulus et Iuan integer, item Malhe filius Mychtays integer residerent, predictis magistris Nicolao et Ladislao, item modo similis incipiendo in linea meridionali fundi, in quibus nunc Iohannes et Demetrius filius Petri Reed integer, item Iohannes et Mychael filii Balagach integer residerent, annotato domino Iohanni bano cessissent.«

⁵¹ Dobrovnik. Mályusz 1, 101: »Item civitatem Dobronuk hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea occidentali ex opposito ecclesie fundi, in quibus nunc Cosa dictus Boznyak medius, item Mychael villicus medius, item Petrus filius Kouach medius, item Dionisius filius Mykou medius, item Stephanus et Clemens medius, item Paulus filius Zlobyech medius, item Iuan parvus medius, item Petrus Tegzuv medius, item Georgius Zlode medius, item Iohannes Magyar medius, item Petrus dictus Char medius, item Iohannes filius Petri medius, item Stephanus iudex medius, item unum quartale, item in linea occidentali in fine civilitatis fundi, in quibus nunc Corralh medius, item Domonya medius, item Thomas et Mycly medius, item Konch medius, item Iuan filius Kysith medius, item Paulus textor et relicta Emerici medius, item Nicolao de Fyloch medius, item Nicolaus filius Konch medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao, item in linea orientali ab ecclesia incipiendo fundi, in quibus nunc Iohannes filius Petri medius, item Iohannes Segheuch medius, item Martinus Reylar medius, item Thomas et Ottrok medius, item Konth villicus integer, item Thomas Stoycha medius, item Benediclus dictus Fraler medius, item Anthonius filius Nicolai Nygry medius, item Petrus filius Botheler medius, item Blasius Isman medius, item Brictius sulor medius, item Deuecher faber et Paulus medius, item in linea occidentali in medio civitatis Iacobus filius Chyk medius, item Mathias dictus Kysas medius, item Paulus filius Endre medius, item Gregorius filius Bolgach medius, item Wiphyng medius, item Georgius filius Pauli cum Galio medius, item Zerechen et Andreas Wethogeu medius, item Stephanus iudex medius et unum quartale prescripto domino Iohanni bano provenissent.« Cerkev se dvakrat omenja.

kmetije. — Banu Ivanu so, začenši od cerkve v vzhodni smeri, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Petrov sin Ivan pol, Ivan Segheuch pol, Martin Reyтар pol, Tomaž in Ottrok pol, župan Konth celo, Tomaž Stoyka pol, Benedikt, imenovan Frater, pol, Nikolaja Nygryja sin Anton pol, Botheterjev sin Peter pol, Blaž Isman pol, čevljar Brikcij pol, kovač Deuecher in Pavel pol, nadalje v zahodni smeri v središču mesta Chykov sin Jakob pol, Matej, imenovan Kysas, pol, Endrejev sin Pavel pol, Bolgachev sin Gregor pol, Wlphyng pol, Pavlov sin Jurij z Galom pol, Zerechen in Andrej Wethegeu pol, sodnik Štefan pol in četrť kmetije.

V Črncu so (obe) vasi **Ganycha**⁵² razdelili tako, da so začeli v severni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: sedaj opuščeno — celo, Martin iz Gančan celo, Benediktov sin Štefan celo, Andrej celo, in pol opuščene kmetije, ki jo je imel nekoč Tyuodor. — Nikolaju in Ladislavu so v sredi vasi proti severu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pol opuščene kmetije, ki jo je imel nekoč Tyuodor, Henchulov sin Peter celo, Chernuk Magyar celo, Henchulov sin Nykul celo in Gal celo kmetijo.

Vas **Lypoch**⁵³ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jury celo, opuščeno celo kmetijo, ki jo je imel nekoč Balasych, Kursa in Tomaž celo in Ivan Magyar celo kmetijo. — Začenši od tega kraja, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Iuahon na koncu vasi celo, sin Sathka celo, Suarch in Mayten celo in župan Ivan celo kmetijo. —

Vas **Lypa**⁵⁴ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavlov sin Mihael celo, Iuahonov sin Martin celo in Benediktov sin Martin celo kmetijo. — Začenši na istem kraju, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Štefanov sin Matej celo, Welov sin Štefan celo in Vidonya celo kmetijo.

Vas **Renkouch**⁵⁵ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Loprethov sin Jurij celo, Wlkmanov sin Franc celo, Bankov sin Peter celo in Vychko celo kmetijo. — Začenši v zahodni smeri, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Martinov sin Štefan celo, Pettuarjev sin Deuecher celo in Matijev sin Pavel celo kmetijo.

Vas **Brathkolch**⁵⁶ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri pri reki Lyndua ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bythoujev sin Mihael celo, krojač Mihael celo in Iuahonov sin Nikolaj celo kmetijo. —

⁵² Gančan. Mályusz I, 101: »Item in Chernech villas Ganycha vocatas hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea aquilonari fundi, in quibus nunc integer desertus, item Martinus de Ganicha integer, item Stephanus filius Benedicti integer, item Andreas integer, item fundi condam Tyuodori medius desertus residerent, prescripto domino Iohanni bano, item in medio ville versus aquilonem fundi, in quibus nunc condam Tyuodori medius desertus, item Petrus filius Henchul integer, item Chernuk Magyar integer, item Nykul filius Henchul integer, item Gallus integer residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁵³ Lipovec. Mályusz I, 101-102: »Item villam Lypoch taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Jury integer, item fundus condam Balasych desertus integer, item Kursa et Thomas integer, item Iohannes Magyar integer residerent, annotato domino Iohanni bano, item ab eadem plaga incipiendo fundi, in quibus nunc Iuahon in fine ville integer, item filius Sathka integer, item Suarch et Mayten integer, item Iohannes villicus integer residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁵⁴ Lipa. Mályusz I, 102: »Item villam Lypa divisissent isto modo, quod incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Mychael filius Pauli integer, item Martinus filius Iuahon integer, item Martinus filius Benedicti integer residerent, annotato domino Iohanni bano, item in eadem plaga incipiendo fundi, in quibus nunc Mathe et Stephanus integer, item Stephanus filius Wel integer, item Vidonya integer residerent, prefatis magistris Nicolao et Ladislao cessissent.«

⁵⁵ Renkovec. Mályusz I, 102: »Item villam Renkouch hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Georgius filius Lopreth integer, item Franciscus filius Wlkman integer, item Petrus filius Bank integer, item Vychko integer residerent, prefato domino Iohanni bano, item incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Stephanus filius Martini integer, item Deuecher dielus Pettuar integer, item Paulus filius Mathe integer residerent, prescriptis Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁵⁶ Bratkovec. Mályusz I, 102: »Item Brathkolch divisissent isto modo, quod incipiendo in linea orientali penes fluvium Lyndua fundi, in quibus nunc Mychael filius Bythou integer, item Mychael sartor integer, item Nicolaus filius Iuahon integer residerent, predictis magistris Ni-

Začeni v vzhodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Bythoujev sin Zeneche celo in Štefanov sin Nikolaj celo kmetijo.

Vas Blasolch⁵⁷ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri pri vodi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Nikolaj pol in Lovrenc pri tej vodi pol kmetije. — Začeni v zahodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Matejev sin Benedikt pol in Sayfarjev sin Blaž pol kmetije.

Vas Iuanch⁵⁸ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivan pol, Štefan — sin Pavla iz Ivanec — pol in Hench pol kmetije. — Nikolaju in Ladislavu pa kmetiji, ki sta ju imela: Pavel iz Ivanec celo in Mycly Haztapaztou celo kmetije.

Vas Brathonych⁵⁹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri med reko Črniec ter Nikolaju in Ladislavu dodelili celo kmetijo, ki jo je imel Juryjev sin Štefan, ter še opuščeno celo kmetijo. — Začeni v vzhodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Janusov sin Matej in proti jugu Galov sin Gregor celo kmetijo.

Vas Belothafalua⁶⁰ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri na oglu in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: kmetijo, ki jo je nekoč imel Ivan, imenovan Strenk — zdaj opuščeno — celo, župan Pulchec celo, Gregor celo, Petrov sin Jurk in Jakobov sin Peter celo in na drugi strani mlake, Malaka imenovane, v severni smeri opuščeno celo kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so — začeni v vzhodni smeri sredi vasi, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Puchec celo, Lytoldov sin Pavel celo, Nykulov sin Tomaž celo, neki Nemeč s pol opuščeno — celo in pol opuščene kmetije, ki jo je nekoč imel Ernuh.

Vas Melhanoč⁶¹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Salamonov sin Klemen celo, Andrej, imenovan Wry, celo, Serfew celo, in še celo opuščeno kmetijo. — Banu Ivanu so — začeni v vzhodni smeri — dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Pavel celo, celo opuščeno kmetijo, ki jo je imel nekoč Sath, Docle celo in Junko celo kmetijo.

cotao el Ladisiao, item incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Zeneche filius Bythou Integer, item Nicotaus filius Stephani Integer residerent, annotato domino Iohanni bano venissent.⁵⁷

⁵⁷ Blažovel. Mályusz I, 102: »Item villam Blasolch taliter divisissent, quod incipiendo in linea orientali penes aquam fundi, in quibus nunc Nicotaus medius, item Laurentius penes eandem aquam medius residerent, prefatis magistris Nicolao et Ladisiao, item incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Benedicelus filius Malhe medius, item Blasius filius Sayfar medius residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.«

⁵⁸ Ivanci. Mályusz I, 102: »Item villam Iuanch sic divisissent, quod incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Iuan medius, item Stephanus filius Pauli de Iuanch medius, item Hench medius residerent, predicto domino Iohanni bano, item fundi, in quibus nunc Paulus de Iuanch Integer, item Mycly Haztapaztuo medius residerent, predictis magistris Nicolao et Ladisiao provenissent.«

⁵⁹ Bratonel. Mályusz I, 102: »Item villam Brathonych hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea occidentali inter fluvium Chernech sessio, in qua nunc Stephanus filius Jury Integer residerent, item deserta Integer predictis magistris Nicolao et Ladisiao, item incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Mathe filius Janus Integer, item Gregorius et Gallus versus meridiem Integer residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.«

⁶⁰ Belthel. Mályusz I, 102: »Item villam Belothafalua sic divisissent, quod incipiendo in linea meridionali in angulo sessiones, in quibus nunc Iohannes condam dictus (v listini: dieti) Strenk Integra deserta, item Pulchec villaeus Integra, item Gregorius Integra, item Gregorius Integra, item Jurk filius Peiri et Peirus filius Iacobi Integra, item ultra stagnum Malaka dielum in linea aquilonari Integra deserta annotato domino Iohanni bano, item incipiendo in linea orientali in medio ville fundi, in quibus nunc Puchec Integer, item Paulus filius Lyloid Integer, item Thomas filius Nykul Integer, item quidam Teulnicus eum medio deserto Integer, item fundus eandem Erneh medius desertus predictis magistris Nicolao et Ladisiao provenissent.«

⁶¹ Malhenovel. Mályusz I, 102: »Item villam Melhanoč taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc Clemens filius Salamonis Integer, item Andreas Wry dictus Integer, item Serfew Integer, item desertus Integer residerent, eisdem magistris Nicolao et Ladisiao, item incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Paulus villaeus Integer, item fundus eandem Sath Integer desertus, item Docle Integer, item Junko Integer residerent, annotato domino Iohanni bano cessissent.«

Vas Doclisy⁶² so razdelili tako, da so začeli v južni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: umrlega Ivana sin Mamon celo, pol opuščene, Pavel, imenovan Konyan, pol, Petruko pol in pol opuščene, ki jo je imel nekoč Marko. — Banu Ivanu so — začeni v isti smeri — dodelili pri jarku kmetije, ki so jih imeli župan Nikolaj celo, v severni smeri na drugem koncu te vasi celo opuščeno, tudi celo opuščeno kmetijo, ki sta jo nekoč imela Nycly in Mayten, ter pol opuščene kmetije, ki jo je imel nekoč Church.

Vas Isakoleh⁶³ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri sredi vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Štefan Molnar pol, Hanchou pol, Jakob, imenovan iz Daka pol, pol opuščene, ki jo je imel nekoč Mihael Molnar, in na koncu vasi pol opuščene kmetije. — Banu Ivanu so — začeni sredi vasi in grede proti vzhodu — dodelili kmetije, ki so jih imeli: pol opuščene, ki jo je imel nekoč Docle, Štefan, imenovan Ponech, celo in Paulek pol kmetije.

Vas Wyfalu⁶⁴ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Petheuche sin Ivan pol, Benediktov sin Zeueche pol, Wlechkov sin Tomaž pol, Štefanov sin Pavel pol in Vydechov sin Ivan pol kmetije. — Banu Ivanu so — začeni v vzhodni smeri sredi vasi — dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Vida celo, Ivan, imenovan Kykech, pol, Stepheł pol in Pavlov sin Nikolaj pol kmetije.

Vas Belseubestriche⁶⁵ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri ob reki Muri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bychkul pol, Zenchev sin Jakob pol in Cernech pol kmetije. — Banu Ivanu so — začeni v severni smeri sredi vasi — dodelili kmetije, ki so jih imeli: Zeuechev sin Štefan pol, Isoujev brat Štefan pol, in še pol opuščene kmetije.

Vas Kylseubreztryche⁶⁶ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri in na koncu vasi od vzhoda banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Mykul

⁶² Dokležovje. Mályusz I, 103: »Item villam Doclisy divisissent isto modo, quod incipiendo in linea meridionali fundi, in quibus nunc condam Iohannis filii Mamon Integer, Item desertus medius, Item Paulus dictus Konyan medius, Item Petruko medius, Item condam Marko medius desertus residerent, predictis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo in eadem penes fossam fundi, in quibus nunc Nicolaus villicus Integer, Item in linea aquilonari in alio fine eiusdem ville Integer desertus, Item fundus condam Nycly et Mayten Integer desertus, Item condam Church medius desertus residerent, prefato domino Iohanni bano provenissent.«

⁶³ Izakovec. Mályusz I, 103: »Item villam Isakoleh divisissent isto modo, quod incipiendo in linea orientali in medio ville fundi, in quibus nunc Slephanus Molnar medius, Item Hanchou medius, Item Jacobus dictus de Dak medius, Item condam Mychael Molnar medius desertus, Item in fine ville medius desertus residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo in medio ville versusque orientem transseundo fundi, in quibus nunc quondam Docle medius desertus, Item Slephanus dictus Ponech Integer, Item Paulek medius residerent, predicto domino Iohanni bano cessissent.«

⁶⁴ Uffalu, slovenski: Nova vas. Tudi v tej listini se ta vas omenja med Izakovec in Bistričama. Zato mislim, da so to poznejši Melinci, ki se pa že v prvi listini (iz leta 1378/79) imenujejo Ilmelnica oziroma Ilmelnica. Glej prvo razpravo o dolnječindavski posesti: op. 97 in 281. Ker je ta vas nastala pozneje kot druge sosednje vasi, so jo imenovali poleg Melinci tudi Nova vas. V istem času (v letih 1378-1389) je bilo na obsežni posesti dolnječindavskih Bančev več vasi, ki so se imenovali: Nova vas — Uffalu. Mályusz I, 103: »Item villam Wyfalu hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea aquilonari fundi, in quibus nunc Iohannes filius Petheuch medius, Item Zeueche filius Benedicti medius, Item Thomas filius Wichko medius, Item Paulus filius Stephanii medius, Item Iohannes filius Vydech medius residerent, prefatis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo in linea orientali in medio ville fundi, in quibus nunc Vida villicus Integer, Item Iohannes dictus Kykech medius, Item Slephel medius, Item Nicolaus filius Pauli medius residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.«

⁶⁵ Notranja Bistrica, isto ime kot leta 1381. Mályusz I, 103: »Item villam Belseubestriche latius divisissent, quod incipiendo in linea orientali a parte fluvii Mura fundi, in quibus nunc Bychkul medius, Item Iacobus filius Zenche medius, Item Cernech medius residerent, predictis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo in linea aquilonari in medio ville fundi, in quibus nunc Stephanus filius Zeueche medius, Item Slephanus frater Isou et medius desertus residerent, predicto domino Iohanni bano provenissent.«

⁶⁶ Zunanja Bistrica, leta 1381 se imenuje: Velika Bistrica. Mályusz I, 103: »Item villam Kylseubreztryche latius divisissent, quod incipiendo in linea meridionali in fine ab oriente fundi, in quibus nunc Mykul medius, Item Zelkou dictus Costar medius, Item Blasius Martini medius, Item Nicolaus dictus Berzenech medius, Item Mychael dictus Trenchech medius residerent, eidem domino Iohanni bano, Item incipiendo in linea meridionali in medio ville fundi, in quibus nunc Mayten filius Wlehc medius, Item Zelkou villicus medius, Item Jacobus filius Sloach medius, Item Petrus dictus Agyallan medius, Item fundus condam Iuan dicti Chemelyke medius, Item Paulus Zyghen medius residerent.«

pol, Zelkou, imenovan Costar, pol, Martinov sin Blaž pol, Nikolaj, imenovan Berzenech, pol in Mihael, imenovan Trenchech, pol kmetije. — Nikolaju in Ladislavu so, začenši v južni smeri sredi vasi, dodelili kmetije, ki so jih imeli: Wlchejev sin Mayten pol, župan Zelkou pol, Streachev sin Jakob pol, Peter, imenovan Agyatlan, pol, pol kmetije, ki jo je nekdanj imel Ivan, imenovan Chemelyke, in Pavel Zyghen pol kmetije.

Vas **Adryanc**⁶⁷ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri sredi vasi in (šli) proti severu ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Demse in Sulekov sin Štefan celo, Pavel in Ladislav onkraj mlake Malaka na jug celo, in pol opuščene kmetije. — Banu Ivanu so dodelili, začenši v vzhodni smeri na koncu vasi od juga, kmetije, ki so jih imeli: Jakob, imenovan Paloch pol, prek Malake na sever Strikel celo in Deuecherov sin Ivan celo kmetijo.

Vas **Gomolicha**⁶⁸ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri na koncu vasi od juga in dodelili kmetijo, ki sta jo imela Mayten in Nedelkov sin Pavel, Nikolaju in Ladislavu. — Banu Ivanu so, začenši v vzhodni smeri sredi vasi, dodelili kmetiji, ki sta ju imela Ivan iz Gomilice celo in Martin pol kmetije.

Vas **Palena**⁶⁹ so razdelili tako, da so začeli sredi vasi in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Lukov sin Ivan pol in svinjski pastir Pavel četrť kmetije, Nikolaju in Ladislavu pa kmetiji, ki sta ju imela Luka iz Polane pol in v vzhodni smeri Nikolaj pol kmetije.

Vas **Nedeliche**⁷⁰ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki so ju imeli: Pavlov sin Marthinch in Gyurgul celo ter Mychlov sin Jekul pol kmetije. — Začenši v vzhodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bank pol in na koncu vasi še pol kmetije, ki je pripadala temu Banku, ter Matija in Wel pol kmetije.

Vas **Turnicha**⁷¹ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri na koncu vasi od zahoda ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Štefan in Martinov sin Pavel celo, Nikolaj — sin Petra Maska celo, Benedikt Aag in Peter Colar celo, Kozmov sin Peter celo, sodnik Štefan drugo polovico in Jurij Magynar s polovico opuščene celo kmetijo. — Začenši v severni smeri na koncu vasi od zahoda, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivan, imenovan Talpas, pol, Peter, imenovan Kiskuch, celo, Benedikt in Emerik

⁶⁷ Odranci. Mályusz I, 104: »villam Adryanc hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea orientali in medio ville versus aquilonem fundi, in quibus nunc Demse et Stephanus Suek integer, Item Paulus et Ladislav ultra stagnum Malaka ab meridie integer, item medius desertus residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo in linea orientali in fine a meridie fundi, in quibus nunc Iacobus dictus Paloch medius, item ultra Malaka ab aquilone Strikel integer, item Iuan filius Deuecher integer residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.»

⁶⁸ Gomilice. Mályusz I, 104: »Item villam Gomolicha taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali in fine a meridie sessio, in qua nunc Mayten et Paulus filius Nedelke integra residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo in linea orientali in medio ville fundi, in quibus nunc Iohannes de Gomolicha integer, item Martinus medius residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.»

⁶⁹ Polana. Mályusz I, 104: »Item villam Palena taliter divisissent, quod incipiendo in medio ville fundi, in quibus nunc Iohannes filius Luce medius, item Paulus pastor porcorum quartale residerent, prefato domino Iohanni bano, item fundi, in quibus nunc Lucas de Palena medius, item in linea orientali Nicolaus medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislavo provenissent.»

⁷⁰ Nedelice. Mályusz I, 104: »Item villam Nedeliche hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Marthinch filius Pauli et Gyurgul integer, item Jekul filius Mychlo medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Bank medius ac medius in fine ville pertinens ad eundem Bank, item Mathias et Wel integer residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.»

⁷¹ Turniče. Mályusz I, 104-105: »Item villam Turnicha hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea aquilonari in fine ab occidente fundi, in quibus nunc Stephanus et Paulus filii Martini integer, item Nicolaus filius Petri Meske integer, item Benedictus Aag et Petrus Colar integer, item Petrus filius Cosme integer, item Stephanus iudex alterum dimidium, item Georgius Magyar cum medio deserto integer residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislavo, item incipiendo in linea aquilonari in fine ab occidente fundi, in quibus nunc Iohannes dictus Talpas medius, item Petrus dictus Kiskuch integer, item Benedictus et Emericus integer, item Bedech integer, item Sauleh et Mathias integer, item Andreas et Georgius integer, item Laurentius filius Iacobi integer residerent, annotato domino Iohanni bano cessissent.»

celo, Bedech celo, Sauch in Matija celo, Andrej in Jurij celo ter Jakobov sin Lovrenc celo kmetijo.

Otok **Garabliazygethe**⁷², na katerem biva čebelar Mehez, so dodelili Nikolaju in Ladislavu.

Otok **Trimissezygethe**⁷³, na katerem bivata čebelarja Pavel in Peter Knez, so dodelili banu Ivanu,

kolona Koncha, ki biva na južnem koncu vasi **Wyfalu**⁷⁴, so dodelili banu Ivanu, kolona Pynchecha, ki biva na severni strani vasi Wyfalu, pa Nikolaju in Ladislavu, s tem naročilom, da sta si dolžna imenovana kolona razdeliti obdelovalno zemljo na dva enaka dela.

Zaselek **Kendynch**⁷⁵ so razdelili tako, da so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli sodnik Peturko celo, Iuanuch celo, opuščeno celo kmetijo, ki jo je nekoč imel Paulek in Cryan celo kmetijo. — Začeniš v južni smeri, so na koncu vasi od zahoda dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetije, ki so jih imeli: Ztrohenyev sin Peter celo, Pavlov sin Bank celo, Pavel in Gregor celo in celo opuščeno kmetijo.

Ves zaselek **Tarnolch**⁷⁶ in polovico zaselka **Markushaza**⁷⁷ so dodelili banu Ivanu, Nikolaju in Ladislavu pa ves zaselk **Nyrlak**⁷⁸ in pol zaselka **Wlkhaza**⁷⁹.

Neki dvorec, imenovan **Zodamerhaza**⁷⁹, sestojč iz bivališč in poslopij, v katerem biva Štefan Mehez s svojimi sinovi, so razdelili tako, da so Nikolaju in Ladislavu dodelili starodavno stavbo z ograjeno hišo in s stebri utrjeno, banu Ivanu pa novo stavbo z dvoriščem.

Neki dvorec, **Hotyza**⁸⁰ imenovan, in sestojč iz bivališč in stavb, so razdelili tako, da so dodelili banu Ivanu bivališče **Blaža** in **Iuaneka**, bivališče **Štefana Meheza** pa Nikolaju in Ladislavu.

Vas **Chapcha**⁸¹ so razdelili tako, da so v zahodni smeri banu Ivanu dodelili celo kmetijo, ki jo je imel Vernov sin Tomaž, Nikolaju in Ladislavu pa v vzhodni smeri celo kmetijo, ki jo je imel ribič Jury.

⁷² Latinska beseda *Insula* in madžarska *zygethe* (sziget = otok) kažeta, da je ta zaselek bil na otoku. Ker manjši potoki na tem ozemlju (Ledava, Crncec) navadno nimajo otokov, sklepam, da je ta zaselek bil na otoku reke Mure. *Mályusz I*, 105: »Item insula Garabliazygethe in qua nunc Benedictus Mehez conservator apum resideret, annotatis Nicolao et Ladislao (provenissent).«

⁷³ Iz istih razlogov kot pri zaselku *Garabliazygethe* sklepam, da je tudi ta zaselek bil na otoku Mure. *Mályusz I*, 105: »Item insula Trimissezygethe, in qua nunc Paulus et Petrus Mehez dicit conservatores apum resident.« Beseda *Mehez* je madžarska: méhcz, in pomeni čebelar.

⁷⁴ Nova vas. Zopet mislim, da so to Melinec. *Mályusz I*, 105: »Item Konch colonus in fine ville Wyfalu a meridie eidem domino Iohanni bano, item Pynchech colonus in fine clusdem ville Wyfalu ab aquilone, prefatis magistris Nicolao et Ladislao cessissent, hoc disposito, quod dicit colonus terras eorum usualis liter se equalitate dividere teneantur.« Kolona sta bivala eden na južni, drugi na severni strani vasi.

⁷⁵ *Kendinec*. Iz istih razlogov kot v svoji prvi razpravi o dolnjelendavski posesti sklepam, da so to *Crensoveci*, ki se pod tem imenom (*Crensoveci*) ne omenjajo med vasi ne leta 1381 in ne 1389. *Mályusz I*, 105: »Item predium Kendynch taliter divisissent, quod fundi, in quibus nunc Peturko iudex Integer, item Iuanuch Integer, item condam Paulek Integer desertus, item Cryan Integer residenter, annotato domino Iohanni bano, item inclpendo in linea meridionali in fine ab occidente fundi, in quibus nunc Petrus filius Ztrohenya Integer, item Bank filius Pauli Integer, item Paulus et Gregorius Integer, item desertus Integer residenter, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁷⁶ *Trnje*. *Mályusz I*, 105: »Item predium Tarnolch Integrum.«

⁷⁷ *Márkusháza*. *Mályusz I*, 105.

⁷⁸ *Nyrlak*. *Mályusz I*, 105.

⁷⁹ a) *Predium Wlkhaza*, *Mályusz I*, 105. Holub meni, da je ta zaselek bil vzhodno od *Dobronika* proti *Jošecu*. (*Holub II*, *Velkháza*.)

⁷⁹ *Zodamerháza*. *Mályusz I*, 105: »Item quandam curiam Zodermerhaza vocatam in domibus et edificis, in qua nunc Stephanus Mehez cum filiis suis resideret, taliter divisent, quod una antiqua stuba cum domo sepea statulis fortiflca prescriptis magistris Nicolao et Ladislao, item una nova stuba cum pretorio annotato domino Iohanni bano provenissent.«

⁸⁰ *Hotiza*. *Mályusz I*, 105: »Item quandam curiam Hotyza vocatam in domibus et edificis taliter divisissent, quod domus Blasii et Iuanek predicto Iohanni bano, item domus Stephani Mehez predictis magistris Nicolao et Ladislao cessissent.«

⁸¹ *Kapca*. *Mályusz I*, 105: »Item villam Chapcha taliter divisissent, quod fundus Integer in linea occidentali, in quo nunc Thomas filius Verna resideret, predicto domino Iohanni bano, item in linea orientali fundus Integer, in quo nunc Jury piscator resideret, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

Vas Haluzukhaza⁸² so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: vdova rajnega Myxe in njegov sin Jurij dve celi in Worehov sin Ivan pol kmetije. — Začenši v vzhodni smeri na koncu vasi, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Nikolaj, imenovan Molnar, in Janchech celo, v južni smeri Ivan, imenovan Coz, celo in Ivan, imenovan Voreh, pol kmetije.

Vas Chenthevelgy⁸³ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri na koncu vasi od zahoda in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Mark pol in Galov sin Lovrenc pol kmetije. — Začenši v severni smeri pri potoku Patak, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki so ju imeli Corrachov sin Gregor pol in vdova Henchul s svojim ženinom pol kmetije.

Zaselek Chenthewelgy⁸⁴ so razdelili tako, da so dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetijo, ki jo je imel Pavlov sin Nikolaj s svojimi tovariši, banu Ivanu pa kmetijo, ki so jo imeli Pavlov sin Mihael s svojimi tovariši.

Vas Kechkes⁸⁵ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri onkraj doline in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela Fabijanov brat celo in Nikolajev ženin, imenovan Horuath, pol kmetije. — Nikolaju in Ladislavu so dodelili v južni smeri kmetiji, ki so ju imeli Petrov sin Demetrij in drugi Demetrij celo in Nikolaj, imenovan Horuath, pol kmetije.

Vas Zykvelgy⁸⁶ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri sredi vasi in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: rdečelasi Štefan celo, njegov brat Blaž celo, Iuankov sin Jurij in Chemyk celo, Fredrey in Nikul celo, in pol opuščeno kmetijo. — Nikolaju in Ladislavu so v isti zahodni smeri dodelili kmetije, ki so jih imeli: Nedulkov sin Jernej s tovarišem celo, Nedulk s pol opuščene — celo, Ivan, imenovan Files, pol, Štefan Balug s pol opuščene — celo in Pethusov sin Blaž s pol opuščene — celo kmetijo.

Vas Welgyfalu⁸⁷ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri od juga in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Matej, krojač Peter in Martinov sin Mihael celo, onkraj potoka Patak v zahodni smeri Matej pol in krojač Cosa

⁸² Halászokháza = B. vallőce ribičev, Spodnji Lakoš. Glej: Skafar I, op. 166, 187 in 298. Mályusz I, 105: »Item villam Haluzukhaza taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali fundi, in quibus nunc relicta condam Myxe et Georgius filius suus duo integri, Item Iohannes filius Woreh medius resideret, prefato domino Iohanni bano, Item in linea orientali incipiendo in fine fundi, in quibus nunc Nicolaus dictus Molnar et Janchech integer, Item in linea meridionali Iohannes dictus Coz integer, Item Iohannes filius Voreh medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁸³ Centiba. Mályusz I, 105: »Item villam Chenthevelgy hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea aquilonari in fine occidentis fundi, in quibus nunc Mark medius, Item Laurentius filius Galli medius residerent, annotato domino Iohanni bano, Item in linea aquilonari penes rivulum Patak incipiendo fundi, in quibus nunc Gregorius filius Corraeh medius, Item relicta Henchul cum sponso suo medius residerent, predictis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁸⁴ Poleg vasi Centiba je bil leta 1389 tudi zaselek Centiba. Tudi leta 1524 sta bili dve vasi: Alsochenhe in Felsewchenhe, to je Dolnja in Gornja Centiba. (Csánki III, 42.) Mályusz I, 105: »Item predium Chenthewelgy taliter divisissent, quod fundus, in quo nunc Nicolaus filius Pauli resideret cum sociis suis, predictis magistris Nicolao et Ladislao, Item fundus, in quo nunc Mychael filius eiusdem Pauli resideret cum sociis suis, prescripto domino Iohanni bano provenissent.«

⁸⁵ Kecskes. Mályusz I, 105—106.

⁸⁶ Srednjeveška vas Szulckfalva. Mályusz I, 106: »Item villam Zykvelgy hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea occidentali in medio ville fundi, in quibus nunc Stephanus rufus integer, Item Blasius frater eiusdem integer, Item Georgius filius Iuanka et Chemyk integer, Item Fredrey et Nikul integer, Item medius desertus residerent, prescripto domino Iohanni bano, Item in dicta linea occidentali fundi, in quibus nunc Bartholomeus filius Nedulk cum socio integer, Item Nedulk cum medio deserto integer, Item Iohannes filius Files medius, Item Stephanus Balug cum medio deserto integer, Item Blasius filius Pethus cum medio deserto integer residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁸⁷ Völgyfalu, naša Dolina. Mályusz I, 106: »Item Welgyfalu taliter divisissent, quod incipiendo in linea occidentali a meridie fundi, in quibus nunc Malhc, Petrus sartor et Mychael filius Martini integer, Item ultra Patak in linea occidentali Mathias medius et Cosa sartor integer, Item Paulus filius Anda integer, Item Marueh quartale residerent, predicto domino Iohanni bano, Item in linea meridionali incipiendo penes vlam fundi, in quibus nunc Iohannes filius Petri, Wida et Mychae! medius, Item medius desertus condam Pauli Korchmarus, Item Mychael filius Chernuk medius, Item Iohannes filius Thome et Blasius Demec medius, Item Iohannes villicus integer, Item Franciscus filius Cosa quartale, Item ultra Patak ex opposito ipsius Francisci Bedou medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

celo, Andov sin Pavel celo in Maruch četrt kmetije. — V južni smeri, začenši pri poti, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Petrov sin Ivan, Wida in Mihael pol, pol opuščene, ki jo je imel nekoč Pavel Korchmarus, Tomažev sin Ivan in Demejev sin Blaž pol, župan (villicus) Ivan celo in Cosov sin Franc čert in onkraj Pataka nasproti temu Francu Bedou pol kmetije.

Vas Inusfalua⁸⁸ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri proti jugu in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: Petra Chunka sin Pavel in njegov sosed pol kmetije. — Začenši v južni smeri od zahoda, so dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetiji, ki sta ju imela: sin Tomaža iz Erdeuhata Pavel — pol in v severni smeri Nikolaj Magas pol kmetije.

Zaselek Pethushaza⁸⁹ so razdelili tako, da so v južni smeri od zahoda Nikolaju in Ladislavu dodelili starodavno stavbo z drugimi poslopji, banu Ivanu pa v južni smeri dve kleti in stavbo Ivana Sclaua.

Vas Pynche⁹⁰ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Varasdov sin Ivan celo, Pouchov sin Blaž in župan (villicus) Fabijan celo, v severni smeri pol kmetije, ki jo je nekoč imel Ivan Herke, in na koncu vasi od zahoda pol opuščene kmetije. — V severni smeri sredi vasi so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavlov sin Blaž pol, Brikcij Zekergiarthou pol, Ivanov sin Anton pol, Demetrij, imenovan Chunka, celo, in pol opuščene kmetije.

Vas Wyfalu⁹¹ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Fichelov sin Nikolaj in Štefan Zolium celo, Petrov sin Andrej, vnuk Ivana, celo, Blaž Zolium in Jurij Rychegh celo, Finthov sin Andrej in Marko celo, in Jernejev sin Martin pol kmetije. — Začenši v vzhodni smeri sredi vasi, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Andrejev sin Jakob pol, Jurij Chigan in Peter Gherencher celo, Pettrussa in kovač Ivan celo, Beuchejev sin Štefan in Ivanov sin Demetrij celo, in župan (villicus) Andrej pol kmetije.

Vas Zenthmichlous⁹² so razdelili tako, da so začeli v severni smeri od vzhoda ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Gregor celo, Martinov sin Gal celo, kovač Jakob s svojim bratom celo, Luthprethov sin Benedikt celo, Moruchov sin Ivan celo, Nikolaj Igaz in Tomaž celo in Chumbov sin Emerik s pol opuščene — celo kmetijo. — Banu Ivanu so dodelili, začenši pri cerkvi (ab ecclesia), v južni smeri kmetije: opuščeno — celo, in kmetije, ki so jih imeli Jakobov sin Ivan pol, župnikov rodni brat Peter (Petrus germanus plebani) celo, Jurijev sin župan Mihael pol, župan Matej celo, Mihael, imenovan Louas, pol, Klemen in Dominik celo, Lovrenčev sin Peter in Chapov sin Jakob celo, Zeuechev sin Ivan celo kmetijo. Kmetijo, ki jo je nekoč imel Pavel Sclau, so razdelili tako, da so njen desni, južni del s polovico vrta na isti strani dodelili banu Ivanu, drugi del pa Nikolaju in Ladislavu, stavbe in zemljišča pa v enakovredno uporabo obeh strani.

⁸⁸ Inusfalua ali Inesfalua. Mályusz 1, 106: »Item villam Inusfalua taliter divisissent, quod incipiendo in linea orientali versus meridlem fundi, in quibus nunc Paulus filius Petri Chunka medius et vicinus eiusdem medius residerent, prenotato domino Iohanni bano, item in linea meridionali incipiendo ab occidente fundi, in quibus nunc Paulus filius Thome de Erdeuhata medius, item in linea aquilonari Nicioiaus Magus medius residerent, prenotatis magistris Nicolao et Ladislao provenissent.«

⁸⁹ Petišovec (popravi: Škafar I, op. 202 Petešovec v: Petišovec). Mályusz 1, 106: »Item predium Pethushaza inlegrum taliter divisissent, quod in linea meridionali ab occidente una stuba antiqua cum ceteris edificis dielis magistri Nicolao et Ladislao, item in linea orientali duo celaria et stuba Iohannis Sclaui prescripto domino Iohanni bano cecissent.«

⁹⁰ Pince. Mályusz 1, 106: »Item villam Pynche hoc modo divisissent, quod incipiendo in linea orientali fundi, in quibus nunc Iohannes filius Vasard inlegr, item Blasius filius Pouch et Fabianus villicus inlegr, item in linea aquilonari fundus condam Iohannes Herke medius, item in fine ab occidente medius desertus residerent, annotalis magistris Nicolao et Ladislao, item in linea aquilonari in medio villie fundi, in quibus nunc Blasius filius Pauli medius, item Briellus Zekergiarthou medius, item Anthonius filius Iohannis medius, item Demetrius dielus Chunka inlegr, item medius desertus residerent, annolato domino Iohanni bano provenissent.«

⁹¹ Lendvaújfalu. Mályusz 1, 106.

⁹² Tornyszentmiklós. Mályusz 1, 106-107.

Vas **Kuthfeu**⁹³ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki so ju imeli: Gregorjev sin Jurij in Simon celo, in župan Andrej sredi vasi celo. — Začeni v severni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetiji, ki so ju imeli: Petrov sin Tomaž celo in Gregor ter Jurijev sin Pavel tudi celo kmetijo. Cel zaselek (**predium**), ki ga je nekoč imel Mortonov sin Gregor, so razdelili tako, da so Nikolaju in Ladislavu dodelili tisto polovico s pripadajočimi stvarmi, kjer je bival krojač Brikeij; banu Ivanu pa drugo polovico zaselka, kjer so bivali kovač Jurij, Petrov sin Valentin in Pethich.

Vas **Zenthkyral**⁹⁴ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri pri reki Kerki ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Gregor in Stefan celo, Bankov sin Stefan pol in proti Szemenyu (Zemenye) Ivan Cheury s pol opuščene celo kmetijo. — Začeni v vzhodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Pavel in Gyurkov sin Jurij celo, Matej, imenovan Gyznou, in Peter Kurchmarus celo ter Jakobov sin Benedikt pol kmetije.

Mesto **Zemenye**⁹⁵ so tako razdelili, da so začeli v vzhodni smeri pri prehodu (brodu) čez reko Muro (in vado seu transitu fluvii Mura) ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Vidov sin Ivan pol, nato obrnivši se proti zahodu, kmetijo, ki sta jo nekoč imela Zeuechko in Tomaž Sous celo, nadalje Peter in Tamaskov sin Pavel celo, Klemen in Demetrij Wega celo, vdova pisarja (literatus) Pavla in ki jo je nekoč imel Peter Vok celo, Dominikov sin Peter pri cerkvi, na drugi strani potoka Patak s pol opuščene celo, onstran ceste pri cerkvi (a parte ecclesie) Bedenk in Dominik celo, Kocasov sin Jernej in Peter celo, Galov sin Frane in Benedikt Kaymaeh celo, Kocasov sin Gregor pol, Anton iz Chedemerja celo, Petrov sin Jurij, vnuk Pavla, celo, Ivan Churtan in sodnik Andrej celo do gosposkega dvorca; nato začeni v severni smeri pri vodnjaku, kmetije: Brikeij in Emerikov sin Jurij celo, kamnosek Gregor in pisar Ladislav celo, ključar Mihael in Matej celo, mali Cosa in Jurijev sin Ivan celo, kolar Ivan in drugi Ivan celo, župan Andrej in Anton celo, ter četrtino opuščene kmetije, po domače Parlag imenovano (vulgo Parlag dietum). — Začeni v zahodni smeri pri brodu ali prehodu čez Muro, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Lovrenčev sin Ivan pol, četrt kmetije, po domače imenovane Parlag, Emerik, imenovan Maehkaban, od južne strani celo, Andrejev sin Gregor in Berdejev sin Ivan celo, Ivanov sin Mihael in drugega Ivana sin Gregor celo, Jernej in Lukov sin Matej celo, Andrej Selaus in Pavlov sin Frane celo, Stefan Kormus in Jurij celo, Emerik iz Wtyja in Cheglarjev sin Pavel celo, Pavel Selaus in Elbulov sin Frane celo, Bedou in Pavlov sin Loranth celo, sodnik Filip in kamnosek Tomaž celo, obrnivši se proti severu, Klemen in Elyberjev sin Tomaž celo, Benediktov sin Elija pol in pri gosposkem dvoreu Benedikt Sustar ter Jurijev sin Peter celo, Jernej in Andrej celo, ribič Gal in Stefan celo, Lovrene Selaus in Lachko celo, Gal in Peter pri vodnjaku celo, za gosposkim dvorcem na koncu vrta Dominikov sin Peter in Ivanov sin Anton celo. Gosposko (= dvorno) kmetijo so razdelili tako (fundum domini in eadem Zemenye), da so banu Ivanu dodelili enako južno polovico, severno polovico pa Nikolaju in Ladislavu tako, da sta za poslopja, ki stoje na Nikolajevem in Ladislavovem deležu, obvezni obe strani na deležu bana Ivana zgraditi podobna in enakovredna poslopja, ta čas pa obe strani skupno uporabljata ta poslopja.

Vas **Sceblench**⁹⁶ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Peter s tkaleem celo, obrnivši se proti severu, Fabijan pol, in še pol opuščene kmetije. — Začeni v zahodni smeri, so Nikolaju

⁹³ Kutfej. Mályusz I, 107.

⁹⁴ Kerkaszentkirály. Mályusz I, 107.

⁹⁵ Szemenye. Mályusz 107-108.

⁹⁶ Srednjeveška vas Sceblenz. Mályusz I, 108.

in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomaž in Martin celo, krojač Ivan pol, in tukaj še četrť opuščene kmetije.

Vas **Chernefelde**⁹⁷ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri od zahoda in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Štefan celo, kovač Jurij in Blažev sin Štefan celo, drugi kovač Jurij in Benediktov rodni brat Peter celo, župan Ivan in župana Jakoba sin Ivan celo, Jakobov sin Peter in Tomažev sin Emerik celo kmetijo. — Začenši v južni smeri na vzhodu, so dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetije, ki so jih imeli: Ivanov sin Štefan in župan Gyurke celo, Demejev sin Ivan in Petrov sin Fabijan celo, krojač Mihael celo, Martinov sin Štefan in Jurij celo, Jurijev sin Mackus in Petrov sin Blaž celo in Tomaž, imenovan Gyako, pol kmetije.

Vas **Erdeuhath**⁹⁸ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri od zahoda in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imeli: Dominik in Petrov sin Pavel celo ter Pavel Euz pol kmetije. V severni smeri pa so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetijo, ki sta jo imela Ivan in Mark.

Vas **Zenthleurench**⁹⁹ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri od cerkve (in linea orientali ab ecclesia) in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pisar Nikolaj s četrť opuščene — pol, Gyurke pol, Andrej, Tomaž in Anton pa celo kmetijo. — Začenši v zahodni smeri od cerkve od juga, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: kovač Pavel, Mihael Darabus in Nikolaj celo, od severa pri vodi Ivan Kyrál in Štefanov sin Anton celo kmetijo.

Zaselek (predium) **Merotha**¹⁰⁰ so dodelili Nikolaju in Ladislavu. Zaselek Pakazcg¹⁰¹ pa banu Ivanu.

Kraj vasi **Harazty**¹⁰² so dodelili Nikolaju in Ladislavu, zaselek krojača Pavla (predium Pauli sartoris)¹⁰³ po banu Ivanu.

V vasi **Varfelde**¹⁰⁴ so sredi vasi v severni smeri dodelili Nikolaju in Ladislavu pol kmetije, ki sta jo imela Štefan Sclausus in Andrej. V južni smeri pri reki Paki pa so banu Ivanu dodelili pol kmetije, ki sta jo imela Peter Sclausus in Jurij.

Vas **Dychye**¹⁰⁵ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri sredi vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: opuščeno celo, kovača Bakouja sin Ivan pol, Mihaelov sin Jernej pol, Ivanov sin Mihael četrť, četrť opuščene, Fabijanova vdova s četrť opuščene — pol kmetije. — Začenši v severni smeri na koncu vasi, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pol opuščene, Bakoujev sin Jernej pol in župan Peter pol, celo opuščeno, Pavel četrť, in še četrť opuščene kmetije.

Vas **Azyagh**¹⁰⁶ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri od juga ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomaž četrť, kovač Mihael s Štefanom pol, Dominikov sin Peter in Benkov sin Anton pol, Bekejev sin Štefan pol kmetije. — Začenši v zahodni smeri od juga, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Cosa in krojač Anton celo, Cosov sin s četrť opuščene — celo in na koncu vasi pri Pataku četrť opuščene kmetije.

Vas **Zenthmihal**¹⁰⁷ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri sredi vasi na južno stran ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Sebastijanov sin Andrej s četrť opuščene — pol, župnikov porok Peter (sponsus

⁹⁷ Csörnyeföld. Mályusz I, 108.

⁹⁸ Erdőhát. Mályusz I, 108.

⁹⁹ Srednjeveška vas Szentlőrinc. Mályusz I, 108.

¹⁰⁰ Srednjeveški zaselek, nato vns Meretva (Meretta, Mereta). Mályusz I, 108.

¹⁰¹ Pákazcg. Mályusz I, 108.

¹⁰² Haraszt. Mályusz I, 108. Besedilo listine se glasi: Item locus ville Harazty (gl. Csánki III, 59). Beseda villa pomeni: vas. Zato na to zvezo obeh besed: »locus ville« opozarja Istvan Szabó v svoji knjigi: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X-XV. század). Budapest 1966, 39.

¹⁰³ Doinjelendavski so torčji imeli tudi pri vasi Harasztí svoj zaselek.

¹⁰⁴ Várföld. Mályusz I, 108-109.

¹⁰⁵ Dicze. Mályusz I, 109.

¹⁰⁶ Szilvágy. Mályusz I, 109.

¹⁰⁷ Szentmihály. Mályusz I, 109.

sacerdotis) četrt in v zahodni smeri četrt opuščene kmetije. — Na koncu vasi od severa so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pisarja Ivana sin Jurij pol in na vzhodnem koncu Demetrij s pol opuščene pol kmetije.

Vas **Bunya**¹⁰⁶ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri sredi vasi od juga ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki so ju imeli kovač in Matejev sin pol, veliki Emerik in njegov brat Mihael celo kmetijo. — V vzhodni smeri so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: pisar Dominik pol, Pavel, imenovan Puchan, s četrt opuščene — pol, Kyralov sin Šefan in Petrov sin Andrej pol, črni Pavel in Andov sin Nikolaj pol kmetije.

Vas **Zenthgyurg**¹⁰⁹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri pri reki Paki ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Petrov sin Ladislav celo, Klemen in kovač Simon s četrt opuščene celo, kovač Blaž in Simon Vyly pol, Jurij, imenovan Kemen, z Emerikom celo, Ivan Elys na zahodu pol kmetije z vsemi koristmi. — Začenši v severni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Emerik, imenovan Feldes, z Gregorjem celo, Petrov sin Nikolaj s četrt opuščene — celo, pisar Andrej celo, pol opuščene, ter na vzhodu pol kmetije Ivana Ellysa z vsemi koristmi.

Vas **Kyrtus**¹¹⁰ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri od severa in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jakob in Štefanov sin Jurij pol, župan Martin četrt, Dominik četrt, župan Jernej četrt, Leonardov sin Peter četrt in Nikolajev sin Ivan četrt kmetije. — V zahodni smeri od juga so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Gregor, Avguštin in Nikolajev sin Pavel s četrt opuščene — celo, župan Jurij četrt in v južni smeri onstran ceste Gregor četrt kmetije.

V drugi vasi **Kyrtus**¹¹¹ so v severni smeri banu Ivanu dodelili kmetijo, ki jo je imel Tomažev sin Nikolaj; Nikolaju in Ladislavu pa v zahodni smeri v bližini cerkve (circa ecclesiam) četrt kmetije, ki jo je imel Jakobov sin Mihael, in v južni smeri pol kmetije, ki jo je imel krojač Anton.

Vas **Pethehaza**¹¹² so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Filip z Antonom pol, Ivan, imenovan Buryan, in drugi Ivan pol, Tomažev sin Ivan z Galom pol, Demetrij četrt in Matejev sin Gregor. — Začenši v vzhodni smeri, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jernej in Tomaž pol, Peter in Štefanov sin Jurij pol, Dominik Teurez pol, Benediktov sin Elija četrt in kolon Cosa, vendar tako, da sta imenovana Gregor in kolon Cosa dolžna orno zemljo med seboj razdeliti na enaka dela.

Vas **Gornji Kuthfeu**¹¹³ (superior) so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri na gori (hribu) in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Lovrenc iz Kuthfeua pol, Nikolajev sin Blaž in drugi Blaž pol in od severa Gregor četrt kmetije. — Začenši v severni smeri pri dolini, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jurijeva vdova in Blažev sin Nikolaj pol, onstran doline od juga Egidij in Jakob pol ter Pavlov sin Peter pol kmetije.

Vas **Dolnji Kuthfeu**¹¹⁴ (inferior) so razdelili tako, da so začeli v severni smeri od vzhoda in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki so ju imeli: Bekus in Ivanov sin Matej celo, in Ladislavov sin Nikolaj pol kmetije. — Začenši v vzhodni smeri od severa, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Galov sin Tomaž pol, v zahodni smeri onstran Pataka Kunch pol, Ivanov sin Peter, Anton in Mihael s četrt opuščene — celo kmetijo.

Vas **Mark**¹¹⁵ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri in banu Ivanu dodelili kmetiji, ki sta ju imela: župan Simon pol in Markov sin Mihael

¹⁰⁶ Budnya Mályusz I, 109.

¹⁰⁷ Bánokszentgyörgy. Mályusz I, 109.

¹⁰⁸ Kürtös. Mályusz I, 109. Po Holubu se ta Kürtös imenuje leta 1418 Bankyrthus (Holub II, Kürtös). Gl. Csánki III, 76. Po dolnjelelendavskih banth se imenuje: Banov Kürtös.

¹⁰⁹ Leta 1389 sta bila dva Kürtösa, v drugem je bila tudi cerkev. Pozneje se ta imenuje tudi Nemes Kürtös (Holub II, Kürtös), Mályusz I, 110.

¹¹⁰ Petcháza. Mályusz I, 110.

¹¹¹ Item viliam Kuthfeui superiorum. Felső Kutfő, Gornji Kutfő. Mályusz I, 110.

¹¹² Item Kuthfeui inferiorum. Alsó Kutfő, Dolnji Kutfő. Mályusz I, 110.

¹¹³ Márk. Mályusz I, 110.

pol. — V severni smeri prek vode so Nikolaju in Ladislavu dodelili pol kmetije, ki jo je imel Nikolajev sin Pavel.

Vas **Oltárch**¹¹⁶ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri sredi vasi na južni strani in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Simon celo, Bederjev sin Nikolaj pol, Cosa in Valentinov sin Jurij pol, na severni strani opuščeno kmetijo, imenovano Parlag, Ivan iz Faluueghe in Lovrenc pol, Tomaž, imenovan Phinthus, in konjar Pavel pol, Ladislavov sin Tomaž pol, onstran potoka Pataka v južni smeri pri cerkvi na koncu vasi Gregorjev sin Demetrij pol (circa ecclesiam), in krojača Ivana sin Peter s četrt opuščene pol kmetije. — Začenši v tem delu, so na severno stran Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomažev sin Jernej celo, Franc in Kykele pol, Herman s četrt opuščene pol, Andych s četrt opuščene pol, Andrejev sin Benedikt pol, rdečelasi Ivan pol, onstran potoka Pataka na južni strani pri cerkvi (circa ecclesiam) Tomažev sin Gregor pol in Mihaelov sin Jakob s četrt opuščene pol kmetije.

Vas **Horuath**¹¹⁷ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri in banu Ivanu dodelili kmetijo: celo manj četrt, na njej sta bivala Dominikov sin Ivan in Jurij. — Nikolaju in Ladislavu so v južni smeri dodelili kmetijo: celo manj četrt s četrt opuščene in na njej je prebival Urban.

Vas **Byky**¹¹⁸ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri pri Emerikovi kmetiji in banu Ivanu dodelili pol kmetije, ki jo je nekoč imel Jurij Pothuk, in na njenem pročelju sta klet in bivališče. — V severni smeri so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetiji, ki jo je imel Emerik, imenovan Chap, pol in v južni smeri pol kmetije vdove Ivana Thoremusa.

Vas **Valkonya**¹¹⁹ so razdelili tako, da so banu Ivanu dodelili kmetije v vzhodni smeri, ki sta jo imela župan Jakob in Tomažev sin Elija celo, v zahodni smeri na južno stran kovač Valentin in Avguštin pol, nato dve pol opuščeni kmetiji. — Nikolaju in Ladislavu so o vzhodni smeri dodelili kmetije, ki so jih imeli: na koncu vasi četrt opuščene, Mark četrt, Markov brat Jakob pol, Tomažev sin Nikolaj in Blaž pol, v severni smeri od zahodne strani s četrt opuščene Cosma pol kmetije.

Vas **Tolmach**¹²⁰ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri pri rbniku in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Martinov sin Pavel in Andrej celo, Ivanov sin Peter s pol opuščene — celo, župan s pol opuščene — celo, Ivanov sin Franc četrt, četrt opuščene zemlje, večji Andrej in veliki Mihael celo, župan Andrej pol in na severu kolon Mark. — Začenši v severni smeri od vzhodne strani pri Pataku, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: kovač s pol opuščene — celo, celo opuščeno, na južni strani tri četrt opuščene, od zahodne strani na koncu vasi Cosmov sin Jakob celo, Jurij, Gal in Matej celo, Dominikova vdova s tovarišem pol, kolon Benech na južni strani vasi. Kolon Nikolaj je z vsem pripadajočim zemljiščem in z mlinom na dve kolesi (duabus rotis molendinorum), ki je bil v bivališču na reki Chernuch (Črnc) na ozemlju mesta Zemenye, pripadal skupno obema stranema.

Vas **Zygeth**¹²¹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri od severne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Nikolaj, imenovan Chuch, s pol opuščene — celo, Jakobov sin Anton s pol opuščene — celo, Tomažev sin Ivan s pol opuščene — celo, Tomaž, imenovan Nemeth, s pol opuščene — celo, Peter iz Beecha celo, v južni smeri ob strani kapele (a parte capelle) Benediktov sin Jurij s pol opuščene — celo, Elija in Jurijev sin Benedikt celo, Tomaž in Ivan celo, Ivan Zeuke z vdovo celo in pisar Andrej

¹¹⁶ Oltárc. Omenja se tudi leta 1339 cerkev v tej vasi. Mályusz I, 110.

¹¹⁷ Horváti. Mályusz I, 110-111.

¹¹⁸ Büki. Mályusz I, 111.

¹¹⁹ Valkonya. Mályusz I, 111.

¹²⁰ Tolmács. Mályusz I, 111: »duabus rotis molendinorum in una domo in fluvio Chernuch intra terminos civitatis Zemenye currentibus seu molantibus.« Glej: J. Holub, Zalamegye középkorl vgráfja. Zalaezerszeg 1983, 20.

¹²¹ Sziget, Gelsesziget. Mályusz I, 111. Omenja se kapela v tej vasi.

celo. — Začenshi v vzhodni smeri od južne strani pri veliki poti (penes magnam viam), so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Benediktov sin Peter pol, Ivan iz Rada celo, Andrejev sin Ivan celo, župan Nikolaj celo, v severni smeri sredi vasi Petrov sin Ivan s pol opuščene — celo, sledita dve opuščeni celi kmetiji, Matej s pol opuščene — celo, Jurijev sin Pavel pol, Peteujev sin Benedikt celo in Emerikov sin Blaž celo kmetijo.

Vas Spodnja Bagatha (villam Bagatha inferiore)¹²² so razdelili tako, da so v severni smeri na južno stran banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Peter, imenovan Achyl, pol, Bentheusov sin Mihael pol, veliki Blaž in Lovrenčev sin Jurij celo, Matejev sin Cosa in Jurij Zoltan celo, Tomaž Olaz in Marghythov sin Tomaž celo, Jurijev sin Peter in Tomaž Torkus celo, Andrej Bolug in mali Peter celo, in prestopivši potok nasproti župnišču (opposito curie sacerdotis), Ivan Bazarath in pisar Ivan celo, Benediktov sin Ivan in Dominikov sin Jurij celo, prestopivši potok od zahodne strani od juga pri cesti, Jakobov sin Peter pol, nato celo opuščeno, nato celo opuščeno, ki jo je imel nekoč Nikolajev sin Janez, v vzhodni smeri na koncu vasi Peter, imenovan Zoltan, in Cosa, imenovan Zenthus, celo kmetijo. — Začenshi v severni smeri od vzhoda, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Andrej in župan Gregor celo, Pavlov sin Ivan in Blažev sin Ivan celo, mali Štefan in Mihael Zeuke celo, Bedeukov sin Štefan in Andrej Bok celo, ob cerkvi vdova župana Dominika celo (a parte ecclesie), Mihaelov sin Demetrij in Gregor Kuryak celo, Zeukejev sin Ivan in Dionizijev sin Ivan celo, za cerkvijo od juga Tomažev sin Mihael celo, vdova Mihaela, imenovana Byrou, celo, v zahodni smeri župan Gregor celo, Ivanov sin Mihael in Gregor Turbenk celo, Ivanov sin Tomaž in Nikolajev sin Jurij celo kmetijo.

Vas Gornja Bagatha (villam Bagatha superiore)¹²³ so razdelili tako, da so začeli od severa proti jugu ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Martinov sin Štefan pol, vdova Martinovega sina Petra s pol opuščene — celo, Pavel Nemeth in Martinov sin Mihael celo, Štefanov sin Nikolaj in Benchejev sin Peter celo, Tomažev sin Peter in Ivan Zakalus celo, Jakobov sin Benedikt pol, Ivan Weeg in Peter Zakalus celo, Petrov sin Mihael in Mihaelov sin Matej celo, Nikolajev sin Valentin in Peter celo, Nykus pol, Gregor iz Woyda celo kmetijo. — Začenshi v južni smeri od zahoda, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Štefanov sin Mihael celo, Fricheul s pol opuščene — celo, Pavel s pol opuščene — celo, Ivan Zeuke in Selzev sin Nikolaj celo, nato pol opuščene, Ivan Fythus tri četrt, v severni smeri od vzhoda Leonardov sin Štefan z Antonom celo, Tomažev sin Mihael celo, Martinov sin Ivan s pol opuščene — celo, Jakob Farkas s pol opuščene — celo in Martinov sin Jurij pol kmetije.

Vas Vngh¹²⁴ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri sredi vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: krojač Jakob celo, Egidij in Jakob celo, Nikolajev sin Valentin celo, Petrov sin Benedikt celo, Jurijev sin Ivan celo, Štefanov sin Jurij celo, v vzhodni smeri Nikolajev sin Ivan celo, Štefanov sin Sebastijan pol, župan Nikolaj s svojim bratom celo, Petrov sin Ivan celo, celo opuščeno, Andrej, imenovan Kudmenus, celo, celo opuščeno, Nikolajev sin Sebastijan celo, kovač Anton celo, Lovrenčev sin Gregor celo in kovač Andrej celo kmetijo. — Začenshi v vzhodni smeri pri cesti od juga, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomažev sin Demetrij celo, Blaž Sclaus celo, Jurijev sin Benedikt iz Vnga celo, Benedikt Sclaus celo, pisar Pavel celo, Mihael, imenovan Boda, celo, s sredine vasi od zahoda celo opuščeno kmetijo, Matijev sin Blaž celo, Matija,

¹²² Aisó Bagata (Bogata, Bagota). Glej: Csánki III, 31. Mályusz I, 111-112. Omenja se curia sacerdotis, torej je bila tu leta 1389 župnijska cerkev.

¹²³ Felső Bagata. Csánki III, 31 pravi, da sta obe srednjeveški vasi bili nekje pri krajih Szabar, Geise in Berzenec. Danes ju tu ni več. Mályusz I, 112.

¹²⁴ Ung, leta 1411 se imenuje Wngfolwa, v letih 1501-1506 tudi Jakabfalwa. Srednjeveška vas in za Csánkija sta dve pusli: Ung in Jakabfa med kraljeva Szegfalu in Kerecseny. južno od kraja Apáti, hranili lme na to srednjeveško vas. (Csánki III, 120). Mályusz I, 112.

imenovan Kalan, celo, Jurij iz Wnga celo, župan Emerik celo, vdova Ivana, imenovana Kyral, celo, Tomažev sin Štefan in Peter Sclaus celo, v severni smeri na drugem koncu vasi Domianov sin Tomaž celo, župan Benedikt s svojim bratom celo in Lovrenc, imenovan Kenyeres, celo kmetijo.

Vas **Kysfalud**¹²⁵ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri od vzhoda in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Jernejev sin Peter celo, Jernej celo, kovačev sin Demetrij celo, in pol opuščene kmetije. — Začenši v severni smeri, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Emerik, imenovan Kalan, celo, opuščeno celo, Vida celo in v južni smeri pol opuščene kmetije.

Vas **Pacha**¹²⁶ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri od zahoda sredi vasi in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: celo, ki jo je nekoč imel Štefan iz Pache, v severni smeri pol opuščene, Ivan, imenovan Churba, in desetarjeva vdova celo, Štefan Sclaus celo, Peter, imenovan Rozza, pol, Jurijev sin Peter celo, Emerikov sin Mihael celo, od vzhoda desetarjev sin Ivan celo, Ivan, imenovan Chapus, celo, čevljar Valentin celo, Pavla Churba sin Štefan celo, Nikolajev sin Benedikt celo in Blaž iz Wnyja pol kmetije. — Začenši v južni smeri od vzhoda, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Anthov sin Tomaž celo, v vzhodni smeri Nikolaj, imenovan Bors, celo, pol opuščene, Bedejev sin Ivan celo, v severni smeri od vzhoda Ivan Sclaus in Mihael celo, Petrov sin Ivan celo, župan Blaž celo, Mihael Chybur celo, Elija Sipus pol, Jakobov sin Fabijan celo, Nikolajev sin Dionizij celo in Pavlov sin Mihael celo kmetijo.

Vas **Zenthmarton**¹²⁷ so razdelili tako, da so začeli v južni smeri, zavivši od severa pri potoku ob cerkvi (a parte ecclesie), ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Biroujev sin Nikolaj celo, Dionizij in krojač Štefan celo, Egidijev sin Blaž pol, Egidijev sin Ivan celo, vdova Petra Santha in Tomaž Sclaus celo, pol opuščene, Jernej celo, Mihael, imenovan Gyuzyl, s pol opuščene — celo, Petrov sin Mihael s pol opuščene — celo, Mihael z Valentinom celo in vdova župana Petra pol kmetije. — V vzhodni smeri na koncu vasi od juga so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Pavlov sin Nikolaj pol, Peter in Pavel pol, Jurij in Andrej celo, Egidijev sin Klemen pol, Pavlov sin Sebastijan celo, Jernej s pol opuščene — celo, Peteujev sin Fabijan s pol opuščene — celo, Peter, imenovan Zarazda, s pol opuščene celo, pol opuščene, župan Martin celo, Ivan iz Somuga celo in Pavlov sin Fabijan celo kmetijo.

Vas **Palkonya**¹²⁸ so razdelili tako, da so začeli v vzhodni smeri od juga onkraj potoka pod hribom in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Egidijev sin Elija celo, celo opuščeno, Tomaž, imenovan Cherteu, celo, Egidijeva vdova z ženinom celo, celo opuščeno in Mark, imenovan Fyas, celo. — Začenši sredi vasi, so v severni smeri Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Gregor celo, Valentin, imenovan Cherteu, celo, Mihaelov sin Peter celo, Ambrož in Štefanov sin Ivan celo, Jernej, imenovan Buche, celo, Andrejev sin Ivan celo, in pol opuščene kmetije.

Vas **Zabar**¹²⁹ so razdelili tako, da so začeli v severni smeri od vzhoda pri reki Zali ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli:

¹²⁵ Kysfalud. V srednjem veku je bilo v županiji Zala več vasi s tem imenom. Zemljišče opatije Zalaapáti je leta 1335 mejilo tudi na vas Kysfalud (Kysfalud). (Zalal oklevéltár I, 304). Na šolskem in upravnem zemljevidu županije Zala iz leta 1937 je tudi Kysfaludyhegy pri Zalasabariju. Leta 1408 se skupaj omenjajo vasi Zenthbalas (Zalaszentbalás), Edelyeh (Pusztaedelles), in Kysfalud (Kysfaludpuszta, severovzhodno od Pusztaderlesa). (Csánki III, 71-71) Leta 1389 se omenja najbrž isti Kysfalud, ki je bil v bližini Zalasabarija in ne oni pri Pusztaedellesu. Mályusz I, 112-113.

¹²⁶ Pacha, zahodno od Zalaapáti. Mályusz I, 113. Leta 1312 in 1337 se v tej vasi omenja cerkev sv. Jurija. (Zalal oklevéltár I, 141, 326).

¹²⁷ Zalaszentmárton, jugovzhodno od Páese. Leta 1389 se omenja cerkev. Mályusz I, 113. Leta 1384 je prpadal Szabariju. (Csánki III, 107-108 c).

¹²⁸ Palkonya, južno od Zalaszentmártona. Mályusz I, 113-114, Csánki III, 91.

¹²⁹ Zalasabár, jugovzhodno od Palkonye. Mályusz I, 114. Kraj je bil v lasti Haholtov in to Buzadove veje. Buzad II. je imel pet sinov. Prvi je bil Buzad III. (1227-1239), poročen je bil z Evo Almády in od njiju poteka tako imenovana Sabarijeva rodbina Haholtov (Szabary család).

duhovnikov rodni brat Jurij (germanus sacerdotis) pol, Ivan, imenovan Churba, celo, vdova Demetrovega sina Nikolaja s pol opuščene — celo, Demetrijev sin Nikolaj in Tomažev sin Ladislav celo, duhovnikov rodni brat Matija (germanus sacerdotis) celo, Ivan Nemeth pol, sodnika Mateja sin Klemen celo, Simonov sin Nikolaj celo, Jurij Zokan in Štefan iz Zenthpala celo, Lukov sin Ivan pol, Ivan Solyum in Ivanov sin Lovrenc celo, Petrov sin Jurij celo, sodnik Blaž celo, župana Ivana sin Andrej celo, Elija in kovač Štefan celo, Pavlov sin Štefan celo, kovač Jakob z Nikolajem celo, Ivanov sin Nikolaj celo, veliki Nikolaj celo, Ivanov sin Egidij celo, Peter, imenovan Kaza, celo, Emerikov sin Lovrenc in Matejev sin Mihael celo, Jakobov sin Mihael celo, Jurij in Ivanov sin Peter celo, Domijanov sin Matija ob reki Zali od juga s pol opuščene — celo, desetar Benedikt in Peter Tuluk celo, Benedikt iz Soltha celo, Emerik in Nikolajev sin Pavel celo, Ivan, imenovan Reynus, celo, Fabijan in beli Ili Ivan celo, Blaž, imenovan Futhou, pol, Dominik s pol opuščene — celo kmetijo, in ob vasi Rada v zahodni smeri po domače imenovano zemljišče Parlagh. — Začenši v severni smeri od južne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivan iz Kaniže (de Kanisa) in Cosa Bolugh celo, sin Jurija Popa Emerik pol, Vida in Pavlov sin Emerik celo, Anton, imenovan Barson, celo, krznar Brikcij celo, Zeemov sin Ivan celo, Štefanov sin Peter s Pavlom celo, župan Mihael z Jurijevim sinom Petrom celo, Pavlov sin Lovrenc celo, Zegheryejev sin Brikcij celo, Benedikt in ptičar Emerik celo, Valentin in Nikolaja Sclava (Sclau) sin Lovrenc celo, Nikolaj Zakalus celo, Mihael in Andrejev sin Štefan celo, Peter iz Bude (de Buda) pol, Valentinov sin Peter celo, Mihaelov sin Ivan celo, vdova župana Cosme celo, Martinov sin Jurij celo, Štefan in Peter Reynus celo, Tomaž iz Harazty celo, celo opuščeno, sinovi Lovrenca in sinovi Andreja celo, obrnivši se proti vzhodu in nato proti jugu pri reki Zali Anton Solyum in župan Pavel celo, Sebastijan iz Kuchyja celo, Andrej Hothwyz celo, Lekov sin Pavel in Jurijev sin Nikolaj celo, Mihael Reynus in Štefan Erdeus celo, Cosa Bokbel s polovico opuščene — celo, Ivanov sin Pavel celo, Nikolaj Sclaus s pol opuščene — celo, na zahodni strani pri Lovrenčevem sinu Andreju celo opuščeno kmetijo, po domače imenovano Parlagh. — Njihova lastni dvorec bodo uporabljali skupno.

Vas Wyfalu¹³⁰ v županiji Zala so razdelili tako, da so začeli v južni smeri sredi vasi ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župana Ivana sin Nikolaj celo, v zahodni smeri na koncu vasi od juga Jurijev sin Tomaž celo, v vzhodni smeri na koncu vasi od juga Blaž s svojim ženinom Nikolajem pol, Jakobov sin Pavel in Klemen Rezekus celo, Ivanov sin Matej celo, Adrijanov sin Sebastijan celo, Ivanov sin Mihael na koncu vasi v isti smeri od severa pol kmetije. — Začenši v južni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: župan Jakob pri vodnjaku na vzhodni strani celo, pri tej kmetiji Adrijanovo celo, Peter Vorga v vzhodni smeri sredi vasi celo, Pavlov sin Nikolaj celo, Ivan in Pavel celo, Pavlov sin Mark celo in župan Mihael pol kmetije.

Vas Rokolyan¹³¹ so razdelili tako, da so začeli v zahodni smeri ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Matejev sin Emerik celo, župan Demetrijev celo, v vzhodni smeri sredi vasi župan Nikolaj in njegov brat Mihael

Ko je zadnji moški potomec te rodbine — bil je Peter — umrl, so dobili leta 1384 Szabar in k njemu pripadajoče vasi dolnjelelendavski liahotti, to je Bánfiji (Baniči). S Szabarjem so Dolnjelelendavski dobili leta 1384 še vasi: Szentmárton, Pacso, Sziget, Palkonyo, Ung (Hung, Ong), Kisfalud in obe Bogati. (Csánki) III, 24. — J. Karásony), A magyar nemzetsegek a XIV. század közepéig II. Budapest 1901, rodovnik med str. 116/117, 123-124.

¹³⁰ Ujfalu, Zalaufalu, severno od Zalaapáti. Mályusz I, 114-115, Vas se večkrat imenuje tudi Bánufalu (1403, Banwyfalw 1415) in je bila na zahodni strani reke Zale. (Csánki III, 119 a, Holub II, Ujfalu a).

¹³¹ Rokolyán, Mályusz I, 115. Za Csánkija je bila tu »Nokolán puszta«, ležala je severno od vasi Zalahosszúfalu, južno od prej omenjene vasi Ujfalu. Leta 1273 sta bili tu dve vasi: Moger Rokolan in »terra Towtrokolan«, torej madžarski (magyar) in slovenski (tót) Rokolan. Leta 1330 se ta imenuje terra Tothrokolan, 1335 Tothrokoiyan alio nominalne Huzyfalu in še leta 1430 possessio Thoth Nokolyan. (Csánki III, 98-99).

celo, pol opuščene, Blaževega sina Emerika celo, in četrt opuščene kmetije. — Začenši v zahodni smeri, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Blažev sin Luka celo, v vzhodni smeri župan Mihael celo, pol opuščene, Jakob in Ivan celo, Ivan iz Dorny celo, in četrt opuščene kmetije.

Blizu Požege so spodaj našteje vasi (prope Posegam), najprej so vas **Zeuettkoch**¹³² razdelili tako, da so začeli od zahoda ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Štefanov sin Ivan celo, Ivanov sin Iwech celo, Ivanov sin Pavel in Horekov sin Tomaž celo kmetijo.

V vasi **Zelnyche**¹³³ od severne strani Petrov sin Peter celo, Jurijev sin Ivan celo, Barnabov sin Giuke celo, Wlchuchkov sin Martin celo, Punykov sin Cosma celo, Wlchychov sin Štefan celo, župan Ivan celo, Petrov sin Pavel celo, Novakov sin Peter celo.

V vasi **Chasmafeu**¹³⁴, začenši od južne strani, Wlkov sin Jurij celo, celo opuščeno, Vithemeryjev sin Martin celo, Jurijev sin Klemen celo, Isak, imenovan Nouak, celo, Demetrov sin Gregor celo, Petrov sin Nikolaj celo, Klechko celo, Jurij Stanchko celo kmetijo. — Začenši od zahodne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Iwechev sin Ivan celo, Wlchuchkov sin Nikolaj celo, gospod arhidiakon Peter (Petrus archydiaconus) celo, Wlkwoyjev sin Dionizij celo, v vasi **Zelnyche** od severne strani Wlkowonyjev sin Franc celo, Jurijev sin Fabijan celo, Wlkuchev sin Nikolaj celo, Štefanov sin Tank celo, Matejev sin Dionizij celo, Ivanov sin Gyurak celo, Nouakov sin Ivan celo, Maladejev sin Jurij celo kmetijo.

V vasi Chasmafeu so, začenši od južne strani, banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivanov sin Gerdagh celo, Petrov sin Gregor celo, Wlchukov sin Tomaž celo, Gregorjev sin Leukus celo, Nikolajev sin Pavel celo, Nouakov sin Kykuch celo, celo opuščeno, Feturkeuch celo, Tyulkuchev sin Matej celo kmetijo.

Vas **Chernuch**¹³⁵ so razdelili tako, da so od zahodne strani dodelili Nikolaju in Ladislavu kmetije, ki so jih imeli: Puzlakusov sin Demetrij, Egidijev sin

¹³² Svelkovec. Srednjeveška vas. Mályusz I, 115: »Item prope Posegam villam Zeuettkoch hoc modo divisissent, quod incipiendo ab occidentis fundi, in quibus nunc Iohannes filius Stephanii Integer, Item Iwech filius Iohannis Integer, Item Paulus filius Iohannis Integer, Item Dominicus filius Iwech Integer, Item Thomas filius Horek Integer.«

¹³³ Seinelca. Mályusz I, 115: »Item in villa Zelnyche a parte aquilonis Petrus filius Petrus Integer, Item Iohannes filius Georgii Integer, Item Gluke filius Barnabe Integer, Item Martinus filius Wlchuehk Integer, Item Cosma filius Punyk Integer, Item Stephanus filius Wlchych Integer, Item Iohannes villicus Integer, Item Paulus filius Petri Integer, Item Petrus filius Nouak Integer.«

¹³⁴ Vaško ime Chasmafeu je sestavljeno iz dveh besed: iz Chasma in feu. Chasma bo reka Cesna, ki teče tudi mimo Cazme. Feu, fā pa pomeni »glavo«, pri polokih in rekah pa izvira, gornji lok in kraj pri njem ali ob njem so Madžari imenovali z rečnim (poločnim) imenom in mu na koncu dodali »fā«; v starih listinah pa »feu«. Tako so npr. Madžari pred prvo svetovno vojno preimenovali Čepince ob gornji Mali Krki v Kerkafő, kraj ob gornji Zali se imenuje Szalafő. Tako so Madžari v tej listini iz leta 1389 imenovali vas ob zgornji Cesmi: Chasma-feu = Chasmafeu. Mályusz I, 115: »Item in villa Chasmafeu incipiendo a parte meridionali Georgius filius Wlk Integer, Item Integer desertus, Item Martinus Vithemery Integer, Item Clemens filius Georgii Integer, Item Isak Nouak dietus Integer, Item Gregorius filius Wlkowony Integer, Item Fabianus filius Georgii Integer, Item Nicolaus filius Wlkuch Integer, Item Tank filius Stephanii Integer, Item Dionisius filius Malhel Integer, Item Gyurak filius Iohannis Integer, Item Iohannes filius Nouak Integer, Item Georgius filius Malade Integer. — Item in villa Chasmafeu incipiendo a parte meridionali Gerdagh filius Iohannis Integer, Item Gregorius filius Petri Integer, Item Thomas filius Wlchuk Integer, Item Leukus filius Gregorii Integer, Item Paulus filius Nicolai Integer, Item Mykuch dietus Nouak Integer, Item Integer desertus, Item Felurkenek Integer, Item Malhe filius Tyulkuch Integer residentem, annotato domino Iohanni bano cessissent.«

Naj lu opozoriti na to, da so vas Svetkovec ali Svelkovec dodelili (polovico) le bratoma Nikolaju in Ladislavu, banu Ivanu pa nobene kmelije. Bana Ivana delež v Seinel se tudi šele omenja pri razdelitvi naslednje vasi Chasmafeu. Zato se zdi, da sta si bliji vasi v sosedstvu.

¹³⁵ Crnee (Chernuch). Mályusz I, 115-116: »Item villam Chernuch hoc modo divisissent, quod incipiendo a parte occidentis fundi, in quibus nunc Demetrius filius Puzlakus, Valentinus filius Egtid el Mychael filius Petreueh cum una domo desolata Integer, Item Thomas

Valentin in Petreuchev sin Mihael z enim opustošenim domom celo, Petreuchev sin Tomaž, Mihaelov sin Anton in Adrijan celo, Fylethychev sin Fabijan in Martinov sin Ivan pol kmetije; banu Ivanu prav tu kmetije, ki so jih imeli: Martinov sin Nikolaj, Juri in Benedikt Lenchethy in njegov brat Demetrij celo, Filipov sin Mladen in Iuanych s pol opuščene — celo in na koncu deleža večjega Nikolaja Egidijev sin Juri in Mayen pol kmetije.

Vas Tyborsalch¹³⁶ so razdelili tako, da so začeli od južne strani ob potoku Velyke ter Nikolaju in Ladislavu dodeli kmetije, ki so jih imeli: Štefan Cluchar pol, Filipov sin Juri celo, Adrijanov sin Grykche pol, pol opuščene, Valentinov sin Jakob pol, Jurijev sin Valentin celo, pol opuščene, Prakov sin Fabijan pol, Regkov sin Nikolaj pol, Benediktov sin Ivan pol, njegov brat Tank pol, Blažev sin Egidij pol in Benediktov sin Štefan pol kmetije. — Začenši od severne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Matejev sin Štefan pol, Matejev sin Ivan celo, Lukov sin Nikolaj pol, Nikolajev sin Peter pol, Barnabov sin Dereghen pol, Martinov sin Ladislav pol, Doklejev sin Luka celo, Perbessejev sin Peter celo, Benediktov sin Dominik pol, Barnabov sin Peter pol in Mihaelov sin Blaž celo kmetijo.

Vas Konzka¹³⁷ so razdelili tako, da so začeli od južne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tunyzlov sin Turchke pol, Filipov sin Blaž pol, Wlkachov sin Gregor celo, Petrov sin Nikolaj pol, Jurijev sin Matej pol, Draguchov sin Valentin pol, Chuchekov sin Nikolaj pol, Meykov sin Matej celo, Ivanov sin Cosa celo, Štefanov sin Fabijan celo in Benedizlo celo kmetijo. — Začenši od severne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Ivanov sin Martin pol, Andrejev sin Tank celo, Jurijev sin Pavel pol, Ivanov sin Pavel pol, Ivanov sin Matej celo, Prebisenov sin Juri celo, Ivanov sin Benedikt celo, Dionizijev sin Mihael celo, Andrejev sin Fabijan pol, Jurijev sin Gregor pol in Wlkachev sin Filip celo kmetijo.

Vas Preusolch¹³⁸ so razdelili tako, da so začeli na severni strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Andrejev sin Peter pol,

filius Petreuch et Anthonius filius Mychaells ac Adrian Integer, Item Fabianus filius Fylethyeh et Iuan filius Martini medius residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao, Item Ibdem Nicolaus filius Martini, Georgius et Benedictus Lenchethy et Demetrius frater eiusdem Integer, Item Mladen filius Philippo et Iuanych cum medio deserio Integer, Item in fine portionis Nicolai maioris Georgius filius Egidii et Mayen medius residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.*

¹³⁶ Tyborsalc. Gl. Skafar I, op. 192 in 295. Mályusz I, 116: »Item villam Tyborsalch tallter divisissent, quod incipiendo a parte meridionali iuxta rivulum Velyke fundi, in quibus nunc Stephanus Cluchar medius, Item Georgius filius Philippo Integer, Item Grykche filius Adriani medius, Item medius desertus, item Iacobus filius Valentin medius, Item Valentinus filius Georgii Integer, Item medius desertus, Item Fabianus filius Prak medius, Item Nicolaus dictus Regk medius, Item Iohannes filius Benedicti medius, Item Tank frater eiusdem medius, Item Egidius filius Blasii medius, Item Stephanus filius Benedicti medius residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo a parte aquilonari fundi, in quibus nunc Stephanus filius Mathei medius, Item Iohannes filius Mathei Integer, Item Nicolaus filius Luce medius, Item Petrus filius Nicolai medius, Item Dereghen filius Barnabe medius, Item Ladislavus filius Martini medius, Item Lucas filius Dokle integer, Item Petrus filius Perbisse integer, Item Dominicus filius Benedicti medius, Item Barnabas filius Petri medius, item Blasius Mychaells Integer residerent, prescripto domino Iohanni bano provenissent.*

¹³⁷ Konzka. Gl. Skafar I, op. 194 in 291. Mályusz I, 116: »Item villam Konzka tallter divisissent, quod incipiendo a parte meridionali fundi, in quibus nunc Turchke filius Tunyzlo medius, Item Blasius filius Philippo medius, Item Gregorius filius Wlkach Integer, Item Nicolaus filius Petri medius, Item Mathe filius Georgii medius, Item Valentinus filius Draguch medius, Item Nicolaus filius Chuchek medius, Item Mathe filius Meyk Integer, Item Cosa filius Iohannis Integer, Item Fabianus filius Stephani Integer, Item Benedizlo Integer residerent, prescriptis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo a parte aquilonari fundi, in quibus nunc Martinus filius Iohannis medius, Item Tank filius Andree Integer, Item Paulus filius Georgii medius, Item Paulus filius Iohannis medius, Item Mathe filius Iohannis Integer, Item Georgius filius Prebisen Integer, Item Benedictus filius Iohannis Integer, Item Mychael filius Dionisii Integer, Item Fabianus filius Andree medius, Item Gregorius filius Georgii medius, Item Philippus filius Wlkach integer residerent, annotato domino Iohanni bano provenissent.*

¹³⁸ Preusolc. Gl. Skafar I, 193 in 291. Mályusz I, 116: »Item villam Preusolch divisissent Isto modo, quod incipiendo a parte aquilonis fundi, in quibus nunc Petrus filius Andree medius, Item Georgius filius Martini medius, Item Thomas filius Iohannis medius, Item Petrus filius Matheus medius, Item Valentinus filius Emerici medius, Item medius desertus, Item Blasius filius Georgii medius, Item Petrus filius Wlkach medius, Item Petrus filius Andree medius, Item Iuan medius residerent, annotatis magistris Nicolao et Ladislao, Item incipiendo a meridie iuxta

Martinov sin Jurij pol, Ivanov sin Tomaž pol, Matejev sin Peter pol, Emerikov sin Valentin pol, pol opuščene, Jurijev sin Blaž pol, Wlkuchev sin Peter pol, Andrejev sin Peter pol in Ivan pol kmetije. — Začenši od juga ob potoku Velike, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Bobnykov sin Mihael pol, Ivanov sin Simon pol, Sthanko, imenovan Ozol, pol, Štefanov sin Matej pol, Matejev sin Pavel pol, Štefanov sin Matej pol, Andrejev sin Matija pol, Petrov sin Gregor pol, Martinov sin Marko pol in Martinov sin Filip pol kmetije.

Vas Radomussyna¹³⁹ so razdelili tako, da so začeli od severne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Doklejev sin Cosma pol, Markov sin Valentin pol, pol opuščene, Lukov sin Sebastijan pol, Ivanov sin Jernej pol, Punykov sin Jurij pol, Bankov sin Emerik pol, Sebastijanov sin Emerik pol, Ivanov sin Valentin pol, Matej pol in Genyukov sin pol kmetije. — Začenši od severne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Andrejev sin Jurij pol, Pavlov sin Dragh pol, Tomažev sin Posa pol, Benediktov sin Štefan pol, Ivan pol, Ivanov sin Andrej pol, Zepkou pol, Petrov sin Tomaž pol, Chenchko pol in Abychev sin Anton pol kmetije.

Vas Kadarkutha¹⁴⁰ so razdelili tako, da so začeli od vzhodne strani ter Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Barbanov sin Mihael pol, Pavel Chuch pol, Pavlov sin Nikolaj pol, Jakobov sin Mihael pol, Markov sin Mihael pol, Ivanov (Iuan) sin Franc pol, Ivanov sin Peter pol, Štefanov sin Jurij pol, Štefanov sin Franc pol, kovač Blaž pol in Petrov sin Valentin pol kmetije. — Začenši od severne strani, so banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Dionizijev sin Mihael pol, Brikcijev sin Anton pol, Petrov sin Nikolaj pol, Jurijev sin Ivan pol, Nikolajev sin Jakob pol, Ivanov sin Blaž pol, Zeukejev sin Ivan pol, Demetrijev sin Klemen pol, Ivanov sin Mihael pol, Pavlov sin Mihael pol in Petrov sin Andrej pol kmetije.

Vas Kyskadarkutha¹⁴¹ so razdelili tako, da so začeli od zahodne strani in banu Ivanu dodelili kmetije, ki so jih imeli: Tomažev sin Pavel pol, vdova Zench pol, pol opuščene, kovač Blaž pol, Tomažev sin Andrej s četrť opuščene — pol, Ivanov sin Ladislav pol, Tomažev sin Peter pol in Urbanov sin Nikolaj pol kmetije. — Začenši v vzhodni smeri, so Nikolaju in Ladislavu dodelili kmetije, ki so jih imeli: čevljar Mihael pol, Štefanov sin Jurij pol, Vida pol, Štefanov sin Pavel s četrť opuščene — pol, Štefanov sin Valentin pol, Štefanov sin Ivan pol, Lovrenčev sin Ivan pol in Ivanov sin Nikolaj pol kmetije.

Tudi so odločili, da sta omenjeni stranki dolžni, da namesto dvorca imenovanega bana Ivana, ki leži v delu med mestom Lendavo in Dolgo vasjo in obsega lesena poslopja, ki so bila ob skupnih naporih, stroških in izdatkih opremljena s platnenim okrasjem, zgradita ali naročita in oskrbita, da se zgradijo na podoben način ob skupnih naporih, stroških in izdatkih podobna in enakovredna poslopja ter druge pritikline, na kraju, ki naj ga imenovana

rivulum Vellke fundi, in quibus nunc Mychael filius Bobnyk medius, Item Simon filius Iohannis medius, Item Sthanko Ozol dictus medius, Item Mathe filius Stephan medius, Item Paulus filius Malhel medius, Item Mathe filius Stephan medius, Item Mathias filius Andree medius Item Gregorius filius Petri medius, Item Markus filius Marilini medius, Item Philippus filius Marilini medius residenter, annotato domino Iohanni bano provenissent.*

¹³⁹ Radamošina. G. Skafar I, op. 195 in 296. Mályusz I, 116-117: »Item villam Radomussyna sic diviserunt, quod incipiendo a parte aquilonis fundi, in quibus nunc Cosma filius Dokle medius, Item Valentinus filius Mareli medius, Item medius desertus, Item Sebastianus filius Luce medius, Item Bartholomeus filius Iohannis medius, Item Georgius filius Punyk medius, Item Emericus filius Bank medius, Item Emericus filius Sebastiani medius, Item Valentinus filius Iohannis medius, Item Mathe medius, Item Genyuk medius residenter, prescriptis Nicolao et Ladislao, Item incipiendo ab aquilone fundi, in quibus nunc Georgius filius Andree medius, Item Dragh filius Pauli medius, Item Posa filius Thome medius, Item Stephanus filius Benedicti medius, Item Iuan medius, Item Endre filius Iohannis medius, Item Zepkou medius, Item Thomas filius Petri medius, Item Chenchko medius, Item Anthonius filius Abych medius residenter, annotato Iohanni bano provenissent.*

¹⁴⁰ Kadarkút, Nagy Kadarkút, ker tudi v listini iz leta 1378/79 omenja dva (két) Kadarkúta v županiji Somogy: Kethkadarkuta in comitatu Simlghensl, Mályusz I, 117. Bil je torej Vellki Kadarkút.

¹⁴¹ Kis Kadarkút, Mall Kadarkút. Mályusz I, 117. — Danas je samo en Kadarkút.

Nikolaj in Ladislav sama določita in ki spada k omenjenemu gradu v Lendavi. Prej omenjeni deleži z vsemi pritliklinami in koristmi pa pridejo po opravljeni razdelitvi v posest, last in tudi v uporabo prej omenjenima strankama: orno zemljo in druge že omenjene koristi, zemljišča in dele zemljišč bosta imeli v lasti skupno in enakopravno, kakor bosta pač določili deleže glede na različnost pridelkov vsakega od zemljišč ali njihovih delov.¹⁴²

V spomin na to in za trajno trdnost smo dali napisati to listino s posebnimi pravicami, opremljeno z našim visečim pečatom in pisano s srednjo pisavo (*litteras nostras privilegiales pendente sigillo nostro consignatas medioque alphabeto intercisas*). Izdano na devetindvajseti dan določnega roka,¹⁴² leta Gospodovega kot zgoraj. (V navzočnosti) spoštovanega moža gospoda prošta Mihaela, zaupnih mož magistra in kantorja Petra, varuha Gregorja, dekana

¹⁴² Mályusz I, 117: «Item commississent, ut pro curia diei domini Iohannis bani in Indagine inter civitatem Lyndua et Inuzyfalu habita edificata lignis lignatis, Iraballs communibus laboribus, sumptibus et expensis decorata in loco per prefatos magistros Nicolaum et Ladislavum in tenentis diei castri Lyndua cetero partes prenotate modo similiter communibus laboribus, sumptibus et expensis decorata in loco per prefatos magistros Nicolaum et Ladislavum in tenentis diei castri Lyndua cetero partes prenotate modo similiter communibus laboribus, sumptibus et expensis similiter et equipollentia edificata et ceteras utilitates construere seu consilium facere et disponere tenentur, partibus predictis premissa sortibus missis cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis possidere, tenere, partem et habere, terras vero arabiles ceterasque premissorum utilitates partes et partium lobagiones communiter et equipollenter possidebunt, ubi quelibet partium et earundem lobagiones erbali distinctione suas scient portiones.»

Potrebno je, da tu omenim glede posesti dolnjelendavskili Bánfjjev v Slavoniji na Hrvaškem naslednje: leta 1378 se omenjajo »In comitatu Crislenis« (– Kríževci) kralj »Tyborsole, Premcoac, Ketkonska et Radamosina«, to so: Tibušnle, Prinšole, dve vasi (bél) imenovani Konjska in Radamosina. Vidimo, da ta listina iz leta 1378 izrečno pove, da so te vasi v županiji Kríževci. (CZN 1971, 51.)

Vse štiri vasi se skupno z dvema vasema Velike Zopei omenjajo v listini iz leta 1381 in so imenovane med vasmi »in tenentis Chernech«. In to med Gančani in Kapeo v Prekmurju. (CZN 1971, 66–67.) Ker je tu govor o vasih na našem sedanjem hrvaškem ozemlju, naj tu navedem tudi latinsko besedilo listine:

»Item possessionem Prynsolech taliter divisissent, quod inelperet in fine a meridie et versus aquilonem duodecim fundi curiarum usque fundum Andree filii Petri dictis Nicolao et Ladislao, et fundo Ipsiui Andree Ineluso ex utraque parte rivuli tredecim fundi curiarum integri versus aquilonem annotatis dominis banis provenissent.

Item possessionem Welyke hoc modo divisissent, quod Mathe et Stephanus filius Myke eum fundis, molendinis, Cosma fillus Ozzel ac Symon fillus Johannis, item relictis Iwan eum eorum fundis dictis dominis banis; Item Malech et Stephanus eum fundis et molendinis, Johannes et Fabianus eum fundis eorum prefatis Nicolao et Ladislao provenissent.

Item possessionem Welyke similiter nominalim taliter divisissent, quod Paulus cum fundo et unus fundus desertus penes eundem habitus, necnon Georgius eum fundo et molendino ne Dragoch prefatis dominis banis; Item alter fundus desertus, Georgius filius Wolkoeh, Mathe eum molendino et fundo ac Sakul dictis Nicolao et Ladislao provenissent.

Item possessionem Kouzka hoc modo divisissent, quod quattuordecim fundi curiarum iuxta fluvium Kouzka ab occidente, necnon una curia domini ac septem fundi curiarum eum fundo Zemere iuxta quandam aquam ab oriente prefatis Nicolao et Ladislao; Item a fundo Zemere versus orientem iuxta predictum fluvium Kouzka versus meridiem totidem dieis dominis banis provenissent.

Item possessionem Tybursolech sic divisissent, quod inelperet super curia dominorum versusque aquilonem prope rivulum cominando usque fundum Gyure decem fundi curiarum dieis dominis banis; Item a fundo Ipsiui Gyure inelperet et eo Ineluso versus eandem plagam aquilonis totidem fundi Nicolao et Ladislao; Item in linea occidentali versus meridiem eundo simuleum fundo Mlehaelis usque fundum Fabiani octo fundi curiarum dieis dominis banis, Ipsoque fundo Fabiani Ineluso ad eandem partem meridiem similiter octo fundi curiarum ipsi Nicolao et Ladislao provenissent.

Item possessionem Radamusyna sic divisissent, quod tredecim fundi curiarum iuxta rivulum ab occidente, in linea vero orientali in fine ab aquilone tres fundi, in quibus nunc Georgius, Draxa et Blasius resident, dieis dominis banis; In eademque linea orientali iuxta predictum rivulum iam ad meridiem, quam ad orientem similiter sedecim medii fundi curiarum annotatis Nicolao et Ladislao provenissent.»

To, da so te hrvaške vasi v listini iz leta 1381 vključene med prekmurske vasi »in tenentis Chernech«, je zavedo madžarskega zgodovinarja dr. Józsefa Holuba, univ. profesorja v Pečuhu (Pées), da jih je lokaliziral v Prekmurje. Ko govori o vasi Črnee pri Turnišću, našteva med vasmi v »okraju Črnee« tudi: »Gánlesa (Gančani), Prinšole, Velike, Kouzka, Tiborsole, Radamosina, Kapea...« (Holub II, Černece).

Holub o Prinšolecu med drugim pravi: »Leta 1381 se našteva z ene strani med Bellnel in Gančani, z druge med Veliko in Konjsko, torej ga moremo iskati v zahodnem delu (zalske) županije, zahodno od Dobrovnika.« Obenem pristavlja, da Prinšoleca ne najdemo pri posestni

Ivana in drugih kanonikov naše cerkve (Mychaele preposito, viris discretis magistris Petro cantore, Gregorio custode, Johanne decano ceterisque canonicis ecclesie nostre existentibus). Dodali so (k njihovim podpisom) tudi gospod škof, dvornik in magister Mihael, sin Trypka, in eden od naših ljudi, ki so že omenjenega gospoda bana Ivana osebno poiskali in ga povabili k razdelitvi omenjenih posesti. (Addiderunt etiam iidem dominus episcopus, regius et magister Mychael filius Trypk ac noster homines, qui ipsum prefatum dominum Johannem banum personaliter repertum ad premissorum divisionem faciendam invitassent, qui venire penitus recusasset). On pa je popolnoma odklonil, da bi prišel, in se tudi ob sami razdelitvi in odločitvah omenjenih poslancev ni prav nič brigal za to, kateri del bo dobil ali izbral, čeprav so ga skrbno opozorili, da bi se mogel sam odločiti, kateri del posesti si želi izbrati. Dano kot zgoraj.

razdelitvi leta 1389. — Kot smo videli, so si leta 1389 bivali ban Ivan ter Nikolaj in Ladislav tudi polovico te vasi delili.

Tudi o vasi Vellke pravi Holub, da jo najdemo ob razdelitvi Bánfyjeve posesti leta 1381 in se imenuje za Gančani in Prinšolcem ter pred vasjo Konjsko. (Holub II, Prinšolec, Vellke).

Tudi vas Konzka ter polok Konzka Holub postavlja v Prekmurje. O tem piše: »V okraju Cruce (Csernecmegye, Csernesség) ležeče vasi Konzka ne moremo natančneje lokalizirati, le lučko vemo iz razdelilne listine iz leta 1831 (lako: liskovna napaka, pravilno 1381), da je bila pri potoku Konzka.« (József Holub, Zala megye középkori vizsgálja, Zalaegerszeg 1963, 22.)

Podobno poroča Holub tudi o vasi Tiburšole: da se leta 1381 omenja med Vellko in Konjskem na eni ter Radamošino in Kapeo na drugi strani, »torej ga je treba iskati vzhodno od Dolnje Lendave«. (Holub II, Tiborsolec.)

O Radamošini piše Holub, da se leta 1381 imenuje med Tiburšolcem in Kapeo, Kapea pa leži zahudno od Dolnje Lendave poleg Mure. »torej je mogel biti v tem predelu«, zato da preseneča, da se pri razdelitvi leta 1383 ne srečamo z njim. (Holub II, Radamošina). Tu se zopet Holub moti. Leta 1389 so si bivali ban Ivan ter brata Nikolaj in Ladislav delili polovico posesti tudi v vaseh Tiburšole, Konjska, Prinšule in Radamošina, ki so torej bile na Hrvaškem in ne v dolnjem Prekmurju.

Holubove podatke o naših slovenskih in hrvaških vaseh mi je poslal dr. Emil Šimonffy, arhivar v Zalaegerszegu. On mi je tudi posredoval tipkopske listine iz leta 1389 iz zgoraj navedene Mátyuszove knjige. To knjigo sem nato še sam dobil v roke in nekatere napake v tipkopisu popravil. Podatke o srednjeveških vaseh v okolici Bánokszentgyörgya, ki jih danes ni več, mi je poslal Gyula Számpil, vodja trgovine v Bánokszentgyörgyu, ki se zelo zanima za slarozilnosti svoje ožje domovine. Prepis listine o dolnjelendavski posesti leta 1323 mi je poslal Ivan Zelko. Vsem se iskreno zahvaljujem za to dobrohotno pomoč.

Na priloženem ZEMLJEVIDU je naznačena večina krajev (vasi, zaselkov in marofov), ki so jih dolnjelendavski Banfiji imeli v letih 1378-1389, torej ob koncu 14. stoletja. Naznačeni so posebej tudi kraji, kjer so imele razne rodovine iz rodu Hloholtov svoj glavni sedež in se zato po njem imenovali. Ti kraji so bili: Hahót, kjer je živela rodovina Hahót (Hahóti család), ki je potekala iz Arnoldove veje; Szabar, Csány, Falkos in Söjtör, katerih rodovine so izhajale iz Buzadove veje (Szabary család, Csányi család, Falkosy és Söjtöri család). In končno Dolnja Lendava s svojo Bánfyjevo rodovino iz Hloholtove veje. Vse te rodovine so v tem delu zalske županije imele precej ozemlja. Največ med njimi je imela dolnjelendavska rodovina. Obseg njene ogromne posesti je posebno razviden iz priloženega zemljevida: razprostirala se je od Mure na jugu do zgornjega teka Zale na severu in od jugozahodne meje zalske županije na zahodu do spodnjega teka Zale na vzhodu. Seveda so vmes marsikje imele tudi druge rodovine svojo posest.

Zanimivo je, da v vseh treh listinah, to je iz leta 1378, 1381 in 1389, najdemo dvojne vasi z istim krajevnim imenom, npr. so bili dvojni Lipovel, dvojni Gančani itd. brez pristavka Gornji in Spodnji ali Vellki in Mall. Ime lakšnih vasi je na zemljevidu označeno le enkrat, toda z dvema kroguina v pomenu dveh vasi.

Posebno druga in tretja listina dajeta bogat vpogled v gospodarske, socialne, narodnostne in cerkvene razmere na obsežnem ozemlju dolnjelendavskih Bánfyjev v drugi polovici 14. stoletja. Imena krajev, posebno pa števila rodbinska imena kmetov bodo pritegnila tudi pozornost naših jezikoslovcev. Na podlagi podatkov obeh listin je mogoče tudi precej točno ugotoviti obljudenost posameznih vasi, torej število prebivalstva na celotni posesti dolnjelendavskih Bánfyjev okrog leta 1390; posebno za dolnje Prekmurje, kar nas Slovence najbolj zanima. Tak povzেক bom poskusil podati v priloženem članku.

Popravi v CZN 1971 (prvi zvezek):

str. 42, 2. vr.: Hahólov v: Hlohólov,
str. 49, op. 127 ta Sárd lokalizirati tako, kol je v op. 233,
str. 50, op. 157 3 kilometre v: 1 kilometer,
str. 50, op. 162 prav: Tornajszentmiklós, severovzhodno . . .
str. 63, op. 268 dal Nikolaju iz Zeleznega v: dal Nikolaju, županu železne županije,
str. 65, op. 285 Inclpered v: Inclperet,
str. 69, 23. vr. Buzadov v: Buzad.

Antoša Leskovec

URADNA POTOVANJA MARIBORČANOV L E T A 1565

Starejši mariborski mestni arhiv, ki se ga je po znanih katastrofah od začetka 16. stoletja in škartiranjih poznejše dobe prav malo ohranilo, vsebuje tudi računске knjige in računске spise. Najstarejši ohranjeni mestni račun med mestnimi arhivalijami je iz 1465, do 1863, ko se začne sklenjena vrsta mestnih računskih knjig, so ohranjeni še mestni računi za leta 1573, 1647, 1683/1684, 1695, 1709, 1720, 1726, 1774/1776, 1789, 1791—1802, 1804—1806, 1808—1810, 1812—1813, 1816—1818, 1820.¹ Seveda se bodo mogoče našli mariborski mestni računi še v drugih fondih, zlasti v deželnih v graškem Deželnem arhivu.

Priloge k računskim knjigam, sami računi, so ohranjene seveda še manj, vendar večkrat prav za tista leta, za katera računске knjige manjkajo. Že iz 16. stoletja so se za l. 1565 ohranile računске priloge, ki so tedaj spadale v računskih knjigah pod rubriko »izdatkov za razna potovanja, komisije, za sle, za hranarino in temu podobne reči«. ² Petnajstkrat je 1565 poravnal take stroške mestni svetnik in blagajnik Sebastijan Wagner predložiteljem računov. Ker so v teh potnih računih zanimivi podatki o poteku, stroških pa tudi o namenu potovanja, naj sledi opis potovanj, črpan iz teh virov.

To leto so vodili opravi v mestnih zadevah Mariborčane predvsem v deželno glavno mesto Gradec, enkrat tudi na Dunaj. Na najdaljšo, dunajsko pot, so 26. junija odjezdili že omenjeni Wagner, mestni pisar Lot Kannldberger in njun služabnik Hans. Prve izdatke so imeli popotniki v Ehrenhausnu, kjer so plačali 8 pfenigov za popravilo podkova špitalskega konja, 2 šilinga za južino in 20 pfenigov za prevoz čez Muro. Ob prenočevanju v Lipnici so porabili 2 funta 16 pfenigov. V Gradcu so se ustavili za 3 dni, od 27. do 29. junija, in so tam porabili za hrano in nastanitev 5 funtov 7 šilingov in 14 pfenigov, dali so prekovati špitalskega konja za 1 šiling 6 pfenigov in kupili so 2 novi uzdi za 3 šilinge 6 pfenigov.

Od 29. na 30. junij so prenočevali že v Pegauu za 1 funt 1 šiling in 16 pfenigov, zajtrkovali so v Perneggu za 4 šilinge 26 pfenigov, južinali pa v Kapfenbergu za 1 šiling 18 pfenigov. Naslednjo noč so prenočevali v Kumbergu, za kar so plačali 1 funt in 16 pfenigov, mestnemu pisarju so kupili za 1 šiling 6 pfenigov sladkorja. 1. julija so zajtrkovali v Langenwangu za 5 šilingov 6 pfenigov, isti dan in še 2. julija so za hrano, prenočevanje in za konje porabili v Mürrzuschlagu 3 funte in dali 2 šilinga napitnine. 3. julija so v Neunkirchnu plačali za zajtrk 7 šilingov 2 pfeniga in dvema goslačema 24 pfenigov. V Neunkirchnu so popotniki pustili konje in so do Dunaja potovali z vozom, za kar so plačali vozniku 3 funte, za prenočevanje v Badnu 3. julija so plačali 6 šilingov 16 pfenigov. Na Dunaju so popotniki iz Maribora 4., 5. in 6. julija

¹ Ohranjeni mestni računi od najstarejšega do vključno onega iz 1774/1776 so med mariborskimi mestnimi arhivalijami v graškem Deželnem arhivu, drugi računi so v fondu mestne občine Maribor v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.

² Stajerski deželni arhiv v Gradcu, Mestni arhiv mariborski, karton 4.

porabili 1 funt 6 šilingov, na poti nazaj pa so 6. julija zapravili v Traiskirchnu 4 šilinge 16 pfenigov, v Dunajskem Novem mestu pa 1 šiling 18 pfenigov. Postanek konj v Neunkirchnu in prehrana popotnikov na poti do Neunkirchna so stali 5 funtov 6 šilingov, za vožnjo do Neunkirchna pa so plačali 1 funt 5 šilingov 16 pfenigov. 7. julija so za 1 funt in 1 šiling zajtrkovali v Langenwangu, za prenočevanje so v Kapfenbergu plačali 1 funt, 1 šiling in 14 pfenigov. 8. julija so zajtrkovali v Leobnu, nato pa so zavili še v Eisenerz, kjer so isti in še naslednji dan izdali 2 funta in 16 pfenigov, na tem mestu navajajo v račun tudi znesek 1 funta in 1 šilinga, ki so ga dali pisarju predsednika dvorne komore, ker je bil na dvoru njihov sollicitator. 9. julija so spet prenočili v Leobnu, za 1 funt 5 šilingov in 10 pfenigov, tam so dali popraviti tudi konjsko opravo za 2 šilinga. 10. julija se je popotna družba ločila, služabnik z dvema konjema je ta dan bil v Perneggu in porabil 2 šilinga 6 pfenigov, mestni pisar in blagajnik pa sta bila z enim konjem v Peggauu in sta porabila 3 šilinge 6 pfenigov. Nato so se prepeljali od Leobna do Gradca s splavom, kar jih je stalo 4 šilinge. V Gradcu so 10. in 11. julija porabili 2 funta 6 šilingov in 12 pfenigov za hrano in stanovanje, 1 šiling so dali za napitnino, za podkov enega konja so plačali 1 šiling 18 pfenigov, mestni pisar je dobil za »julip«³ 2 šilinga, v deželni pisarni pa so dali ekspeditorju in taksatorju 2 tolarja 2 funta 2 šilinga in 4 pfenige. 12. julija so zajtrkovali za 6 šilingov 10 pfenigov v Wildonu in plačali 16 pfenigov mostnine. Revežem so usmiljeni popotniki razdali 2 šilinga in 16 pfenigov. Za popravilo dveh pušk, za smodnik, svinec, zažigalno gobo in čohalnik za konja so izdali 5 šilingov 10 pfenigov. To dunajsko potovanje je stalo mestno blagajno skupaj 48 funtov in 3 šilinge.

Druge uradne poti so vodile to leto mariborske občinske može v Gradec. 28. januarja je odpeljal tja mestni blagajnik Wagner remanenčni denar (Remanenzgeld).⁴ Potoval je z vprežnimi sanmi, ki jih je moral dati spotoma pri nekem mizarju v Wildonu popraviti. V Gradcu je prenočil in se 29. januarja s postankoma v Wildonu in Ehrenhausnu vrnil v Maribor. Potni stroški so znašali 1 funt 1 šiling. Od 19. do 24. februarja sta se mudila v Gradcu mestni svetnik Lampret Gueller in Hans Pauer, in sta predložila račun v znesku 11 funtov 1 šiling 12 pfenigov. Od 3. do 5. marca je bil po opravkih v Gradcu Kristof Wiener, ki je vodil tja dva konja. Na poti se je ustavil pri deželnem mostu (Landscha) pri Lipnici, prenočil je v Wildonu, se ustavil še v Kalsdorfu. V Gradcu je bil 4. marca, tam je prenočeval, na povratku pa se je spet ustavil v Wildonu in pri deželnem mostu v Lipnici. Njegov potni račun je znašal 2 funta 56 krajcarjev. 27. aprila sta prejela iz mestne blagajne za potovanje v Gradec 63 šilingov v tolarjih mestni pisar Kannldberger in meščan Rupert Meisl, ki pa sta za pot porabila le 7 funtov 4 šilinge in 4 pfenige, ostanek 5 funtov 1 šiling in 6 pfenigov pa sta po povratku vrnila blagajniku. Na narok v neki civilni pravdi z gospodom Luko Zackhlom (Szeke-lyem),⁵ ki je bil razpisan za 12. maj v Gradcu, so 10. maja odšli kot mestni zastopnik svetnik Gueller, Pauer in Ulrik Creatsch. Iz Gradca so 12. maja poslali po slu pismo opatu v Admont, 14. maja pa so v vicedomovi pisarni plačali 1 funt 1 šiling 2 pfeniga za pogodbo med mestom in gospodom Zackhlom. 15. maja so se na povratku ustavili v Wildonu in pri mostu pri Lipnici, prenočili pa so v Ehrenhausnu. Na poti so porabili 15 funtov 4 šilinge in 12 pfenigov občinskega denarja. 15. julija sta dobila izplačan račun za pot v Gradec v mestni zadevi meščan Meisl in mestni svetnik Gueller, o potovanju, ki je stalo 10 funtov 1 šiling in 10 pfenigov, v tem računu ni podrobnejših podatkov. Že dva dni kasneje, 17. julija, sta odpotovala v Gradec Pauer in Khreatz,⁶ spremljal ju je mestni hlapec. Na poti so se Mariborčani ustavili na

³ »julip«, lat. julapium, zdravilo v obliki sirupa.

⁴ O tem mestnem davku prim. A. Meil, Das Remanenzgeld der landesfürstlichen Städte und Märkte in Steiermark, ZIV St 8, 1910, 176—231.

⁵ O Luki Szekelyu prim. M. Slekovec, Sekelji, Ponatis iz »Slovenca«, 1893, 31—40

⁶ Pač istoveten z Ulrikom Creatschem s potovanj od 10. do 15. maja in od 16. do 21. septembra.

južini pri Strausu,⁷ prenočevali so v Ehrenhausnu, a gostilničarki niso mogli plačati, ker je ni bilo doma. 18. julija so se ustavili v Wildonu, 19. julija pa so iz Gradca poslali domov mestnega hlapca. V Gradcu so ostali pri »Mer-nerju«⁸ do 24. julija, gostili so sekretarje, pisarje in »druge gospode, ki so tudi koristni mestu«, ter dali 1 šiling 19 pfenigov napitnine poslom. Vračali so se z najetim vozom in so 24. julija prenočevali v Wildonu, ustavili so se nato še v Ehrenhausnu. Za potne stroške so dobili iz mestne blagajne 20 funtov 1 šiling 24 pfenigov. 13. avgusta si je dal izplačati potni račun v znesku 3 funtov 4 šilingov za opravljeno pot v Gradec mestni svetnik Hans Grienberger, ki je v vicedomovi pisarni zastopal meščane v njihovem sporu z gospo »Leyserin«. 16. septembra sta odšla v Gradec na zaslihanje v zadevi Helene »Ossollin« mestni pisar Kannndlberger in Ulrik Creatsch. Na poti v Gradec sta se ustavila pri Strausu na Plaču, kjer sta dala za polič mošta 6 pfenigov, v Ehrenhausnu pa sta plačala 16 pfenigov brodnine. Prenočila sta v Lipnici, kjer sta na mestni račun tudi pogostila zakonca Schrottova in Pankraca Paumgartnerja, 17. septembra sta se ustavila v Wildonu. Od 17. do 21. septembra sta bila v Gradcu na hrani in stanovanju pri peku Mornerju. Na povratku sta se ustavila spet v Wildonu in v Ehrenhausnu. Med stroški sta izkazala tudi 6 pfenigov miloščine za reveže in 7 pfenigov, ki sta jih razdelila otrokom kot nagrado za dviganje zapornic. Največ občinskih mož je šlo na pot in najdlje so v Gradcu ostali, ko so bili na zasedanju deželnega zbora in dali potrditi mestne privilegije. V Gradec so tedaj šli mestni sodnik Baltazar Herbstperger, mestni svetnik Gueller, meščan Meisl in mestni pisar Kannndlberger, na poti so bili od 28. novembra do 24. decembra. Jezdili so na konjih, spremljal jih je hlapec. Na poti v Gradec so se ustavili na Plaču in v Ehrenhausnu, v Wildonu so prenočili. V Gradcu so porabili 30 funtov in 50 krajcarjev za hrano in stanovanje, kupili so 3 pare rokavic in 2 krtači za čevlje za 6 šilingov in 12 pfenigov, 2 ducata trakov za 3 šilinge 6 pfenigov in knjigo papirja za 5 šilingov. Za dva obiska pri brivcu so plačali 10 pfenigov. Vračali se niso skupaj, najprej sta odšla mestni sodnik in mestni pisar s služabnikom, sestavljavca računa Meisl se je na povratku ustavil v Wildonu in v Ehrenhausnu in si dal po vrnitvi 29. decembra izplačati od mestnega blagajnika Wagnerja ves znesek tega dolgotrajnega potovanja številnega občinskega zastopstva v višini 42 funtov 1 šilinga 28 pfenigov.

V tej seriji blagajniških prilog je izkazan tudi račun mariborskega meščana Martina Lieba z dne 9. marca v znesku 2 funtov 20 pfenigov za hrano in stanovanje Ljubljancega Gregorja Schredta, ki se je bil mudil v Mariboru v zadevi »treh plemičev«.

DIE AMTSREISEN DER MARIBORER BÜRGER IM JAHRE 1565

Zusammenfassung

Der Verfasser schildert jene Amtstreisen der Mariborer Bürger im Jahre 1565, für deren Vollbringung den Teilnehmern von der Stadtkasse die Kosten vergütet wurden.

⁷ Tedanje gostišče na Plaču, omenjeno v potnem računu Hansa Grienbergerja z dne 13. avgusta.

⁸ Verjetno istoveten s pekomo Mornerjem, pri katerem so bivali Mariborčani od 17. do 21. septembra.

Jakob Richter

PRIPRAVE ZA USTANOVITEV FILOZOFskega LICEJA V MARIBORU

Dne 26. julija 1810 je bil izdan dvorni odlok, naj se v Mariboru osnuje filozofski študij. Potrebo po taki ustanovitvi je odlok utemeljeval zlasti s tem, da naj bi ta učni zavod povečal duhovniški naraščaj, ki je po jožefinskih reformah znatno nazadoval, tako da je to z zaskrbljenostjo opazila celo državna oblast. Odlok pravi, da so Maribor izbrali za sedež takega učilišča zaradi tega, ker primanjkuje duhovnikov, ki bi obvladali slovenski jezik. Jasno je, da so vlado pri tem načrtu vodili tudi politični nameni, ki jih seveda v odloku ni navedla. Slovenija je bila tedaj razdeljena v avstrijski in francoski predel. V francoski Iliriji je pod modrim Marmontovim vodstvom dobila slovenščina svojo veljavo tudi pri višjem šolskem pouku. V Ljubljani, Kopru, Trstu in Gorici je francoska oblast osnovala liceje, ki so bili nadaljevanje gimnazijskega študija. Da se ne bi Slovenci v avstrijskem predelu čutili zapostavljene in da ne bi slovenski dijaki iz severne Slovenije hodili v drugo državo izpopolnjevati svojega študija, je bil potreben višji učni zavod, ki so ga imenovali filozofski študij, tudi v Mariboru.

Prvi, ki je pri nas opozoril na ta načrt o višjem učnem zavodu v Mariboru, je bil pokojni Jan Sedivý v Časopisu za zgodovino in narodopisje.¹ Za svoja izvajanja je uporabil deloma gradivo iz samostanskega arhiva v Št. Pavlu v Labotski dolini in protokol mestnega mariborskega sveta iz l. 1811, ki ga hranijo v prepisu v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Da prizadevanja za prvo višjo šolo v Mariboru natančneje osvetlimo, hočemo na podlagi doslej neuporabljenih in neobjavljenih arhivskih virov v Mariboru in Celovcu² prikazati potek priprav za to ustanovitev. Komisijski zapisniki nam bodo pokazali, zakaj takratno prizadevanje ni imelo uspeha.

Ko je gubernij v Gradcu prejel dvorno odločbo v tej zadevi, se je obrnil na sekovskega škofa, ki je bil tedaj ordinarij nad Mariborom. V dopisu z dne 11. septembra 1810 navaja, da bo novi zavod imel pet učnih stolic, in sicer za teoretično in praktično filozofijo, za matematiko, za fiziko in mehaniko, za svetovno in avstrijsko državno zgodovino ter za verski pouk, ki ga bo vodila ista učna moč kakor na gimnaziji. Če bo sedanji gimnazijski katehet sprejel kako drugo namestitev, bodo to mesto prevzeli benediktinci iz Št. Pavla, katerim bodo postopoma zaupali tudi poučevanje drugih predmetov na gimnaziji. Da ne bo nova ustanova povzročila prevelikih stroškov študijskemu in verskemu skladu, bi bilo najbolj primerno, da bi samostan v Št. Pavlu prevzel ravno tedaj izpraznjeno donosno mestno župnijo v Mariboru, ki bi nato s svojo dotacijo vzdrževala sposobne učne moči. Dopis pravi dalje, da bi bilo mogoče v ta namen uporabiti tudi premoženje minoritskih samostanov v Ptuju, Celju in Mariboru, ki so skoraj nezasedeni, ki v njih

¹ ČZN, nova vrsta, 6. let. (1970), 287-292.

² Škof. arhiv v Mariboru, D 15, d-g. Škof. arhiv v Celovcu LXII, fasc. 7.

ni redovne discipline in so zato zreli za razpust. Gubernij poziva v dopisu škofa, naj se izreče, kako bi najlažje izročili mariborsko mestno — sedaj stolno — župnijo benediktincem in ali se strinja z razpustitvijo navedenih minoritskih samostanov, čeprav upravljajo razne župnije.

Minoriti v Mariboru so morali zapustiti svoj samostan na sedanjem Vojašniškem trgu že l. 1784. Ker se je pa zanje zavzel okrožni urad, so jih naselili v tedanjem kapucinskem samostanu ob sedanji Partizanski cesti. Tam so nekaj časa upravljali l. 1786 na novo ustanovljeno slovensko župnijo, ki so jo pa morali zaradi pomanjkanja lastnih redovnikov l. 1813 zopet izročiti svetnim duhovnikom. Minoritski samostan v Ptujju je l. 1785 prevzel novo župnijo sv. Petra in Pavla za ptujsko okolico in ni bil razpuščen. Minorite v Celju pa je zadel razpustitveni odlok l. 1808. Tudi bogato dotirani benediktinski samostan v Št. Pavlu, ki je imel obsežno posest v naših krajih, je bil l. 1787 razpuščen, a so ga že l. 1807 zopet obnovili. Zvest svoji tradiciji naj bi ta red poleg redovnega življenja gojil znanost, posvečal naj bi se pouku in vzgoji, ne da bi za to pričakoval kakršnokoli državno renumeracijo.³ Zato so takoj po obnovitvi samostana v Št. Pavlu benediktincem izročili v oskrbo gimnazijo in licej v Celovcu. Redovnikom, ki so bili v Celovcu za vodstvo teh učnih zavodov potrebni, so dodelili bivši frančiškanski samostan v tem mestu. Na enak način so hoteli rešiti tudi srednješolsko in višješolsko vprašanje na Slovenskem Štajerskem.

Sekovski škof Janez Friderik graf Waldstein-Wartenberg je odgovoril guberniju na njegov dopis dne 4. oktobra 1810. Privolil je v to, da se mariborski in ptujski minoriti lahko združijo, ker bo slovensko župnijo v Mariboru, ki so jo doslej ti redovniki oskrbovali, zasedel s slovenskimi svetnimi duhovniki. V razpust ptujskega minoritskega samostana pa ne more privoliti, dokler ne bo slovenski duhovniški naraščaj številnejši in bo imel na razpolago Slovence za ptujsko okoliško župnijo. Če bi pa minoritom v Ptujju dodelili kakšen drug izpraznjen samostan (mislil je na dominikanskega), potem bi se strinjal tudi s tem, da se njihov samostan uporabi v prosvetne namene. Opozarja pa gubernij, da ptujski minoriti poleg slovenske predmestne župnije upravljajo tudi župniji v Podlehniku in Vidmu pri Ptujju. Ni pa bil pripravljen razpravljati o tem, da bi mariborsko mestno župnijo prevzeli benediktinci. Za to odklonilno stališče je navedel naslednje razloge: 1. Patronat nad mestno župnijo v Mariboru ima krški škof, in brez njega ni v tem pogledu mogoča nobena odločitev. 2. Če bi oddal še mariborsko župnijo redovnikom, bi s tem občutno prizadel svojo duhovščino. V vsem mariborskem okrožju ni nobene dobro dotirane župnije razen v Mariboru in Ptujju. Če bi še ti dve župniji dobili v posest redovniki, potem svojih zaslužnih duhovnikov ne bi mogel z njima nagraditi. 3. Vsakokratni mariborski župnik je zaradi sedeža okrožja politične uprave v tem mestu tudi okrožni dekan, ki mora nadzirati več dekanatov, se udeleževati raznih komisij in opravljati druge zadeve, za katere redovniki ne bi bili primerni. Svetuje pa guberniju, naj benediktincem v Mariboru pokloni nekdanjo jezuitsko rezidenco s cerkvijo na Glavnem trgu, ki je bila tedaj vojaško vzgajališče.⁴

Ko je gubernij sprejel ta dopis od sekovskega škofa, se je dne 11. septembra obrnil s skoraj enako utemeljitvijo o potrebi filozofskega študija v Mariboru na krškega škofa, ki je bil tedaj Franc Ksaver graf Salm-Reifferscheidt-Krauthaim. Temu sporočilu je na novo dodan samo odstavek, v katerem pojasnjuje, da ga obvešča o načrtu zato, ker je patron mariborske mestne župnije, ki trenutno ni zasedena. Gubernij je namreč po prestavitvi prejšnjega mariborskega župnika dr. Andreja Kavčiča v Gradec dne 28. novembra 1807 naročil krškemu škofu, naj mariborsko župnijo vodi nekaj časa samo začasni upravitelj, ker se bo po vsej verjetnosti lavantinski škof preselil iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor in bo mestni župnik postal dignitar (kanonik) lavantinskega stolnega kapitlja. Takega župnika

³ Dr. R. Strelli, *Das Benediktinerstift St. Paul, Freiburg 1910*, 5.

⁴ A. Leskovec, *Vojaška oblačilnica v Mariboru*, ČZN 1871, 109.

pa lahko imenuje — secundum analogiam — samo deželni knez. Zato je Matija Lešnik ostal provizor mariborske župnije od l. 1808 do l. 1811.

Krški škof je guberniju na njegov predlog, da naj benediktinci prevzamejo mariborsko župnijo, odgovoril 9. oktobra 1810 takole: Hvalevredno bi bilo, če bi se za učno osebje mariborske gimnazije in liceja našla taka dotacija, da bi ostala študijski in verski sklad neprizadeta. Ker pa je svetna, dušnopastirska duhovščina v vsaki škofiji v večini in najvažnejši del, ki se mora zadovoljiti z neznatnimi nadarbinami, so za spodbudo in nagrado vsaki škofiji potrebne uglednejše in donosnejše župnije, kakršna je mariborska. Prepričan je, da bo sekovska škofija, v katere območju leži Maribor, bolešno prizadeta, če bi ji za vedno odvzeli mariborski okoliš. Tudi on sam želi, da mariborska mestna župnija služi še naprej svojemu dosedanjemu namenu, in v vsakem slučaju pričakuje, da bodo starodavne pravice krške škofije do nje ostale neokrnjene.

Krški grof Salm je bil izrazit jožefinec⁵ in njegova beseda je pri oblasti mnogo zaleгла. Ze 6. marca naslednjega leta je dobil na svoj dopis odgovor, da je bilo sklenjeno »na najvišjem mestu« (allerhöchste Entschliesung), da mestna župnija v Mariboru ne bo izročena samostanu v Št. Pavlu in da je treba popolnoma opustiti misel, da bi ta župnija vzdrževala oba višja učna zavoda.

Vladni krogi pa so hoteli vsekakor rešiti vprašanje gimnazije in filozofskega liceja v mariborskem okrožju s čim manjšimi državnimi stroški. Čeprav je vojaštvo prvo pograbilo zaplenjene samostane, so bili prepričani, da bodo našli v njih tudi za šole primerne prostore in da bodo dobili v benediktincih sposobne učne moči, ki jih ne bo treba plačati. Vzdrževala naj bi jih kakršnakoli cerkvena nadarbina ali beneficij. Ker torej po ukazu z najvišjega mesta mestne župnije niso smeli prevzeti benediktinci, se je gubernij obrnil na mariborski mestni svet s prošnjo, naj stavi glede namestitve filozofskega liceja svoj predlog. Mestni svet je imel o tej zadevi sejo 22. januarja 1811⁶ in je izoblikoval nasvet, naj bi benediktinci prevzeli na novo ustanovljeno slovensko župnijo v Mariboru, katere sedež pa naj bi predstavili s sedanje Partizanske ceste k Alojzijevi cerkvi. Cerkev sv. Alojzija naj bi bila za naprej slovenska župnijska cerkev, benediktinci naj bi dobivali od te župnije svoje dohodke in skrbeli tudi za gimnazijsko in licejsko cerkev.

Za razumevanje nadaljnjega poteka dogodkov si moramo predočiti tedanjo cerkveno organizacijo v Mariboru. Do jožefinske regulacije župnijskih mej l. 1786 je bila na levem bregu Drave v Mariboru samo ena župnija, in sicer mestna župnija sv. Janeza Krstnika. Ko pa so se po dolgih pogajanjih odločili, da ustanovijo še drugo župnijo pri nekdanjem kapucinskem samostanu »pred graškimi vrati« ob sedanji Partizanski cesti, so tej novi župniji dodelili tedanji predmestji, graško in koroško, poleg tega pa še naselja v Krčevini, Košakih in Melju. Nova župnija je od treh strani obdajala prvotno mestno župnijo, kateri je ostal le teritorij za nekdanjim mestnim obzidjem. Odslej je mestna župnija mejila na južni strani na Dravo, na zahodu na sedanjo Strossmayerjevo, na severu na sedanjo Gregorčičevo, na vzhodu pa na Kopališko ulico. Bila je otok sredi nove slovenske župnije, kateri je pripadala vsa okolica. Šele l. 1850 so predmestja političnoupravno združili z mestom in deset let pozneje so spremenili tudi župnijske meje, in sicer tako, da je mestna župnija zopet prevzela koroško predmestje in del Krčevine.⁷

Ko so prebivalci nove slovenske župnije zvedeli za načrt, da nameravajo sedež njihove župnije prestaviti v mesto na Glavni trg, so poslali v Gradec protest, ki so ga podpisali vsi občinski odborniki iz okoliških naselij. Da bi ugotovili dejansko stanje in preiskali vzroke te pritožbe, se je 24. septembra 1811 zbrala v Mariboru gubernialna komisija, katero so sestavljali: Jožef

⁵ J. Oberstelner, Die Bischöfe von Gurk, Celovec 1969, 504.

⁶ Pokraj. arhiv v Mariboru, tudi ČZN 1970, 290.

⁷ I. Orožen, Das Bistum Lavant, 1875, I, 3.

Alojz Jüstl, gubernialni svetnik, kot predsednik, Tomaž Peer, gubernialni aktuarij, kot zapisnikar, okrožni dekan Franc Avguštin kot zastopnik škofijstva, opat Bertold Rottler in Forvin Meister kot zastopnika samostana v Št. Pavlu, provizor Matija Lešnik kot zastopnik mestne župnije in dva zastopnika magistrata. Navzočih je bilo tudi 19 zastopnikov in odbornikov okoliških občin.

Predsednik komisije je za začetek razgovorov pojasnil, da je namen sestanka predvsem ta, da skupno ugotovijo, ali bi bila slovenska predmestna župnija s prestavitvijo sedeža k cerkvi sv. Alojzija kakorkoli prizadeta in ali bi bilo dušno pastirstvo mogoče oteženo, če bi v isti cerkvi poleg župnijskih opravil imela svoje pobožnosti še samostanska družina in bi cerkev služila obenem dijaštvu.

Prvi so dobili besedo zastopniki okoliških prebivalcev. Izrazili so željo, da naj sedež slovenske župnije ostane pri dosedanji cerkvi, in izjavili, da ne bodo za obnovitev Alojzijeve cerkve ničesar prispevali, če bo sedež njihove župnije na Glavnem trgu. Proti prestavitvi tega sedeža so navajali šest razlogov, in sicer: 1. Prebivalci bi za obisk službe božje na poti tja in nazaj zamudili pol ure več kakor dosedaj. Hoditi bi morali skozi mesto po tlakovanih ulicah, kar bi bilo v zimskem času za stare ljudi in otroke celo nevarno. 2. Otežili bi duhovščini pot do vernikov, posebno ker vojaška bolnišnica nima svojega kurata, je pa vedno polno zasedena. — Vojaška bolnišnica je namreč tedaj stala ob sedanji Partizanski cesti. 3. Dve župnijski cerkvi bi bili po tej prestavitvi v neposredni bližini. Verniki bi z lahkoto svojevoljno poiskali v tej ali oni cerkvi maše brez pridige in bi začeli zanemarjati božjo besedo. Posebno velja to za mlade ljudi, ki bi, čeprav so pouka najbolj potrebni, v mestu našli več prilike za raztresenost kakor v predmestju. 4. Med dijaštvom in preprostimi verniki bi lahko prišlo do nagajanja in zdražb, če bi se zbirali v isti cerkvi. 5. Ogled mrličev se sedaj v slovenski župniji opravlja za zaprtimi vrati v cerkvenem preddvoru. Če bi se župnija preselila v nekdanjo jezuitsko cerkev, bi morali te ogledе opravljati na odprtem prostoru, zaradi česar bi se mnogi zgražali. Tudi pot na pokopališče bi se s tem znatno podaljšala. — Pokopališče za predmestno župnijo je bilo tedaj pri cerkvi sv. Ulrika ob sedanji Partizanski cesti. 6. Končno je ustaljena in utemeljena navada, da sta sedež župnije in župnijska cerkev sredi župnijskega ozemlja, ne pa sredi druge župnije. Število župljanov znaša v tem času 2361 duš, ki se tudi po jeziku ločijo od meščanov. Medtem ko v mestu samem prevladuje nemški jezik, govorijo verniki predmestne župnije vsi slovenski, kar je bil tudi razlog za ustanovitev te župnije. Slovenska župnija ne bi s prestavitvijo v mesto pridobila ničesar drugega kakor prostornejšo cerkev. Ta prednost pa ni tako velika, da bi bili zanjo župljani pripravljene nositi izdatne stroške za obnovitev cerkve na Glavnem trgu.

Komisija je bila mnenja, da razlogi, ki so jih navedli zastopniki okoliškega prebivalstva, niso tako tehtni, da bi zaradi njih ne bilo mogoče izvesti vladnega načrta. Čeprav bi bilo treba na vprašanje prestavitve gledati s širšega vidika splošne koristi, vendar ne kaže župljanov na novo ustanovljene župnije žaliti. Prednost te zamisli bi se pokazala šele v primeru, če bi benediktinski red hotel prevzeti bivšo jezuitsko cerkev kot župno cerkev, v hišah poleg cerkve na sedanjem Glavnem trgu 7 in na Koroško cesto 1 pa bi nastanili gimnazijo in filozofski licej. Navzoči benediktinski opat Bertold pa je obširno pojasnjeval, da je bil njihovemu redu samostan v Št. Pavlu vrnjen samo pod pogojem in s tem namenom, da bi se člani tega reda posvetili »javnemu, višjemu pouku« in da zato dušnega pastirstva v strogem pomenu besede ne morejo prevzeti. Zaradi tega vprašanje združitve uprave predmestne župnije in vodstva gimnazije ter filozofskega študija zanje ne pride v poštev. Prav tako ne more privoliti v to, da bi se pri jezuitski cerkvi nastavljal poseben župnik za predmestno župnijo, benediktinci pa bi prevzeli samo sosednji hiši, saj bi med duhovniki učnih zavodov in župnikom lahko prišlo do trenj.

Komisija je s tem zaključila svoje delo v Mariboru, čeprav je bil predsednik mnenja, da župnija ne bi motila učnih zavodov in bi bilo zato mogoče izvesti vladno naročilo z uporabo stavb, ki so tukaj na razpolago.

Takoj drugi dan, 25. septembra, se je komisija odpravila v Ptuj, kjer sta se ji pridružila ptujski župan Karl Neumann in minoritski provincial Mansvet Zangerl. Predsednik komisije gubernialni svetnik, poznejši dvakratni rektor dunajske univerze Jožef Jüstl je bil po rodu Čeh.⁸ Iz njegovega vedenja pri tej komisiji je razvidno, da ga pri iskanju prostorov za nove učne zavode ni vodila samo službena dolžnost, temveč da je hotel brezpogojno premagati nastajajoče ovire in Slovencem oskrbeti višje izobraževalno središče. Če zamisel, ki jo je prinesel iz Gradca, v Mariboru ni našla razumevanja, se mu bo mogoče posrečilo, da najde primerne študijske prostore v Ptuj.

V Ptuj je komisija natančno pregledala ves minoritski samostan, ga v zapisniku opisala in ugotovila, da bi bilo poslopje primerno za ustanovo, ki je bila v načrtu. Iz samostana bi bilo treba izseliti le upravno pisarno državnega gospodarstva, zanj pa je bila na razpolago sosednja hiša »Freyhaus«, in nemško šolo obenem z učitelji, ki so v samostanu stanovali. Navzoči benediktinski opat je izrazil tudi željo, da bi se sedež slovenske predmestne župnije prestavil nekam drugam. Mestni župan je nato ponudil gledališče (Comödienhaus) za nemško šolo. Ker bi pa po mnenju prisotnega gradbenega inženirja bila prezidava gledališča za šolo predraga, je župan dodal, da je mesto lastnik še druge hiše poleg mestne župne cerkve, ki ji pravijo »stara šola«. Toda ta hiša je obremenjena s služnostno pravico za stanovanje cerkovnika in enega kaplana. Če bi se kaplan preselil v župnišče, kar bi bilo najbolj primerno, bi bilo mogoče v tej hiši urediti stanovanje za dva učitelja, od katerih bi eden opravljal tudi cerkovniško službo. Ptujski župnijski upravitelj pa je zagovarjal servitutno pravico na »stari šoli«, češ da jo je gubernij s posebno odredbo 30. aprila 1806 potrdil, in je izrazil dvom nad tem, da bi se za kaplanovo stanovanje našli primerni prostori v župnišču. Stavbni inženir, ki je zastopal kresijo, je nato poročal, da je v gledališču prostor za 260 otrok, po prezidavi hiše bi lahko v njej uredili štiri razrede in stanovanje za enega učitelja. — Gubernialni svetnik se je zahvalil mestu, da je doslej brez državnih stroškov vzdrževalo šolo v minoritskem samostanu, in je izrazil upanje, da bo mesto pripravljeno oskrbeti tudi drugo šolsko poslopje s stanovanji za učitelje, če bo vladar samostan uporabil v prosvetne namene. Mesto bi z novimi višjimi šolami mnogo pridobilo in mora biti pripravljeno na morebitne žrtve, če bodo potrebne. Mestni župan, minoritski provincial, župnik slovenske župnije in provizor mestne župnije pa so soglasno poudarili željo, naj se cerkev sv. Ožbalt, ki je stala tedaj še zunaj mesta, zopet povzdigne v župno cerkev, ker so prizadete občine pripravljene postaviti poleg nje župnišče. Minoritski provincial je tej izjavi dodal, da je doslej njihov red sam kril izdatke, povezane z vodstvom župnije in bogoslužja v predmestni župniji v Ptuj, v slovenski župniji v Mariboru in Podlehniku. Predsednik komisije je dostavil, da prestavitve župnije ni stvar prisotne komisije in da bo oblast po redni poti regulirala župnijske meje.

Ob koncu zasedanja je dal mestni župan slovesno izjavo, da bo v primeru, če se v Ptuj ustanovi gimnazija in filozofski licej, mesto na svoje stroške oskrbelo šolsko poslopje za »nemško«, tj. osnovno šolo in za učiteljska stanovanja, toda samo pod pogojem, da se oba kaplana preselita v župnišče, njuno stanovanje pa prevzamejo učitelji. Že to bo po njegovem mnenju za meščane tako velika žrtev, da jim ne more nihče zameriti, če za višje šole in profesorje ne bodo ničesar prispevali.

Tako je torej komisija spoznala, da tudi v Ptuj niso dane ravno najugodnejše možnosti za novo izobraževalno središče.

Toda Jožef Jüstl ni izgubil upanja. Odredil je za naslednji dan, za 26. september 1811, še eno zasedanje komisije v Mariboru, kjer si bodo podrobno ogledali bivšo jezuitsko rezidenco in poskusili najti primerno rešitev za lo-

⁸ Wurzbach, Biog. Lexicon X, 307.

kacijo filozofskega liceja. Gimnazija je v Mariboru že obstajala od leta 1758 dalje, zato na njeno nastanitev ni bilo treba misliti. V Mariboru sta se komisiji pridružila mestni župan Karl Kugelmayer in gimnazijski prefekt (ravnatelj) Jožef Grim.

Ta dan je predsednik komisije uvodoma pojasnil položaj in izrazil željo, naj bi bila gimnazija in licej med seboj povezana tudi po prostorih. Gimnazija potrebuje pet šolskih sob, ker je imela tedaj pet razredov, velikost vsake sobe naj bo za 30 do 50 dijakov. Filozofski zavod bo potreboval dve učni sobi, ker bo imel dva letnika, vsaka pa naj ima prostora za 30 dijakov. Licej mora imeti poleg tega še dvorano za javne izpite in disputacije, manjše sobe za fizikalni, naravoslovni in matematični kabinet, kjer bodo shranjeni ustrezni instrumenti, sobo za knjižnico, dve sobi za ravnatelja in stanovanje za hišnika. Gimnazija potrebuje šest profesorjev, licej pa profesorje za filozofijo, matematiko, fiziko in mehaniko in zgodovino. Veronauk in grščino bosta poučevala tudi na liceju gimnazijska profesorja. Vsak profesor bo moral imeti svojo sobo, prefektu pa pripadata dve. Poleg običajnih prostorov za gospodarstvo bosta potrebna še vozarna in hlev za štiri konje. Benediktinski opat je izrazil željo, da naj bi profesorji imeli na razpolago za oddih posebno pristavo, da se jim ne bo treba za razvedrilo sprehajati po nemirnih ulicah.

Nato si je komisija ogledala obe hiši, na sedanjem Glavnem trgu 7 in na Koroški cesti 1, ter nekdanjo jezuitsko cerkev, v kateri je bilo vojaško skladišče. Vse prostore je v zapisniku točno popisala. Zanimivo je, da so tedaj sklenili, da bodo hiši na Glavnem trgu prizidali še tretje nadstropje, kjer naj bi bila stanovanja za profesorje. Navzoči inženir se je strinjal s tem sklepom, ker je premeril spodnje zidovje, ki bi po njegovem mnenju to obremenitev preneslo. Pripomnil pa je, da bodo stroški dozidave in obnove cerkve, ki je v razpadajočem stanju, brez oken, brez pravih tal in brez opreme, dokaj visoki in da jih bo guberniju sporočil naknadno. Mestni župan je z navzočimi odborniki obljubil, da bo mesto krilo del nastalih stroškov, za plačilo vseh izdatkov se pa ne more obvezati. Zastopniki slovenske župnije so bili pripravljeni sodelovati pri obnovi z vošnjami in ročnim delom, toda samo pod pogojem, če ostane sedež njihove župnije v predmestju. Predsednik komisije je zaključil razpravo s pripombo, da je opatova želja glede pristave za profesorje naravna in utemeljena, da pa komisija v tem pogledu ne more dati nobenega zagotovila. Zato bo to vprašanje reševala oblast po redni poti. V resnici je gubernij že 21. oktobra istega leta poslal mestnemu magistratu odredbo, da naj kupi primerno zemljišče, ki bo profesorjem zatočišče za oddih, kar se seveda ni zgodilo.⁹

Komisija se je razšla v upanju, da je izpolnila svojo nalogo in da je vprašanje lokacije filozofskega liceja v Mariboru rešeno. Do realizacije tega načrta pa vendar ni prišlo. Državna blagajna je bila obremenjena z vojnimi izdatki, oblast ni imela niti denarja niti učnih moči za novo prosvetno žarišče. Benediktinski red, ki naj bi bil oba učna zavoda vsaj začasno prevzel, je odposlal svoje usposobljene člane na licej v Celovec, novinci pa so šele študirali na dunajski univerzi.¹⁰ Vse breme novega zavoda bi bila morala nositi mestna občina, ki sicer ni bila nasprotna novi ustanovi, toda na velike materialne žrtve ni bila pripravljena. Poleg tega je leta 1813 avstrijska armada zopet zasedla južno Slovenijo, s tem pa je odpadel politični motiv za ustanovitev višje šole v Mariboru. Te in podobne okoliščine so povzročile, da je Maribor ostal brez filozofskega liceja in da so dijaki iz severne Slovenije morali opravljati filozofski študij v Gradcu ali Celovcu, če so se hoteli vpisati na univerzo.

⁹ Pokraj. arhiv Maribor, tudi CZN 1870, 201.

¹⁰ Dr. R. Strelji, 1. c. 6.

PRÉPARATIFS POUR LA FONDATION DU LYCÉE PHILOSOPHIQUE A MARIBOR

R é s u m é

La fondation du lycée philosophique à Maribor fut décrétée en 1810 par décret impérial. En se basant sur des sources d'archives, l'auteur nous raconte des préparatifs pour cette fondation. Le gouvernement a voulu réaliser l'idée du gouvernement sans faire recours aux moyens d'état. De l'enseignement auraient dû se charger des bénédictins de St. Paul de la Vallée de Labot, soutenus par quelque institution bénéficiaire de l'Eglise. On a constitué une commission qui a examiné le couvent des minorites de Ptuj, ainsi que la résidence des jésuites à Maribor, pour se rendre compte de la possibilité d'y installer le lycée. On a prévu de remettre aux bénédictins — pour leur garantir le maintien — soit une paroisse du faubourg, soit une de la ville elle-même. Mais l'évêque compétent refusa de conférer aux bénédictins la paroisse dans la ville, tandis qu'au transfèrement de la paroisse slovène à l'église de Saint Aioise s'opposèrent les habitants des faubourgs. D'autre part, à Ptuj il y aurait — en cas de prise du couvent des minorites — des difficultés de placement de l'école «allemande», c'est-à-dire de l'école élémentaire. Les procès-verbaux de la commission nous découvrent l'organisation d'alors du lycée. La commission se décida enfin de prendre en considération la résidence des jésuites à Maribor. Mais à cause des obstacles du caractère matériel et d'autres plus petits encore, le lycée ne pût pas être constitué. Entre temps a cessé d'exister aussi l'école française, de manière qu'aussi le motif politique de la fondation du lycée vint à manquer.

Mavricij Zgonik

DELEŽ FALSKE GRAŠČINSKE POSESTI PRI RAZVOJU GOSPODARSTVA IN PREOBLIKOVANJU POKRAJINE NA LOVRENŠKEM IN RUŠKEM POHORJU V 19. STOLETJU

V razvoju gospodarstva in v preobrazbenem procesu pokrajine so bili v 19. st. pomembni kakor drugod v Dravski dolini tudi na Lovrenškem in Ruškem Pohorju poleg stabilnih, naravnogeografskih elementov nekateri družbenogospodarski in zgodovinski elementi. Med temi so odigrali v razvoju kulturne pokrajine odločilno vlogo zlasti tile dejavniki:

a) razmeroma gosta mreža steklarn, fužin in kovačij, ki so se ohranile še iz prejšnjega manufakturnega obdobja ali pa so nastale na novo;

b) nova železniška proga Maribor—Celovec, zgrajena leta 1863, in pozneje podaljšana do Franzensfeste;

c) graščinska veleposest, ki se je ohranila v precejšnjem obsegu še po l. 1848;

č) v drugi polovici 19. st. začeti inovacijski proces prevrednotenja zemlje v smeri komercializacije lesa;

d) spodbudno poseganje oblastnih organov pri negovanju in čuvanju gozdnih površin v drugi polovici 19. st.

Ti in še drugi družbenohistorični in gospodarski elementi nastopajo v preobrazbi pokrajine kot aktivni dejavniki v medsebojnem prepletanju z ekološkimi pogoji, in v njihovem sklopu ima pomembno vlogo tudi falska graščinska posest prav zaradi tega, ker pomenijo njeni obširni in sklenjeni gozdovi odlično osnovo za to.

Podroben vpogled v njeno gospodarsko vlogo in nekaj novih podatkov nam odkriva obsežna arhivska zapuščina, ki jo je po osvoboditvi dobil Pokrajinski arhiv v Mariboru (1). V več fasciklih so zbrane številne nakupne in prodajne pogodbe ter v zvezi s tem obsežna korespondenca med graščinsko gozdno upravo ter steklarskimi, železarskimi in drugimi podjetji ter ustanovami, ki določajo količino, obseg in način sečnje, spravlanje in preskrbo lesa, dobavne roke, oglarjenje in skrb za pašništvo na posekah. V materialu so tudi akti in dopisi mariborskega okrajnega glavarja in graške deželne pisarne, ki skušajo posredovati v pritožbah kupcev, ko falska graščina proti koncu 19. st. pričinja ovirati velikopotezno sečnjo, s čimer prihajajo steklarne v vse večje težave. Dragoceni so tudi podatki o obsegu gozdnih površin, sečnih območij, zlasti za starejša obdobja (2). Zanimivi so dopisi in poročila v zvezi z negovanjem gozdov, prepovedujejo posekavanja in s spodbujanjem k načrtnemu pogozdovanju. Arhiv vsebuje tudi dopise, ki kažejo na trenje med pogodbeniki glede obmejnih sporov, pritožbe zaradi zavlačevanja dovoljene sečnje, falske graščine zaradi nedovoljene paše v mladih gozdnih sestojih. To odkriva v gozdnem gospodarstvu nove težnje, ki se javljajo

od 70. let preteklega stoletja pri velikih gozdnih posestvih na Dravskem Pohorju. Najstarejši zadevni dokumenti segajo nazaj v drugo polovico 18. st., najobsežnejši je arhivski material za drugo polovico 19. st., razmeroma skromen pa za dobo med vojnama. Arhivsko gradivo falskega gozdnega gospodarstva dopolnjuje kratek pa zgoščen sintetični izvleček, ki ga je napisal Wilhelm Werner, dolgoletni upravnik falske graščine, deloma na osnovi dokumentov, deloma po lastnem opazovanju pozneje v Rušah. Njegovo delo o falskih gozdovih ima veliko vrednost (15).

Proučitev falskega arhivskega materiala želi prispevati k vprašanju, kakšno je bilo konkretnejše delovanje in kakšna je bila podrobnejša gospodarska vloga falskega graščinskega gozdnega gospodarstva na Lovrenškem in Ruškem Pohorju v 19. st.

I

Zgovorne aktivne vloge bi bila falska graščina ne mogla imeti, če ne bi bila imela obsežnih, prostorsko zaokroženih in prometno razmeroma lahko dostopnih gozdov, zato naj sledi najprej prikaz velikosti in sestave falske zemljiške graščinske posesti. Arhivski podatki so pri tem dragocen prispevek.

1. Falska graščinska posest je po obsegu v celotni Dravski dolini največja. Po razpustitvi šentpavelskega benediktinskega samostana l. 1782, ki je bil lastnik falske veleposesti, postane najprej državna last. Država daje posest v zakup in do l. 1824 jo upravljajo različni upravniki. Tega leta kupi posest za 180.000 gld. meščanski bogataš Martin Liebmann. Po pridobitvi bavarske viteške časti l. 1830 ga srečavamo v spisih arhiva pod imenom Ferdinand Freiherr von Rast. Pod njegovim gospodvom sklne graščinsko gospodarstvo prve večje dolgoročne pogodbe o dobavi velikih količin lesa. L. 1860 preide graščina v nove roke. Novi lastnik pruski plemič z Meklenburškega August Peter von der Kettenburg, ki je kupil posest za 245.000 gld., nadaljuje z velikopoteznimi sečnjami svojega prednika, obenem pa tudi načrtneje skrbi za obnovo in pogozdovanje gozdnega fonda. Tretjič menja posest lastništvo l. 1875., ko preide v roke italijanske rodbine Johanna in Karoline Zabeo. Obstoj, rast in težave takratnih steklarn, železarn in drugih podjetij na Dravskem Pohorju so v 19. st. najtesneje povezani z imenovanimi tremi lastniki.

2. Graščinska posest je zaokrožena. Najstarejši podatek, ki ga zasledimo v arhivu o njeni velikosti (4), navaja za l. 1789 10.707 oralov in 838 klafter. Toliko je imela posest tudi l. 1910, za katero navajajo podatki 10.630 oralov, to je okoli 6116 ha. V veliki večini je to dominikalna zemlja; rustikalne zemlje je procentualno malo. To dokazujejo tudi Schmutzovi podatki o letnih dohodkih posesti. Dominikalna zemlja je bila ovrednotena z 3883 gld., rustikalna zemlja pa le s 568 gld. letnih dohodkov (20). Že takrat predstavlja gozd v zemljiški strukturi daleč največji del. Graščinska posest se razprostira sklenjeno na ozemlju današnjih k. o. Kumen, Smolnik, Lobnica, Činžat, Recenjak, Ruta in Rdeči breg. Rustikalna zemlja je poleg v teh zlasti v današnjih k. o. Ruše, Bistrica, Sp. Boč in Vurmat, toda le v neznatnem obsegu. Podrobnejši podatek o obsegu posesti in njeni geografski razporeditvi imamo za l. 1810 (2).

Iz naslednjih podatkov je razvidno, da je največji sklenjeni del posesti v vrhnjih legah Ruškega in Lovrenškega Pohorja, kakor to prikazuje tudi priložena skica l. 1825. Za l. 1799 odkriva arhiv tudi to, koliko lesa je bilo takrat v falskih gozdovih (4). Falski gozdar Jožef Mittelbehmer je ocenil lesno maso na 1.544.738 klafter ali sežnjev lesa, največ bukovega. Podatki za l. 1799 pričajo, da je sestavljalo takratne falske gozdove v veliki večini listnato drevje, čisto drugače kot danes. Med listavci se omenja v ogromni večini bukove. Razmerje med mehkim in trdim lesom, preračunano v povprečju, je 1:5,8. Takšno razmerje ostane še dolgo v 19. st. Listavcev je takrat

okoli 85 %, iglavcev pa le 15 %. To izpričujejo naslednji podatki, ki jih navajam iz arhiva.

Posest falske graščine za leto 1810 v oralih

Območja

Reber	673
Kamlišče	667
Zg. Smolnik	645
Lamprecht	981
Hudi kot, vzhod	4000
Hudi kot, zahod	3353
Rdeči breg	11
Petrak	139
Schlosswald	126
Vurmat	12
Skupaj še z drugimi deli	10631

Ocenitev lesne mase falske graščine v klaftrah l. 1799

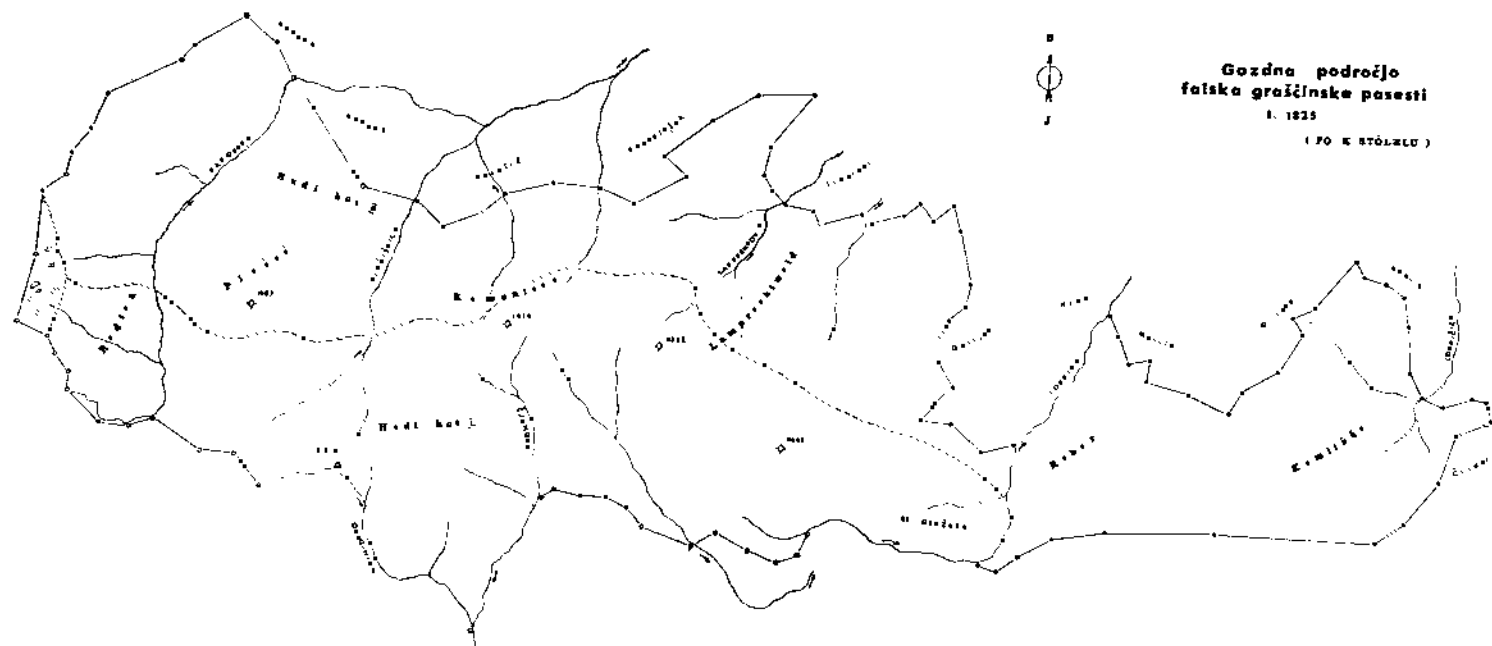
območje	trd les	mehek les
Gornji Smolnik	74.914	5.166
Lamprecht	119.774	9.815
Hudi kot, vzhod	640.000	96.000
Hudi kot, zahod (Plešič, Radelbach)	482.832	116.237
S k u p a j	1,317.520	227.218

V dvajsetih letih 19. st. se posest zmanjša, tako da je imela l. 1825 po franciscejskem katastru le 7623 oralov produktivne zemlje, od tega 7220 oralov gozda (14). To je obseg, ki ga ima potem graščinska posest bolj ali manj brezspremembno. Delež gozda v celotni zemljiški površini je izredno visok, to je 94,6 %.

Gozdna posest falske graščine leta 1825 po k. o. v oralih

Lobnica	192
Smolnik	2646
Kumen	3351
Činžat	21
Ruta	37
Rdeči breg	22
Recenjak	839
Vurmat	88
Sp. Boč	24
S k u p a j	7220

Približno toliko je merila falska posest tudi po 1848. letu (15). Ohranjeni so podatki za l. 1867; ti kažejo nekoliko večjo posest le v kmetijski zemlji, medtem ko ostane gozdna površina v bistvu še nespremenjena, tako absolutno kot relativno. Werner navaja, da je imela falska gozdna uprava sredi 19. st. okoli 250 stalnih drvarjev in oglarjev ter 3 večje gozdarsko-drvarske

koče, 2 na Klopnem vrhu in Brvi ter Zemljiško kočo (16). Puff dodaja k temu za l. 1854 še 28 gozdarskih koč oziroma bajt, raztresene po štirih glavnih sečnih območjih (25).

Falska zemljiška posest l. 1867 po strukturi v oralih

njive	18 oralov	622 klafter
travniki	68 oralov	101 klafter
vinogradi	—	895 klafter
sadovnjaki	6 oralov	344 klafter
pašniki	52 oralov	1207 klafter
gozdovi	7160 oralov	1346 klafter
S k u p a j	7596 oralov	

V drugi polovici 19. st. se posest poveča z dokupom zemlje nekaterih propadlih kmetij na Činžatu in Ruti (16). Tako je imela l. 1875 v celoti 8069 oralov zemlje, od tega gozda 7564 oralov, leta 1883 pa 8128 oralov produktivne zemlje, od tega gozda 7883 oralov. Kot vidimo, ostaja razmerje v strukturi zemljišča v bistvu nespremenjeno, le gozdna površina se rahlo veča (17; 18).

Falska posest leta 1883 po zemljiški sestavi v oralih (ha)

njive	50,1375 oralov	29,26 ha
travniki	115,445 oralov	66,33 ha
vinogradi	11, 739 oralov	6,59 ha
sadovnjaki	13, 448 oralov	7,82 ha
pašniki	49,1253 oralov	28,64 ha
gozdovi	7883, 29 oralov	4536,39 ha
S k u p a j	8128, 646 oral	4677,60 ha

Zemljiška sestava falske posesti leta 1916.
v ha

njive	50 ha
travniki	83 ha
sadovnjaki	18 ha
vinogradi	7 ha
pašniki	53 ha
gozdovi	4153 ha
S k u p a j	4364 ha

Falska posest po občinah v ha leta 1916

Bistrica	12 ha
Ruše	35 ha
Činžat	35 ha
Ruta	283 ha
Kumen	2145 ha
Smolnik	1847 ha
Rdeči breg	7 ha
S k u p a j	4364 ha

Razvoj falske posesti 1825—1931

leto	celotna posest		delež gozda
	oral	ha	
1825	7623	4386	94,6 %
1867	7596	4370	94,2 %
1875	8069	4642	93,7 %
1883	8128	4733	94,8 %
1916	7591	4364	95,0 %
1931	7689	4416	95,1 %

Leta 1931 je imel takratni falski lastnik grof Alfonz Zabeo pred sprejemom zakona o likvidaciji agrarne reforme 4416 ha veliko in arondirano veleposest, od tega 4198 ha gozdnih površin (21; 22). Njihov delež se je s tem povzpел na 95,1 %.

3. Iz priloženih statističnih podatkov je razvidno, da je bil gozd v zemljiški strukturi falske graščine z 93,7 % do 95,1 % gospodarsko daleč najvažnejši del posesti, od leta 1789, ko se javljajo v arhivu prvi natančnejši podatki, pa vse do leta 1931, ko je falso posest zadel zakon o agrarni reformi (21). Takratnemu lastniku se je posrečilo, podobno kot drugim neagrarnim veleposestnikom v Podravju, obdržati še vedno večji kompleks zemljišča neokrnjen (22). Agrarna razlastitvena komisija pri banski upravi v Ljubljani mu je priznala od takratnih 4416 ha produktivne zemlje 3412 ha, od tega 3302 ha gozdnih površin. Razumljivo je zato, da je falsa veleposest posegala v razvoj gospodarstva na vzhodnem Dravskem Pohorju kot aktivni dejavnik skoraj izključno s svojim visokim deležem gozda. Učinki Fale niso le v tesni povezanosti z razvojem pohorskih steklarn, fužin in železarn v 19. st., njena krepka vloga je razvidna tudi v 20. st. v razvoju novejših industrijskih obratov, kot sta tovarna papirja in poznejša tovarna vžigalic ter kovaška industrija v Rušah, ravno tako tudi v gradnji infrastrukture, kot sta npr. cesta od Ruš do Fale in dravski most na Rutí. Natančnejši vpogled v to nam odkriva ravno falsa arhivska zapuščina.

II

Če si ogledamo vlogo falske veleposesti v razvoju gospodarstva, se moramo najprej ustaviti pri gradivu, ki govori o dobavah lesa iz falskih gozdov takratnim železarnam.

1. Izredno zgovorna v tem smislu in za takratne gospodarske težnje falske graščine markantna je dolgoročna pogodba z mislinjsko železarno, sklenjena 2. 9. 1839 med lastnikom železarne Antonom von Bonazza in podjetnim falskim lastnikom Ferdinandom von Rast (6; 7). Mislinjski železarni dovoljuje za dobo 25 let, da sme posekati v falskih gozdovih v Hudem kotu na vrhnjih pobočjih Pohorja (»Hinteralpen«), ob gornji Lobnici, ob Černavi in v povirju Oplotnice, od gornje Radoljne do Brvi in Klopnega vrha pa vse do severne meje s sečnimi območji Vivatove steklarne 100.000 klafter bukovega lesa, potrebnega za izdelovanje oglja. Začetek sečnje je določen z letom 1840; letna sečnja mora obsegati najmanj 4000 klafter bukovine, debela najmanj 1 $\frac{1}{2}$ cola¹. Od tega je izvzet les iglavcev. Kupec sme podirati drevje v lastni režiji ter se obvezuje, da se bo strogo držal določenih lokacij za oglarske kope in da bo zgradil tudi posebno »oglarso cesto« (Kohlenstrasse) do Mislinje. Sečnja mora biti končana vsako leto do konca oktobra.

¹ Če vrednotimo avstrijsko klaftro s 3,4115 m³, bi bilo to 13.646 m³ lesa (37).

Zanimivo za takratno gospodarsko miselnost falske veleposesti je, s kakšnimi argumenti utemeljuje potrebo po velikih sečnjah lesa do golega. V dopisu falskim logarjem o donosnosti predlagane sečnje navaja glavni gozdni upravnik med drugim, »da je na območju, kjer namerava mislinjska železarna sekati les, nedotaknjen gozd, skoraj pragozd. Od tega graščina nima nobene prave koristi. Drugače je to v kmečkih gozdovih, kjer lahko imajo kmetje prebiralno sečnjo. V falskih gozdovih v Hudem kotu, na Plešiču, Rebru in Kamenitcu bi bila takšna sečnja za graščino nerentabilna. Morali bi namreč napraviti številne gozdne poti. Zato naj se tam, kjer je pragozd, poseka les v celoti do golega, vendar tako, da je poseka v drugem ali tretjem letu pripravna za nove gozdne kulture« (dopis s 1. 10. 1938).

Pogodba obvezuje kupca, da bo pospravil posekano vejevje in odpadni les na primernih krajih, v vsakem sečnem revirju najpozneje v treh letih, da bi bile poseke primerno pripravljene za pogozdovanje (... »für die vorzunehmende Waldkultur fähig hergestellt werden«). Železarna sme uporabljati poseke, frate in pašnike za pašo živine svojih drvarjev, oglarjev in voznikov proti primerni odškodnini le na določenih krajih. Zraven tega je dobila železarna po pogodbi v zakup pašnike okoli Lovrenških jezer in v sosesčini na vrhu Pohorja. Dopis govori tudi o škodi, ki jo povzroča živina gozdnemu tlu, »ne toliko s samo pašo, kot pravi kronist, temveč bolj zaradi teže volov, ki vlažno tlo tako septajo, da nastane za vsako njihovo stopinjo vdolbinca, kjer se zatem začena zbirati voda«. Zato je najstrožje prepovedana paša v bližini mladih gozdnih sestojev. Delavcem je dovoljeno, da si na primernih krajih posek začasno napravijo majhne njivice in vrtičke. Pogodba stopi v veljavo intabulacijo pri uradu štajerske deželne deske (Landtafel) v Gradcu in pri uradu rudarske knjige (Bergbuch) v Leobnu.

Po podatkih kronista, ohranjenih v arhivu, je bilo posekanega od leta 1840 do 1862, torej v 23 letih, v celoti 71.430 klafter trdega lesa (15). To bi bilo okoli 243.683 m³. Takšne ogromne količine lesa so bile takrat potrebne, ker je bila mislinjska železarna za tiste čase razmeroma velika. V času razcveta je dajala na leto 26.000 q surovega železa in 20.000 q železnih izdelkov. Za to je potrebovala na leto okoli 60.000 mernikov oglja. Pri takratni tehnologiji je bila potreba po oglju ogromna. Plavž pri Sv. Primožu na Pohorju je porabil npr. za 60 funtov železove rude 3 mernike oglja (28).

Leta 1864 je pogodba iztekla in sečnja je bila ustavljena. Razumljivo je, da je poskušal lastnik železarne skleniti novo pogodbo z lastnikom falske graščine Ferdinandom Kunom von der Kettenburg ter si s tem zagotoviti nadaljnje zaloge lesa. Toda zaradi vse večjega povpraševanja po lesu v komercialne namene in pritiska steklarn, ki so prihajale zaradi tega v težave, novi lastnik ni bil pripravljen skleniti takšne pogodbe kot njegov prednik l. 1839. V dodatni pogodbi z dne 3. 2. 1864 dovoljuje mislinjski železarni le to, da proti odškodnini 5000 gld. pospravi še zadnji neposekan les iz prejšnjih revirjev ter oglje odpelje po oglarski poti v Mislinjo ali na železniško postajo Šentilovrenc (danes Ruta). V tem času se sme pasti živina drvarjev in oglarjev na posekah, in sicer največ 100 parov. Ta dodatna pogodba je zanimiva, ker ne nakazuje samo začetka gospodarske preorientacije falske graščine v smeri komercializacije lesa, temveč kaže tudi večjo skrb za pomlajevanje in čuvanje gozdnega fonda na posekah. Dopisi pogosto omenjajo bližnje pogozdovanje (... »für die Kulturstehenden Waldungen«). Falski lastnik Kuno von der Kettenburg ni maral nadaljevati z roparskim posekavanjem svojega prednika, temveč je hotel s skromnejšimi pogodbami preprečiti nadaljnje opustošenje obširnih gozdov v vrhnjih legah Pohorja. Mislinjska železarna se je obvezala tudi, da bo odpustila vse delavce, ki niso zaposleni pri oglarjenju. Nova, dodatna pogodba je bila intabulirana pri uradu deželne deske (Landtafel) in zemljiškoknjižnem uradu v Gradcu (6; 7).

V takem vzdušju posreduje falska graščina v sporih med mislinjsko železarno in Vivatovo steklarno (l. 1861, 1867, 1868), ki obtožuje mislinjskega geometra, da samovoljno posega v sečna območja steklarne nad Lamprehtovim

potokom. Četudi gre pri tem za manjše količine lesa, enkrat za okrog 350 klafter ob Lamprehtovem potoku, drugič za 400 klafter lesa na Klopnem vrhu, kaže dopisovanje, kako vse težje je bilo priti do potrebnega lesa za gorivo. Poskusi mislinjske železarne, da bi si pridobila nova sečna dovoljenja od falske graščine, so brezuspešni. Skladno s tem se prenese že dovoljena paša živine oglarjev in drvarjev z enega območja na drugo, npr. z Marinkovega vrha na Sintelski vrh (7).

2. Važno vlogo ima falska graščina tudi pri nastanku in nadaljnjem razvoju topilnice in železarne v Šentlovrencu (9). Leta 1810 je kupil baron von Hackelberg od falskega lastnika pravico do sečnje 8000 klafter lesa na območju 4000 oralov gozdnih površin na Zgornjem Smolniku in v Hudem kotu (Reber, Veliki vrh, Plešič). Ko si je zagotovil za obratovanje podjetja potrebno množino lesa oziroma oglja, je ustanovil fužino in kovačijo l. 1812 v neposredni bližini Šentlovrenca. Na obsežnih posekah na Plešiču pa se je sprožil ob velikem nalivu l. 1814 večji plaz, ki je zajezil Radoljno. Narasla voda je odnesla obrat, toda podjetni lastnik baron Hackelberg je zaradi zagotovljenih zalog lesa iz falskih gozdov postavil plavž in fužine drugič, nekoliko severneje kot prej, ob izlivu Slepnice v Radoljno. Kronist hvali podjetnost barona, ki je eden prvih, ki je začel izkoriščati bogate zaloge lesa na Pohorju za industrijo. Zaradi težavnega prevoza čez klanec Jodl je dal lastnik železarne zgraditi nov, večji brod čez Dravo pri Rutih. Obratovanje lovrenškega plavža in fužin je bilo popolnoma odvisno od razpoložljivega lesa oziroma oglja, ki so ga dajali falski gozdovi, zato so sledile pozneje nove pogodbe. V arhivu je listina iz leta 1839, ki dovoljuje zakupniku Francu Jaklu posekati 2000 klafter bukovega lesa. Ko preide lovrenška železarna s plavžem vred v lastništvo falske graščine, postane nadaljnje obratovanje popolnoma odvisno od njenega lesa. Falski gospod Ferdinand von Rast povečuje svojo posest z dokupom novih hub in žag. Werner obsoja njegovo grabeljivost in roparsko gospodarstvo, pri čemer nekajkrat poudari njegovo židovsko poreklo ter ne odobrava njegove špekulacije v trgovini in industriji ter pustošenja gozdov (16).

3. Falska graščinska uprava sklepa sečne kupno-prodajne pogodbe tudi z oddaljenejšimi komitenti. S pogodbo z dne 15. 4. 1871 kupi koroška železarska družba v Hüttenbergu po posredovanju gozdne uprave v Dravogradu sečno dovoljenje na različnih parcelah falskih gozdov za 614 klafter bukovega lesa (6). Še pomembnejša je dodatna pogodba z dne 23. 2. 1873 med falso upravo in vodstvom železarske družbe v Celovcu, s katero si ta pridobi pravico do sečnje 4000 klafter bukovine na gozdnem zemljišču na območju Kamenitca v Hudem kotu nedaleč od mislinjske oglarske ceste za 5500 gld. za dobo treh let. Po Hiltlu je črpala avstrijska železarska družba Alpine-Montan, naslednica Hüttenberške železarske družbe, iz falskih gozdov velike količine lesa tudi pozneje. Samo v času od 1879 do 1888 je dobavila iz njih 32.676 m³ lesa, ki so dali 163.383 hl oglja (27, str. 108). Po pogodbi iz l. 1873 je bil odvoz lesa strogo usmerjen na določena mesta, kjer so stale oglarske kope. Pogoji pogodbe so za kupca strogi. Železarna je bila dolžna, da poseka les v lastni režiji, zatem pa poskrbi in ukrene vse potrebno, da odstrani naj-pozneje v treh letih vse ostanke neporabnega lesa in oglja, kakor tudi opuščena kopišča za eventualno nadaljnjo pomladitev posek. Pravico markacije iglavcev imajo po pogodbi izključno falski logarji. Dokler trajata sečnja in prevoz lesa ter oglja, sme železarna uporabljati razpoložljive logarnice in drvarske bajte za svoje gozdne delavce in oglarje. Paša njihove živine je dovoljena le na določenih pašnikih in posekah. Prepovedano pa jim je gojiti ovce in koze. Svinje, ki jih mislijo rediti, morajo držati v hlevih. Če jih logar zaloti na prostem, plača železarna kazen po 1 gld. Drugače razpolagajo gozdni delavci svobodno s pridelki, krompirjem, ovsom, ržjo, ječmenom in repo, ki jih pridelujejo na začasnih njivah novin in fratah.

Iz prej opisanega je razvidno, da falska graščina v 70. letih preteklega stoletja polagoma opušča roparsko posekavanje gozdov, ki je bilo tako značilno

zanjo še sredi stoletja, ter prehaja na racionalnejše gospodarjenje z njimi. Pogodbe strogo predpisujejo način sečnje ter čiščenje posek in golosekov za nadaljnje pogozdovanje. Tako npr. opozarja pogodba iz l. 1873 na kar največjo previdnost, da ne bi nastala pri sečnji kakšna škoda za obnovo gozdov (8)... »für jeden Schaden die grösste Vorsicht beobachtet werden muss zur neuen Waldkultur oder zur Ausweisung an die Holzleute behufs Anbau herzustellen«. To izpričuje tudi dejstvo, da so nove sečne pogodbe glede količin lesa mnogo skromnejše kot tiste v prvi polovici 19. stoletja.

III

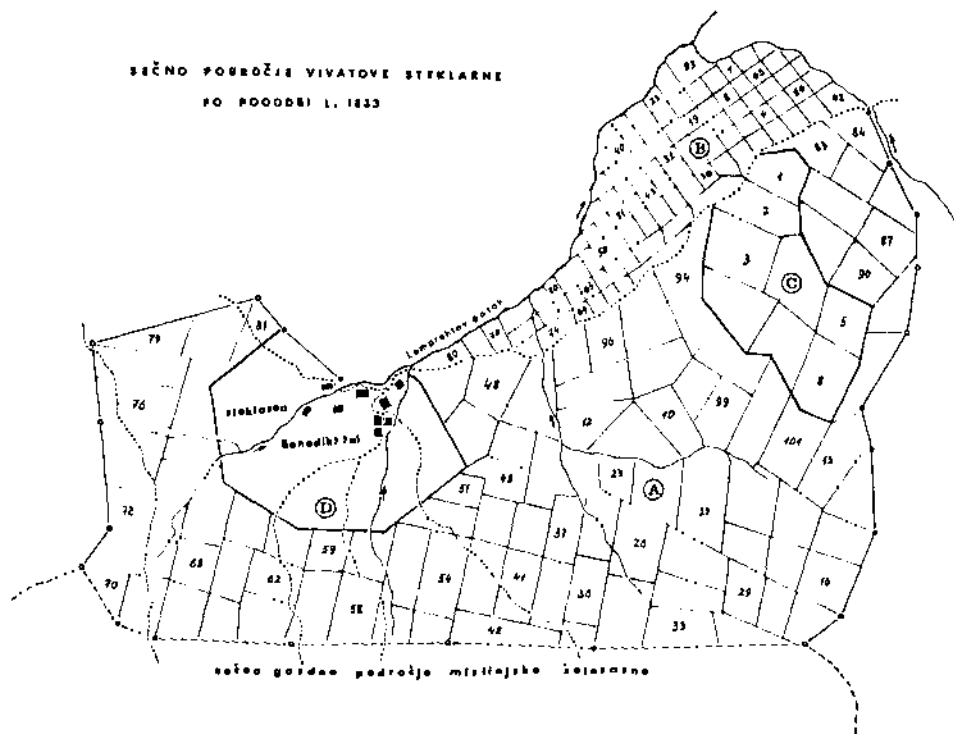
Še bolj kot za železarsko dejavnost so bili falski graščinski gozdovi pomembni za razvoj pohorskih glažut. Falska veleposest je aktivni podbudnik za nastanek nekaterih že v drugi polovici 18. stoletja. Bogastvo falskih gozdov je bilo možno takrat vnovčiti le s prodajo bukovega lesa za izdelovanje oglja oziroma za kurjavo, z dajanjem gozdov v dolgoletni zakup ali pa s podiranjem v lastni režiji. V razvoju pohorskih glažut srečavamo obe obliki. Takšno gospodarsko smer podpirajo s premijami, zaščito in drugimi olajšavami tudi takratni vladarji. Sredi 19. stoletja je bilo v celotni Štajerski 19 glažut, od tega samo na Pohorju 6 glažut, ki so zaposlovale okrog 560 ljudi (31, str. 28).

1. Takšno tesno sodelovanje zasledimo najprej pri razvoju glažute pri gornjem Limbušu, ki je ena najstarejših na Pohorju. Ne leži sicer neposredno na ozemlju falskih gozdov, vendar postane zgodaj odvisna od njih. Ko je bil posekan les v neposredni bližini obrata, je sklenil njen takratni lastnik Furtel leta 1807 s falsko posestjo sečno pogodbo (6). To je v arhivu najstarejša ohranjena sečna pogodba s kakšno glažuto. Žal ni razvidno, za koliko lesa gre. Natančnejša je pogodba iz leta 1849, ki govori o pravici sečnje na območju Kamlišča za 770 klafter bukovine. Na Ruškem Pohorju je povzročila limbuška glažuta z brezobzirnimi sečnjami na golo mnogokje pravo pustošenje, tako da so morali v 90. letih intervenirati okrajni in deželni uradi. Skladno z gozdnim zakonom ji je bilo prepovedano po ogledu komisije na terenu leta 1898 vsako nadaljnje sekanje do golega.

2. Boljše podatke odkriva arhivski material glede dobave lesa pa tudi vso problematiko v zvezi s tem pri lovrenški steklarni. Z njo je bila falska gozdna uprava najtesneje povezana. Steklarno je namreč ustanovil sam falski lastnik baron Ferdinand von Rast leta 1834, ko je za njeno lokacijo kupil Pergauerjevo hubo. Za redno obratovanje steklarne je določil les z gozdnega območja na Kumnu na površini 1000 oralov. Pozneje pride steklarna v last drugih, najprej Andreja Tappeinerja, nato Ivana Wohaka, vendar se še naprej oskrbuje izključno z lesom iz falskih gozdov. Letna poraba lesa je znašala okoli 1500 klafter pri letni proizvodnji nad 10.000 kosov steklenih izdelkov. Iz falske arhivske zapuščine je razvidno, da je glažuta uporabljala velikanske množine lesa oziroma oglja; v času od 1835 do 1880 je porabila nič manj kot 57.584 klafter bukovega lesa, kar bi ustrezalo okoli 196.448 m³. Poprečna uporaba je znašala na leto okoli 1300 klafter ali 4435 m³ lesa. Posekan bukov les je prihajal do glažute največ iz graščinskih gozdov na Plešiču, Ovsenjaku in v Hudem kotu. Pozneje pride med lastniki glažute in falsko gozdno upravo pogosto do trenj in celo do procesov zaradi krčenja razmejitvenih sečnih območij ter nedovoljenega sortiranja posekanega lesa z obeh strani pogodbenih podpisnikov.

3. Falska graščinska posest je imela odločujočo vlogo tudi pri nastanku in razvoju bližnje steklarne ob Lamprehtovem potoku. Ustanovil jo je Čeh Zemljička leta 1826, potem ko si je zagotovil s sečno pogodbo stalno dobavo lesa s površine 2000 oralov gozdov. Takratni falski lastnik Martin Liebmann, poznejši baron Ferdinand von Rast, pa je že čez tri leta steklarni odpovedal pogodbo, in ko je ta prišla v velike težave, jo je sam kupil, toda kmalu tudi prodal. Kupi jo Benedikt Vivat, podjetni lastnik glažute v Langersvaldu. S po-

godbo leta 1833 je dobil v dedni zakup okoli 100 oralov zemljišča v bližini obrata (na priloženi skici je območje zaznamovano z D), zraven tega pa še gozdove v obsegu 800 oralov v sosesčini (na skici so označeni z A, B, C). Ohranjeni načrt sečnega območja je v tlorisu in razdeljen v posamezne sečne revirje; označena je tudi točna meja s sečnim območjem, ki ga je dobila v zakup mislinjska železarna, zraven tega ima označene poti in približno enako velike razparcelirane sečne površine. Skica je zanimiva, ker so s tako razdelitvijo območja izvajali sečnjo na golo tudi v drugih območjih. Falski lastnik je pozneje kljub pogodbi omejeval lastniku steklarne Vivatu iz spekulativnih trgovskih razlogov redno dobavljanje lesa. Zanimivo je, kar nam arhiv pri tem dodatno prikazuje: v sporu so bili sosednji kmetje pa tudi gozdni delavci na strani Vivata; obsojali so grabežljivost falskega gospoda. Spore je moralo razsojati sodišče. Podjetni in sposobni steklarnar Benedikt Vivat pa je pri proizvodnji vztrajal, tako da je postala njegova steklarne, kot pravi Puff, ena največjih v Avstriji, saj je zaposlovala skupno z gozdnimi delavci 250 ljudi in proizvajala na leto okoli 16.800 kosov belega, nad 1000 kosov barvnega stekla in še brušeno steklo (25, str. 75).

4. Konkrete podatke o dobavi lesa posreduje arhiv tudi za visoko ležečo glažuto v Langersvaldu pod Planinko. Tudi ta je živela skoraj izključno iz lesa falskih gozdov. Ohranjeni sta dve sečni pogodbi med podjetnim lastnikom steklarne, že znanim Benediktom Vivatom in graščinsko upravo, prva za čas 1833 do 1851, druga za čas od 1852 do 1861. Z njima si je Vivat zagotovil vsakokrat okoli 16.200 klafter bukovega lesa.

Sklepanje teh in drugih sečnih pogodb kaže, da prehajajo pohorske steklarne glede redne dobave lesa za proizvodnjo oglja od srede 19. stoletja dalje v vse večje težave. To in opravljene sečnje do golega povzročajo, da steklarne menjajo lokacijo obratovanja: večinoma se selijo iz nižjih leg v višje, k še neizkoriščenim lesnim zalogam, deloma pa zaradi lažje odprave izdelkov včasih

tudi bliže k Dravi. Kljub težavam je po Minařiku, našem najvnetejšem raziskovalcu pohorskega steklarstva (31), v drugi polovici 19. stoletja na Pohorju 11 steklarn od 17, kolikor jih je bilo tedaj v celotni Štajerski. Kot smo videli, so imeli v njihovem razvoju pozitivno vlogo tudi falski graščinski gozdovi.

IV

Iz dosedanje analize falskega arhiva smo v glavnem spoznali, kakšno veliko vlogo je imela falska gozdna veleposest pri razvoju steklarskih in železarskih obratov. Dokajšen del arhivskega fonda pa prikazuje falsko veleposest tudi v luči aktivnega oblikovalca lesnožagarske in lesnopredelovalne industrije. Če izvzamemo manjše žage na ozemlju falske posesti, ki se v drugi polovici 19. stoletja razvijajo z vse večjim pomenom merkantilnega lesa, gre v glavnem za falsko žago, tovarno papirja in poznejšo tovarno vžigalic v Rušah (13). Njo zalagajo falski gozdovi z lesom, z njo je tesno povezano splavljanje lesa po veliki vodni drči na Lobnici, ob njej so še najbolj vidni kapitalistični odnosi falske graščine.

1. Daleč znana tovarna papirja v Rušah se je razvila na mestu nekdanje glažute poleg večje žage, ki jo je tu osnoval falski veleposestnik. Začetek proizvodnje papirja sega v leto 1833, ko jo je postavil novi lastnik ruške posesti Hartnagel, doma iz Nižje Avstrije. Tovarna se je hitro uveljavila. Puff jo v svojem Taschenbuchu leta 1854 hvali kot eno najodločnejših v takratni Avstriji (25). Proizvajala je dober pisarniški papir. Poganjali sta jo dve vodni kolesi; imela je od 15 do 20 rednih delavcev, ki so delali poleti celo od 5. ure zjutraj do 7. ure zvečer pri enoinpolurnem opoldanskem odmoru. Ker je dobro delala, jo je kupil falski gospod baron Ferdinand von Rast; vendar jo je kmalu zopet prodal. Pod novimi lastniki je bila do leta 1867, ko jo je kupil obenem z drugimi nepremičninami gospodarsko previdni novi falski lastnik Kuno von der Kettenburg. Vse do leta 1878 tovarna žaga les in ga predeluje v papir; dobavljajo ga falski gozdovi na gornjem Smolniku, zlasti z območja Rebra in Kamlišča. Les se je zbiral blizu tovarne, kjer ga je odlagala Lobnica po vodni drči, zgrajeni leta 1874. Da bi bolj izkoristili vodno silo Lobnice, so leta 1869 vgradili v pogon tovarne turbino (16 HP), pozneje pa so ji dodali še parni stroj.

Leta 1875 preide celotna falska posest z vsemi nepremičninami obenem s tovarno papirja in žago v Rušah v roke novih lastnikov Johanna in Karoline Zabeo. Ta je proizvodnjo v tovarni delno preusmeril. Na nasvet svojega gozdarskega strokovnjaka Karla Hiltla je dogradil leta 1878 nov obrat za proizvodnjo vžigalic. Gospodarsko stanje nove tovarne pa ni bilo lahko. Konkurenca drugih tovarn, primitivna tehnika, pogosti požari in finančne težave so bili vzrok, da je tovarna prešla v zakup. Zaradi pasivnosti je proizvodnja vžigalic leta 1881 začasno celo ustavljena, obdržijo se le tisti obrati, »ki morejo izkoriščati surovine iz obstoječih gozdnih zalog«. Leta 1888 so proizvodnjo vžigalic obnovili in tovarna zopet zaživi ter dela nekaj časa z vso kapaciteto pri 130 do 140 zaposlenih delavcih. Od 1888 do 1899 imajo tovarno v zakupu Vincenc Vošnjak, Peter Schwitzhofer in ruski posestnik Valentin Ozim, od začetka 20. stoletja pa je v upravi komanditne družbe v rokah domačinov, največ iz Ruš. Zakupniki so se pogosto menjavali. Proizvodnja vžigalic in papirja se je spreminjala, tovarna se je borila z gospodarskimi težavami. V novejšem času je ogrožala njen obstoj mednarodna konkurenca, zlasti češke d. d. »Helios« in poznejše d. d. »Jugoslovensko društvo žičica«, vse do opustitve proizvodnje vžigalic in do preusmeritve leta 1921. Da je tako dolgo še vztrajala, je med drugim razlog to, da je imela surovine v neposredni bližini in da je bil transport lesa po veliki lobniški riži razmeroma poceni. Pritisku mednarodnega trusta se je grof A. Zabeo kot lastnik tovarne končno uklonil in privolil, da bo »zaradi reorganizacije proizvodnje v državi dokončno opustil proizvodnjo vžigalic ter tovarno popolnoma preusmeril v industrijsko predelavo lesa.«

2. Pomembno vlogo pri spravilu lesa z velikih falskih posek so imele številne drče. Nekatere so bile odločilne važnosti za redno obratovanje lesno-žagarskih in lesnopredelovalnih, steklarskih in železarskih podjetij, zlasti tovarne papirja in vžigalic v Rušah, steklarne ob Lamprehtovem potoku, lovrenške steklarne, pa tudi za redno dobavljanje lesa mariborskim in ptujskim kupcem. Hidrografska ugodnost večjih pohorskih potokov in njihova transportna sposobnost sta bili vključeni ne samo v lesnožagarski dejavnosti, temveč tudi pri spravilu lesa.

Arhivski material navaja obstoj manjših drč že v prvi polovici 19. stoletja. Po Puffu (25, str. 26) so bila leta 1854 na obsežnem gozdnem ozemlju falske graščine štiri večja gozdna sečišča, ki jih pozneje omenja tudi falski kronist Werner. Na leto so dajala okoli 5000 klafter trdega in 2000 klafter mehkega lesa (16). Prvo je bilo na Kamliču nad Rušami in na gornjem Smolniku; zalagalo je z lesom tudi Maribor in Ptuj, drča pa je bila ob gornji Lobnici. Drugo sečišče je obsegalo t.i. Lamprehtov gozd poleg nekdanje Benediktove steklarne; od tod je šla drča do Lobnice. Lovrenško sečišče je bilo povezano z drčo do Radoljne pri Šentlovrencu. Četrto, največje sečišče je obsegalo gozdove na Radini, Brvi, ob Černavi in na Klopnem vrhu, v njem je bilo šest manjših drč, po katerih so splavljali les do oglarskih kop na mislinjski strani.

Cel sistem drč, suhih in vodnih, pa so zgradili v 60. in 70. letih preteklega stoletja. Leta 1861 zahteva novi lastnik, gospodarni Kuno von der Kettenburg, kmalu po prevzemu posesti od svojih gozdarjev in drugih strokovnjakov točna poročila o stanju lesne mase v falskih gozdovih. Tako navaja arhiv zanimivo poročilo o količini lesa na Rebru in Stari glažuti. »Na površini 1000 oralov,« pravi med drugim eno teh poročil, »je gozd že zelo star, med bukovjem prodirajo iglavci, in sečnja do golega je nujna. Za lažje spravilo lesa je potrebno napraviti novo, daljšo vodno drčo proti Dravski dolini od Šumika navzdol.«

Do gradnje znamenite vodne riže ob Lobnici pride šele leta 1874. Gradnjo 10.900 m dolge drče prevzameta brata Fornezzi, domačina iz Brezna; celotni stroški so znašali 21.288 gld. Poročilo o gradnji v arhivu hvali sposobnost domačih podjetnikov, ker so do takrat prevzemali večje gradbene objekte na Pohorju običajno italijanski podjetniki in mojstri. Velika, skoraj 11 km dolga vodna drča je obstajala, kot vemo, do najnovejše dobe. Bila je funkcionalno in gradbeno uspešno delo. Na treh mestih je bila razširjena v manjše bazene, da bi zaostali les v drči lažje spravljali dalje. V času aktivnosti je bilo potrebno za nadzor spusta in splavljanje lesa po njej nad 30 gozdnih delavcev.

Leta 1887—88 je bila zgrajena v gornjem povirju Lobnice na območju Travnatega vrha nova, 2347 m dolga drča. Arhiv navaja za leto 1892 (?) v celoti okoli 22 km drč. Za njihovo gradnjo je bilo potrebno mnogo lesa, ravno tako za vzdrževanje in popravilo, zato je falska gozdna uprava zaposlovala nekaj delavcev tudi takrat, kadar drče niso obratovale; popravljali so drče ter pozneje spremljali splavljanje lesa v dolino. Kljub tem stroškom je sistem falskih vodnih drč dobro opravljal svojo vlogo. Po njih je šlo v dolino ogromno lesa, koliko, točno ne vemo; podatki o tem so skopi. Arhiv navaja natančnejše podatke le enkrat, za glavno drčo pri Šumiku za dobo od 1890 do 1919. Po njej je šlo v tem času samo z gozdnih območij na Sumiku, Rebru, Travnatem vrhu, Tomaževih fratah in t.i. Hirschsprungu 111.028 m³ lesa, v začetku največ bukovega, pozneje pa tudi mehkega lesa. Drče so lajšale transport lesa iz težje pristopnih in višje ležečih gozdnih območij v dolino ter so postale sestavni del pokrajine in falskega gozdnega gospodarstva.

V

V falskem arhivskem fondu so ohranjeni tudi podatki, ki pričajo, da so falski gozdovi redno zalagali z velikimi količinami lesa za kurjavo tudi zavode, ustanove in posameznike, najbolj v Mariboru, Gradcu, Ptujju in Rušah.

1. Najzanimivejše so pri tem pogodbe s Ptujskim invalidskim zavodom (Petauer Invalideninstitut), ker so to časovno najstarejše ohranjene pogodbe.

Prva sega še v čas, ko je bil lastnik falskih gozdov šentpavelski benediktinski samostan. Z dolgoročno pogodbo leta 1754 se je zavezal, da bo prodal omenjenemu zavodu iz svojih gozdov na Pohorju na leto 400 do 500 klafter drvi. Dobava traja do leta 1792. Les je dobavljala falska graščinska uprava z gozdnega območja nad Lobnico. Les je sekala v lastni režiji in splavljala po Lobnici do Drave, zlasti spomladi med taljenjem snega. Sečnjo in splavljanje lesa je spremljal tudi vojaški predstavnik, običajno častnik z nekaj vojaki. Pogodba je bila obnovljena leta 1800. V ta namen je pripravila državna uprava novo cenitev lesne mase v težje pristopnih in za spravljanje lesa manj pripravnih falskih gozdovih (3; 4). S tem je država želela trgovsko sposobnim in gospodarsko podjetnim zakupnikom olajšati izkoriščanje gozdov. Ocenitev lesne mase leta 1800 je zajela falske gozdove v Hudem kotu, vzhodnem in zahodnem. V Hudem kotu I je bilo ocenjenih na površini 4000 oralov okoli 8000 klafter bukovega lesa v letni poseki, v Hudem kotu II pa na površini 3552 oralov na leto 6035 klafter. Na osnovi tega je dovolila falska uprava v novi pogodbi ptujskemu vojaškemu zavodu prodajo oziroma sečnjo lesa iz falskih gozdov na površini 613 oralov na območju Rebra za dobo 90 let. Do realizacije te pogodbe ni takoj prišlo. Šele z dodatno pogodbo leta 1811 je bil vprašanje urejeno. Na osnovi te pogodbe je falska graščina zalagala ptujski zavod z lesom iz gozdov na Rebru in gornjem Smolniku v obsegu 1200 do 1500 klafter bukovega lesa vse do leta 1824. Za lažje spravljanje lesa so uredili drč ob Lobnici, ki je lahko splavljala pri visokem stanju vode 200 do 250, pri nizkem stanju vode pa okoli 150 klafter lesa na dan.

2. Falska graščinska uprava je dobavljala les za kurjavo in pozneje tudi gradbeni les državnemu erarju še naprej, ne samo vojaškemu zavodu v Ptuj. temveč tudi drugim vojaškim ustanovam vse do konca prve svetovne vojne (npr. vojaški gradbeni upravi v Feldbachu na Štajerskem). Z gozdnih površin na Ruškem Pohorju ob Lobnici in na Smolniku je morala dobavljati les za kurjavo tudi številnim Rušanom, in sicer 26 družinam, ki so imele servitutne pravice do nekaj klafter drvi na leto. Obširna korespondenca z občino v Rušah in posamezniki, ki jo nudi arhiv, kaže na pogosta trenja neredne dobave falske uprave in pritožb upravičencev.

VI

Falska graščina je bila v Spodnji Dravski dolini največji dobavitelj lesa ne samo industriji in obrti, temveč tudi trgovini. Razumljivo je, da je bila zaradi tega pomemben in mobilni faktor tudi v razvoju infrastrukture, zlasti še prometnih poti in sredstev.

1. Arhiv vsebuje v tesni povezanosti s falsko posestjo več načrtov in korespondenco v zvezi z njihovo gradnjo. V vlogah in dopisih na mariborsko okrajno glavarstvo ter graško deželno upravo, da bi zgradili cesto od Ruš do Fale in trden most čez Dravo pri Ruti, zasledimo spodbudno prisotnost falske uprave v 30. letih preteklega stoletja. Tako npr. utemeljuje v posebni vlogi nujnost povezave Činžata in Rute s Selnico ne samo s potrebami, ki jih narekuje naraščajoči izvoz lesa, kovinskih in steklenih izdelkov v smeri proti Mariboru, temveč tudi s težavnostjo prevoza čez Jodi, omejeno možnostjo prevoza z brodom ter zimskim mrtvilom transporta s splavi in šajkami na Dravi. Zaradi tega je Lovrenško od levega brega odrezano in prometno osamljeno.

Do gradnje mostu čez Dravo je prišlo že l. 1830. Največ zaslug za to je imela falska graščinska posest. Njen takratni lastnik Ferdinand von Rast ni bil samo glavni pobudnik za gradnjo, temveč jo je tudi materialno omogočil. Most je stal v neposredni bližini pod falskim gradom. Bil je, kot poročata Puff in Hiltl (25; 27), eden najlepših takratnih mostov na Štajerskem. Žal ni dolgo služil svojemu namenu; visoka stoletna dravska voda ga je odnesla že leta 1836. V naslednjih letih se je falska graščina še naprej močno trudila, da bi oblast zgradila nov most. V arhivu so ohranjeni zadevni dopisi in celo

podrobna tehnična načrta. Prvi iz leta 1835 prikazuje konstrukcijo mostu v štirih lokih in na treh zidanih stebrih, drugi načrt iz leta 1837 pa viseči most z dvema glavnima opornikoma na bregovih.

2. Falska graščinska uprava je ponovno intervenirala, da bi zgradili nov most, če pa bi bilo to nemogoče, pa vsaj novo cesto od Ruš do Fale; tako bi dobili kraji Smolnik, Činžat, Ruta, Kumen, Šentlovrenc, Rdeči breg, Recenjok in Lehen direktno zvezo z Mariborom. Gradnja ceste pa se je zavlekla. Šele obširnejši dopis falske uprave z dne 12. 8. 1888 s podrobno utemeljitvijo o splošni koristi nove ceste je bil končno uspešen. Deželni zbor v Gradcu je upošteval upravičene zahteve omenjenih krajev in vlogo falske graščine ter naročil mariborskemu okrajnemu gradbenemu odboru, da se pred končnim načrtom posvetuje tudi s falso graščino in drugimi interesenti, kako bi prišlo do čimprejšnje realizacije. Posebna gradbena komisija si je ogledala teren in ugotovila po razgovoru s falskim lastnikom nujnost takojšnje gradnje ceste kljub terenski težavnosti. Novo cesto nad nevarnimi falskimi pečinami iz Ruš do Fale so predali prometu septembra 1890 ob materialni in moralni podpori falske graščine. Zahteva po novem mostu čez Dravo pa je ostala odprta in se je razdelila komaj 1971 nekoliko višje pri Ruti.

VII

Dokajšen del arhivskega materiala falske graščine se nanaša na kritično oceno takrat običajnega širokopoteznega sekanja gozdov do golega in daje sugestije za racionalnejše gozdarjenje (11). Poročila, dopisi in akti o škodljivih posledicah roparskega podiranja lesa so od 60., 70. let dalje vse pogostejši. Pridružujejo se jim opozorila in kritične pripombe gozdarjev, zlasti Karla Hiltla, enega glavnih falskih strokovnjakov, dolgoletnega uslužbenca graščine in poznejšega pisca znane monografije o Pohorju, ter uslužbenca in kronista Wilhelma Wernerja (3; 16; 27). Zanimivo je, da so pripombe in sugestije vsestranske in se ne ustavljajo le pri ugotavljanju škodljivih gospodarskih posledic, temveč se dotaknejo tudi fizičnogeografskih in bioloških učinkov.

Podobno kot falski gospodje so gospodarili tudi drugi neagrarni gozdni veleposestniki na Pohorju, kot Windischgrätzki, Attemsi, Buchensteinski gospodje in drugi (35). Kakor drugod v avstrijskem alpskem svetu vodi takrat velike gozdne lastnike kapitalistična miselnost profita ne glede na hude posledice, ki jih zapustijo velike poseke in goloseki. Razumljivo je, da se pričinja zato od sredine preteklega stoletja močneje zanimati za takšno neracionalno gozdarjenje tudi širša javnost. Tako vsebuje arhiv tudi več dopisov in aktov oblastnih organov, ki skušajo meritorno posredovati v takrat nekontroliranem roparskem in neekonomskem načinu gospodarjenja z gozdovi na Pohorju, deloma s sugestijami in priporočili za načrtno pogozdovanje, deloma z omejevanjem ter pozneje tudi s prepovedjo sekanja do golega. Prav ta del arhivskega fonda je razmeroma dobro ohranjen ter nam odpira soliden pogled v 70., 80. leta, ki so v razvoju gospodarstva na vzhodnem Dravskem Pohorju in s tem tudi v vlogi falskih gozdov prava prelomnica. Kot je znano, je izdala osrednja avstrijska oblast s cesarskim patentom 3. 12. 1852 za takrat napreden državni zakon o gozdovih (Forstgesetz), ki uvaja skrb za smotrno gozdarjenje v smislu varovanja in negovanja gozdov (10). Nekateri akti mariborskih in graških uradov se pogosto sklicujejo nanj.

1. Najstarejša akta, ki sem ju mogel v tem pogledu zaslediti v arhivu, sta iz leta 1857—58. Vsebinsko sta še skromna, a značilna. Z dopisom z dne 12. 2. 1857 opozarja okrajno glavarstvo v Mariboru falso graščinsko upravo, »naj poskrbi, da ne bi bil oviran promet s splavi v zvezi s sekanjem bičevja in drevja na brežinah desnega brega Drave ter da naj se te ponovno zasadijo z drevjem in s tem preprečijo plazovi in zemeljsko polzenje«. Ta dopis dopolnjuje naslednji z dne 3. 12. 1858. Isti urad ugotavlja med drugim, »da je obsežno gozdno območje falske graščine, ki meji na južni strani na gozdne po-

vršine Attemsov in Windischgrätzov, že popolnoma posekano ter da ni prišlo še do nobenih začetkov pogozdovanja. To lahko slabo vpliva na sosesčino pa tudi na mikroklimatske spremembe. Zato opozarja urad graščinsko upravo, da čimprej prične s pogozdovanjem novih posek v smislu obstoječega gozdnega zakona« (10). Okrajno glavarstvo ima v mislih velike poseke, ki so nastale v gozdovih v Hudem kotu po sečni pogodbi z mislinjsko železarno 1839.

Podobno zaskrbljenost kaže okrajno glavarstvo v Mariboru za poseke na Lovrenškem. V enem naslednjih dopisov z dne 14. 10. 1863, naslovljenem na lastnika glažute Ivana Wohaka, seznanja falsko upravo, da je treba poseke na območju Plešiča, Velike in Male kope čimprej počistiti, odstraniti vse vejevje in odpadli material, ostanke oglarskih kop ter na vsem prostoru v smislu zakona pričeti s pogozdovanjem. Na osnovi tega dopisa opozarja potem falska uprava glažuto, da naj čimprej očisti poseke vzdolž Radoljne in na Plešiču. Okraj nalaga obema pogodbenikoma dolžnost, da se morata dosledno držati pri izvajanju sečne pogodbe iz leta 1839 tudi zakona o gozdovih.

2. Prvi uradni dopisi na naslov falske graščine so v tem pogledu, kot vidimo, še blagohotni in precej splošni. Falska graščina in drugi pogodbeniki pa zadevnih pogozditvenih ukrepov ne izvajajo dovolj hitro; zdi se, da s sistematičnim pogozdovanjem golosekov hoté zavlačujejo. Zato so naslednji akti mariborskega okrajnega glavarstva in deželnih uradov v Gradcu že preciznejši, konkretnjeji pa tudi strožji. Tako sprašuje okrajno glavarstvo falsko upravo z dopisom z dne 21. 6. 1872, naj sporoči, »kdaj najpozneje namerava skladno s t. i. Culturplanom (11a) in v smislu § 4, 6, 7 obstoječega gozdnega zakona pospraviti poseke na Plešiču in jih pripraviti za nadaljnje kultiviranje«. Šele tedaj reagira falska uprava določneje. V odgovoru sporoči okraju, da je pogozditvev posek glede na določene gospodarske težave in zaradi prevladujoče strmine terena težavna ter da so potrebna za začetek načrtne pogozditve še 2 do 3 leta. Odgovor falske uprave ni bil sprejet. Okraj preda ves akt pristojnemu deželnemu uradu, ki nato sporoči falski gozdni upravi, da »opravičilu ne verjame ter da bo poslal na teren strokovnjaka, ki naj na kraju samem ugotovi resnično stanje«. Na osnovi ugotovitev in poročila gozdarskega inšpektorja, ki je obiskal falske poseke, in iz posebnega razgovora z upravo, je sestavil deželni urad za gozdarstvo 24. 8. 1872, prvi, v arhivu ohranjeni natančen načrt pogozditve (Aufforstungsplan) za konkretne poseke na Plešiču. Zajel bi naj 400 oralov ali 230 ha posek in frat (11). Podajam ga v prevodu.

K. o. parc. št.	vef-kost; oralov	opis, kje	kdaj posekano	kolkko; oralov	že pogozdovano; oralov	tkako	ostane za pogozditvev	do kdaj
Kumen 1472	686	Plešič	1850-1870	300	200	setev v žitu	100	1877
Kumen 188	1000		1860-1871	500	200	sadlke, setev v žitu	300	1878

Vse kaže, da falska gozdna uprava ni izvajala pogozdovalne akcije dovolj hitro. Razlog za to sta bila veliko povpraševanje po lesu na tržišču in pritisk steklarn. Sicer ne bi bil poslal mariborski okrajni glavar ponovnega dopisa. »Pogozdovanje golosekov na Plešiču se ne izvaja dovolj hitro in intenzivno, kakor je svetoval deželni urad z načrtom leta 1872, nasprotno, golosečnja se nadaljuje še na preostalem delu Plešiča. Urad opozarja falsko upravo, da se mora ravnati po poslanem pogozditvenem načrtu, takoj nadaljevati predvideno pogozditvev in brezpogojno ustaviti vsako nadaljno sečnjo na golo. Golosečnja je namreč tako napredovala, da obstaja že nevarnost, da ponovna pogozditvev ne bo več možna. Zato se naj nadaljuje s pogozdovanjem še isto leto, plan pa se naj razširi na ves Plešič.« V ta namen je lokalna komisija ponovno obiskala falske poseke in frate na Lovrenškem. Podoben dopis kot falski upravi je po-

slal okraj tudi lastniku lovrenške steklarne Ivanu Wohaku, ki je zaviral pogozdovanje, z zahtevo, da takoj preneha s sečnjo na svojem območju. V odgovoru okraju se falska uprava »opravičuje« za takšno zavlačevanje s tem, da tega sama ni povzročila in da to tudi ni v njenem interesu, temveč da je prišlo do takšnega stanja le iz splošnih, javnih koristi za nemoteno obratovanje steklarn.

3. Arhiv vsebuje, kot vidimo, dokaj obsežno dopisovanje v zvezi s preusmeritvijo roparskega gospodarjenja z gozdovi v umno, načrtno gozdarstvo. Dopolnjuje jo še naslednji dopis, ki ga je poslalo mariborsko okrajno glavarstvo po ponovnem komisijskem ogledu posek na Plešiču in Kamenitcu tako falski gozdni upravi kot lovrenški steklarni (6. 7. 1876). Zaradi zanimive vsebine ga navajam v skrženi obliki, ker nam odpira natančnejši vpogled v celotno problematiko pogozdovanja golosekov in posek ter je tudi v tehnološkem pogledu poučno (8).

a) Po § 3 zakona o gozdovih iz l. 1852 se morajo pogozditi poseke na Plešiču v obsegu 200 ha najpozneje v 5 letih, predvsem s sadikami in po točno predvidenem načrtu. V prvem letu naj se pogozdi poseka le poskusno in bolj zaradi ogleda na manjši površini 34 ha. Če ni možna površinska pogozditev v celem, je treba preiti na pogozdovanje s sadikami, ki so stare najmanj 2 do 3 leta.

b) Vsaka nadaljnja golosečnja je prepovedana. Uvesti je treba prebiralno sečnjo, kakor jo poznajo dobri kmečki gospodarji; na ta način naravno ogozdovanje ne bo ovirano. Prebiranje dreves za sečnjo mora biti takšno, da ostanejo krošnje preostalih dreves najmanj 10 m narazen. Drevesa, ki naj se posekajo, morajo biti markirana sporazumno.

c) Do prebiralne sečnje ne sme priti, dokler ni primernega podrastka. Sečnja naj zajame le drevesa, ki so povprečno nad 45 do 50 let stara. Pri podiranju lesa je treba nujno paziti, da ne bi poškodovali mlaja. Zato se debela ne smejo spravljati po suhih površinskih drčah na tleh, temveč le po lesenih drčah. Najbolj priporočljivo je spravilo lesa pozimi.

č) Dosedanje gozdarjenje je na splošno škodljivo ter nasprotuje intencijam državnega zakona o gozdovih. Na posekah in še zlasti na golosekih naglo napredujeta erozija in denudacija. Spiranje tal je olajšano, tako da je pomlajevanje gozda že zelo težko. Nalivi so pogostejši in nevarnejši.

d) Pri podiranju dreves je prav upoštevati tudi smer prevladujočih vetrov. Manj škodljivo za podmladek je, če se izvaja podiranje dreves v vrhnjih legah Pohorja v smeri od vzhoda proti zahodu. Na močni vetrovni strani je koristno pustiti do 30 m širok varovalni pas gozda (Windmantel), ki se naj poseka pozneje, ko bo podmladek star najmanj 6 let.

V takšnem smislu je sestavljen tudi naslednji uradni dopis z dne 20. 8. 1880. Okrajni gozdarski urad prepoveduje falski gozdni upravi nadaljnje posekavanje nekaterih gozdnih površin v vrhnjih legah k. o. Smolnik ob Lobnici, na Glažuti, Rebru (gozdna parc. šte. 754 v obsegu 148 ha), na strmih in delno skalnatih tleh nad Dravo (parc. šte. 241 v obsegu 8,06 ha) in ob Lamprehtovem potoku (parc. šte. 239 v obsegu 5,15 ha). Dovoljena je le prebiralna sečnja ob največji pozornosti za podmladek. Sečnja se naj izvaja v horizontalnih pasovih ali kulisah, kot pravi dopis, da bi se mogel razredčeni gozd pomladiti tudi sam po naravni poti. Podobno skrb za zaščito nadpoprečno strmih gozdnih površin kažeta tudi druga dopisa iz istega leta; prvi, ki dovoljuje falski gozdni upravi, da sme sekati les na parc. šte. 364 v k. o. Činžat v obsegu 8,75 ha le s prebiralno sečnjo na položnejših tleh, drugi na parc. šte. 517 a, b, c, d v k. o. Ruta na položnejših, ne prestirmih površinah v smeri od vzhoda proti zahodu. Ves gozd v obsegu 77,50 ha mora ostati nedotaknjen kot »varovalni gozd«. V zvezi s takšno omejitvijo sečnje je v arhivu še dodatna korespondenca. Falska uprava se s tako rešitvijo ni strinjala. Na njeno ponovno vlogo in po komisijskem terenskem ogledu je končno odločil deželni gozdni urad v Gradcu, da sme falska uprava posekati les na ome-

njenem gozdnem območju le v omejeni meri samo v pasovih, v smeri izohips v širini po 0,70 ha, ker »je celoten gozdni kompleks namenjen za varovalni gozd, ki naj varuje strmi teren pred zemeljskim polzenjem in plazovi«.

Podobne dopise srečujemo v falskem arhivu že prej, od 60. let dalje; namenjeni niso samo falski gozdni upravi, temveč tudi nekaterim kmetom, ki imajo gozdne parcele na strmih tleh nad železniško progo, npr. v k. o. Ruta in Cinžat. Zahtevo, da je treba ohraniti gozd na pobočjih nad progo, da bi zaščitili neoviran železniški promet pred polzenjem, zemeljskimi plazovi in snežnimi lavinami, posreduje okrajnemu glavarstvu uprava južne železnice.

4. Takšni in drugi podobni dopisi, ki jih vsebuje arhiv, kažejo na vse večje zanimanje javnosti za širokopotezno posekavanje gozdov na Pohorju. To potrjujejo tudi opisi in poročila o opustošenju pohorskih gozdov ter hudih posledicah, ki jih navajata falska gozdarska uslužbenca Hiltl in Werner. Prvi je strnil nekatere zadevne pripombe v svoji poznejši monografiji o Pohorju. O roparskem gospodarstvu z gozdovi na Pohorju govori nazorno, ko med drugim pravi, »da je bil opustošeni gozd, ki si ga je ogledal po končani sečnji, podoben ljudstvu, ki po roparskih pohodih izgubi vse svoje za boj sposobne može, obdrži pa le nebogljene starce in otroke... Bojišče padlih dreves je ostalo v kaotičnem stanju odsekanega vejevja in če je med njimi vzniknilo kakšno drevcecc, se je kmalu zadušilo v robidovju in vlagi« (27; stran 87).

Podobno govori Werner. Na večji poseki obične opustošeno gozdno območje, ki ga globoko presune, »kakor da bi bil v Josemitni dolini v Ameriki; vsevprek so ležale bukve, javori in smreke, bukve in jelke so imele tudi 5 do 5 m³ lesa. Sedaj je pusto, prazno in povsod pravo opustošenje« (16). Ob drugi priliki ugotavlja tudi nekatere negativne posledice v mikroklimatskih spremembah, kot npr., »da so se zmanjšale razlike med štirimi letnimi časi, sneg se spomladi hitreje topi, nalivi in trganje oblakov so pogostejši, hudourniki hudo pustošijo v nižjih predelih... Tudi kmetje ugotavljajo, da so zime ostrejšje, vročina poleti večja in toča pogostejša«. Takšnemu negospodarnemu in neracionalnemu gospodarjenju z graščinskimi gozdovi postavlja Hiltl kot zgled nekatere večje kmečke gospodarje... »ki gospodarijo z gozdovi preprosto, razumljivo in pametno« (27; str. 110). Tudi Werner primerja pravilno gospodarjenje nekaterih velikih kmetov na Lovrenškem, ki imajo tudi nad 100 ha velika zemljišča (npr. kmetije Kasjak, Skerbinjek, Lakošič, Vezjak, Bitner, glej tudi priloženo skico I). »Ti gospodarijo z gozdovi skrbno,« pravi Werner, »ker poznajo le prebiralno sečnjo, medtem ko baron Ferdinand von Rast in njegovi nasledniki že več kot 50 let neusmiljeno in na široko sekajo les do golega, tako bukov kot gradbeni les.« Podobno se izraža pozneje prvi slovenski pohorski strokovnjak Koprivnik, ki je bil sam doma s Pohorja. Na Pohorju razlikuje dve vrsti sečnje, kmečko prebiralno sečnjo ali izsekavanje ter sečnjo na golo ali posekavanje. »Tako moremo takemu kmetu verjeti, pravi Koprivnik, če govori: les raste podnevi in ponoči; sekamo pa ga samo podnevi, zato ga nam ne more zmanjkati. Gozd se obnavlja po naravni poti« (28; str. 61).

5. Težnja po profitu ni zaustavila falskih lastnikov niti pred šotišči in močvirji na vrhu Pohorja. Falski arhiv odkriva nekaj poskusov, kako bi bolje gospodarsko izkoristili pohorska šotišča. Poskus barona Kuna v Kcttenburg na Klopnem vrhu se v tem pogledu ni posrečil. Dal je sicer izkopati nekaj glavnih in stranskih jarkov ter površino med njimi posejati z brezami. Njegov naslednik grof A. Zabeo je skušal izkoriščati šoto kot kurivo za glažuto, vendar zaradi predragega prevoza brez večjega uspeha. Za prevoz 1000 m³ šote do glažute v Rušah bi bilo potrebno po takratnih podatkih okrog 250 vprežnih voženj. Izkopana šotišča je po prvih izkopih kmalu napolnila voda. V zvezi s tem se vprašuje Werner, ali so poskusi izsuševanja močvirij in izkopavanja šote na vrhu Pohorja sploh umestni. Pravilno sklepa, da se vse to ne izplača. Gozdovi v vrhnjih legah Pohorja in močvirja, pravi, so regulatorji izvirov pohorskih potokov, šotišča pa so

kot velike »gobe«, ki zadržujejo velik del vlage, zlasti spomladi, ko se topi sneg, ter s tem zmanjšujejo nevarnost hudourniških poplav v nižjih legah.

6. Falski arhiv vsebuje v zvezi z negovanjem in čuvanjem gozdnega fonda tudi več dopisov, poročil in priporočil, ki zadevajo načrtno pogozdovanje. V 70. letih preteklega stoletja se falska uprava ne zadovoljuje več le z naravnim ogozdovanjem, temveč pričinja na pobudo oblasti svoje poseke tudi sama sistematično pogozdovati, kar je kvalitetno nov faktor v spreminjanju pokrajine. S tem ni rečeno, da ni že prej skrbela za pogozdovanje posek in goličav, kakor bi mogoče sodili po dokumentiranih in široko zasnovanih akcijah. Toda prej je bilo pogozdovanje po obsegu skromnejše in izvajano večinoma s setvijo drevesnega semena med žitom. To dokazuje nekaj ohranjenih potrdil in seznamov kmetov iz leta 1844 in 1863, ki jim je falska uprava izplačala denar za odkupljeno drevesno semenje. Leta 1844 so v takem seznamu našli kmetje, ki so nabrali na območju Lobnice, Kumna, Rute, Činžata in Recenjaka 257 mernikov bukovega, smrekovega in borovega semena ter ga prodali graščini.

Za javno pripravo za umnejše gospodarjenje z gozdovi in načrtno pogozdovanje na Pohorju lahko štejemo dopisovanje med ministrstvom na Dunaju in oblastnimi organi v Gradcu in Mariboru ter le-temi in falsko graščinsko upravo. Prva konkretna korespondenca, ki jo hrani arhiv, je že prej omenjeni načrt za pogozdovanje pohorskih goličav in frat na Plešiču in Klopnem vrhu leta 1872 (glej str. 89). Na podlagi tega je bil sestavljen leta 1878 dolgoročni načrt za pogozditev falskih posek in drugih praznih površin v sosednjih območjih (11). Arhivski material določa v tem pogledu vrstni red, trajanje, obseg in način pogozdovanja konkretnih območij v t. i. »Culturplanu« (11a). Navajam ga v sosednji tabeli. Načrt vsebuje, kot vidimo, v veliki večini pogozdovanje v obliki zasajanja sadik, ne pa v obliki setve semen, kakor je bilo običajno v prejšnjih desetletjih. Kulturni plan zajema skoraj 278 ha posekanih gozdnih in drugih odprtih površin.

Pogozdovanje po Culturplanu

leto	površine v ha		skupno v ha
	saditev	setev	
1878	40,9	14,6	55,5
1879	36,5	33,3	69,8
1880	76,6	16,8	93,5
1881	59,0	—	59,0
1878/81	213,1	64,7	277,8

Pogozdovanje zunaj Culturplana

Območje	Nove poseke	Ostale poseke	Skupaj
Plešič	48 ha	48 ha	96 ha
Klopni vrh	5 ha	22 ha	27 ha
Lamprechtov potok	7 ha	—	7 ha
Reber	6 ha	—	6 ha
Gor. Smolnik	17 ha	19 ha	36 ha
Hirschsprung	17 ha	8 ha	25 ha
Gorjak	—	22 ha	22 ha
in drugje	5 ha	18 ha	23 ha
Skupaj	105 ha	137 ha	242 ha

Zunaj tega načrta nam odpira arhiv vpogled v načrtno pogozdovalno akcijo še drugih površin na novih in drugih posekah v gornjih legah falske posesti brez omembe časa, kakor nam prikazuje naslednja tabela.

Seznam pogozdenih površin na graščinski posesti J. C. Zabea

kat. občina	leto	površina v ha	način pogozditve	vrsta dreves v %	opombe
Smolnik	1878	10,50	saditev 3-letnih rastlin	50 % smreka 40 % macesen 10 % bor	} po »Culturplanu« za leto 1878
Smolnik	1878	14,60	setev med žitom (Vollsaat)	isto	
Kumen	1878	22,22	saditev 2-letnih rastlin	isto	
Ruše	1878	2,00	saditev 3-letnih rastlin	100 % smreka	
Ruta	1878	1,00	saditev 3-letnih rastlin	50 % smreka 40 % macesen 10 % bor	
Smolnik	1879	16,46	saditev 3-letnih rastlin	isto	} po »Culturplanu« za leto 1879
Smolnik	1879	28,80	setev (Platzsaat)	isto	
Kumen	1879	16,18	setev med žitom (Vollsaat)	isto	
Kumen	1879	8,33	saditev 3-letnih rastlin	isto	
Ruše	1879	—	saditev 2500 borovih sadik	bor	
Ruta	1879	1,50	saditev 3-letnih rastlin	90 % smreka 10 % bor	
Skupaj		129,67			

Poučen je ohranjeni seznam pogozdenih površin v letih 1878 in 1879; v prevodu ga navajam v gornji razpredelnici.² Kot je razvidno, je obseg pogozdenih odprtih površin v primerjavi s pogozditvenimi površinami, ki jih je predvideval »Culturplan«, prekoračen. Falska uprava se je lotila pogozditve predpisanih gozdnih površin načrtno in hitro. Seznam prikazuje tudi način pogozditve (setev samega drevesnega semena, drevesnega semena med žitom, saditev dvoletnih, saditev triletnih sadik) in drevesni sestoj v %. Kot je razvidno iz gornjih podatkov, močno prevladujeta smreka in macesen, tako da lahko govorimo že o monokulturnem sestoju. Borove sadike ali borovo semenje so primerni za posebne terenske ali mikroklimatske razmere. Za vzgojo sadik je falska gozdna uprava uredila drevesnice. V dodatku gornjega seznama je

² Verzeichniss der auf der Gräflich J. C. Zabeoschen Herrschaft Faal vorgenommenen Aufforstungen; arh. fal. gr.

navedeno, da so bile na 5 različnih krajih v skupni površini 0,60 ha. Leta 1879 je bilo na razpolago 250.000 dvoletnih in 350.000 triletnih smrekovih sadik, 250.000 dvoletnih in 150.000 triletnih macesnovih sadik ter 24.000 borovih sadik.

Pogozdovanje posek, frat in delno tudi planinskih pašnikov se je nadaljevalo tudi na prejšnjih gozdnih in kmetijskih površinah na Rutu, Lobnikovem vrhu, na Kamenjaku, Radini in v neposredni soseščini same graščine, dalje na manjših travniških in pašniških površinah opuščenih glažut in v njihovi neposredni bližini. Naslednja razpredelnica, ki jo povzemam po Hiltlu iz arhiva, je še posebej zanimiva, ker diferencira na novo pogozdena območja tudi na prejšnjih kmetijskih površinah. To kaže na to, da pogozdovanje ni zajelo le posek, temveč tudi nekatere planinske pašnike in travnike, ki so bili med njimi kot manjše enklave. Nove pogozdene poseke, ki so bile posejane tudi z ovsom, ječmenom ali ržjo in med njimi z iglavci, so služile gozdnim delavcem nekaj časa za poljedelsko osnovo.

Pogozdene površine v ha

Leto	A)	B)	skupaj
1878	55,5	—	55,5
1879	69,8	16,5	86,3
1880	93,5	69,5	163,0
1881	59,1	23,5	82,6
1882	6,0	32,3	38,3
1883	—	42,5	42,5
1884	61,5	43,0	104,5
1885	5,0	33,0	38,0
1886	82,7	36,5	119,2
1878/86	432,1	296,8	729,0

opomba: A) na novih posekah (obenem s setvijo ovsa, ječmena)

B) na prejšnjih kmetijskih površinah

Sestoj gozda na novih pogozdenih površinah

let	kako pogozdeno	smreka	jelka	macesen	bor
1886	zasaditev setev	391.000		24.000	—
		sadik		sadik	
		6030 kg		125 kg	12 kg
1887	zasaditev setev	429.000		70.000	—
		sadik		sadik	
		424 kg		102 kg	15 kg

7. Poročila v arhivskem materialu nam odkrivajo tudi način pogozdovanja in drevesno sestavo na novo pogozdenih površin. Točne podatke imamo v arhivu za leta 1878 in 1879 ter za leti 1886 in 1887. Kot kažeta gornji razpredelnici, ki ju navajam iz arhiva po Hiltlu, so nove površine pogozdene praviloma le z iglavci, in sicer v ogromni večini s smreko in jelko; na drugem mestu je macesen, na tretjem mestu bor. Bukev ni nikjer omenjena. Takšen

izbor je narekoval v 80. letih prodor komercializacije lesa z novim vrednotenjem gradbenega, tj. iglastega lesa.

O realizaciji pogozdovalne akcije je falska gozdna uprava vodila razmeroma točno evidenco. Žal nimamo podatkov za celotne pogozdene površine v prejšnjem in naslednjem obdobju; obstajajo pa podatki za najbolj dinamično, inovacijsko obdobje za čas od 1878 do 1889. V naslednji tabeli je podan pregled pogozdenih površin v obsegu 695 ha za čas od 1882 do 1889. Če dodamo še pogozdene površine po prejšnjih tabelah za čas od 1878 do 1881, je bilo v 12 letih, tj. od 1878 do 1889, načrtno pogozdenih na posesti falske graščine skupaj nad 1082 ha posek, frat in drugih površin, kar pomeni skoraj 21 % celotne falske zemljiške posesti. Petina zemljiških površin je bila v zelo kratkem času na novo pogozdena, največ v višjih legah. Vsekakor je to tako velika pogozdovalna akcija, kakršne ni bilo na vzhodnem Dravskem Pohorju v razmeroma zelo kratkem času ne prej ne pozneje.

Pogozdene površine

leto	pogozdeno v ha	
1882	48	
1883	42	
1884	104	skupaj
1885	38	1882/89
1886	142	
1887	136	695 ha
1888	80	
1889	113	

Navedeni primeri so samo izsek o vlogi veleposesti v procesu pogozdovanja in s tem prestrukturiranja drevesnega sestoja pohorskih gozdov v režiji falske graščiške uprave. Takšne težnje v ogozdovanju pokrajine so se oblikovale tudi pri drugih agrarnih in neagrarnih veleposestnikih ter podjetnikih, npr. na Vivatovem zakupnem sečnem območju. Mally nam npr. poroča, da je bila Vivatova glažuta v Benediktovem dolu po sečni pogodbi s falsko graščinsko upravo »oskrbljena z lesom za 100 let, ker je na sečnem območju umno gospodaril«. Gozdove je izkoriščal kot eden redkih lastnikov steklarn pametno, tako, da je bilo podiranje drevja načrtno in kontinuirano na skoraj enako velikih površinah v določenih razdobjih. Tako je bilo ogozdovanje sečišč olajšano bodisi po naravni poti ali s setvijo (24; str. 105. Glej priloženo skico 11!) Ne smemo prezreti, da so se gozdne površine večale tudi po naravni poti, zlasti pri kmečkih posestnikih, toda tudi tu so iglavci s prevrednotenjem lesa hitro spodrivali prejšnje listavce. Na to so vplivali poleg komercializacije gradbenega lesa tudi učinki v ogozdovanju odprtih površin pri neagrarnih gozdnih veleposestnikih. Falska graščinska veleposest je bila v tem pogledu na Lovrenškem in Ruškem Pohorju zgledno inovacijsko jedro.

Po zgledu falske graščine so pospeševali iz komercialnih razlogov smrekov in jelov sestoj kot najdonosnejšo vrsto drevja tudi drugi gozdni posestniki in lesni trgovci. V težnji, da bi povečali hektarski donos gozda, so nekateri veleposestniki pričeli poskusno zasajati odprte površine celo z importiranimi vrstami drevja in eksotami (npr. zelena duglazija, sitka, kavkaška jelka, črni oreh in druge). Največji takšni nasadi so nastali v začetku 90. let preteklega stoletja na Rdečem bregu v višini 600 do 800 m (30) in na vrhnjih legah falske posesti na Kamlišču. Četudi so po obsegu površine skromne, so zanimive kot pojav v času nagle komercializacije lesa.

Iz proučevanja ohranjenih primarnih virov iz falske arhivske zapuščine lahko sklepamo, da je bila falska graščina za razvoj gospodarstva in preobrazbo kulturne pokrajine na vzhodnem Dravskem Pohorju v 19. stoletju zelo pomemben dejavnik (35; 36). Falski graščinski lastniki in njihova uprava so aktivno posegli v družbenogeografski in gospodarski razvoj regije tako v sekundarnih kakor v terciarnih dejavnostih. Pri preobražanju kulturne pokrajine sodelujejo tako, da na eni strani dobavljajo lastnikom glažut, fužin in železarn za redno obratovanje potreben les oziroma oglje, na drugi strani pa z lesom tudi sami na daleč trgujejo. V začetu zalagajo steklarne, fužine in železarne na Pohorju, Koroškem in drugod z drobnim lesom za kurivo in izdelovanje oglja sami, pozneje pa prepuščajo zaradi vedno večjega povpraševanja po lesu kupcem velike gozdne površine v sečnjo na golo v lastni režiji. Tako so bile posekane ogromne količine lesa, največ bukovega, predvsem za obratovanje mislinjske železarne, železarne v Hüttenbergu na Koroškem, plavža in železarne v Šentlovrencu, glažut v Gornjem Limbušu in Šentlovrencu, Vivatove glažute v Benediktovem dolu ter tovarne papirja in vžigalic v Rušah. Iz falskih gozdov so dobivali les tudi vojaške ustanove, trgovci in obrtniki v Mariboru, Gradcu, Trstu, Ptuju in drugod. Samo mislinjska železarne je dobila pravico do sečnje 341.150 m³ lesa!

Z lastniki železarn, steklarn in drugimi kupci so sklepali dolgoročne pogodbe v 19. stoletju gospodarsko podjetni in trgovsko usmerjeni Ferdinand baron von Rast, gospodarsko previdnejši Avgust Peter von der Kettenburg in umirjenejši pa gospodarsko sposobni Johann Zabeo. V prvi polovici 19. stoletja nastopajo na velikih gozdnih površinah in v njihovem drevesnem sestoju destruktivno in konstruktivno, tako da kupcem dovoljujejo širokopotezno posekavanje, s čimer jim omogočajo redno obratovanje. V drugi polovici 19. stoletja negujejo ohranjene gozdne površine v smislu ohranitve in večanja gozdnega fonda ter skladno z družbenopolitičnimi težnjami in avstrijskim gozdnim zakonom iz leta 1852, s pogozdovanjem posek, frat in planin pa jih tudi načrtno večajo. Podatki o sistematičnem pogozdovanju odprtih površin v višjih legah Ruškega in Lovrenškega Pohorja, ki jih navaja arhiv za razmeroma kratko obdobje, so kar frapantni.

Falska graščina je tudi pobudnica pri nastajanju novih, sekundarnih dejavnosti, pri čemer je zlasti zanimiv razvoj tovarne papirja in vžigalic v Rušah. Z novim prevrednotenjem lesa v drugi polovici 19. stoletja pričanja železarnam in steklarnam zmanjševati pogodbeno določene količine lesa, ker raje z njim sama trguje; pozneje pogodbe tudi odpoveduje, s čimer prihajajo podjetja v vse večje težave. Tako prispeva k njihovemu odmiranju, na drugi strani pa obenem spodbuja nastajanje novih železarskih, lesnožagarskih in lesnopredelovalnih podjetij.

Proučevanje ohranjenih dopisov in aktov, poročil in kupno-prodajnih pogodb, oblastnih odlokov in odločb, zlasti še Wernerjevega spisa o falskih gozdovih in gospodarjenju z njimi, nam dovoljuje sklepanje, da so falski lastniki v 19. stol. aktivno posegali tudi v preobrazbeni proces agrarne pokrajine na vzhodnem Dravskem Pohorju, predvsem s spreminjanjem takrat še prevladujočega listnatega gozdnega sestoja v iglasti in omejevanjem planin. S tem so se začele slabšati možnosti za poljedelstvo in živinorejo, tako indirektno sodelujejo tudi pri premikih agrarnega prebivalstva ter njihovem prestrukturiranju, najprej iz nižje ležečih krajev v višje, pozneje pa v smeri depopulacije v višjih legah in koncentracije v dolinah.

V tesni zvezi z vlogo graščinskega gospodarstva je tudi nastanek mnogih gozdnih poti, številnih oglarskih kopišč ter več suhih in vodnih drč, med njimi najbolj znane, skoraj 11 km dolge vodne drče ob Lobnici. Ugotovili smo tudi aktivno vlogo graščine pri gradnji mostu čez Dravo in ceste iz Ruš do Fale.

Pri vsem tem ustvarjajo pohorske steklarne, fužine in železarne v prvi polovici 19. stol. most med dotakratnim fevdno-manufakturnim in prodirajočim kapitalističnim gospodarstvom, ki ga v Dravski dolini spodbuja tudi nova železniška proga. V razvoju gospodarstva v vzhodnem delu Dravskega Pohorja kažeta obe obliki aktivnega delovanja falske graščine na to, da so pričeli prejšnji fevdalci po odpravi fevdnih odnosov, na osnovi opravljene segregacije in pod vplivom napredujoče kapitalistične miselnosti tudi z zaokroževanjem svojih posesti ter sistematičnim urejanjem gozdnega gospodarstva (32; 33). S svojimi nad 4300 ha obsegajočimi kvalitetnimi gozdnimi površinami je ostala falska graščina vse do njene socializacije po drugi vojni največja gozdna veleposest v Dravski dolini.

Falska graščinska posest ni oblikovala v 19. stol. kot aktivni dejavnik samo današnje podobe kulturne pokrajine na Ruškem in Lovrenškem Pohorju, temveč tudi njeno zemljiško in lastniško sestavo. Da je danes prav v tem delu Dravskega Pohorja delež družbene zemljiške posesti tako visok, da je procent gozda v zemljiški strukturi tu izredno velik, npr. v k. o. Smolnik 93 %, Kumen 88,7 %, Lobnica 85,2 %, Recenjak 84,5 % v razmerju do celotne površine (19; podatki za l. 1969) in da imajo iglavci v sestavu gozda takšno izredno mesto, nam postane razumljivo, če upoštevamo v razvoju njegovega gospodarstva tudi aktivno vlogo falske posesti v 19. stol. Njen delež pri hitrem ogozdovanju pokrajine v 70. in 80. letih preteklega stoletja je očiten. Falska graščinska posest ima pogosto odločujoče mesto tudi v celotnem gospodarskem razvoju, zlasti še v drugi polovici 19. stol. Tudi inovacija komercializacije lesa, preobrazba nekaterih prejšnjih ter začetki novih gospodarskih organizacij imajo direktno ali indirektno zvezo z njo. Iz nakaznega arhivskega gradiva je razvidno, da je bila vloga falske graščinske posesti v gospodarskem razvoju in preobrazbi pokrajine na Lovrenškem in Ruškem Pohorju v celotnem 19. stol. zelo pomembna ter je kot takšna tudi eden bistvenih zgodovinskih elementov v njej.

VIRI, GRADIVO IN LITERATURA

1. Arhiv falske graščine; Pokrajinski arhiv v Mariboru
2. Faia — graščina, načrti, posest; v arhivu falske graščine (v nadaljnjem ar. fal. gr.)
3. Faaler Wälder und derer Umgebung; ar. fal. gr.
4. Cenitev falskih gozdnih posesti l. 1794; Staatsbuchhaltung Graz 26. 9. 1794.; ar. fal. gr.
5. Catastral Auszüge der Herrschaft Faal; ar. fal. gr.
6. Abstockungsverträge der Herrschaft Faal; ar. fal. gr.
7. Abstockungsverträge zwischen Baron von der Kettenburg und Misslings-Wald Abstockungsamte; ar. fal. gr.
8. Besondere Bestimmungen über die Abstockung und Wiederaufforstung des Pleschitz; ar. fal. gr.
9. Hütten und Eisenwerk St. Lorenzen; ar. fal. gr.
10. Avstrijski zakon o gozdovih; Kaiserliches Patent — Forstgesetz z dne 3. 12. 1852, Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaisertum Österreich, LXXII., Wien, Jhg. 1852
- II. Aufforstungsplan des Verwaltungsamtes der Herrschaft Faal; ar. fal. gr.
- 11a. Culturplan — Aufforstung; ar. fal. gr.
12. Bauprojecte — Herrschaft Faal; ar. fal. gr.
13. Acten — Zündwaren Erzeugung zu Maria Rast; ar. fal. gr.
14. Zemljiškoposestni protokoll franciscejskega katastra; Državni arhiv v Ljubljani
15. Spezlaler Ausweis der nach der Catastral Ertrags-Erhebung Endresultate in Jh. 1842
16. Wilhelm Werner, Faaler Wälder; neobjavljen elaborat v rokopisu, ar. fal. gr.
17. Auszug aus der Vermässung- und Schätzungsgesetze des allgemeinen Cataster; ar. fal. gr.

18. Zemljiškoposestno stanje po »Izplih iz premere in cenitve zemljiškoposestne pole za vlaganje pritožb iz leta 1879, preračunano po johih in klaftrih«; Državni arhiv v Ljubljani
19. Sumarnikl posestnih llstov po stanju leta 1969 zavoda za izmero zemljišč in kataster v Mariboru
20. Carl Schmutz, Historisch-topographisches Lexicon, I., Graz 1822
21. Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvlh; Službeni llst Dravske banovine (27. 7. 1931), Ljubljana
22. Utrditev agrarnih objektov in subjektov ter razlastitvenl dekreti — Dr. Alfonz Zabeo; Državni arhiv v Ljubljani
23. F. X. Hlubek, Die Landwirtschaft des Herzogtums Steiermark; Graz, 1846
24. Georg Mally, Das Bachergebirge; Steiermärkische Zeitschrift, IX., Graz, 1848
25. R. G. Puff, Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde; Graz, 1852/54
26. J. A. Janlsch, Topographlsch-statistischer Lexicon von Steiermark; Graz, 1878
27. Carl Hiltl, Das Bachergebirge, eine monographlsche Studle mlr besonderer Rückslcht der Forst- und Jagdwirtschaft und Turistlk; Klagenfurt, 1893
28. Janez Koprivnlk, Pohorje; Planinski vestnik 1912—14, Ljubljana
29. Jos. Mravljak, Plavž pri Sv. Primožu na Poh.; ČZN 3—4, Maribor 1936
30. J. Glantschnlg, Fremdländlsche Waldarten lm früher untermelrlichen Drau Gebiet; Graz 1945 (prepis rokoplsa v arhlvu Gozdnega gospodarstva v Mariboru)
31. Fr. Minařlk, Pohorske steklarne; Maribor 1966
32. Drago Korent, Pohorske glažute in njllhov vpllv na gozdove; Gozdarskl vestnik, Ljubljana 1952
33. Rudolf Pipan, Slovenskl gozdovl — Pohorje; Nova prolzvodnja 3/4, Ljubljana 1965
34. Anton Mellk, Stajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino; Ljubljana 1957
35. Ivan Gams, Pohorsko Podravje, razvoj kulture pokrajine; Ljubljana 1959
36. Mavrlclj Zgonlk, Spremljanje izrabe tal kot element preobrazbe pokrajine v Dravskl dolini; tlpkopls doktorske dlserlaclje, Maribor 1970
37. Hans Joachim v. Alberti, Mass und Gewicht, geschlchtliche und tabellarlsche Darstellungen von den Anfängen bis zur Gegenwart, Berlin 1957

LE RÔLE DE LA PROPRIÉTÉ SEIGNEURIALE DE FALA DANS LE DÉVELOPPEMENT DE L'ÉCONOMIE ET DANS LA TRANSFORMATION DE LA RÉGION À POHORJE D'EST AU 19e SIÈCLE

Résumé

Cet article a l'intention d'être une contribution à l'analyse du rôle et de la part de la grande propriété seigneuriale de Fala dans le développement de l'économie et dans la transformation de la région culturelle à Pohorje de Lovrenc et de Ruše, au 19e siècle. L'auteur en trouve des bases dans les sources primaires, mais surtout dans les contrats d'achat et de vente à long terme, puis dans des différents exposés, dans des actes et des décrets, conservés dans les matériaux des archives de la propriété seigneuriale de Fala. Ces matériaux ne sont accessibles au large public qu'après la libération.

Avec ses surfaces arrondies de plus de 4632 ha (p. ex. à l'année 1875), la propriété seigneuriale de Fala a été la plus grande propriété foncière non-agraire dans la vallée totale de Drava. Toute la propriété à 95 % était occupée par des forêts de qualité, et cela pour la plupart des forêts de hêtre. C'est pourquoi elle est dans le développement de l'économie ainsi que dans la transformation de la région un facteur assez important et actif.

La propriété seigneuriale de Fala était dans cette région d'une importance constructive et destructive. Dans la première moitié du 19e siècle, elle prend part à la formation et au développement de nombreuses verreries, des forges, de petites fonderies et d'autres usines et entreprises à Pohorje et ailleurs, de telle part qu'elle leur fournit toujours de grandes quantités de bois, nécessaire pour la production du charbon. Dans ce but on a abattu de grandes surfaces des forêts, très souvent même tout à fond. Dans la deuxième moitié du 19e siècle, et encore plus précisément à partir de soixante-dix ans, quand on voit s'affirmer la commercialisation du bois, l'administration forestière de Fala soustrait aux verreries et

fonderies le bois nécessaire pour du charbon et elle aide ainsi indirectement à leur perte, mais de l'autre côté, au contraire, à la formation de nouvelles entreprises secondaires ainsi qu'au développement de l'infrastructure.

C'est avec la commercialisation du bois que le bois devient de plus en plus important. L'administration forestière de Fala boise successivement à la manière systématique surtout avec des coupes, clairières et pâturages alpestres et cela dans les sites supérieurs de Pohorje d'est. Ainsi les forêts de Pohorje n'augmentent pas seulement, mais elles transforment aussi leur structure. De même temps la propriété seigneuriale de Fala aide à la naissance de nouvelles scieries ainsi qu'à la formation d'autres entreprises productives. C'est pourquoi, au 19e siècle, sa part dans le développement de l'économie et dans la transformation physiognomique et sociale-géographique de la partie d'est de Dravsko-Pohorje est assez remarquable et importante.

Au 19e siècle, à Pohorje de Ruše et de Lovrenc, la propriété seigneuriale de Fala est alors un des éléments historiques les plus essentiels dont les effets sont remarquables en bien des choses encore aujourd'hui.

Jan Šedivý

PROFESORJI KLASIČNE GIMNAZIJE V MARIBORU

III

Dr. LEOPOLD POLJANEC

V življenju nisem več srečal tako dobrega, umirjenega, pravičnega, značajnega in delavnega vzgojitelja, ki bi bil ustvarjal v šoli z močjo svoje osebnosti toliko volje, zbranosti, pazljivosti in discipline kot dr. Leopold Poljanec. Nihče drug ni znal ustvariti nekako neopazno tako ugodnih možnosti za resno in uspešno delo. Tudi največji lenuh je pri njegovem pouku skoraj proti svoji volji sledil razlagi in šolska ura mu je bila kratkočasna.¹

Rodil se je 23. septembra 1872 v Brežicah v učiteljski družini. Oče mu je zgodaj umrl za tuberkulozo. Tako je ostala mlada mati brez pokojnine in se je preselila z otroki Leopoldom, Jožetom in poznejšo pesnico Ljudmilo h Kapeli. Tam je dobila na Kapelskem vrhu od svojih staršev hišo z njivami, sadovnjakom in vinogradom. Obdelovanje zemlje je odslej vzdrževalo njo in deco ter ji omogočilo šolanje otrok. Po Ljudmilini smrti l. 1948 je prešlo posestvo z lepo prenovljeno hišo sicer v tuje roke, vendar se je še sedaj ohranilo domače ime Polajnskovi. Tako je Leopold obiskoval osnovno šolo pri Kapeli, lepi razgledni točki Slovenskih goric, pol ure hoda do Slatine Radenci.²

Po sprejemnem izpitu je vstopil l. 1884 v gimnazijo ne v bližnjem Mariboru, marveč v Ljubljani, kjer je imel pri sorodnikih stanovanje in hrano po zelo nizki ceni. Po končanem tretjem gimnazijskem razredu se je seznanil v počitnicah z mariborskima sošolcema od Vidma ob Ščavnici. Anton Korošec, zlasti pa njegov prijatelj Fran Ilešič, poznejši slavist in vseučiliščni profesor, sta ga tako dolgo vabila v Maribor, da sta ga nazadnje res pogovorila za prestop v četrti razred mariborske gimnazije. Tudi Leopoldova mati je bila vesela, da ga bo imela bliže doma. V narodnostno mešanem razredu je našel Poljanec v Mariboru med slovenskimi sošolci dobre prijatelje, kakor so bili poznejši mariborski priznani zobni zdravnik dr. Viktor Kac, izvrsten pevec in glasbenik ter organizator slovenske glasbe učitelj Domicijan Serajnik in profesor zgodovine in zemljepisa Ivan Šanda.

Poljanec bi bil rad še dalje ostal v Mariboru, toda moral si je pomagati z inštrukcijami in v Ljubljani jih je laže našel.³ Zato se je vrnil na ljubljansko gimnazijo, ki jo je končal z maturo l. 1892. Nato je študiral prirodoslovje na dunajski univerzi. Diplomiral je l. 1897, čez štiri leta pa si pridobil tudi

¹ Lastni spomini.

² SBL, str. 236—237. — Izjava sina prof. Tarasa Poljanca, 28. 1. 1959.

³ Dr. A. Pečovnik, Izjava 17. 8. 1960. — Marija Pušenjak, učiteljica v p., večletna sostanovalka njegove sestre Ljudmile Poljanec, Izjava 19. 5. 1964.

doktorski naslov. Poleg slovenščine in nemščine je dobro obvladal francoščino in italijanščino, pa tudi ruščino, iz katere je napravil izpit na dunajski orientalni akademiji l. 1897. Znanje jezikov mu je omogočilo, da je utrdil in poglobil znanstvene temelje v svoji stroki na študijskem dopustu za izpopolnjevanje pol leta v živalskem inštitutu v Neaplju in čez dve leti v botaničnem vrtu v Parizu.

Po štirih letih službovanja na gimnaziji v Kranju je prišel v začetku šolskega leta 1901/2 za stalnega profesorja na mariborsko gimnazijo. Tu je ostal do konca prve svetovne vojne. Zvest staremu rimskemu navodilu, da je zdrav duh le v zdravem telesu, je redno telovadil in navajal k temu svoje znance. Iz teh telovadcev je nastal l. 1906 mariborski Sokol, ki mu je bil prav v začetku izvrsten vaditelj. Njegovi sokoli iz vrst gimnazijcev niso uživali pri njem nikakih ugodnosti, a orlom ni bil manj naklonjen, marveč je veljala enaka pravica za vse. Deloval je tudi v raznih drugih društvih in povsod se je izkazal moža. Ko je bil izvoljen v odbor Mariborske posojilnice v Narodnem domu, je opravil posebni bančni tečaj, da bi ji mogel res koristiti. Za glavno torišče svojega dela pa je vedno imel šolo in znanstveno delovanje. Gojenci dijaškega semenišča so imeli priložnost opazovati ga prek ceste še v gimnaziji pri knjigah in mikroskopu, ko so že šli spat.⁴

Poleg dr. Pavla Turnerja, prelata dr. Franca Kovačiča, ravnatelja učiteljišča Henrika Schreinerja, prof. dr. Avgusta Stegenška, prof. dr. Franca Lukmana in prof. Franja Baša je bil izvrsten organizator znanstvenega življenja v Mariboru. Slovenski šolski matici je bil predsednik v letih 1926 in 1927. Zelo mnogo dela in truda je posvetil mariborskemu Muzejskemu društvu kot podpredsednik od l. 1931 do 1938, nato pa kot predsednik do l. 1941. Koliko skrbi je povzročalo že samo vprašanje dovolj velikih in primernih prostorov za muzej, dokler se ni posrečilo z njegovo pomočjo tedanjemu ravnatelju Franju Bašu pridobiti mestni svet za nakup gradu! Dr. Poljanec je določil manj znane živali in uredil prirodoslovni oddelek, obenem pa je še našel od l. 1932 dalje čas, da je urejal izvestje mariborskega Muzejskega društva. Če je bil od leta 1932 do 1938 marljiv, spreten in uvideven predsednik Glasbene matice, ni čudno, da je postal njegov sin Taras (umrl l. 1964) violinski virtuoz in profesor mariborske in nato ljubljanske glasbene šole. Uspešno je vodil dr. Poljanec pod Avstro-Ogrsko do prve svetovne vojne mariborsko podružnico Društva slovenskih profesorjev. Kdor je vedel, da je deloval skoraj v vseh važnejših mariborskih nadstrankarskih društvih, ga je presenetilo, da je ta do vseh enako prijazen in ljubezniv dr. Poljanec sodeloval l. 1907 pri ustanovitvi Narodne napredne stranke v Mariboru.⁵

Pri vsem tem tako mnogoličnem in vestnem delu je pisal dr. Poljanec tedaj tako nujno potrebne slovenske učne knjige za srednje šole in še znanstvene razprave v strokovne liste. L. 1909 je izdal Mineralogijo in geologijo, naslednje leto pa Prirodopis živalstva za višje razrede srednjih šol. Vse potrebne risbe in slike mu je izdelal brat Jože, najprej učitelj pri Kapeli, nato pa meščanskošolski učitelj v Mariboru. Dr. Poljanec je obdelal rokopis svojega gimnazijskega ravnatelja Julija Głowackega in izdal l. 1912 pri Slovenski šolski matici dva zvezka Flore slovenskih dežel. Stalno se je izpopolnjeval v svojih strokah in bi bil mogel biti ponos vsake univerze. Dasi je po nastanku Jugoslavije postal srednješkolski nadzornik in ga je čakalo ogromno dela v upravi, je vendar ob pomanjkanju učnih moči predaval v šolskem letu 1923/24 geologijo in paleontologijo na ljubljanski tehnični fakulteti.

Slovenska dijaška mladina je pod Avstro-Ogrsko mnogo brala in celo ustanavljala knjižnice po deželi. Mnogo jih je stradalo, da so mogli kupiti novo slovensko knjigo. Gimnazijska dijaška knjižnica in knjižnica v dijaškem semenišču sta imeli premalo slovenskih knjig, da bi bili mogli zadostiti dijaškim potrebam. Vsi so se zatekali k tedaj edini mariborski slovenski javni knjižnici v Narodnem domu, kjer se je žrtvoval dr. Poljanec kot knjižničar od l. 1906 do

⁴ Kakor pod 2. In lastni spomni.

⁵ Lastni spomni in SBL, str. 437.

prve svetovne vojne. Vzorno jo je uredil, sam sposojal knjige in naučil dijake spoštovati tudi zunanost knjige. Zelo dobro je poznal slovensko književnost in točno je vedel, katere knjige so primerne duševni stopnji in starosti posameznega bralca. Noben izgovor ni pomagal, da bi bil posodil komu knjigo, ki ni bila zanj.⁶

Enoletno bivanje na mariborski gimnaziji z njeno izrazito slovensko tradicijo in narodno zavestjo v dijaških letih je tako vplivalo na vse njegovo poznejše življenje, da se je kljub svoji umirjenosti spustil kot profesor v oster boj za slovenske vzporednice na osnovnih šolah v mariborskih predmestjih Krčevini in Studencih. Pri tem delu je našel izvrstno zaveznico in pomočnico v svoji sosedni učiteljici Antoniji Štupci. Že samo nekaj podrobnosti iz krčevinske šole ponazori težave pri obrambi naših narodnih pravic na severni meji pod Avstro-Ogrsko.

Pod vplivom narodnostno nestrpnega mariborskega pastorja dr. Ludvika Mahnerta so skušali nemški nacionalisti popolnoma ponemčiti do tedaj dvojezično krčevinsko osnovno šolo in jo spreminiti v ponemčevalnico, in to tem bolj, ker niso mogli zlomiti šolskih sester, da bi ukinile svojo zasebno štiri-razredno dekliško osnovno šolo s pravico javnosti kot edino slovensko šolo v Mariboru. S strahovanjem, z grožnjami, pa tudi z obljubami dobrih služb, z brezplačnimi šolskimi potrebščinami in z darili so skušali vplivati tudi na tiste starše, ki jih ni mogel omehčati dr. Mahnert prek svojih agentov, da bi vpisali v Krčevini svoje otroke kot Nemce v nemške oddelke, kjer so jih vzgajali nemški nacionalistični učitelji v sovražnike Slovencev. Toda nemške načrte je kvarila Tončka Štupca s svojo čudovito privlačno silo in s svojo materinsko ljubeznijo. S pomočjo dr. Poljanca in drugih vplivnih oseb je preskrbela brezplačno kosilo vsem potrebnim slovenskim šolarjem, četudi jih je bilo nad sto. Našla je dovolj blagih src in pomagali so ji v veliki meri celo poštene Nemci, ki jim je predsedal dr. Mahnert s svojim sovraštvom do vsega, kar je bilo slovensko in slovansko.⁷

Štupca je imela tedaj v svojem razredu 70 učencev in učenk. Če bi jih bilo 80, bi se bila po zakonu morala odpreti slovenska vzporednica. Vpregla je znanec in se vrgla z vso silo na delo, da čim prej doseže to število. Nagovarjala je otroke, naj privedejo v njen razred svoje znane tovariše in tovarišice v okolici. V septembru in oktobru je res redko minil dan, da ne bi bili nikogar privedli. Po prihodu vsakega so se vedno na novo šteli. »Že nas je 76, 80, 87, 90; mora nas biti 100!« Ko je stoti res prišel, so vsi kar vriskali od veselja in radosti ni bilo ne konca ne kraja. Razred je bil za tako število mnogo premajhen. Nekateri učenci so sedeli samo na pol klopi in so morali paziti, da ne padejo, a risalo jih je mnogo kar na tleh. Štupca je hodila nato tako dolgo nadlegovat nemški krajevni šolski svet, da niso več pomagali vsi njegovi zavlačevalni predlogi in načrti in je moral odpreti novo slovensko vzporednico.⁸

Zmotno bi bilo misliti, da so bili tedanji Slovenci proti učenju nemščine, jezika velikega sosednega naroda z veliko kulturo in književnostjo. Poleg tega pa brez znanja tega jezika ni bilo mogoče dobiti v Mariboru takrat nobene službe. Slovenci so hoteli le, da se njihovi otroci nauče v šoli tudi knjižne slovenščine, nemščine pa jih naj uči na temelju slovenskega jezika slovenski učitelj, ki jim bo ohranil slovensko narodno zavest. V dobri slovenski šoli so se naučili otroci poleg slovenskega jezika tudi nemškega.

Takoj po prevratu ob koncu oktobra 1918 je nastala nujna, zelo težavna naloga, da se vse šolstvo prilagodi novim razmeram. Pri tem je bilo potrebno toliko globokega znanja, pedagoškega takta in spretnosti, kot jih je zmožel

⁶ Vinko Munda, župnik, lokalni zgodovinar in njegov učenec, Izjava 23. 1. 1966. — T. Poljanec, Izjava 28. 1. 1960.

⁷ Marija Štupca, prof. v p., sestra Antonije, Izjava 3. 4. 1958. — Tončka Štupca, Avtobiografija, odlomek koncepta.

⁸ T. Štupca, Avtobiografija.

samo dr. Poljanec. Zato ni bila mogoča boljša izbira za srednješolskega nadzornika, kot je bil dr. Leopold Poljanec.

Razmeroma hitro in lahko se je izvršila preosnova na mariborski gimnaziji. Tam je slovensko dijaštvo samo poseglo v dogajanje s svojim štrajkom. Na zavodu je bilo dovolj slovenskih profesorjev, ki so mogli takoj prevzeti slovenski pouk.⁹ Tako je postal dr. Poljanec že 29. novembra 1918 odlok, da se odpre s 1. decembrom 1918 popolna osemrazredna gimnazija s slovenskim učnim jezikom, ki velja kot temeljni zavod in ostane v gimnazijskem posloplju. Slovenski gimnaziji se pridruži osem razredov z nemškim učnim jezikom za učence nemške narodnosti. Vodstvo obeh zavodov prevzame dotedanji ravnatelj dr. Josip Tominšek, tekoče posle na nemških vzporednicah pa opravlja prof. Friedrich Knapp.¹⁰

Nekaj mesecev se ni nič spremenilo v mariborskih osnovnih in meščanskih šolah. Prejšnji nemški učitelji so ostali na svojih mestih, dasi so se nekateri izmed njih udeležili s svojimi razredi demonstracije pred zavezniško komisijo, da bi pripadel Maribor nemški Avstriji. Zaradi pomanjkanja kuriva pa so zaprli vse mariborske šole 2. februarja 1919. V sporazumu s prosvetnim poverjenikom dr. Karlom Verstovškom je izkoristil dr. Poljanec ta odmor, da je izdelal načrt za popolno preosnovo mariborskega in sploh obmejnega šolstva.

Zavedal se je, da je Maribor v šolstvu najvažnejša in najobčutljivejša, pa tudi najnevarnejša točka v vsej Jugoslaviji. Tu je zelo važen vhod v to novo državo in po prvem vtisu se kaj rado presoja ves narod in vsa Jugoslavija. Razmere so bile na tem mestu bolj zapletene, ker je imela germanizacija v zadnjih desetletjih razmeroma velik uspeh in je bila nemška in nemškutarska zagrizenost največja. Še celo ob koncu januarja 1920 so zbrali »mednarodni« socialni demokrati okrog 400 mož in pod vodstvom svojih strankarskih veljakov vdrli v delavnice državnih železnic. Šli so od enega oddelka do drugega in dejansko napadali, suvali, zmerjali in sramotili delavce, ki so bili znani kot Slovenci ali pa so bili celo včlanjeni v kaki slovenski strokovni delavski organizaciji. Socialni demokrati so te delavce metali iz tovarne in jim prepovedali, da bi se vrnili na delo. Pod izgovorom človekoljubja so zbirali podpise, da bi sprejela mestna občina na hrano in stanovanje 200 nemških otrok iz Gradca. Ko bi jih sprejela, bi pa zahtevali zanje tudi nemške šole in nastavitve novih nemških učiteljev.¹¹

V začetku so nahujskani šolarji nagajali slovenskim učiteljem na vse mogoče načine. Pri obveznem pouku slovenščine ponekod niso hoteli odgovarjati in tudi ne razumeti slovenskih besed in stavkov ter so se vedno izgovarjali v nemščini: »Ne razumem!«¹² Bilj so kar iznajdljivi v tem, kako bi najbolj jezili učitelje in onemogočali pouk. Tako so na primer drug za drugim zahtevali v nemškem jeziku na stranišče z najsurovejšimi izrazi. Ko jih je učitelj poučil, kako se spodobno prosi na stranišče, so se mu zasmehljivo režali v obraz in na Pobrežju mu je nekdo zabrusil: »Ne spleča se. Naša nemška učiteljica nam je rekla, da se vrne čez mesec dni, in tedaj bodo morali bindišarji bežati.«¹³ Ko so večji nemškutarski učenci videli, da prihaja slovenski šolski upravitelj Josip Klemenčič, so govorili v mariborskem nemškem narečju namenoma tako glasno, da jih je slišal: »Veš kaj? Bindišarski nadučitelj, ta prokleti pes, je že tu!«¹⁴

V začetku šolskega leta 1919/20 so ločili v Mariboru vse šolarje po narodnosti. V nemške razrede so vpisali le otroke nemških staršev, v slovenske pa tudi tiste otroke slovenskega rodu, ki niso znali več dobro slovenskega jezika. Prve dni pouka je mnogo staršev kar oblegalo pisarne šolskih upra-

⁹ Lastni spomini in opažanja.

¹⁰ Izvestje mariborske gimnazije za leta 1918—1930. Maribor 1930, str. 4.

¹¹ Straža 1920, št. 92, str. 3 (30. 1. 1920).

¹² D. Humek, Deset let drž. slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru, Maribor 1929, str. 8/9.

¹³ T. Stupca, Avtobiografija.

¹⁴ Kakor pod 12., str. 44 in pod 13.

viteljev. Tudi starši slovenskega rodu, ki so prej služili v nemških krajih, so želeli, da bi se njihovi otroci vpisali v nemške razrede, misleč, da ne bodo uspevali v slovenskih. Nekatere nemškutarske starše je še prešinjala mržnja do Slovencev, drugi pa so se bali, da bo Maribor prišel pod avstrijsko republiko in da bodo zato tedaj izgubili službo.¹⁵

Razvoj je pokazal, da je bil Poljančev načrt popolnoma pravilen. V enem letu so si znali pridobiti tedanji mariborski slovenski učitelji učence in starše brez ozira na narodnost. V šoli je zavladala neprisiljena disciplina in delo je vzorno potekalo.¹⁶ Tako nepričakovan in velik uspeh je najbrž edinstven v vsej zgodovini vzgoje in pouka. Ne samo v Mariboru, marveč v vsej tedaj osvobojeni Sloveniji je izvršil dr. Poljanec z dr. Verstovškom v rekordnem času težaven in zapleten posel nove organizacije slovenskega šolstva in mu je dal ob enem času primerno obliko in vsebino. Predvsem so njegovo delo zgodovinskega pomena meščanske šole vaškega, trgovskega in industrijskega tipa. Kljub neprimernemu imenu so zelo ustrezale potrebam časa. Zelo so se priljubile, ker so dajale zaokroženo najnujnejše potrebno splošno znanje, upoštevale so vsakdanje potrebe, urile ročne spretnosti in uvajale v praktično življenje vse tiste, ki se niso mislili ali niso mogli posvetiti študiju na visokih šolah.

Kot prosvetni referent tedanje mariborske oblasti je stopil dr. Poljanec v pokoj 1. 1927.¹⁷ Živel je odslej v vili pod Kalvarijo v ulici, ki nosi zdaj po njem svoje ime. Prištedil si jo je v službi in zelo ga je zadelo, ko mu je bila za okupacije močno poškodovana.

Dr. Poljanec je bil majhne, skoraj neznatne postave s ščipalnikom na ostrem nosu. Hodil je z nekako odmerjenim korakom, a samozavestno. V vsem je bil točen kot ura. Za vsako uro pouka se je vedno temeljito pripravil. Kot mlad profesor je nosil brke in kratko brado, pa tudi pozneje. Nekoč pa se je nenadoma popolnoma obril. Naslednjega dne je moral nujno pred poukom v ravnateljevo pisarno, a ravnatelj Głowacki ga ni spoznal. Ne da bi ga bil natančneje pogledal, je nahrulil dr. Poljanca, ga spodil in mu sploh ni dal do besede, misleč, da ga vznemirja ob nepravem času kak dijak. Dr. Poljanec je odšel, kakor bi se nič ne bilo zgodilo, v zbornici pa se je sladko smejal, ko je pripovedoval ta doživljaj.

Vedno ga je prevevala globoka resnoba. Nasmejal se je le zelo redko, če je bila šala res posrečena.¹⁸ Ko pa je bil nekoč na izletu s slovenskim nižjim razredom, ki ga ni hotel voditi njegov razrednik, je znal vse tako zabavati in razigrati, da tako prijetnega in veselega izleta niso imeli nikdar več. Nihče ga ni videl razburjenega in menda ni bilo človeka, ki bi ga mogel spraviti iz tira. V vzdevkih tako iznajdljivi dijaški jezik mu ni dal nobenega smešnega ali sramotilnega imena, nihče pa tudi ni skoval zbadljivih verzov o njem ali pa napravil njegove karikature.¹⁹

Svoj predmet je izvrstno obvladal, vedel pa je tudi, kaj dijaki težko dojemajo. V prvem in drugem razredu gimnazije se je za Avstro-Ogrske tudi v mariborskih napol slovenskih vzporednicah moral predavati prirodopis v nemščini. Večina učencev je zelo slabo obvladala nemščino in bi bili zaradi tega predmeta obupali, če jim ne bi bil proti predpisom pri pouku prevajal nemške knjige, večkrat pa je predaval v slovenskem jeziku pred nemško razlago in po njej. Če ni šlo drugače, je mogel dijak odgovoriti vsaj nekaj tudi v svojem materinem jeziku. V narodnostno mešanih višjih razredih je kljub pritožbam fanatičnih Nemcev vedno omenil tudi slovenska imena za rastline, živali in rudnine. Tudi najtežjo snov je podajal lahko in umljivo in zanimivo, a pri spraševanju je bil zahteven, strog in nepopustljiv. Sicer pa pri njem skoraj ni

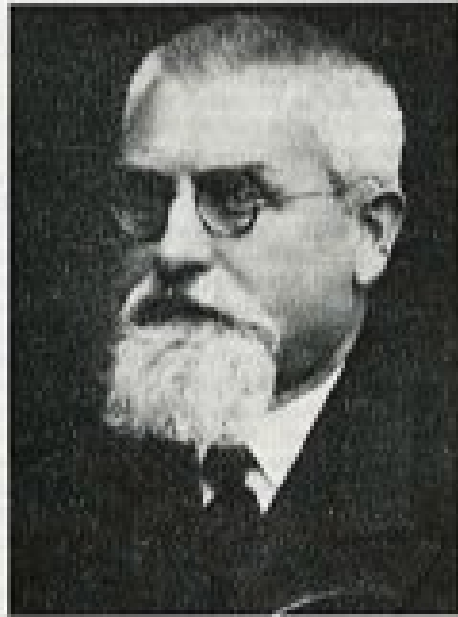
¹⁵ Kakor pod 13.

¹⁶ Kakor pod 12., str. 11.

¹⁷ SBL, str. 436.

¹⁸ I. Bogovič, Spomini.

¹⁹ I. Bogovič, Izjava 7. 10. 1962.

moglo biti dijaka, ki bi popolnoma odpovedal. Med njegovo uro je vladal tudi v sicer najbolj nemirnem in razvpitem razredu mir. V razredu ni nikdar ostal pri katedru. Sprašal je vsako uro vse učence, slabše tudi po dvakrat. Hodil je mirno in počasi in neslišno med klopmi ali pa se je usedel za kako minuto pri kakem dijaku na klop.²⁰

Svojo metodo je imel za pouk matematike, ki jo je včasih učil v nižjih razredih slovenskih paralelk, kjer se je predavala v slovenščini. Strogo je pazil tudi na lep in pravilen jezik. Pri njem smo se praktično naučili več slovenščine v nekaj mesecih kot pri nekaterih tedanjih slavistih v več letih. Tablo je uporabljal samo pri prirodopisu, ne pa pri matematiki. Ko je obravnaval novo snov, smo vsi pisali in risali po njegovih navodilih in kmalu smo se izvečbali, da smo vsako njegovo besedo temeljito dojeli in brez nervoze prenesli pravilno na papir. V nekaj trenutkih je prekontroliral po naših zvezkih, ali smo vsi res tudi sledili. Če je ugotovil, da še kdo česa ni razumel, je razložil še enkrat. Tu ni bilo profesorjevega zakrivanja računa na tabli s širokim hrbtom in tudi ne brisanja table, preden so učenci mogli slediti in prepisati. Vsakdo je imel vsa izvajanja do pičice natančno in lepo v svojem zvezku. Pri matematiki nas je naučil delati mirno, brez razburjenja in brez naglega pisanja s komaj čitljivimi številkami. Vsak izdelek je bil čeden in čitljivo napisan. Niti pri spraševanju v začetku vsake ure niti pri razlagi nove snovi se mu ni mudilo. Če je kdo odpovedal, ga to ni razburilo, dijaka pa ni spravilo v obup, saj je vedel, da bo vprašan vse prihodnje ure in da bo morda dobil tudi daljše vprašanje, da se nauči v lepem jeziku razvijati svoje misli. Kmalu nam spraševanje ni več vlivalo nikakršnega strahu in smo ga imeli le za utrjevanje prejšnje snovi in za sestavni del šolske ure. Ponavljanje obširnejše stare snovi je dajal najprej v majhnih in zmogljivih obrokih in je vedno vsaj pri nekaterih temeljito preizkusil našo prizadevnost. Pozneje smo še isto snov večkrat ponavljali, toda v vedno večjih obrokih. Tudi matematičnih šolskih nalog se pri njem nismo več bali, ker smo vedeli, da ne bo prišlo nič, česar nismo v šoli temeljito predelali.

²⁰ Lastna opažanja in spomni.

Dr. Poljanca smo dobili za matematiko sredi polletja, vendar sem spravił prejšnjo zadostno oceno pri njem na prav dobro, kar je bila tedaj najboljša ocena.²¹

Zvezke je prinašal vedno naslednjo uro, ko vlada za šolsko nalogo največje zanimanje in je čas za popravo res plodno uporabljen. Pri njem smo se naučili za vse življenje, da so za napredek v matematiki potrebni predvsem znanje prejšnje snovi, mirno razmišljanje, točna analiza besedila, sistematičen red, pomožne slike, lepa pisava števil, lično izdelane in samostojne domače naloge in pa zaupanje vase.²²

Pri spraševanju je včasih zabrusil dijaku, ki je na kako izredno lahko vprašanje molčal, da to zna že njegov mali sin Taras.²³ Vsa ljubezen do lastnih otrok pa ga ni ovirala, da ne bi bil uveljavljaj gimnazijskih disciplinskih pravil na njih tudi doma, ko so odraščali. Nekoč se je njegov sin Taras zamudil zunaj doma tež deveto uro zvečer, ko je bila »hora legalis«. Naslednjega dne ga je prišel dr. Poljanec javit v šolo njegovemu razredniku in zahteval, naj ga kaznujejo po predpisih. Večina se je temu smejala, nadzornik dr. Poljanec pa je mogel spoznati, kako ravna ta razrednik v zapletenem položaju, ustvaril pa si je tudi sodbo o disciplini in razmerah na gimnaziji.²⁴

Dr. Poljanec je navdušil svoje učence, da so pomagali zbirati gradivo za znanstveno delovanje njegovega prijatelja dr. Regna na Dunaju. Danes ni večjega dela o živalski fiziologiji, ki ne bi častno omenjalo Regnovih raziskavanj o murnu in kobilici.

Dr. Janez Regen se je rodil 9. decembra 1868 na Trati pri Poljanah nad Škofjo Loko. Mati in oba brata so gojili posebno ljubezen do narave. Ko je končal ljubljansko gimnazijo (1882—1890), je stopil v tamkajšnje bogoslovje, kjer je imel v sobi nekaj časa za tovariša pisatelja Finžgarja, s katerim sta ostala prijatelja do smrti. V četrtem letniku ga ni izvabila na dunajsko univerzo ljubezenska zadeva ali kako razočaranje, marveč samo želja za znanjem biologije. Promoviral je 20. julija leta 1897 z disertacijo »Kako poje muren«. Dognal je, da muren nima sluha v glavi, marveč v posebnem organu pod koleni prednjih nog. Če pojeta dva murna, si odpevata vsak z drugačnim glasom (alternirata). V času parjenja gre samica za tem glasom. S posebnimi instrumenti je pred izumom magnetofona ujel glasove teh pevcev in ugotovil višino njihovih tonov. Dunajska znanstvena akademija je zgradila dr. Regnu za poskuse posebni terarij blizu Dunaja na površini 576 m². To je bil popolnoma zamrežen prostor, s steklenimi ploščami, ograjen z visokim jarkom, v obliki kvadrata. Prof. dr. Regen je pobil ugovore nekaterih svojih nasprotnikov, češ da se najdeta v času parjenja murnov samec in samica po vohu. Uporabil je 1600 samic iz različnih krajev in enega samca. Ker preprost človek ne razlikuje samcev od samic, je potreboval na tisoče murnov. Dobil jih je iz Slovenije; največ so jih zbrali spomladi leta 1914 slovenski prvošolci in drugošolci dr. Poljanca. Ko so samice slišale glas samca po telefonu iz druge sobe, so takoj prilezle iz škatelj in šle proti slušalki, hoteč zlesti vanjo. Murni so ustvarili svetovni sloves tega slovenskega učenjaka, ki so ga sicer leta 1921 izvolili so-glasno na ljubljanski univerzi za profesorja biologije, a do uresničenja tega sklepa ni prišlo in je umrl na Dunaju 27. julija 1947.²⁵

Kot nadzornik je dr. Poljanec želel doseči, da bi si vse učne moči razvile čut dolžnosti. Znano pa mu je bilo, da prihajajo nekateri vzgojitelji v šolo utrujeni, zaspani in nepripravljeni, če so na pust ali ob kakem plesu vso noč veseljačili. Hotel jih je opomniti, da je treba poznati mero tudi v veselem raz-položenju in da morajo misliti na dolžnost naslednjega dne. Dal jim je mig, da jih bo v bodoče po takih dneh nadziral. Prvič se ni zatekel h kakemu preti-

²¹ Lastna opažanja.

²² Lastna doživetja.

²³ T. Poljanec, Izjava 28. 1. 1959. — Lastna doživetja.

²⁴ Prof. Bogo Teply, Izjava 6. 2. 1968.

²⁵ SBL III, str. 66—67; Mladika XV (1934), str. 348—351, 387—390; Slovenec 28. 12. 1928; Jutro, 8. 12. 1928; prlmarij dr. Fr. Radšel, Marlbor, Izjava 25. 2. 1966.

ranemu veseljaku, ampak k svojem bratu Jožetu na moško meščansko šolo prvo učno uro na samo pepelnično sredo.²⁶

Dr. Poljanec je nadziral temeljito in natančno. Pojavil se je na zavodu nekaj minut pred prvo šolsko uro. Pogledal je, koliko profesorjev ali učiteljev je v zbornici, ali si pripravljajo učila v kabinetih in ali v redu opravljajo nadzorstva na hodnikih. Preganjal je zlasti kajenje na straniščih. Pregledal je vse šolske naloge in se prepričal na nekaj primerih, ali so dobro ali pa le površno popravljene, pa tudi, ali so predolge, pretežke ali prelahke. Opazil je jezikovne in pravopisne spodrsrljaje v zapisnikih. Prevariti ga ni bilo mogoče. Preden je stopil v razred, je vedel, kaj bi moral kdo obravnavati, ali ni s snovjo v zaoznanju. Zato si ni mogel nihče že vnaprej pripraviti snovi za nadzorstvo in tedaj spraševati samo tisto, kar je ves razred najbolje obvladal. Dr. Poljanec je hotel spoznati pouk ne samo pri spraševanju, marveč tudi pri predavanju in obravnavanju nove snovi, da si je mogel ustvariti predstavo o resničnem vsakdanjem pouku. Na napake je opozarjal očetovsko obzirno in ni delal nikomur krivice ali sitnosti, saj ni bil njegov namen kaznovanje, marveč izboljšanje.

Ravnatelj mariborske realne gimnazije se je bal Poljančevega nadzoro- vanja. Profesorji so namreč kaj radi zamujali nadzorstva na hodnikih ali pa jih sploh niso opravljali. Nekaj jih je vedno prisoplo v šolo tik ob zvonjenju ali še pozneje. Dr. Poljanec pa ni trpel zamujanja. Učitelj in profesor naj navajata mladino k točnosti predvsem s svojim zgledom. V zbornici naj bosta deset minut pred prvo učno uro, da si moreta pripraviti učila v kabinetu in gresta takoj ob zvonjenju umirjena v razred, ne da bi v naglici kaj pozabila vzeti s seboj. Ko je ravnatelj slutil, da bi utegnil priti Poljanec, je javil v zbornici: »Leopoldus Magnus ante portas!« (Leopold Veliki je pred vrati!) Ta opomin profesorjem je zalegal več kot vse drugo.²⁷

Ko je prevzel dr. Poljanec nadzorniške posle, so kmalu začeli prihajati k njemu ravnatelji meščanskih in upravitelji osnovnih šol s prošnjo, da jim takoj pošlje ali pa zamenja učne moči. Dr. Poljanec je vsakogar ljubeznivo sprejel in ga vprašal za vzrok njegovega prihoda, nato pa tudi, ali ima dovoljenje, da je smel zapustiti na delavnik svoje službeno mesto. Če ga ni imel, ga je pozval, naj zanj zaprosi naknadno in ga priloži svoji pismeni prošnji za nastavitev ali zamenjavo učne moči. Nato se bo najprej sklepalo, ali bo kaznovan za samo- voljno zapuščanje službenega mesta ali ne. Po teh besedah se je ljubeznivo poslovil od njega, ga spremil do vrat in su mu poklonil. Ni se slišalo, da bi bil kdo res kaznovan, toda Poljančeva čakalnica ni bila polna ljudi, ki bi ga prišli motiti pri tedaj tako nujnem delu v njegovem uradu z zadevami, ki se tedaj pač niso dale rešiti v nekaj minutah brez pismene vloge. Dokler je bil dr. Poljanec šolski nadzornik, se učitelji in profesorji niso videvali iz najrazlič- nejših navideznih razlogov kje drugje, ko bi morali biti v razredu.²⁸

Pri glavnih števnih je skušal dr. Poljanec približati slovenski jezik srb- skohrvatskemu. Uvajal je oblike dvajset pet, trideset šest, češ da tako štetje ne dela otrokom v začetku pri pisanju številke težav kot staro štetje. Ljudstvo pa si v jeziku ne pusti vsiljevati novih oblik in tako smo ostali pri svojem načinu štetja, kakor ga imajo tudi Čehi in Slovaki, pa se jim vendar nauči deca pisati številke.²⁹

Tedaj še nismo imeli enotne izgovarjave črke l. Zlasti na Štajerskem so elkali skraj na vseh osnovnih šolah, na srednjih šolah pa so nekateri pro- fesorji elkali, drugi pa ne. Pod Poljančevim vplivom je oddelek pokrajinske uprave za prosveto in vero zaslišal slaviste na ljubljanski univerzi in druge priznane jezikoslovce. Z razpisom z dne 24. marca 1922, št. 1208, je določil za vse šole enotno izreko, kakor je sedaj v veljavi glede črke l. Obvezna je od začetka šolskega leta 1922/23.

²⁶ Dr. A. Pečovnik, Izjava 17. 2. 1960.

²⁷ Kakor pod 24.

²⁸ Kakor pod 26.

²⁹ Kakor pod 26.

Našli so se ljudje, ki so dr. Poljancu očitali, da je pikolovec in posebljen paragraf, ker niso prodrli v globino njegove duše ali pa jim je bil neprijeten, ker sami niso poznali reda in so imeli premalo razvit čut odgovornosti. Prenapeteži so mu zamerili in mu očitali dvoiličnost, ker je kot vodilni sokol in član napredne stranke hodil redno k maši, a krivo so ga sodili. Dr. Poljanec ni storil ničesar proti svojemu prepričanju ali za golo osebno korist. Svobodo je vedno privoščil vsakomur, a hotel jo je imeti tudi zase.

Pri svoji vili je v vrtu z vso ljubeznijo gojil zelenjavo, drevje in cvetlice ter jih varoval boleznimi in plevela. Zlasti se je posvetil vrtu, ko je bil leta 1927 kljub ogromnim zaslugam proti svoji volji upokojen. Tudi z dijaki, učitelji in profesorji je ravnal kot s cveticami v vrtu. Še lastna družina mu je bila vrt ljubljeneh cvetic. Dobro je vzgojil in izšolal pet otrok. Brez težav pa tudi pri njem ni šlo. Saj ne podedujejo otroci svojih lastnosti, sposobnosti in nagnjenj samo od staršev, marveč sega dednost včasih daleč nazaj v vrste prednikov. Tako je eden izmed Poljančevih otrok v puberteti gledal v šolskih disciplinskih pravilih le suženjske okove in je prišel pogosto navzkriž z redom. Nad njim so stresali svojo jezo nekateri mlajši profesorji, ki so sovražili očetovo redoljubnost in strogost. Hoteli so, naj tudi oče kot šolski nadzornik okusi na lastni koži strogost zakona. Zato je bil Poljančev sin kriv, kar je zagrešil, še več pa tistega, česar ni. Tako ni čudno, da je bil Poljančev sin izključen iz mariborske gimnazije.

Vsa Poljančeva družina in sorodniki so prosili očeta, naj se obrne v Beograd na prosvetnega ministra, svojega gimnazijskega sošolca in še vedno iskrenega zvestega prijatelja, da bi razveljavil mnogo prestrogi sklep profsorskega zbora, a dr. Poljanec ni hotel o tem nič slišati. Brez očetove vednosti je storil to sin sam. Preden je minilo teden dni, je bil mladi Poljanec zopet redni, a tudi skesani učenec mariborske realne gimnazije.³⁰

Med dolgotrajno živčno boleznijo je vzorno negoval svojo ženo in opravljal namesto nje najtežje gospodinjske posle. Osvobojene domovine ni dočakal in ni se mu izpolnila želja, da bi videl po okupaciji v svobodi v svojem cvetočem vrtu zbrane vse svoje otroke. Umrl je 8. avgusta 1944.³¹

Malo je slovenskih izobražencev, ki so se v Avstro-Ogrski borili tako junaško na najnevarnejših in najbolj ogroženih narodnih pozicijah za slovenske koristi kot dr. Poljanec, četudi ga je to moglo stati službo. V najhujših razmerah je v izredno kratkem času po prvi svetovni vojni reorganiziral slovensko osnovno, meščansko in srednje šolstvo in ga dvignil na visoko raven. Z dr. Verstovškom je ustvaril nov, času primeren slovenski tip meščanske šole, še danes neprekosljivo mojstrovino, katere enotna osnovna šola ni zasenčila, četudi je meščanska šola že dolgo ukinjena. Kot strokovno in splošno zelo izobražen človek z znanjem mnogih jezikov ni bil ošaben ali domišljjav in kot šolski nadzornik ni bil oster sodnik, marveč dober zdravnik, tovariški, ustvarjalec boljšega ter skrben vrtnar na področju slovenske kulture.

GEORG MAIR

Med nemškimi profesorji mariborske gimnazije je bil zelo močna osebnost Georg Mair, pošten tirolski Nmec, ki bi delal čast vsaki univerzi. Prišel je kot profesor z državne gimnazije v Pulju po ministrskem odloku z dne 5. januarja 1903.¹ Poleg nemščine je bil izreden strokovnjak v latinščini in grščini, v govoru in pisavi pa je obvladal še angleščino, italijanščino, novogrščino in arabščino. Kot profesor v Trstu je bil prijatelj našega dr. Karla Glaserja iz Hoč pri Mariboru (1845—1913), ki je napravil leta 1883 doktorat iz sanskrta.² Pod Glaserjevim vplivom se je tudi Mair posvetil študiju sanskrta. Kot samec

³⁰ Sosedu T. Štupca, izjava l. 2. 1960.

³¹ SBL, str. 436. — T. Poljanec 28. 1. 1960.

¹ IMG 1904, str. 36.

² Dr. Stanko Majcen, pisatelj, Maribor, izjava 23. 1. 1959. — SBL, str. 215.

je živel skromno, da je mogel v počitnicah na študijska potovanja v Italijo, Grčijo, Carigrad, grške otoke, v Malo Azijo, Egipt in Palestino, kjer je proučeval mesta klasične kulture. O teh potovanjih je pogosto pripovedoval pri pouku in ga s tem poživil. Sadove svojega študija je objavil v izvestjih gimnazij v Gradcu, Beljaku, Pulju in v Mariboru, kjer je služboval.³ Komaj je prišel v Maribor, je postal poslovodja in pomočnik ravnatelja Julija Głowackega.⁴ Že naslednje leto (1904) je priobčil v gimnazijskem Izvestju znanstveno razpravo »Pytheas iz Masilije in matematični zemljepis«⁵, čez dve leti pa drugi del te razprave na 93 straneh.⁶

Za proslavo 150-letnice mariborske gimnazije 3. junija 1908 je zložil v desetih kiticah latinsko pesem Carmen solemne, ki jo je prineslo jubilejno Izvestje na prvi strani.⁷ Na slavnosti jo je recitiral osmošolec Adolf Wantur.⁸ Gotovo bi bil izbral koga drugega, če bi bil vedel, da bo ta Nemeč iz Središča ob Dravi za časa okupacije postal šef nemške policije v Mariboru, ki je vodil izseljevanje Slovencev. Stanoval je v nekdanji hiši stolnega kapitlja poleg škofije.⁹

Mair je zelo cenil dr. Karla Glaserja. Z nestrpnostjo je pričakoval vsak njegov novi prevod iz stare indijsčine v nemščino. Obžaloval je, da ni znal slovenščine, da bi mogel primerjati tudi Glaserjeve prevode v slovenski jezik.¹⁰

V šoli se je razživel zlasti v višji gimnaziji pri branju latinskih in grških pesnikov. Včasih je poživil svojo razlago s tem, da je prepeval med poukom latinske ali grške pesmi.¹¹

Po 30-letnem službovanju je stopil predčasno prostovoljno v pokoj ob koncu šolskega leta 1908/9. Prosvetno ministrstvo mu je dalo priznanje in ga počastilo z naslovom šolskega svetnika. Kot vedno pobožen mož je stopil nato v Innsbrucku v bogoslovje in postal duhovnik.¹²

Dr. MAX HOFFER

Nekaj časa pred prvo svetovno vojno je bil dr. Max Hoffer vodilni profesor zgodovine in zemljepisa na mariborski gimnaziji. Včasih je prijel tudi za pero in je posvetil pri tem več zanimanja zemljepisu kot zgodovini. S svojimi deli si je pridobil zasluge tudi za naše kraje.

Izhajal je iz proforske družine. Njegov oče dr. Eduard Hoffer se je rodil na gradu Kotu pri Šentrupertu na Dolenjskem. Gimnazijo z maturo je končal z odliko v Ljubljani in je dobro obvladal tudi slovenski jezik. Ker je bil iz številne družine, je prejemal štipendijo kranjske dežele in je z njo študiral prirodopis na filozofski fakulteti na Dunaju in v Gradcu. Služboval je vedno le v Gradcu, in sicer najprej na akademski gimnaziji, nato pa nad 40 let na deželni višji realki do svoje upokojitve l. 1911. Med zoologi je užival priznanje kot strokovnjak za poznavanje čmrljev in se ga je zato oprijel naziv Čmrlj Hoffer (Hummel Hoffer).¹

Dr. Max Hoffer je prišel na svet v Gradcu kot četrti otrok 25. decembra 1881. V domačem mestu je obiskoval vadnico državnega učiteljišča in gimnazijo, ki jo je končal l. 1899. Na graški univerzi je študiral štiri leta zgodovino in zemljepis ter geologijo. L. 1903 je promoviral za doktorja filozofije. V jeseni l. 1903 je prišel v Moravsko Ostravo za suplenta na dekliškem liceju. Nekaj tedenskih ur je

³ IMG 1910, str. 61. — Kakor pod 2.

⁴ IMG 1904, str. 35.

⁵ IMG 1904, str. 3—34.

⁶ IMG 1906, str. 3—96.

⁷ IMG 1908, str. 3. — Svobodni nemški prevod latinskega izvornika je priredil sam Georg

Mair in ga je IMG 1908 objavilo na str. 97.

⁸ IMG 1908, str. 36.

⁹ Ravnatelj Niko Vrabl, Maribor, izjava 27. 1. 1959.

¹⁰ Kakor pod 2.

¹¹ Prof. Janko Leskovšek, Ljubljana, izjava 14. 1. 1966.

¹² IMG 1910, str. 62. — Dr. Ivan Lokar, Ljubljana, izjava 27. 4. 1959.

¹ Dr. Max Hoffer, Gradec — dopis z dne 12. 4. 1967.

poučeval tudi na tamkajšnji deželni višji realki in te ure so mu šteli za brezplačno poskusno leto in tako je dobival na liceju plačo že prvo leto. Obe šoli sta bili popolnoma nemški. V februarju 1904 je napravil usposobljenostni izpit iz zgodovine in zemljepisa. V jeseni 1904 je zasedel mesto suplenta na deželni višji realki v severnomoravskem nemškem mestecu Römerstadt, kjer je ostal dve leti in dosegel tudi stalnost v službi.²

Kot Štajerca je vleklo dr. Hofferja v ožjo domovino.³ Ko je odšel prof. Julius Miklau ob koncu šolskega leta 1904/5 z mariborske gimnazije na II. državno gimnazijo v Gradec, je prosvetno ministrstvo dodelilo to mesto z odločbo z dne 20. avgusta 1905 dr. Maxu Hofferju.⁴ V Mariboru je služboval šest let. Ravnatelj Glowacki mu je odredil prvo leto pouk zgodovine in zemljepisa predvsem v nemških razredih višje gimnazije, ker še ni vedel, kako bi se znašel v slovenskih vzporednicah nižje gimnazije, kjer je zlasti v prvih razredih delal nemški jezik dijakom preglavice. V naslednjem šolskem letu 1906/7 mu je določil ravnatelj za poskušnjo zgodovino in zemljepis v IV. b razredu kot najvišji slovenski vzporednici. Novi profesor se je dobro obnesel in v šolskem letu 1907/8 je že učil v dveh slovenskih vzporednicah, in sicer v III. b zgodovino in zemljepis, v IV. b pa nemščino. L. 1906 je namreč napravil dr. Max Hoffer na Dunaju še dodatni izpit iz nemščine kot stranskega predmeta. Naslednje leto je poučeval dr. Hoffer svoja glavna predmeta že celo v slovenskem II. b razredu.⁵

Kot večč metodik je uveljavljal svoje znanje in sposobnosti tudi v neobveznem predmetu zgodovine in zemljepisa štajerske dežele, kjer je znal pritegniti dijake. Na javnem tekmovalnem spraševanju ob koncu šolskega leta so dosegali kar zavidljive uspehe.⁶

² Dopis z dne 5. 4. 1967.

³ Kot pod 2.

⁴ Kot pod 1.

⁵ IMG 1906-1912.

⁶ Zupnik Vlnko Munda, Kamnica, izjava 10. 4. 1967.

Snov je podajal zanimivo, kolikor mogoče objektivno in prepričljivo. Pri spraševanju se je v glavnem držal učbenika. Zbujal je pozornost s svojim obširnim znanjem. Slovenskim maturantom ni bilo prav, da je včasih ob sobotah posedel samo z njihovimi nemškimi tovariši v gostilni Pri treh ribnikih in so si nato v ponedeljek dajali v šoli razna tajna znamenja z rokami. Ni pa bil krivičen in brez ozira na narodnost in poznanstvo je vse ocenjeval pravično.⁷

V počitnicah l. 1911 se mu je izpolnila vroča želja, da je bil premeščen v svoje rojstno mesto Gradec na gimnazijo v Lichtenfeldgasse, kjer je dočakal tudi upokojitev. L. 1965 je obhajal s svojo ženo diamantno poroko. Še tedaj je prihajal med svoje bivše učence v Maribor na proslavo obletnic njihovih matur.⁸

Kot mariborski profesor se je poglobil v zgodovino Maribora pred sto leti in priobčil o tem razpravo l. 1913.⁹ Istega leta je obdelal prostorni razvoj mariborskega mesta in ga ponazoril z zgodovinsko-zemljepisnim načrtom.¹⁰ Tik pred prvo svetovno vojno je izdala berlinska založba Junk zemljepisni in rastlinski vodnik po avstrijskih deželah Tirolski in Salzburški. Na Junkov poziv sta se lotila podobnega dela o Štajerski prof. dr. Ludwig Lammermayr in prof. dr. Max Hoffer l. 1914. Zaradi vojne je mogla knjiga iziti šele l. 1922.¹¹ Kljub spremenjenim državnim mejam sta uporabila ves zbrani material in tako obsega po prvotni zamisli vso nekdanjo Štajersko, torej tudi štajerske slovenske kraje. Knjiga je važna ne samo zaradi zemljepisnih podatkov, marveč še bolj zaradi tega, ker je našteval imena rastlin, ki rastejo po naših krajih, tudi v latinščini.

Uspeh tega dela je spodbudil dr. Hofferja, da se je lotil proučevanja Avstrijem razmeroma slabo poznane pokrajine Burgenland (Gradiščansko). Zanimivo jo je opisal na 81 straneh. Knjigo je opremila njegova žena Henriette Hoffer. Škoda, da delo ni posvetilo dovolj pozornosti tudi gradiščanskim Hrvatom.¹²

Dr. ADOLF PEČOVNIK

Rodil se je v trgu Št. Lenartu v Slovenskih goricah 25. maja 1883. Njegov oče Franc, davčni uradnik, je bil kmečki sin iz bližnje vasi Šetárove. Mati Ivanka, ki so jo klicali Johanca, rojena Čuček, je imela osem otrok; med njimi je bil Adolf najmlajši. Rodila ga je, ko je imela odprto tuberkulozo. Čez štiri leta je zaradi nje umrla. Jetika je pobrala tudi vse njene otroke razen Adolfa. Po smrti prve žene se je Adolfov oče drugič poročil, a tudi ta žena je zbolela za jetiko in kmalu umrla. Bolezni se ni nalezla le tretja njegova žena Marija, ki kot vdova po pekovskem mojstru ni imela otrok. V zakon je prinesla lep, velik vinograd z viničarijo v Grabonóškem vrhu, precej prihrankov in še neizmerno ljubezen do pastorka Adolfa. Ta presrečni zakon pa je kmalu uničila smrt. Njegova mačeha je l. 1892 zadela kap, ko je bilo Adolfu komaj 9 let. Tako je ostala mačeha sama s pastorkom Adolfom in še bolj sta se navezala drug na drugega.

Na prigovarjanje kaplana in učitelja je dala mačeha Adolfa v mariborsko gimnazijo (1894—1902). Od tretjega do petega razreda je bil kakor njegov sošolec Franc Kidrič, poznejši slavist ljubljanske univerze, brezplačni gojenec dijaškega semenišča. Ker ni čutil v sebi duhovskega poklica, je nato izstopil. Mačeha ga je pogosto obiskovala in skrbela zanj bolj kot lastna mati. Že na gimnaziji je kazal posebne sposobnosti in veselje za matematiko in fiziko. Zato je šel študirat po maturi ta predmeta na dunajsko univerzo. Mačeha je rade volje prevzela nase vso skrb za njegov dragi študij na Dunaju, dasi ji včasih ni bilo lahko ustvariti toliko dohodkov. Ko jo je začela mučiti bolezen na srečo, mu je

⁷ Pisatelj dr. Stanko Majcen, Izjava 14. 4. 1967

⁸ Kot pod 1.

⁹ Marburg vor hundert Jahren. Izšlo v časopisu Blätter zur Geschichte und Heimatkunde der Alpenländer. Graz 1913, majska številka.

¹⁰ Die räumliche Entwicklung der Stadt Marburg, v časopisu Kartographische und Schulgeographische Zeitschrift. II. Jahrgang. Wien 1913, 3. zvezek.

¹¹ Junks Naturführer. Steiermark. Berlin 1922, str. 405.

¹² Das Burgenland. Ein Wegweiser zu seinen Schönheiten für Freunde dieses deutschen Landes. Wien 1926.

pošiljala vedno več denarja, da bi si kaj prihranil, vedno težje pa je tudi prenašala njegovo dolgo odsotnost. Ko se je po drugem letu vseučilišnega študija odpravil s počitnic zopet na Dunaj, je bila potrta in žalostna. Na večer pred Adolfovim odhodom jo je od žalosti zadela kap. En dan je ležala v nezavesti in izdihnila. Zato ni mogla več napraviti oporoke, s katero bi mu izročila svoj vinograd, glavni vir dohodkov, četudi je prej večkrat izjavila, da mora pripasti njemu. Po dednem pravu so ga dobili njeni sorodniki in zraven vse njeno premoženje, čeprav jih ni marala. Adolf je tako izgubil ljubeče materinsko srce, pa tudi vir denarnih sredstev.¹ Kljub temu je s prihranki in z inštrukcijami še prebil tri leta in po petih letih študija na univerzi diplomiral iz matematike in fizike (1902—1907) in kmalu je napravil še doktorat. Kakor na gimnaziji tako je imel tudi na univerzi skoraj same odlične ocene.²

Takoj nato v oktobru 1907 je nastopil dr. Pečovnik brezplačno poizkusno leto na mariborski gimnaziji. Blaž Matek in Karel Zahlbruckner sta ga uvajala v umetnost poučevanja matematike in fizike. Že na univerzi se je dr. Pečovnik zelo zanimal za čim boljši način podajanja svojih predmetov, saj je vedel, kake težave je delala v gimnaziji zlasti matematika večini njegovih sošolcev, ker jim razlaga ni bila dovolj jasna in razumljiva. Zato je na univerzi rad poslušal vzgojeslovna in metodična predavanja, posebno profesorja dr. Höflerja. Na mariborskem učiteljskišću je poučeval v tej dobi matematiko priznani metodik profesor Luka Lavtar, pisec metodičnih spisov in dobrih računov za osnovne šole. Dr. Pečovnik si je izprosil dovoljenje, da je smel zahajati k njegovim uram na učiteljskišću, kadar je bil prost na gimnaziji.³

Bistri in dovezetni mladi profesor je sprejemal dobre strani njihovega pouka, spoznal pa je tudi, kaj bi se dalo še izboljšati. Ko je začel naslednje leto samostojno poučevati, je takoj zaslovel kot izvrstna moč. Ne samo fiziko, ampak tudi matematiko je predaval tako jasno, razumljivo in uspešno, da se je niso več bali niti za matematiko slabo nadarjeni dijaki. Ko je bilo pri njem pri matematičnih šolskih nalogah manj slabih ocen kot pri kateremkoli drugem predmetu, so v začetku nekateri šolniki sumili, da si dijaki pomagajo pač s prepisovanjem in goljufijo. Kmalu pa se je prepričala vsa mariborska javnost, da je pravi in edini vzrok dobrih ocen samo znanje učencev.⁴

Pri dr. Pečovniku je bilo sploh nemogoče pri šolski nalogi kaj prepisati ali si pomagati na kak drug nedovoljen način. Ni dajal tako dolgih in težkih računov, da jih ne bi mogel rešiti povprečen učenec pravočasno, zato pa je zahteval samostojno delo. Prevara se je posrečila samo učencu Preisu. Ta je pri ustnem izpitu kazal vedno slabše znanje kot pri šolski nalogi, dasi je pri ogromni večini narobe, ker včasih pomanjkanje časa prepričal boljšo oceno. Dr. Pečovnik je večkrat izrazil v šoli svoj dvom o Preisovih šolskih nalogah, in zato je moral sedeti pri šolski nalogi vedno sam v prvi klopi. Preis je mirno pisal in računal tudi takrat, ko je profesor stal poleg njega. Dr. Pečovnik je sicer Preisa opomnil, naj ne sedi tako sključen, da se z licem skoraj dotika klopi, a Preis mu je pojasnil, da je tako vaje in da drugače ne more pisati. Tega pa dr. Pečovnik ni nikoli zvedel, da je Preis poslušal po telefonu, skritim pod črnilnikom, kaj mu je narekoval od druge strani zadaj njegov sošolec, že tedaj genialni matematik Ivan Vidav, ki je na videz mirno in skoraj neslišno šepetaje kontroliral svoj izdelek.⁵

Dr. Pečovnik je pri Zahlbrucknerju pri fiziki opazil, da se poskusi ne posrečijo celo takemu mojstru in tako spretnemu profesorju, ki kot inženir sam izdeluje stroje, če se na uro ni pripravil. Zato si je dr. Pečovnik že prejšnje popoldne vse pripravil ter se prepričal, ali se poskusi takoj prvič posrečijo. Če se niso, je poiskal vzroke. Kakor profesor Zahlbruckner in pozneje za njim profesor Pirnat je tudi on spopolnjeval fizikalni kabinet s svojim delom, s svojim

¹ Krstni list — Izjava njegove sestrične Marije Pečovnik, učiteljice v p. v Framu, 26. 4. 1965.

² Vpogled v spričevala pri njegovi hčerki Alenki 8. 4. 1965.

³ IMG 1908, str. 119. Izjave dr. Pečovnika samega 4. 2. 1960.

⁴ Lastna doživetja in izjava prof. Josipa Pirnata 17. 10. 1958.

⁵ Dr. Zdenko Lovše, Sautens pri Innsbrucku, izjava 7. 8. 1964.

materialom in često tudi s svojim denarjem. Ta kabinet mu je prirastel k srcu in mu postal drugi dom. Ob Zahlbrucknerju pa je tudi spoznal, da se mora profesor približati dijakom in se uživati v njihov položaj, če hoče imeti uspeh pri pouku.⁶ Zato je poiskal in našel pristržen odnos do vseh svojih učencev, ne glede na narodnost in svetovni nazor.

Nekoč je prevzel v matematiki razred, ki ga je imel več let njegov tovariš. Prvi dan v šolskem letu je vstal pri njegovi uri najboljši odličnjak in izjavil, da se vsi zavedajo, da znajo matematike zelo malo, a imajo voljo, da se je naučijo. Prosili so ga, naj jim pomaga. Pečovnik je imel z njimi nekaj posebnih brezplačnih ur in tudi pri rednem pouku je ponavljal snov in kmalu so resno predelali, česar prej niso znali in razumeli.⁷ Namesto da bi bil brez ozira na prejšnje slabo znanje samo razlagal, kar je bilo po učnem načrtu predpisano, ali pa da bi jim bil v dolgih pridigah očital njihovo neznanje, je raje porabil čas za kratko in jedrnato ponavljanje vsega, kar je bilo za novo razlago nujno potrebno.⁸

Blaž Matek je kot priznani pisec slovenskih matematičnih učbenikov predaval tudi v šoli večinoma tako, kakor bi pisal knjigo.⁹ V njej je na osnovi prejšnjega nova snov razumljiva; če pa bi odstranili prejšnje strani, preden bi jih proučili, bi mogel pač le malokdo razumeti novo stvarino. V učbeniku moramo doma v miru in počasi predelavati težjo snov z največjo pazljivostjo in jo po potrebi tudi večkrat ponoviti, preden gremo naprej. Če profesor v šoli ne ponovi vsaj najtežjih poglavij, ne morejo slediti počasnejši in slabše nadarjeni učenci. Včasih je tudi najboljša enkratna razlaga premalo. Seveda mora imeti profesor toliko vzgojnega čuta, da takoj opazi, kaj dela dijakom največje težave. Dr. Pečovnik se je zavedal, da tudi najdostopnejši in najbolj priljubljen profesor matematike ne bo zvedel resnice, če bo po razlagi kaknega poglavja vprašal ves razred ali posamezne učence, ali so vse razumeli in česa niso razumeli, ker se večina sramuje to priznati.¹⁰

Ko je jemal novo snov, je razdelil uro na več delov. Najprej je s potrebnimi pripravami iz prejšnje snovi predelal eno poglavje; v naglici se je prepričal, ali so vsi dobro prepisali s table. S posameznimi vprašanji je ponovil in poglobil to poglavje. Če je ugotovil, da še kdo česa ni dobro dojel, je razložil vse še enkrat natančneje in po potrebi še večkrat. Na enak način je predelal naslednja poglavja. Nikdar pa ni nadaljeval, dokler niso vsi, tudi najslabši učenci, obvladali prejšnjega poglavja. Ob koncu ure ni bilo nikogar v razredu, ki ne bi bil vsega razumel. Domače naloge, ki jih je vedno v naglici pregledal, so poglobile novo stvarino, tako da so lažjim sledile vedno težje. V domače naloge tedanjega sedmega in osmega gimnazijskega razreda je vnesel vse, kar se je zahtevalo pri maturi. Zato se tu ni držal knjige, ampak je račune sam sestavljal. V šoli so jih skupno predelali in tako so bili pri njem vsi vedno pripravljeni za maturo. Ne spominjam se, da bi bil kdo pri njem pri maturi padel iz matematike.¹¹

Šolske naloge je vedno vračal naslednjo uro, ker se je zavedal, da je največ zanimanja zanje takoj, in zato je tudi poprava najuspešnejša, čez dolgo časa pa je samo izguba časa. Ocenjeval jih je pravično. Če kdo pri ustnem spraševanju ni takoj doumel naloge, je moral napraviti pomožno skico ali pa stopiti vsaj tri korake od table, da je imel pregled in si je pridobil čas za mirno razmišljanje. Nikdar ni nikogar zmerjal, izredno redko je koga oštel, nikogar ni vpisal v dnevnik. Vedno je bil zaposlen ves razred in tako ni bilo časa za nemir. Zato je imel vzoren red. Včasih se je malo razburil, zlasti, če je kdo zinil veliko neumnost, in tedaj je povzdignil svoj glas in začel v svojem narečju: »Čujte, za boužjo vouljo, vi!« Nikdar pa ni nikogar žalil.¹²

⁶ Izjava dr. Pečovnika in lasna opažanja.

⁷ Izjava veterinarja Ivana Zemljča l. 4. 1965.

⁸ Lastna doživetja.

⁹ Izjava prof. J. Pirnata 7. 10. 1959.

¹⁰⁻¹² Lastna doživetja in opažanja.

Za malenkostne prestopke dijakov ni prijavljal. Ni jih hotel videti, če pa jih je moral, je dijaka navadno takoj zaustavil in opomnil, kar pa ni spremenilo njegovega prijateljskega odnosa do njega. Včasih je kak višjegimnazijec s prepovedano cigareto v ustih v stranski ulici prepozno opazil dr. Pečovnika. Tem bolj mu je bilo neprijetno, ker ga ta ni prijavil. Dijaška pesem iz stare Jugoslavije, ki je vsakega gimnazijskega profesorja označevala z eno kitico, je pela o njem:

Če imaš v ustih čik,
te sreča Pečovnik.
»Za' boužjo vouljo, vi,
iz vas se pa kadí!«

Dijaški jezik je bogat z zasmehljivimi vzdevki profesorjem, a dr. Pečovnika je spoštljivo imenoval samo s kratico njegovega priimka »Péča«. ¹³

Kmalu po nastanku stare Jugoslavije se je dr. Pečovnik opredelil za narodno socialistično stranko, ki se je borila predvsem za koristi nameščencev. Nekajkrat je nastopil tudi na manjših političnih sestankih. Toda zaradi tega se niso poslabšali njegovi odnosi do ljudi drugačnih političnih in svetovnih nazorov. Tako svobodomiselni kakor katoliško misleči dijaki so imeli tedaj svojo tajno organizacijo. Če je imel dr. Pečovnik nadzorstvo na hodniku, je mogel zastopnik katerekoli izmed njih stopiti v posamezne razrede v odmoru in javno sporočiti, kdaj in kje je sestanek. Značilno je, da je vladalo v prvih časih med taboroma prijetno ozračje. ¹⁴

Resnična žalost je zavladata za njim, ko je odšel leta 1925 za nadzornika srednjih in meščanskih šol na tedanjo mariborsko oblast. Velika škoda je, da ni dr. Pečovnik ničesar napisal, saj bi nas mogel osrečiti z izvrstno metodiko matematičnega pouka.

Ko je bila leta 1930 ukinjena mariborska oblast, se je dr. Pečovnik vrnil na mariborsko gimnazijsko. Čez devet let, v začetku aprila 1939, je bil imenovan za ravnatelja III. moške gimnazije na Bežigradu v Ljubljani, kjer je ostal do 20. novembra 1943. Ko se je namreč izvedelo, da sta mu sin Branko in hči Zora odšla k partizanom, ga je Rupnik odstavil in nato upokojil. Po osvoboditvi se

je vrnil na svoje ravnateljsko mesto, 31. julija 1946 pa je bil upokojen. Ker je moral takoj izprazniti stanovanje v gimnaziji, se je preselil v Zgornjo Polskavo pri Mariboru, kjer je imel hišo z majhnim posestvom.

Vedno je bil še poln humorja. Z nasveti, s svojim znanjem in s čimer je le mogel, je rad pomagal sosedom. Pogosto se je spominjal svoje mačehe, zlasti v zelo veselih in žalostnih dogodkih je vzdihnil: »O, da bi še sedaj živela moja mačeha!« Ponosen je bil na svoje dijake in rad omenjal posebno tiste, ki so s svojim znanjem in s svojimi sposobnostmi zasedli visoke položaje.

Zadnja leta je zelo težko hodil. Nekoč je iskal pomoč v bolnišnici. Njegovi bivši učenci so bili zato tem bolj veseli in počaščeni, če se je udeležil vsaj njihove petdesetletnice, štiridesetletnice ali tridesetletnice mature. Zavedali so se, da marsikdo izmed njih ne bi bil dosegel cilja brez dr. Pečovnika. Kot profesor matematike in fizike je bil namreč ne le nadpovprečen mojster, marveč pravi umetnik in velik ustvarjalec, ki je znal v humanistični gimnaziji v res humanističnem, človekoljubnem duhu v prijetnem šolskem ozračju vzbujati in razvijati v mladih dušah speče sile in sposobnosti.

Umril je v mariborski bolnišnici 28. marca 1965. Pokopali so ga 1. aprila 1965 v Zgornji Polskavi.¹⁵

Dr. JOSIP ŠORN

Po Juliju Głowackem je začasno prevzel ravnateljske posle na mariborski gimnaziji senior proforskega zbora Josip Šorn.¹

Rodil se je 13. marca 1855 v Ostrožnem pri Celju. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Celju, klasično filologijo je začel študirati v Gradcu, končal pa jo je s proforskim izpitom na Dunaju, kjer je še napravil doktorat. Ko je odslužil vojaščino, je bil v šolskem letu 1884/5 poskusni kandidat na II. državni gimnaziji v Gradcu in nato tri leta suplent v Hallu na Tirolskem in dve leti na ljubljanski gimnaziji. Na istem zavodu je dobil tudi mesto stalnega profesorja. Leta 1899 je še napravil izpit iz filozofske propedeutike. V Ljubljani je ostal 21 let, dokler ga ni zamikalo direktorsko mesto na mariborski gimnaziji.² Vedel je namreč, da je ravnatelj Julij Głowacki tik pred upokojitvijo. Menil je, da bo ta cilj najlažje dosegel, če bo dočakal izpraznjeno mesto na mariborski gimnaziji sami in če bo obenem preskočil v nemški tabor. V Ljubljani bi se pač težko prelevil čez noč iz čistokrvnega Slovenca v trdega Nemca.³

Po pokojnem prof. Ignaciju Pokornu (u. 20. maja 1908) izpraznjeno stalno proforsko mesto na mariborski gimnaziji je zasedel dr. Šorn 23. junija 1909 v starosti 54 let.⁴ Na poti iz Ljubljane v Maribor je izgubil v svojem priimku strešico in se je odslej podpisoval z nemškim 'sch', torej Schorn. Na Kranjskem so mogli včasih tudi Slovenci vplivati na kako imenovanje za višjo službo. Zato se jim ni hotel zameriti in je dal sina vzgojiti v slovenskem duhu. Hči naj bi kot Nemka z njegovo nemško ženo ustvarjala dobre zveze z Nemci, najmlajši sin pa je bil v narodnostnem oziru nevtralen.⁵

Dr. Šorn je veljal za strokovnjaka v jezikovnem ocenjevanju srednjeveških latinskih zgodovinarjev. Objavil je več razprav v izvestjih gimnazij v Hallu in v Ljubljani. Sodeloval je tudi v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko« in pri »Neuphilologische Rundschau«. V izvestju mariborske gimnazije je objavil leta 1910 razpravo »Zur Textkritik des M. Junianus Justinus«.⁶ Na mariborski gimnaziji je učil latinščino, grščino, logiko in psihologijo.⁷ Imel je obširno in

¹⁵ Izjava hčere Alenke 8. 4. 1965 in vpogled v listine.

¹ IMG 1912, 26.

² IMG 1912, 63.

³ Dr. Adolf Pečovnik, izjava 9. 10. 1960.

⁴ IMG 1908.

⁵ Kot pod 3.

⁶ IMG 1912, 63.

⁷ IMG 1910-1912.

temeljito znanje, toda v šoli je bil dolgočasen, odmaknjen od življenja in od sedanjosti ter preveč uraden.⁸

Ko je dr. Šorn v svojem 57. letu prevzel začasno vodstvo mariborske gimnazije, je menil, da se je povzpел na zadnji klin lestvice, ki vodi do njegovega življenjskega cilja, da bi postal gimnazijski ravnatelj. Bil je prepričan, da bo kmalu sledilo imenovanje za pravega in stalnega ravnatelja. Zaradi tega cilja je ta slovenska kmetjska korenina postal nemškular, da bi bil čim bolj zapisan pri Nemcih in pri vladi.

Grozno ga je zadelo, ko je bil imenovan za ravnatelja 12. novembra 1911 namesto njega Slovenec dr. Josip Tomiňšek. Menil je, da bi se dalo dr. Tomiňšku izpodnesti tla, preden bi nastopil službo. Kmalu po tem imenovanju, še preden je bilo javnosti znano, je izšel v uvodniku »Grazer Tagblatt« oster napad na dr. Tomiňška. Članek mu očita pretiran slovenski nacionalizem in sovraštvo do Nemcev. Pisec zatrjuje, da nemški Mariborčani ne bodo mirno sprejeli radikalnega Slovenca za ravnatelja mariborske nemške gimnazije in da se bodo z vsemi zakonitimi sredstvi borili proti njemu.⁹

Mariborski Nemci in dr. Šorn so pričakovali močno javno gonjo proti dr. Tomiňšku, kar bi pomenilo vodo na mlin dr. Šorna. Toda preden se je začela, je prišla mrzla prha iz Gorice. Nemški nacionalni krogi v Gorici so poslali »Grazer Tagblattu« dopis, ki spodbija napad na dr. Tomiňška in ugotavlja, da jim v Gorici ni znano nobeno njegovo sovražno dejanje proti Nemcem in da je bil dr. Tomiňšek vedno nepristranski in pravičen. »Slovenski narod« je obdolžil tega napada dr. Šorna in ga pozval, naj javno prizna svoje nečedno dejanje, a dr. Šorn je molčal.¹⁰

Tako so se razblinile Šornove sanje in tudi križarska vojna proti dr. Tomiňšku se ni niti začela. Dr. Šorn je moral 18. decembra 1911 izročiti vodstvo mariborske gimnazije mlademu dr. Tomiňšku.¹¹ To razočaranje je dr. Šorna grizlo, da je naglo hiral. Kakor bi mu bil ta udarec še premalo, je v začetku maja 1912 zvedel, da mu je škodovalo prav narodno izdajstvo. Svoj poraz je zakrivil sam, ker je stavil vse na napačne karte. Pošteni Nemci v odločilnih krogih so bili namreč ogorčeni zaradi njegovega uskoštva in zaradi spremembe v pisanju njegovega priimka na stara leta in pa zato, ker je z narodnostno vzgojo svojih otrok uganjal trgovino. 14. maja 1912 je bil še na konferenci, a naslednjega dne ga je zadela kap in je umrl. Pri pogrebu mu je govoril dr. Medved. Dr. Tomiňšek je dal objaviti v izvestju leta 1912 nekrolog z njegovo sliko.¹²

Dr. IVAN ARNEJC

Dr. Ivan Arnejc, ki se je v koroških nemških šolah moral podpisovati Arneiz, ni bil dolgo na mariborski gimnaziji, vendar se je močno uveljavil med njenim slovenskim dijaštvom, četudi je bil skromna krotka duša slovenskega Korošca. S svojo dobroto, z razumevanjem mladine in z globokim znanjem si je kmalu osvojil srca. Bil je katoliškega svetovnega nazora, a nikomur ga ni vsiljeval in zaradi njega ni manj cenil ljudi drugačnega prepričanja.¹

Rodil se je 7. februarja 1876 v Gornjih Goričah pri Rožeku v Rožu. Gimnazijo je končal v Beljaku, klasično jezikoslovje pa na univerzi v Gradcu, kjer je tudi promoviral za doktorja filozofije leta 1904. Služboval je na I. gimnaziji v Gradcu (1903—1904), na gimnaziji v Celovcu (1904—1906) in v Leobnu (1906—1909).² Z ministrskim odlokom z dne 27. decembra 1909 je dobil mesto pravega gimnazijskega učitelja na mariborski gimnaziji.³

⁸ Lastna opažanja.

⁹ SN 23. 11. 1911.

¹⁰ SN 30. 11. 1911.

¹¹ IMG 1912, 26.

¹² IMG 1912, 62.

¹ Lastni spomini in opažanja.

² SBL 1, str. 13—16 in Slovenec 18. 10. 1936.

³ IMG 1910, str. 62.

Prvo leto je poučeval na mariborski gimnaziji skoraj samo slovenščino, in sicer v osmem razredu in še v drugem in tretjem tečaju za Nemce, poleg tega še nemščino v slovenski vzporednici v IV. b razredu, svoj predmet latinščino pa le v petem razredu.⁴ Naslednje leto mu je dodelil novi ravnatelj dr. Josip Tomišek poleg slovenščine v I. c razredu samo njegova predmeta latinščino in grščino.⁵ Bistri dr. Tomišek je takoj ocenil Arnejčevo izvrstno znanje klasične filologije, mogoče pa je tudi zvedel, da so ga hoteli spraviti vplivni Slovenci na univerzitetno stolico, da bi mogel prevzeti klasično filologijo na slovenski univerzi, ko bi se osnovala.

Dr. Arnejc nam je znal vcepiti ljubezen in spoštovanje do jezika in kulture starih Rimljanov, pokazal pa nam je tudi, kako je rimska in grška kultura položila temelje naši. Še bolj nas je ogrel za slovenščino. Radi smo brali naše pesnike in pisatelje in marsikdo si je pritrgoval, da si je mogel kupovati knjige. Večkrat smo priredili po nedeljski maši proslavo kakega pesnika. Vsak izmed nas se je naučil ene pesmi tistega pesnika in večina je tudi deklamirala. Če sta se naučila dva isto pesem, smo primerjali njuni deklamaciji. Po vsaki slovenski šolski nalogi je pohvalil najboljše in jih večkrat dal tudi prebrati.

Na teden smo imeli v prvem razredu po tri ure slovenščine in po pet ur latinščine, ki jih je imel vedno isti profesor. Včasih se je slovenska ura spremenila v latinsko, kar pa ni bila škoda, saj smo si pri latinščini pridobili trdne osnove za slovnico vseh jezikov. Če smo imeli obe uri skupaj, smo pisali latinsko kakor tudi slovensko šolsko nalogo v prvi uri, da so počasni učenci mogli pisati še naslednjo uro. Šolske zvezke mu je navadno nesel takoj domov kak učenec. Stanoval je blizu sedanjega Branika, kakih pet minut od gimnazije. V začetku smo mislili, da jih ni nosil sam, ker je imel premalo prostora v svoji aktovki, ki je še ni nosil tedaj v Mariboru skoro nihče. Šele pozneje smo zvedeli, da nas je s to nošnjo zvezkov vzgajal k poštenju. Četudi še tedaj ni bilo nallivnih peres, so vendar prinašali nekateri učenci črnilo s seboj, ker so bile v šolskih črnilihkih včasih niti in odpadki radirke in tako bi si med tpo tjo mogel popraviti napake, kdor bi hotel, a vendar se to ni nikdar zgodilo.⁶

Janko Glazer je imel dr. Arnejca v četrtem razredu za nemščino. Ure so bile kratkočasne, ker je seznanjal učence z osebnostmi in najvažnejšimi deli nemške književnosti, kar ni bilo v učnem načrtu. Mnogo je govoril zlasti o Goetheju, Schillerju in drugih velikanih nemške književnosti, njihova dela je podajal jedrnato, v lepem jeziku in zanimivo. Ko je spoznal, da ima Glazer v nemščini dober slog, ga je spodbujal, da bi pisal v slovenščini. Tako je dr. Arnejc dal pobudo, da so začeli slovenski četrtošolci pod uredništvom Frančeka Robiča izdajati rokopisni literarni list Bodočnost. Robič je nosil zbrane prispevke za vsako številko pokazat in ocenit najprej dr. Arnejcu. Prek Robiča je pregovoril dr. Arnejc Glazerja, da je poslal tri v Bodočnosti objavljene pesmi uredniku Ljubljanskega Zvona. Ena je nato res zagledala v tem priznanem literarnem glasilu beli dan, kar je dvignilo samozavest skromnemu Glazerju.

Že v četrtem razredu je nagovarjal dr. Arnejc Glazerja, naj predloži svoje pesmi za gimnazijsko Schillerjevo nagrado, a tega ni hotel storiti. Glazerju se je zdelo drzno, da bi se potegoval za to denarno majhno toda veliko častno priznanje, ki so ga dobivali dotlej le osmošolci in sedmošolci, šestošolci pa le izjemoma. Dr. Arnejc je bil nejevoljen, da Glazer ni predložil svojih pesmi, in ni odnehal, dokler se ni dal Glazer pregovoriti prihodnje leto.

Literarne proizvode je bilo treba oddati proti koncu šolskega leta, da so jih ocenili profesorji slovenščine ali pa nemščine, če so bili nemški. Res se je zgodilo leta 1915, da je Schillerjevo nagrado prvič dobil petošolec. Nagrajenec je prejel denar po razdelitvi spričeval, a nakazal mu ga je ravnatelj v svoji pisarni. Ravnatelj Glowacki je pozval Glazerja, da se naj oglasi po sklepni maši v njegovi pisarni. Pred ravnateljevo sobo je bilo mnogo strank. Čez dve

⁴ IMG 1910, str. 43.

⁵ IMG 1911, str. 21.

⁶ Kakor pod 2.

uri je prišel na vrsto tudi Glazer. Prišel je po nagrado za slovenske pesmi in tako je začel govoriti pač slovenski. Ravnatelj Glowacki mu je poudaril v nemščini, da je uradni jezik samo nemški. Glazer ni prinesel že napisanega potrdila za nagrado in ga je poslal ponj. Glazer je dobil pri šolskem slugi papir, da ga je mogel napisati za znesek 10 kron in nekaj vinarjev. Ko ga je prinesel ravnatelju, je od sprejemov utrujeni in razburjeni Glowacki izjavil z ostrim in povzdignjenim glasom, da ta dan ne bo več odpiral blagajne in naj pride prihodnjič. Pa ni prišel in tudi ravnatelj ga ni hotel poklicati. V svoji užaljenosti Glazer naslednje leto kot šestošolec ni hotel predložiti svojih pesmi za Schillerjevo nagrado.

Kot četrtošolec je osnoval Glazer literarni krožek, ne sicer formalno s pravili, marveč stvarno. Kot petošolec se je pozneje pridružil še Matija Zadavec, v sedmem razredu pa še pesniško nadarjeni Dragotin Marčinko, ki je umrl pri vojakah za grizo v prvi svetovni vojni.

V sedmem razredu se je Glazer po nagovarjanju prof. dr. Antona Dolarja zopet potegoval za Schillerjevo nagrado, ki mu jo je komisija tudi prisodila. Ravnatelj dr. Josip Tomišnek mu je izplačal tudi nagrado, ki bi mu jo bil moral že pred dvema letoma ravnatelj Glowacki in je ležala v blagajni. Prav tako ni imel Glazer pravega tekmeca za Schillerjevo nagrado kot osmošolec leta 1914. Ko mu je Tomišnek izročil nagrado, se je spustil z nagrajencem v daljši razgovor o njegovi maturitetni nalogi o Prešernu. Glazer je namreč ostro nasprotoval mnenju dr. Zigona in dr. Puntarja o premišljeni arhitektoniki v Prešernovih pesmih.⁷

Po posredovanju državnega poslanca prof. dr. Karla Verstovška je bil dr. Arnejc dodeljen prosvetnemu ministrstvu na Dunaj, kjer je služboval v slovenskem oddelku c. kr. založbe šolskih knjig.

Po prvi svetovni vojni je postal vodja kr. zaloge šolskih knjig in učil v Ljubljani. Ko so začele zasebne knjigarne izdajati učbenike, je postala državna založba šolskih knjig nepotrebna. Zato se je vrnil v šolsko službo, in sicer na III. državno gimnazijo v Ljubljano. Zadnja leta je učil grščino in latinščino na ljubljanski klasični gimnaziji. Umrl je 16. oktobra 1936 v Ljubljani.⁸ Kakor toliko nekdanjih slovenskih izobražencev se je tudi dr. Arnejc poročil na Dunaju z Nemko, z Irmo Prettenhofer. Z njo je imel tri otroke. Hči Vera je promovirala na ljubljanski univerzi iz prirodopisja, druga hči Juta je diplomirala prav tam, sin Mirko pa je strojni inženir.⁹

Svoje jezikoslovno znanje je pokazal dr. Arnejc v dveh izvestjih mariborske gimnazije. Leta 1909 je razpravljal v latinščini o latinski besedi »tamen« (vendar),¹⁰ leta 1911 pa je priobčil v slovenščini razpravo o »Indoevropskem aoristu s posebnim ozirom na grščino.«¹¹ V Nastavnem vjestniku so izšli leta 1910 njegovi »Doneski k zgodovini grške elegije.«¹² Pripravljal se je na univerzitetno kariero in je napisal habilitacijo. Bil je preveč kritičen do samega sebe in ni bil z njo zadovoljen ter mu je ta nezadovoljnost vzela pogum za nadaljnje delo v tem smislu. Habilitacijo je podaril nekemu prijatelju in čez nekaj časa se je z njo okoristila popolnoma tuja oseba.¹³

Kot suplent v Celovcu je urejeval leta 1905 slovensko koroško politično glasilo Mir. V Mariboru je bil soustanovitelj Straže in njen sodelavec za koroške zadeve. Pomagal je ustanoviti in gmotno in duševno je podpiral Podporno društvo za koroške dijake v Celovcu, Gosposvetski zvon in Združenje koroških Slovencev.¹⁴ Več let je bil predsednik le-tega. Po izgubljenem koroškem ple-

⁷ Janko Glazer, Maribor, izjava 21. 1. 1959.

⁸ Slovenec 13. 10. 1936.

⁹ Osmrtnica v Slovencu 17. 10. 1936 in izjava bibliotekarja Fr. Pušnika, Maribor, 5. 3. 1966.

¹⁰ De origine et vi vocis »tamen«, EMG 1909, str. 23–26.

¹¹ IMG 1911, str. 13–20.

¹² SBL I, str. 15–16.

¹³ Pušnik, izjava 5. 3. 1966.

¹⁴ SBL I, str. 16.

biscitu je moralo zapustiti rodno Koroško mnogo slovenskih izobražencev. V prvi stiski je priskočil izgnancem na pomoč večkrat dr. Arnejc sam s svojimi skromnimi sredstvi, nato pa jim je našel zaposlitev.¹⁵

FRANC BRAČUN

Prof. Franc Bračun ni bil rojen pod srečno zvezdo. Vsa leta svoje profesorske službe je nazorno dokazoval, da samo znanje še ne zadostuje za profesorski poklic. Priljubljenosti pri večini dijakov ni užival in se tudi ni potegoval zanjo. Bil je kot domač kostanj, ki skriva dobro in pravo vsebino pod bodečo ježico. Skoro vsi dijaki in njihovi starši so videli na njem samo igle. Za marsikoga je pomenil strah in trepet. Pravzaprav se miadina ni bala njega, ker ni bil siten, krivičen, pa tudi ne pristranski, in zato ga tudi ni sovražila, neljuba ji je bila le njegova slaba metoda pri pouku matematike. Le-to je dobro obvladal, toda nikogar ni navdušil zanjo. Njegova tragika je bila v tem, da ni imel daru, da bi znal svoje znanje na razumljiv način posredovati dijakom. Ni se mogel niti toliko uživati v mlade dijaške duše, da bi bil vedel, ali je bila njegova obdelava nove snovi razumljiva, in, če ne, kaj bi bilo treba spremeniti. Včasih bi bil imel uspeh, ko bi bil prej ponovil in poglobil le nekaj stare snovi. Njegovo razlago so dojeli le za matematiko posebno nadarjeni učenci. Drugi se niso mogli sami niti doma poglobiti v snov, ker pri pisanju na tablo ni včasih za nekaj trenutkov stopil vstran, da bi bili mogli prepisati tudi tisti, ki so sedeli v sredini in jim je zaslanjal pogled njegov široki hrbet, a tablo je prehitro zbrisal.

Bračunov položaj na mariborski gimnaziji je bil tem hujši, ker je poučeval na istem zavodu poleg dobrega matematičnega pedagoga in izvrstnega fizika prof. Josipa Pirnata še genialni matematični in fizikalni metodik dr. Pečovnik, ki bi bil zasenčil tudi zelo dobre profesorje teh predmetov. Bračun je sicer redko poučeval fiziko in še to le v nižjih razredih, toda pri tem je trpel njegov ugled. Dr. Pečovniku so se namreč posrečili vsi poskusi, prof. Bračunu pa včasih komaj dobra polovica, kar ga je nato zmedlo in tedaj je še razbijal epruvete in druga zlomljiva učila.¹ Zato sta dr. Pečovnik in prof. Pirnat poskrbela pri ravnatelju, da sta učila sama čim več fizike, prof. Bračun pa skoraj samo matematiko.²

Kjer je učil prof. Bračun matematiko, je prihajalo matematično znanje v razred po redkih za matematiko posebno nadarjenih sošolcih, ki so mogli slediti njegovi razlagi. Ti so ga imeli tudi radi. Pri matematičnih šolskih nalogah je pri prof. Bračunu doživela polom navadno skoraj polovica razreda ali še več, v vzporednem razredu pri dr. Pečovniku pa le redkokateri. Ko je prinesel Bračun popravljene šolske naloge, se je navadno razburil nad omejenostjo »nekaternikov«, kakor je imel navado reči, in vrgel zvezke v jezi na kateder. Ob koncu leta je bil uspeh boljši, kot je kazalo prej, vendar jih je imelo lepo število popravni izpit. Po počitnicah pa se je pri popravnih izpiti jasno pokazala njegova dobrotta. Brez strahu so mogli dijaki ob njegovi blagohotni pomoči dokazati svoj napredek v znanju in tako je bilo malo žrtev. Brez temeljite priprave, na samo srečo, pa pri prof. Bračunu ni nihče upal k izpitu.³

Prof. Bračun se je rodil 30. januarja 1880 v Kostrivnici kot sin manjšega kmeta. Osnovno šolo je končal v domačem kraju. Župnik je nagovoril starše, da so dali nadarjenega Franca v celjsko gimnazijo (1892—1900). Po maturi je na željo staršev stopil v mariborsko bogoslovje. Ker ni čutil v sebi duhovskega poklica, je tik pred koncem tretjega letnika izstopil. Z denarjem, ki si ga je prihranil v bogoslovju, in z upanjem na »Podporno društvo za slovenske visokošolce« se je odpravil 1. 1903 v Gradec, kjer je na filozofski fakulteti študiral

¹⁵ Prof. Jos. Hutter, Globasnica na Koroškem, Izjava 27. 7. 1964.

¹ Lastna doživetja in spomini.

² Dr. A. Pečovnik, Izjava 22. 3. 1961.

³ Lastna doživetja in IMG od leta 1911 naprej.

matematiko in fiziko. Dobrega prijatelja je našel v Josipu Pirnatu, ki je prišel za mariborske gimnazije. Prvič mu je sicer pri diplomskem izpitu spodletelo, toda čez pol leta, januarja 1910 ga je opravil. Poleg svoje stroke je opravil še izpit iz učnega jezika. Kdor ga je srečno prebil, ta je mogel v njem predavati ne le svoj predmet, marveč je smel ta jezik učiti tudi v nižji gimnaziji. Bračun se je usposobil iz slovenskega in nemškega jezika.⁴

V začetku drugega polletja, dne 7. februarja 1910, je nastavljal štajerski deželni šolski svet v Gradcu na ravnateljjev predlog Franca Bračuna za neplačanega poskusnega kandidata na mariborski gimnaziji. Poskusna doba je trajala tedaj eno leto. Za metodičnega vodnika v težavni profesorski poklic mu je določil ravnatelj Glowacki prof. Karla Zahlbrucknerja. S tem mentorjem, kakor so mu rekli takrat, je hodil Bračun na njegove ure in začel tudi sam učiti zlasti matematiko, v začetku v Zahlbrucknerjevi prisotnosti, pozneje pa vse pogosteje tudi brez mentorja. Neplačano poskusno dobo je mogel ravnatelj tudi skrajšati, njemu jo je celo podaljšal za en semester. Namesto da bi bil imel vsaj v drugem polletju šolskega leta 1910/11 suplentsko plačo s polno obveznostjo 16 ur na teden, mu je dodelil Glowacki le 5 plačanih tedenskih ur, a še to na zahtevo odločnega prof. Zahlbrucknerja.⁵

Tako je postal Bračun suplent šele v svojem 32. letu v začetku šolskega leta 1911/12, ko je prevzel mesto ravnatelja po upokojenem Juliju Glowackem mladi, vsestransko izobraženi in uvidevni dr. Josip Tominšek. Novi suplent je dobil sicer polno število tedenskih učnih ur, toda od svojih predmetov fizike sploh ni učil, matematiko pa le v slovenskih vzporednicah v I. c in IV. b razredu, torej le 4 ure. Naiveč je bil zaposlen s slovenščino, in sicer v III. a in b razredu ter v prvih treh neobveznih tečajih slovenščine za Nemce.⁶ Tudi naslednje šolsko leto se je moral posvetiti v šoli predvsem slovenščini, skušal pa mu je dr. Tominšek vsaj deloma nadomestiti tisto izgubo in škodo, ki mu jo je povzročil Glowacki s podaljšanjem poskusne dobe, in mu je primaknil tri nadure.⁷ Šele tretje suplentsko leto je prevzel prof. Bračun pouk v svoji stroki, vendar pa je ostal odslej v glavnem matematik, fiziko pa je učil le izjemoma.⁸

V svoji skromni ženi Rozi Leber je prof. Bračun našel blago in ljubeče bitje, v hudih časih pa tudi moralno in finančno oporo. Imela sta le enega otroka, toda njun sin ni bil nadarjen in tudi ni imel volje za učenje. Po nižji gimnaziji se je izučil za črkostavca in je imel lepo plačo. Divje je kolesaril in se nekoč ves prepoten napil ledeno mrzlega piva. Poklic črkostavca ni dobro del njegovim nežnim pljučem in zato je prehlad učinkoval nanje kot slana. Lotila se ga je tuberkuloza in kljub zdravniški pomoči je kmalu umrl.⁹

Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, je ostal prof. Bračun na mariborski gimnaziji, ker ni bil potrjen za vojaka. Ko smo mu po tedanjem običaju voščili v razredu božične praznike, nam je odgovoril z govorom, polnim narodne zavesti in upanja v boljšo bodočnost Slovencev in Slovanov po vojni. Bali smo se zanj, da ne bi imel nevěčnosti zaradi lepih, spodbudnih in drznih besed.¹⁰

Vojna je prinašala Avstro-Ogrski poleg velikih človeških žrtev tudi pomanjkanje živil, surovin in še denarne težave. Pod geslom »Zlato za železo«! (»Gold gab ich für Eisen«) so sicer nekateri avstrijski domoljubi dajali zlate prstane, uhane in verižice za železne z napisom tega gesla, toda zbirka ni rodila zaželenih uspehov. Zato je finančni minister razpisoval vedno nova vojna posojila. Pritisk zanje je bil vedno večji. Celo vojak na fronti je dobil dopust, če je podpisal vsaj določeno vsoto vojnega posojila. Država je nasilno vzela za vojna posojila pod varstvom sodišč naloženo denarno dediščino mladoletnih sirot in nezakonskih otrok, denarne glavnice cerkvenih ustanov in beneficijev,

⁴ Sematizem mariborske škoftje za l. 1900—1904 in J. Pirnat, izjava 18. 5. 1959.

⁵ IMG 1910, str. 62 in IMG 1911, str. 21—23 ter J. Pirnat, izjava 18. 5. 1959.

⁶ IMG 1912, str. 29.

⁷ IMG 1913, str. 24.

⁸ IMG 1914, str. 46.

⁹ Stefanija Pirnat, vdova, izjava 12. 2. 1966.

¹⁰ Lastni spomini.

glavnice raznih dijaških štipendij pa tudi glavnico, ki je s svojimi obrestmi vzdrževala brezplačno 80 gojencev mariborskega dijaškega semenišča. V gimnaziji je pogosto krožila okrožnica za čim večji uspeh vojnega posojila. Dijaki smo nosili domov tudi povestice, ki so svetovale podpisovanje vojnega posojila. Edini, ki se ni vdal pritisku in ni hotel podpisati nobenega vojnega posojila, je bil prof. Bračun, četudi mu je zaradi tega pretila vojaščina ali celo fronta v kazenskem bataljonu. Izjavil je, da tega ne stori, ker je oblast zaprla v začetku vojne mnogo nedolžnih slovenskih in slovanskih izobražencev in ker v Nemčiji trdijo, da je to vojna med germanstvom in slovanstvom.¹¹

Trmasto dosleden pa ni bil samo v tem primeru. Ko je kralj Aleksander spremenil s posebnim zakonom telovadno društvo Sokol v državno organizacijo in ji postavil na čelo svojega prestolonaslednika Petra, so začele oblasti siliti jugoslovanske državljane v Sokol. Nekateri sokoli so se tega veselili, ne pa prof. Bračun, ki je bil v sokolskem društvu že od svojih mladih nog. Ko je prišel na gimnazijo iz Ljubljane šolski nadzornik prof. Vrhunec, je odšel takoj k njemu v ravnateljsko pisarno, kjer je izjavil in dal na zapisnik, da izstopa iz Sokola v znamenje protesta, ker Sokol ni več svobodno društvo. Vse prigovarjanje in opozarjanje nadzornika in ravnatelja Martina Mastnaka, da bi mogel imeti izstop zanj zle posledice, ni nič zaleglo.¹²

Dijaki niso vedeli, da se je z enako vztrajnostjo in neustrašenostjo boril tudi zanje, če se jim je po njegovem mnenju zgodila krivica.

Med diktaturo kralja Aleksandra in JRZ režimom se je med mariborskimi gimnazijci začelo širiti ljotičevsko gibanje. Ljotičevci so ponoči trosili lepake in pisali ljotičevska gesla po zidovih hiš. Pri takem poslu so zasačili dijaka, ki mu je bil razrednik prof. Bračun. Ta se je energično zavzel za svojega učenca na konferenci in se opiral zlasti na to, da je trosil tudi listke »Jugoslavija zdaj in vekomaj«! v hišah Nemcev in okrog njih. Dijak se je izmuznil kazni. Banska uprava v Ljubljani je zahtevala ponovno razpravo na konferenci o tem primeru. Profesorski zbor pa je ostal pri svojem. Banska uprava ni popustila in je zahtevala kazen. Da bi šola imela mir, so ponovno sklicali konferenco in kljub Bračunovemu nasprotovanju dijaka kaznovali z ukorom razrednega učiteljskega zbora. Komaj je bil znan sklep glasovanja, je stopil prof. Bračun pred ravnatelja Martina Mastnaka in v znamenje protesta proti kazni odložil razredništvo tega razreda.¹³

Ko je bila med Aleksandrovo diktaturo razpuščena slovenska Prosvetna zveza, so se nekateri dijaki v odmoru nad tem razburjali, eden med njimi pa se je žaljivo izrazil o kralju Aleksandru. Za zadevo je zvedel pokojni gimnazijski profesor Robert Kenda, vodja orjunašev. Iz Italije je prišel v Jugoslavijo kot narodni junak, v resnici pa vzroki za njegov beg niso bili politični. Na zavodu je napravil pri mladini mnogo več škode, kot je bilo od njega koristi. Ko je bila mera polna, ga je sam državni Sokolski savez odstranil iz Maribora in interniral v Splitu. S pomočjo juristov je sestavil Kenda za konferenco tako zavit in spreten predlog, da sploh nismo razpravljali o dijakovi krivdi, marveč se je glasovalo za kralja ali proti njemu. Četudi je bilo glasovanje obvezno, se je prof. Bračun vendar vzdržal glasovanja. Dijak je bil izključen iz vseh šol Jugoslavije in je nato končal gimnazijo v Celovcu.¹⁴

Zelo se je zavzel prof. Bračun l. 1939 za sekretarja SKOJ sedmošolca Bojana Iliča. Banska uprava ga je obdolžila komunizma in zahtevala, da ga profesorski zbor klasične gimnazije kaznuje. Direktor Mastnak ga je hotel rešiti. Vprašal je profesorja češčine, ki mu nihče ne bi bil mogel očitati komunizma, ali upa in hoče braniti Iliča in poseči v obrambo, takoj ko bo prečitana dopis banske uprave. Ta ga je res takoj vzel v zaščito. Nato je povzel besedo prof. Bračun in ga branil s njemu lastno odločnostjo. Prof. Kenda ni bil več na zavodu in ker ni bilo nikakega obtežilnega gradiva, ga profesorski zbor ni mogel

¹¹ Laslni spomini in doživetja Ier F. Bračun, Izjava 20. 5. 1949.

¹² Direktor M. Mastnak, Celje, Izjava 4. 3. 1946.

¹³ Lastno doživetje in prof. Bogo Teply, Izjava 2. 2. 1966.

¹⁴ Lastno doživetje.

kaznovati. Banska uprava je zahtevala ponoven pretres te zadeve. Prof. Bračun je bil zopet odločno na strani Ilichovih zagovornikov. Še bolj odločno in ostro pa ga je branil Ilichov profesor verouka dr. Janez Kociper, ki je imel svojo obrambo napisano in jo je oddal ravnatelju. Profesorski zbor ni bil več tako enoten kot pri prvi obravnavi in prišlo je do bojnega glasovanja. Mnogo se jih je balo posledic in so glasovali proti svoji vesti za izključitev. Nekateri profesorji so se sramovali svoje ostre sodbe in so dvignili pri predlogu za izključitev roko tako, da jih je videl le ravnatelj in njegova najožja okolica. Do večine je manjkalo še pol glasu, a niso še vsi glasovali. Tedaj se dvigne še ena roka in Ilich je bil izključen zaradi komunizma.¹⁵ Tak sklep se je moral javiti policiji. Ko so prevzeli Nemci ob okupaciji mariborsko policijo, so tam našli v seznamu najnevarnejših komunistov ime Bojana Iliche.¹⁶

Prof. Bračun je bil takoj po prvi svetovni vojni član narodnosocialistične stranke kakor dr. Pečovnik, dr. Rostohar in še nekateri gimnazijski profesorji. Ta stranka se je naslanjala zlasti na nezadovoljne naprednjake. Zavzemala se je zlasti za pravice uradništva in železničarjev. Pri prvih skupščinskih volitvah sta bila izvoljena za državna poslancata v Sloveniji železniški uradnik Ivan Deržič in učitelj Anton Brantner, koroški borec. Prof. Bračun je vneto prebiral strančin denik Stara pravda.

Za skupščinske volitve 8. februarja 1925 se je sestavil opozicijski blok iz Davidovičevih demokratov, Spahovih muslimanov in Slovenske ljudske stranke. Velik del slovenskih naprednjakov se je pridružil opoziciji in v njenem okrilju je kandidiral v mariborskem okrožju priljubljenega mariborskega profesorja Josipa Ribariča, bivšega istrskega člana mirovne delegacije, ki je s popraviljanjem hrvatskega jezika prvencev omogočil Vladimiru Nazoru pot v literaturo. Pašić-Pribičevićeva vlada si je hotela pridobiti večino z nasiljem. V tem oziru se je uveljavljal zlasti brezobzirni prof. Svetozar Pribičević kot notranji minister, vodja samostojnih demokratov. Vedno trdovratneje se je govorilo, da bo prof. Ribarič premeščen v Makedonijo ali pa odpuščen iz službe. Med mladino je zaradi tega naraščalo ogorčenje. Zlasti bojeviti so bili dijaki Srednje kmetijske šole, kjer jih je bilo mnogo iz Hrvatske in Srbije in je imel med njimi prof. Ribarič najbolj vnete privrženca.¹⁷ Ko je bil prof. Ribarič res premeščen v Makedonijo, so se dijaki kmetijske šole, ki jih je vodil spretni Jure Dulibič, povezali z gimnazijci pod vodstvom Pina Mlakarja in Rude Jurčeca in so zvečer demonstrirali za Ribariča po mestu in pred Ribaričevim stanovanjem. Drugo jutro so dijaki kmetijske šole razglasili enodnevno stavko in pozvali tudi učiteljsčnike in gimnazijce, da so se jim pridružili. Zvečer so se zbrali v parku na zborovanje, kjer so sestavili in tudi poslali kralju Aleksandru brzojavko z zahtevo, da prekliče premestitev prof. Ribariča.¹⁸

Pribičevićevi vladni demokrati so imeli v profesorskem zboru mariborske klasične gimnazije iz strahu pred Pribičevićevim maščevanjem večino. Kljub obrambi Jerovška, dr. Antona Dolarja in Bračuna je dobil na zahtevo dr. Pavla Strmška ves Jerovškov razred kazni štiriurnega šolskega zapora (karcer); to staro avstrijsko kazen so tedaj prvič uporabili v Jugoslaviji. Zelo ostro je nastopal proti stavki tedanji narodni poslanec Vekoslav Špindler, urednik mariborskega večernika Jutra.¹⁹ Prof. Jerovšek je moral zabeležiti v dijaške knjižice karcer vsem svojim dijakom, ker se je ves razred razglasil za sokrivca sošolcev Pina Mlakarja in Jurčeca. Kot prevajalec del Johna Locka iz angleščine je razrednik Jerovšek vpisal vsakemu, da je bil učenec kaznovan s štiriurnim karcerjem zaradi strikea; za stavko je rabil angleški izraz, ker je angleščina jezik gentlemenov.²⁰

¹⁵ Lastno doživetje.

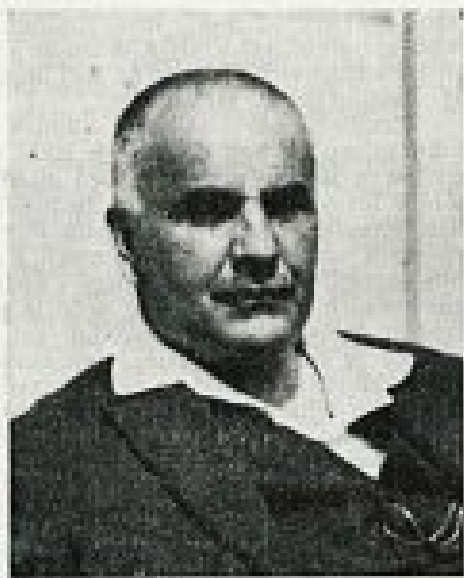
¹⁶ Prof. Franjo Baš, Izjava 31. 10. 1945.

¹⁷ R. Jurčec, Skozí luč in senca, 1964, str. 233.

¹⁸ L. c., str. 234.

¹⁹ L. c., str. 235.

²⁰ L. c., str. 241.

Prof. Bračun, eden izmed zadnjih članov umirajoče narodno-socialistične stranke v Mariboru, je bil seveda kakor Jerovšek na strani stavkajočih. Ko je izšla v Zadnji pravdi protestna brzojavka kralju zaradi preganjanja prof. Ribariča s podpisom Dulibiča in Jurčeca in so pričakovali izključitev, je prof. Bračun spregledal, da je bil Jurčec malo prej med »kozli«, kakor je imenoval Bračun tiste, ki jim je prisolil nezadostno. Poklical je Jurčeca na hodnik: »Jurčec, ali ne bi hoteli v matematiki poučevati posinovljenca notarja Ašiča? Ne bo preveč hudo, notar vam bo plačal, kar boste hoteli.« Tako je Bračun preskrbel Jurčecu dober zaslužek pri dijaku, ki inštrukcije ni potreboval in jo je notar Ašič plačeval z užitkom.²¹

Ob Hitlerjevi zasedbi Maribora so slovenski profesorji takoj izgubili službe. Ko so Nemci pozivali na pristop k Heimattbundu, je poslal prof. Bračun ženo, da se kot Nemka vpiše, obenem pa ji je dal pismo. V njem je poudaril, da ne more priznati Hitlerja, ker je prisegel Jugošlaviji in ga ni nihče odvezal te prisege, priključitev Maribora kaki drugi državi pa še ni mednarodno priznana. Službujoči uradnik je z nekakim zadovoljstvom prečital pismo in izjavil, da bi želel videti tega moža.²²

V Mariboru je bilo prepovedano in nevarno med okupacijo govoriti slovensko na ulici. Prof. Bračun se ni uklonil. Nekoč ga zaustavi nemška policija, ker je govoril slovenski. Prof. Bračun pove svojemu tovarišu: »Nemško povej gospodu, da znam samo slovensko, nisem pa gluhošem in zato ne znam njihovega izražanja s kazanjem, da bi se mogel na tak način pogovarjati.« Policaj je zamahnil z roko, naj gresta dalje.²³

Čim dalje je trajala vojna, tem bolj je Nemcem primanjkovalo ljudi. Menili so, da more poučevati matematiko tudi profesor, ki ni Nemec. Tako so pozvali tudi prof. Bračuna, ki ni imel nobene službe in nikake podpore, naj gre učiti matematiko v Gradec. A ni šel in je poslal izjavo, da ne more nastopiti službe, ker je prisegel Jugoslaviji, ne pa Nemčiji. Nekaj dni je ostal doma, nato so ga vtaknili v zapor. Žena je šla v Gradec, kjer je bila njena sestra poročena z vplivnim zdravnikom. Posrečilo se ji je, da ga je rešila. Preden so ga izpustili, so ga hoteli omehčati vsaj toliko, da bi vsaj enkrat, in to za slovo od zapora,

²¹ L. c., str. 240.

²² Jerica Kovačič, gospodinja pomočnica pri prof. F. Bračunu, izjava 6. 2. 1966.

²³ Štefanija Pirnat, izjava 12. 2. 1966.

pozdravil: »Heil Hitler!« Prof. Bračun je izjavil, da tudi v Jugoslaviji ni nikdar pozdravljal: »Živel kralj Aleksander!« in da zato tudi ne bo pozdravljal: »Heil, Hitler!« Odgovorili so mu, da bolj imponira odločen in vztrajen mož kot človek, ki se vedno obrača po vetru.²⁴

Kmalu po osvoboditvi je stopil v pokoj. Žena je umrla 19. aprila 1948 za tuberkulozo. Še bolj kot prej je iskal tolažbo v naravi. V mladosti je rad hodil na lov in je tudi pisal v lovsko glasilo »Lovec«. Cela desetletja je prihajal v šolo v lovski obleki. Posebno je ljubil gozd in lepoto mariborske okolice. Pri tem je mešal prijetno s koristnim. Poznal je skoraj vsako rastlino v bližini Maribora. V starejših letih se je razvil v odličnega gobarja. V njegovi knjižnici so bila najrazličnejša dela o gobah. V naših krajih ne rastejo take, ki jih prof. Bračun ne bi bil poznal. Nekoč se je le nameril na eno, ki je ni poznal. Njegova žena je znala odlično pripravljati gobe na način, ki najbolj ustreza kaki vrsti. Ko mu je sprajžila po njegovem navodilu nepoznano gobo, ga je po 24 urah komaj zbudila. L. 1934 je izdal v Izvestju Muzejskega društva v Mariboru zanimivo in tehtno razpravo »To in ono o naših gobah« na 44 straneh s stališča gobarja. Sam pravi, da je med goboznalcem in gobarjem enaka razlika kakor med botanikom in vrtnarjem. Umril je 6. septembra 1959 v Mariboru. V njegovi zapuščini sta bila roman iz lovskega življenja in zbirka lirskih pesmi, ki so bile namenjene samo njemu. S prof. Bračunom je izginila odločna in markantna osebnost nekdanje mariborske klasične gimnazije.²⁵

JOŽE PIRNAT

Med mariborskimi slovenskimi profesorji je bil Jože Pirnat kot nekak skrit biser. Bil je dober kot kruh domače hiše. Njegovo življenje je pomenilo neprekinjeno verigo dobrih del, o njih pa se je malo vedelo, ker prof. Pirnat ni silil nikjer v ospredje, nikdar ni iskal priznanja in pohvale.

Rodil se je 3. februarja 1882 v Dobrovi blizu Šmartna pri Slovenjem Gradcu. Oče Martin je bil kovač. Mati Helena je izhajala iz družine Kac.

Med devetimi otroki je bil Jože najstarejši. Obrt in majhno posestvo nista mogla vseh preživeti in zato so se razkropili po svetu, le en brat je ostal na domačiji.

Osnovno šolo je obiskoval v Šmartnu. Na prigovarjanje župnika in kaplana so poslali starši nadarjenega prvorojenca v mariborsko gimnazijo z željo, da bi postal duhovnik. Trdno so upali, da bo sprejet kot drugošolec v dijaško semenišče, če bo z dobrim spričevalom prvega gimnazijskega razreda dokazal svojo sposobnost.

Dijaško semenišče je ustanovil škof Slomšek z darovi duhovščine in ljudstva svoje škofije, da bi ta zavod vzgajal duhovniški naraščaj pred vstopom v bogoslovje. V začetku semenišče ni imelo urejene sistematične vzgoje.²⁶ Svojemu pravemu namenu je začelo služiti šele od vzgojne reforme škofa dr. Andreja Karlina (1923—1933). Večina pomembnih štajerskih slovenskih izobražencev se je izšolala samo s pomočjo tega semenišča. Ko se je začelo ob začetku našega stoletja med mariborskim dijaštvom širiti proticerkveno narodno radikalno gibanje, so bili nekaj časa njegovi glavni voditelji v dijaškem semenišču.²⁷ Pozneje so imeli kratek čas v tem zavodu svojo celico tudi komunistični dijaki pod vodstvom poznejšega, sedaj že pokojnega prof. Jožeta Heinza.²⁸ Stanovanje, hrana in celotna oskrba so bili v semenišču brezplačni in zelo dobri. Dvonnadstropna zgradba ob parku nasproti gimnazije se je ponašala z velikim vrtom in krasnim sadovnjakom ter dajala prijetno bivanje 80 gimnazijcem od drugega

²⁴ F. Bračun, izjava 20. 5. 1949

²⁵ Lastna opažanja in doživetja, mrliška lista obeh in izjava prof. B. Tepljaja 12. 4. 1966.

²⁶ Stefanija Pirnat, vdova, izjava 10. 2. 1966.

²⁷ Dr. A. Pečovnik, izjava 8. 4. 1960.

²⁸ Vinko Munda, Kamnica, izjava 11. 2. 1966.

²⁹ Lastni spomini.

razreda naprej. Dijaško semenišče je opogumilo tudi manj premožne starše, da so dali svoje sinove študirat, pa tudi, da so jih peljali mimo bližnjega Ptuja ali Celja v Maribor. Brez slovenskih državnih štipendij ob prelomu 18. in 19. stoletja in brez dijaškega semenišča ne bi bili imeli štajerski Slovenci v Avstro-Ogrski in kruti borbi za obstanek in po ustanovitvi Jugoslavije dovolj svojih izobražencev.

Tedanji semeniški ravnatelj dr. Ivan Mlakar (1845—1914) je bil močna vzgojna osebnost. Ni mnogo govoril, še manj pa pridigarso moraliziral. Njegova vsestranska, globoka izobrazba, iz globine duše izvirajoča dostojanstvenost, spretnost v življenjskih zadevah, delavnost na raznih kulturnih področjih, naroda zavednost, zlasti pa kristalno čist značaj, vse to mu je odpiralo mlade dijaške duše. Mlakarjeva dobrota in nesebična ljubezen do mladine sta bili privlačni za semeniščane. Že po naravi dober in v domači družini vzorno vzgojen Jože Pirnat se je ob vzoru svojega semeniškega ravnatelja še oplemenitil za vse življenje.⁵

V krotkosti in potrpežljivosti se je vadil, ker je bil v isti sobi z Jožetom Glonarjem. Pri Glonarjevih je bila polna hiša otrok, a Jože je kot najstarejši moral paziti na manjše bratce in sestrice in jih prenašati. Imel je grbo in ostal je majhen, vsi njegovi bratje in sestre pa so se razvili v prave hruste. Ko je bil nekoč v Mariboru, je spoštljivo pozdravil neko gospo. Zasmilil se ji je grbasti deček od Sv. Barbare. Pohvalila ga je, da tako lepo pozdravlja, in ga spraševala po domačih razmerah. Obljubila mu je vse leto brezplačni obed v svoji kuhinji, če pride v Maribor študirat. Bila je gospa Schmiderer, žena mariborskega nemškega župana, ki je mnogo žrtvoval za frančiškansko cerkev in za siromašne slovenske dijake. Po njeni zaslugi je končal prvi gimnazijski razred in kot odličnjak je bil sprejet v dijaško semenišče. Morda je bil prav zaradi te telesne napake zagrenjen, siten, prepirljiv in zamerljiv. Tovariši so ga težko prenašali, le Pirnat se z njim ni nikdar sprl in mu je bil vedno dober.⁶

Ob Pirnatovem vstopu v dijaško semenišče l. 1897 je bilo v tem zavodu več pozneje pomembnih mož. Poznejši prvi slovenski bibliograf dr. Janko Šlebinger je bil osmošolec, profesorja Viktor Tiller in Ludvik Vazzaz šestošolca, orientalist dr. Anton Jehart petošolec, univ. prof. dr. Fran Kidrič in znani matematični metodik dr. Adolf Pečovnik sta bila četrtošolca, univ. prof. dr. Jakob Kelemina pa tretješolec. Poleg dr. Jožeta Glonarja mu je bil sošolec tudi poznejši pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik. Naslednje leto je bil sprejet v semenišče tudi Pirnatov sošolec prof. Ivan Bogovič, v petem razredu pa prof. Janko Leskošek.⁷

Za duhovno in vzgojno vodstvo dijaškega semenišča pa ni bil primerna osebnost podravnatelj prof. Jožef Zidanšek, ki se ne bi bil povzpел na to mesto, če ne bi bil Konjičan. Skof dr. Mihael Napotnik je bil namreč zelo naklonjen svojim rojakom iz Konjic. Zidanšek se ni mogel dokopati do pravega razumevanja mladine in ni si znal pridobiti vpliva nanjo. Pravih vzgojnih metod ni poznal. Pri njem so prevladovala strahovanje, nadzorovanje in vojaško discipliniranje, ki se ga je navzel kot avstrijski vojak ob okupaciji Bosne in Hercegovine. Tako nasilno avtoriteto pa zlasti doraščajoča mladina mrzi, jo prezira, se bori proti njej in jo ruši, kjer le more.⁸ Sošolec Vladimir Levstik je znal pregovoriti Pirnata, da je po šestem gimnazijskem razredu izstopil iz semenišča predvsem zaradi Zidanška in ker je menil, da ni poklican za duhovnika. Kot dober matematik je upal Pirnat na dovolj inštrukcij za preživljanje. Posebne matematične sposobnosti Jožeta Pirnata je odkril in dalje razvijal prof. Zahlbruckner. V semenišču je Pirnat brezplačno pomagal v matematiki ne le sošolcem, ampak sploh vsem, ki jim je trda predla v tem predmetu.⁹

Pri maturi tedaj maturanti niso vlekli vprašanj s kupa pomešanih listkov, marveč je vsak profesor dajal vprašanja sproti vsakemu kandidatu. Prof. Zahl-

⁵ I. Bogovič, izjava 3. 4. 1960.

⁶ Prof. J. Leskošek, izjava 14. 2. 1966.

⁷ Šematizem lavantinske škoflje za leto 1898.

⁸ Kakor pod 5.

⁹ Kakor pod 6.

bruckner je dal Pirnatu posebno težko in zapleteno nalogo, da se tem jasneje pokaže znanje. Pirnat je šel k tabli, vzel v desnico kreda, v levo pa velik trikotnik, kakor je to vedno zahteval prof. Zahlbruckner. Le-ta je bil prepričan, da Pirnat ne bo mogel najti prave rešitve, če mu ne da navodila. Pirnat je takoj vse razumel in se je branil profesorjevega pojasnila. Vzkljčnil je: »Že znam, že znam!« Pri teh besedah je močno zamahnil z obema rokama. Ne da bi bil opazil, je s trikotnikom pošteno udaril prof. Zahlbrucknerja po roki in po glavi. Profesor je s trpkim nasmehom sprejel udarec in sledil Pirnatovemu izvajanju — modrico na roki in bunko na glavi pa je nosil več dni.¹⁰

Po maturi l. 1904 je Pirnat odslužil vojaščino pri trdnjavski artileriji v Puli in uspešno končal šolo za rezervne oficirje. Medtem je polagoma pripravljaj starše za študij na univerzi. Želeli so namreč, da bi stopil v bogoslovje. Na filozofski fakulteti v Gradcu se je posvetil l. 1905 študiju matematike in fizike. Pridno je študiral in tam je diplomiral iz teh dveh predmetov že 28. oktobra 1910. Tedanji končni izpit je veljal za diplomski in profesorski izpit obenem, kakor sta bila v stari Jugoslaviji, ko je moral suplent opraviti ob koncu študija najprej diplomski izpit. Po dveh letih zaposlitve je mogel, po petih letih pa moral opraviti še usposobljenostni ali profesorski izpit, brez katerega ni mogel napredovati v službi in dobiti profesorskega naslova. Kot skoro vsi Slovenci na filozofski fakulteti je naredil Pirnat že prej izpit še iz slovenščine in nemščine kot učnega predmeta.¹¹

Preden je minilo teden dni, že 3. novembra 1910, je nastopil Pirnat službo kot neplačan poskusni kandidat na mariborski gimnaziji.¹² Plačo je prejemal šele od začetka šolskega leta 1911/12, ko je postal suplent.¹³ Stalna profesorska mesta so bila v Avstro-Ogrski za vsak zavod določena. Če so bila vsa zasedena, ni mogel noben suplent postati stalno nameščen in dobiti profesorskega naslova, dokler se ni izpraznilo mesto njegove stroke z upokojitvijo ali s smrtjo. Spreminjati se je moglo samo število suplentov. Tako je ostal Pirnat suplent 7 let, dokler se ni vrnil iz prve svetovne vojne.

Prof. Pirnat je bil tudi izvrsten stenograf. Nemške in slovenske se je naučil že v četrtem gimnazijskem razredu. Nato je v dijaškem semenišču poučeval brezplačno slovensko. Vsa predavanja svojih profesorjev na univerzi je stenografiral. To znanje je dobilo zakonito priznanje, ko je l. 1912 opravil izpit za profesorja stenografije. Pred prvo svetovno vojno je poučeval na klasični gimnaziji nemško, po vojni pa na realki, I. realni in klasični gimnaziji ter na Legatovem trgovskem tečaju slovensko stenografijo po Gabelsbergerjevem sestavu.

Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, je bil takoj mobiliziran kot rezervni častnik. Kakor je bil mehka in blaga duša, tako je bil kakor izklesan, odločen, a dober in priljubljen artilerijski častnik. Najprej je služil v Puli, nato pa je moral odriniti na italijansko fronto. V avgustu 1916 je bil ranjen pri Gorici v prsi, med rebra, v glavo in v nogo. Ob koncu prve svetovne vojne je bil zopet v Puli. Po razpadu avstro-ogrske armade ga je vlada SHS imenovala za mestnega poveljnika Pule, kjer je ostal nekaj tednov. Vrnil se je po demobilizaciji na mariborsko gimnazijo, kjer je postal profesor, ker ni bilo več sistematiziranih mest na srednjih šolah. Tu je doživel poslovenjenje zavoda.¹⁴

Poslovenjenje mariborske realke, ki je bila dotlej mestna, se ni moglo naglo izvršiti. Število slovenskih dijakov na njej je bilo majhno, kajti Slovenci niso radi pošiljali otrok na to šolo, ker je bil možen prestop s tega sedemrazrednega zavoda samo na tehnično fakulteto. V profesorskem zboru je bil Slovenec šamo profesor verouka Ivan Bogovič. Narodna vlada v Ljubljani se je zato odločila, da se bo nemška realka ukinjala polagoma, poslovenjevala pa postopoma od prvega razreda. Poslovenjenje prejšnje nemške realke je bilo neizved-

¹⁰ Kakor pod 6.

¹¹ Kakor pod 2 in kakor pod 1 in pod 6.

¹² IMG 1911, str. 21.

¹³ IMG 1921, str. 29.

¹⁴ Prof. J. Pirnat, izjave večkrat, zlasti 4. 4. 1960.

ljivo, dokler ni prevzela te naloge mariborska gimnazija pod vodstvom ravnatelja dr. Josipa Tominška, ki je pregovoril lepo število svojih prvošolcev za prestop na realko. Tako se je 6. decembra 1918 odprla na gimnaziji slovenska realka s prvim razredom. Za njen steber je bil postavljen na ta novi zavod prof. Pirnat.¹⁵

Kar sta bila Zahlbruckner in dr. Pečovnik za gimnazijo, to je pomenil prof. Pirnat za realko. Fizikalni kabinet je vzorno uredil in ga stalno dopolnjeval. Tudi majhna denarna sredstva je izvrstno uporabil; mnogo učil je izdelal sam in večkrat je segel tudi globoko v svoj žep, da je oskrbel kaj res nujno potrebnega.¹⁶

Izenačenje srednjih šol v Jugoslaviji leta 1924 je zajelo tudi mariborsko slovensko realko. Od decembra 1924 sta morala imeti prvi in drugi razred realke pouk že po učnem načrtu realnih gimnazij, v šolskem letu 1931/32 se je spremenila realka v popolno osemrazredno realno gimnazijo, prvotna gimnazija pa se odslej imenuje Klasična gimnazija.¹⁷ Glavni matematik in fizik na realni gimnaziji je bil prof. Jože Pirnat.

Srce pa ga je stalno vleklo na klasično gimnazijo, saj je na realki in realni gimnaziji tem bolj spoznal velike prednosti bolj zahtevne klasične gimnazije, ki nauči dijake misliti in veliki večini vcepi smisel ne le za tehnične, marveč tudi za duševne vrednote. Leta 1936 je bil res premeščen na mariborsko klasično gimnazijo, kjer je dočakal II. svetovno vojno.

Ob izbruhu vojne je bil mobiliziran k protiletalski artileriji v Ljubljano, ob vrnitvi 12. aprila 1941 pa so ga Nemci ujeli v Celju. Kot druge iz Spodnje Stajerske so Nemci odpustili domov sredi decembra 1941 tudi Pirnata. Do avgusta 1942 je bil brez službe in je moral živeti z neznatno mesečno podporo 50 mark. Ob koncu avgusta 1942 so ga Nemci upokojili kot jugoslovanskega uradnika, obenem pa ga pozvali za pomožnega učitelja fizike na IV. gimnazijo v Gradec. Poučeval je 14 ur na teden. V počitnicah ni dobival plače in je živel od majhne pokojnine in od inštrukcij. Od konca novembra 1943 do konca vojne je moral poučevati kot pomožni učitelj na realni gimnaziji v Mariboru. Zaradi podobnosti so ga imenovali nemški dijaki »der windische Gorki«.

¹⁵ Stéfanija Pirnat, na temelju listin Izjava 18. 2. 1966.

¹⁶ Kakor pod 5.

¹⁷ Kakor pod 5.

Po osvoboditvi se je zopet zaposlil na klasični gimnaziji v Mariboru. Upokojili so ga 15. februarja 1950. Ni se mu izpolnila velika želja, da bi mogel poučevati do končanega 40. leta svojega službovanja. Zadnja leta je trpel zaradi močnega poapnenja žil. Umrl je 20. avgusta 1964.¹⁸

Ko smo delali v začetku julija 1911 sprejemni izpit za slovenske vzporednice mariborske gimnazije iz računstva ter slovenske in nemške analize, je narekoval prof. dr. Pečovnik vprašanja in besedilo pri prvi klopi, dobri prof. Pirnat pa je za njegovim hrbtom na tablo tiho napisal kar je bilo po njegovem v nemški analizi najtežje, nato pa hitro zbrisal, če bi prišel ravnateljev namestnik dr. Schorn. Hotel je namreč čimveč Slovencev spraviti v gimnazijo, vedel pa je, da nas je večina znala le malo nemščine.¹⁹

Kot mlad suplent ni imel dovolj ur v svojih predmetih in tako nas je učil v prvem razredu poleg matematike še lepomis in nemščino. Kako se je trudil, da bi nas naučil pripovedovati lažje sestavke iz nemške vadnice! V začetku je večino govoril sam, nato vedno manj in je le polagoma prepuščal besedo nam. Večkrat nas je opozarjal, da moramo tudi kot dobri Slovenci znati nemško in da znanje nemškega jezika ne zmanjšuje naše narodne zavesti.²⁰

Večina prvošolcev s kmetov je bila prvič na izletu. Na stanovanju niso dobili ničesar, sami pa niso niti vedeli, da je treba kaj kupiti. Dobri razrednik prof. Pirnat je prinesel poln nahrbtnik samih dobrih jestvin zanje. Na Pohorju se je igral s svojimi prvošolčki kot enak med enakimi.²¹

Poročil se je z učiteljico Štefanijo Lecker leta 1915. V srečnem zakonu z njo je imel tri otroke: Cirila, Ljudmilo in Jožico.²²

Če bi mogli našteti vse, ki jim je bil izkazal dobroto, ne da bi kdo vedel, bi bil spisek zelo dolg. Navesti bi mogli na desetine in stotine dijakov, ki jim je preskrbel inštrukcije, našel kako majhno zaposlitev ali pa globoko segel v svoj žep in pritrgal sebi, da je mogel pomagati. Še marsikdo bi mogel reči kakor njegov gimnazijski sošolec prof. Janko Leskošek, s katerim je sedel vseh osem gimnazijskih let v isti klopi, da ni videl in spoznal boljšega človeka vseh osemdeset let svojega življenja.

Dr. BRUNO TROBEI

Nekaj let pred prvo svetovno vojno je veljal vsaj prve ure sicer dobri suplent dr. Bruno Trobei za pravo strašilo za mariborske slovenske prvošolce z dežele. Ni bil zloben, še manj bi mu mogel kdo očitati krivičnost, le zakrknjen nemškutar je bil in ni hotel spregovoriti niti besedice slovensko.¹

Bil je iz Slovenjega Gradca. Njegov oče Anton Trobei je bil tam najprej šolski upravitelj, nato pa okrajni šolski nadzornik, kar je pomenilo že visok klin na avstrijski uradniški lestevici. Prav tedaj je živela v tem mestu uradniška družina z osmimi otroki, ki so bili po narodnosti razdeljeni tako, da jih je bila točno polovica zavednih Slovencev, druga polovica pa strastnih Nemcev. Tudi nadzornik Anton Trobei si ni upal in ni smel javno kazati svoje slovenske narodnosti. Sicer pa se je v njegovi družini govorilo največ nemški zaradi njegove energične žene, sestre zelo priljubljenega nemškega celjskega profesorja Potočnika. Ta je poskrbela, da so bili njena sinova in hči vzgojeni v nemškem duhu. Najstarejši med njimi je bil Bruno. Kakor brat in sestra se je med slovenskimi otroki v slovenskem kraju dobro naučil slovensko. Sestra Natalija je bila v stari Jugoslaviji kljub nemškemu mišljenju učiteljica na slovenski šoli.²

V juliju 1911 sem opravil sprejemni izpit in 19. septembra sem prišel prvič v prvi razred slovenske vzporednice na mariborski gimnaziji. Komaj sem pri-

¹⁸ IMG 1918—1930, str. 4—5.

¹⁹ Kakor pod 1.

²⁰ Lastni spomni.

²¹ Dr. F. Radšel, primarij, Maribor, Izjava 27. 2. 1966.

²² Kakor pod 1.

¹ Lastni spomni in doživetja.

² Prof. Joško Trobei, Celje, Izjava 21. 5. 1965.

nesel in spravil pod klop, kot večina sošolcev, vse knjige z velikim, debelim atlasom, ker nam prejšnji dan ni nihče javil urnika, a tako nam je svetoval na naše vprašanje prvi c. kr. šolski sluga Seme, za nas tedaj še edino kolikor toliko dostopna in najvišja vidna šolska oblast. Videli smo, da so ga tudi nekateri profesorji spoštljivo pozdravljali. Ta bivši narednik avstrijske vojske je namreč sestavljal urnike in bi se mogel maščevati profesorju, če bi se mu kateri zameril. Prvo uro je stopil v razred dr. Bruno Trobei. Njegovo ime in priimek nam je sporočil takoj 14-letni ponavljavec Helbl, ki je čakal pri vratih, da mu jih odpre. Čudil sem se, da dr. Trobei ni spregovoril niti besedice slovenski, saj sta govorila prejšnji dan z nami v našem jeziku pri kupovanju knjig sam elegantni nemški knjigarnar Heinz in tudi prvi šolski sluga Seme, četudi nerad. Večina si ni upala sesti v klopi. S težkim kupom knjig v rokah je vsa potna čakala na prihod profesorja. Ko nas je dr. Trobei urejal po sedežih in klopeh, je bilo precej prerivanja, ker nismo razumeli njegovih nemških zapovedi. Če pa ga je kdo kaj slovensko vprašal, je samo odgovoril, da ne razume.

Po uri mi je povedal moj sosed Božidar Godec, učiteljski sin iz Limbuša, ki je znal dobro nemško, da se moramo do prihodnjic naučiti doma »Die Katze«. Poiskal je v mojem kupu knjig prirodopisno knjigo in mi pokazal na prvih treh straneh besedilo s sliko mačke, ni pa vedel, ali se moramo naučiti vse ali samo nekaj. Naslednjo uro je prišel naš razrednik suplent Karel Tribnik, nam napisal na tablo urnik in nam sporočil v slovenščini najvažnejše. Na stanovanju mi je moj sostanovalec Ludvik Belšak, učiteljščnik zadnjega letnika, razložil vsebino nemškega besedila o mački. Ves njegov trud je bil v resnici zaman, saj nisem mogel ničesar povedati v nemščini. Moj sostanovalec je nato odšel k popoldanskemu pouku, jaz pa sem se učil glasno do večera stavek za stavkom na pamet, a prišel sem komaj do polovice dolgega drugega odstavka in še tu se mi je zatikalo, ker nisem nič razumel. Dalje ni šlo, obnemogel sem.

Naslednjo šolsko uro je dr. Trobei že preizkušal naše znanje. Nas z dežele je presenetil njegov način spraševanja. Mislili smo, da bo poklical učenca k tabli, da bo zdrdral odstavke ali dva, nato bo drugi nadaljeval. Dr. Trobei pa je dal vsakomur kar v klopi kratko vprašanje, na katero je bilo treba odgovoriti z enim stavkom. Kako naj odgovori, kdor ni razumel niti vprašanja in ni smel povedati vse od začetka? Odgovoriti so mogli samo mestni kratkohláčniki, ki so znali nemško, če so se seveda naučili. Drugi smo po vprašanju nekaj časa molče mirno stali, dokler nam ni velel sesti, kar je pokazal tudi s kretljivo rok. Takih mirnih stebrov je bilo v začetku skoraj tri četrtine.

Dr. Trobei je imel mnogo potrpežljivosti z našo nerodnostjo in neobgljenostjo. Ni nas ošteval, ni vpil, nikogar ni sovražil, ni imel posebnih ljubljencev. Do prve ocenjevalne konference je znal iz prvošolcev iztisniti pozitivne ocene. Šolnine v znesku 30 kron so bili oproščeni namreč samo tisti, ki so imeli v vseh predmetih vsaj zadostno oceno. Koliko strahu smo pretrpeli pred prvo konferenco zlasti zaradi zemljepisa in prirodopisa, ki smo se jih morali učiti v nemščini, saj je bila šolnina za deset kron višja, kot sem plačeval za hrano in stanovanje s kurjavo in razsvetljavo za ves mesec.

V tretjem razredu je prevzel pri nas fiziko. Pod vplivom prof. Zahlbrucknerja in dr. Pečovnika je delal tudi poskuse, ki so se mu navadno posrečili. Pri spraševanju o elektriki bi bil moral omeniti nemško besedo za »stalen«, a se je nikakor nisem mogel spomniti. Znal pa sem za ta pojem starogrški izraz »bébajos«, četudi še nisem slutil, da se bom kot bizantolog pozneje pečal tudi s srednjeveško in novo grščino. Nisva se sporazumela. Dr. Trobei je tako pozabil pomen te grške besede kakor jaz nemške za »stalen«. Posledica je bil minus. Tudi pri fiziki je večino izprašal vsako uro; pravilen odgovor je zabeležil s plusom, neznanje pa z minusom.

Ko smo se naučili za silo nemščine, smo imeli dr. Trobeia radi. Pri njem se ni bilo treba bati poraza ob koncu leta. Niti ob semestru niti ob koncu leta nismo ponavljali vse snovi.³

³ Lastni spomini in opažanja ter doživetja.

Na mariborsko gimnazijo je prišel dr. Šušnik sicer že 15. februarja 1910, a le kot neplačan poskusni kandidat, ki še ni smel samostojno učiti.¹ Dr. Šušnik je govoril poleg nemškega jezika kot Korošec le svoje slovensko rožansko narečje.² Ker ga je ravnatelj Julij Glowacki dobro ocenil, mu je mogel drugo polovico poskusnega leta spregledati in tako je bil v septembru istega leta že nastavljen kot plačan suplent.³

Tomaž Šušnik se je rodil 21. decembra 1883 pri Šmarjeti v Rožu na Koroškem.⁴ Kot ponosna koklja se širi na hribu nad Šmarjeto sredi sadovnjakov Šušnikov dom, mogočna kmetska hiša, in gospoduje njivam, senožetim in gozdovom. Pri Žaurovih so jim rekli sosedi. Med štirimi brati in dvema sestrama je bil Tomaž tretji otrok. V hiši bi bili vladali sreča in blaginja, ko ne bi bil oče vdan kartanju, ki ga je vleklo v gostilno in odvracalo od dela. Vsa teža gospodarskih in gospodinjskih bremen in skrbi je ležala na ramenih skrbne matere. Vsi otroci so se izsolali razen najmlajšega brata, ki je bil določen za prevzem domačije.

Najstarejšo Tomaževo sestro so vzgajale uršulinke v Celovcu. Postala je prva profesorica in prva doktorica filozofije na Koroškem. Prirodopis ji je bila glavna stroka. Nadvojvoda Karel Franc Jožef in njegova žena nadvojvodinja Cita sta si jo izbrala za vzgojiteljico svojih otrok. Enako službo je opravljal tudi neki mlad, pobožen nemški profesor. Med njima so se spletle ljubezenske vezi in kmalu nato sta se poročila, a zakonske sreče nista dolgo uživala, ker je ženo pobrala smrt. Pokopali so jo v Šmarjeti.

Vdovec je pred drugo svetovno vojno prišel na grob svoje žene kot škof neke avstrijske škofije.

Druga Šušnikova sestra se je poročila z bogatim boroveljskim puškarjem Winklerjem. Pod njenim vplivom je postal njen prej nemško misleči mož zaveden Slovenec in celo voditelj Slovencev v Borovljah.⁵

Tomaž Šušnik je obiskoval dvojezično slovensko-nemško osnovno šolo v Šmarjeti. Sprejemni izpit za nemško celovško gimnazijo je opravil mnogo bolje kot večina otrok, ki so prišli iz nemških osnovnih šol.

Že prvi dan je doživel v celovski gimnaziji hudo razočaranje in krivico. Njegov nemški razrednik ga je surovo nahrulil. Med drugimi listinami je namreč prinesel Tomaž tudi tako spričevalo svoje osnovne šole, ki je imelo njegov priimek napisan v slovenskem pravopisu. Zagrizeni nemški profesor se je strahovito razburjal zaradi dveh strešic v njegovem rodbinskem imenu in je kričal, da ne more brati pisave, v kateri so namesto črk neke kvake. Odslej je ostal Tomaž vedno pri uradni pisavi svojega priimka.

V gimnaziji je imel za sošolca Franca Mišiča (uradno: Mischitz) iz bližnjih Borovelj, ki je bil pozneje v stari Jugoslaviji več let tudi profesor mariborske gimnazije. Sklenila sta pristržno prijateljstvo, ki ju je vezalo do Šušnikove smrti.

Slovenščine ju je učil v nižji gimnaziji slovenski profesor Ivan Scheinig, ki je izdal l. 1889 Narodne pesmi koroških Slovencev. Njegovo delo ni bilo lahko. Večina slovenskih dijakov je prišla z nemških osnovnih šol. Nemški učitelji jih tam namenoma niso učili pri nemščini tudi latinice, ampak samo gotico, da ne bi mogli doma brati slovenskih časopisov in knjig. Zato se je tem bolj mučil z njimi slovenski katehet, da jih je naučil za silo brati slovenske knjige za vero, ki je bil kljub nemškemu pritisku slovenski. Treba je bilo pri slovenščini še mnogo slovenskega branja in pisanja, preden so se tem učencem sukale pri pisanju roke in pri branju oči enako hitro kot v nemščini. Tudi v narodnostnem oziru več teh učencev ni bilo zavednih in so imeli slovenščino za manjvreden jezik. Že v prvem razredu je dvigal slovensko narodno zavest in postal voditelj

¹ IMG 1911, str. 42.

² Lasna opažanja.

³ IMG 1910, str. 62.

⁴ IMG 1916, str. 32.

⁵ Prof. dr. Franc Mišič, Izjava 12. 5. 1965.

Slovencev svojega razreda Mišič. Nemci so se te bojevite in odločne slovenske korenine bali, odkar si je s krepkimi udarci zagotovil pri nemških sošolcih spoštovanje, v šoli pa ravnateljev ukor. Tem bolj pa so se zaletavali v narodnostno precej mlačnega, a zelo okornega in nerodnega Sušnika, misleč, da ga bodo pridobili na svojo stran s surovo silo, a to ga je v slovenski zavesti le utrdilo.

V višji gimnaziji je učil oba slovenščino profesor dr. Jakob Sket. Žena mu je bila Nemka. Vzela mu je mnogo slovenske odločnosti in ga prepričala, da mora biti do Nemcev popustljiv in z njimi v prijateljskih odnosih in jih ne sme motiti s slovenskimi zahtevami. Zato je bil še bolj boječ kot Šajnčik. Sket je hotel Nemcem dokazati, da Slovincem ni naklonjen zaradi slovenske narodnosti. V vsakem razredu je bilo tudi nekaj Slovencev in med njimi si je izbral navadno najbojevitejšega za žrtev, da ga je vedno mrcvaril. To pa ni bila šala, saj je učil Sket v Sušnikovem razredu poleg slovenščine še latinščino in grščino. Tak strelodov za narodnostno popuščanje in jezo profesorja Sketa je bil odločni Slovenec Mišič. Sketa je stalo pač mnogo časa, preden je našel v Platonu najtežje grško besedilo za Mišičev maturitetni ustni izpit iz grščine, a tudi pri ustnem izpitu iz slovenščine mu je dal zelo težavno besedilo iz stare cerkvene slovanščine. Kljub temu se je Mišič pri maturi dobro odrezal, Sušniku pa je spodletelo. Dobil je popravni izpit iz zgodovine in zemljepisa.⁶

Po ponesrečeni maturi 1. 1903 je odšel Sušnik odslužit vojaščino, da bi obenem napravil tudi popravni izpit. Po oficirski šoli so ga dodelili 2. bosenskem polku v Sarajevu. Pri vojakih je imel dovolj časa, da se je temeljito posvetil zgodovini in zemljepisu za popravni izpit. Še več! Ko se je tako poglobljal v ta predmeta, je začutil tudi veselje do njih. Ko je čez eno leto slekel vojaško sukunjo, se je vpisal na filozofsko fakulteto dunajske univerze in se posvetil prav študiju zgodovine in zemljepisa.

Dunajski slovenski koroški študenti niso vstopali v nobeno slovensko visokošolsko društvo, ker so nasprotovali razcepljenosti v liberalno »Slovenijo« in klerikalno »Danico«. Še bolj so obsojali sablaštvo po nemškem burševskem vzoru v »Savi«. Osnovali so svoje slovensko akademsko počitniško društvo »Korotan«. Prvi predsednik (1904—1907) je bil Franc Mišič. Tudi Sušnik je bil član tega društva, ki je imelo za svojo nalogo zbirati slovenske sile za obrambo skupnih narodnih pravic.

Sušniku je prijalo vojaško življenje. Zato je bil kar vesel, da so ga kot rezervnega častnika med študijem dvakrat poklicali za dva meseca na orožne vaje. Občevanje z nemškimi avstrijskimi častniki je spremenilo Sušnika v velikega avstrijskega patriota. Zdelo se je, kakor da je zgrešil poklic. Motilo ga je le, da se še vedno ni mogel otresti svojega okornega in včasih celo čudnega obnašanja. Zato je rad zahajal v družbo bistroumnega, vsestransko izobraženega in v obnašanju zelo uglajenega nemškega rojaka iz Šmarjete, jurista Wotteja. Temu se je posrečilo ponemčiti slovenskega visokošolca Vedenika, a tudi Sušnika je precej prepojil z nemškim mišljenjem, toda pod vplivom prijatelja Mišiča se je še vedno imel za Slovenca.

Sušnik si je hotel na dunajski univerzi pridobiti tudi usposobljenost za poučevanje svojih predmetov v slovenščini. Kot pripravo na to je izdelal domačo nalogo o Krstu pri Savici, a mu jo je slavist prof. dr. Vondrák zavrnil. S tem močnejšo voljo se je lotil nato svoje doktorske disertacije o kmetijskih uporih na Slovenskem. L. 1909 je res promoviral za doktorja filozofije.⁷ Kmalu nato si je z usposobljenostnim izpitom (diplomo) dne 29. januarja 1910 pridobil pravico poučevati zgodovino in zemljepis na srednjih šolah z nemškim učnim jezikom. Že 15. februarja istega leta ga je sprejel ravnatelj Julij Glowacki za poskusnega kandidata.⁸

Prve ure v prvem gimnazijskem razredu nas je bilo pri njem sicer strah, ker je v smislu šolskih predpisov govoril samo nemški. Ko pa je spregovoril

⁶ Kakor pod 5.

⁷ Kakor pod 5.

⁸ IMG 1916, str. 32.

nekaj slovenskih besed, smo se medsebojno zblížali. V začetku je zgostil učno snov v nekaj kratkih stavkov in jih ponavljal po desetkrat in še več. Spraševal je najprej tiste, ki so že znali nemško. Istih šest ali sedem vprašanj je ponavljal po nekajkrat in tako smo si novo modrost vsaj za silo zapomnili v nekaj stavkih in ob prvi konferenci sredi novembra smo se kljub nemškemu učenemu jeziku v njegovem predmetu zemljepisno srečno izognili slabim ocenam in s tem tudi nevarnosti plačanja šolnine.

Ko nas po prvi konferenci ni več mučil strah pred visoko šolnino, smo se na Šušnika že malo navadili. Če se je kdo ganil ali kaj zašepetal sosedu, je zavpil z nekim čudnim glasom »bire« in pri tem zelo potegnil glas i. To bi naj pomenilo: »Wirst du?« Korošci namreč v nemščini po svojem koroškem nemškem narečju kaj radi izgovarjajo b namesto glasu v. Zato smo ga vedno nazivali Birc.

Dr. Šušnik je zahteval, da se pri njem vse naučimo v šoli. Nekatere stvari je tudi rad ponavljal. Zlasti smo nazorno opisovali kraje s celinsko, sredozemsko in primorsko klimo, a drugo smo se morali pošteno doma učiti in še kako! Pri posameznih državah smo morali na nemi karti pokazati meje. Najbolj smo se bali Nemčije. Skoraj vsak je bil vprašan iz te snovi. Vsakdo je moral znati našteti vse posamezne nemške države in državnice z njihovimi glavnimi mesti in vladarskimi dinastijami, tudi tistih sedem turinških držav je bilo treba pokazati na nemi karti, ki se komaj najdejo še na navadnem zemljevidu, a tudi nešteto večjih mest. Ko smo predelali Nemčijo, smo si oddahnili za vse šolsko leto.

Ob lepih pomladanskih in jesenskih sobotnih popoldnevih je rad hodil z mlajšimi dijaki slovenskih vzporednic na izlete v bližnjo mariborsko okolico. Razkazoval je razne zemeljske terase in nekdanje rokave Drave, ki so zdaj zarasli s travo. Obširno je pojasnjeval, kako so nastali. Če kdo ni prišel, mu ni zameril; tudi spraševal ni v šoli, kar je obravnaval na izletu. Menda se je zavedal, da manjši sploh niso mogli na te izlete, ker ga ne bi mogli dohajati. Dr. Šušnik je bil zelo visok in je delal ogromne korake, a hodil je zelo hitro.

Nekako nesrečen je bil dr. Šušnik na državne praznike, ko se je pokazala vsa gimnazija v prazničnih oblačilih v Alojzijevi cerkvi. Ob nedeljah in cerkvenih praznikih smo imeli mašo za vse katoliške dijake v gimnazijski kapehi. Najprej nemški nižješolci in vsa višja gimnazija, nato slovenske vzporednice s slovensko pridigo. Ob državnih praznikih smo se zbrali vsi dijaki najprej v svojih razredih, nato pa smo odkarakali na Glavni trg v Alojzijevo cerkev. Ravnatelj in vsi profesorji VIII. in VII. plačilnega razreda so vzbujali pozornost vsega Maribora s svojimi uniformami. Radovedneži se jih kar niso mogli nagledati. Na črnih hlačnicah sta se bleščala na vsaki strani po dva vzporedna zlata traka, izpod svojevrstne suknje je molela dolga sablja, kapa pa je bila podobna tisti, ki so jo nosili Napoleonovi grenadirji. Kakor generalni štab so svečano korakali na koncu sprevoda. Pred njimi so se vrstili suplenti in profesorji, ki na uradniški lestvici še niso priplezali do VIII. skupine; bili so brez uniform, le salonska suknja in visok cilinder sta bila znaka njihovega dostojanstva. Osmošolci pred njimi so vzeli precejšnjo razdaljo od sedmošolcev, da so tem bolj poudarili, da so maturantni najvišjega razreda najvišje šole v Mariboru. Kako rad bi bil oblekel uniformo tudi dr. Šušnik, pa kot suplent ni smel! Cilindri drugih profesorjev so mu komaj segali do temena.⁹

Leta 1914 so se vsi ustrašili mobilizacije in vojne, samo dr. Šušnik ne. Zopet je mogel obleči oficirsko uniformo. Takoj v začetku vojne je bil povišan v nadporočnika. Med svojimi Bosanci se je prijetno počutil. Očetovsko je skrbel zanje in naučil se je njihovega jezika, zato so ga imeli zelo radi.

Ko je zbolel na obeh, je prišel v začetku leta 1916 za nekaj dni na dopust. Poplačal je s prihranki na fronti vse dolgove pri koroški slovenski hranilnici na Tratah, ki je dajala slovenskim študentom dolgoročno posojila celo brez poroka. Nezakonskega otroka, ki ga je imel ob orožnih vajah z neko Bosanko, je

⁹ Lastni doživljaji in opažanja.

spravil iz Bosne k svoji materi v Šmarjeto in nato se je od sorodnikov in prijateljev izredno prisrčno poslovil.¹⁰

Prej je branil slovensko zemljo pred Italijani na bojišču ob Soči, po dopustu pa je moral s svojo četo Bosancev v tirolske gore. Tam so se polagoma pomikali proti Italiji. Padel je 7. maja 1916 v višini 1600 m v italijanskih planinah in tako počiva njegovo truplo na italijanskih tleh. Ravnatelj dr. J. Tomišek je prikazal v Izvestju mariborske gimnazije za l. 1916 smrt svojega profesorja z daljšim člankom in z njegovo fotografijo v častniški uniformi.¹¹

DR. HANS MÜHLBACHER

Med nemškimi profesorji, ki so delovali na mariborski gimnaziji tik pred njenim poslovenjenjem, zavzema odlično mesto dr. Hans Mühlbacher.¹ Bil je izvrsten klasični filolog. Poleg diplome iz latinščine in grščine se je lahko še ponašal z diplomo iz nemškega in francoskega jezika, ki ga je tedaj obvladal v Avstriji le malokdo.

Rodil se je 30. oktobra 1880 v Wolfsbergu v Labotski dolini na Koroškem nedaleč severno od slovensko-nemške narodnostne meje. Njegov oče Ferdinand se je priselil tja iz Lassnitza pri Deutsch-Landsbergu na Štajerskem. Kot ugleđen in cenjeni ključavničarski mojster si je prislužil hišo in živel v srečnem zakonu v urejenih meščanskih razmerah z ženo Ano, rojeno Oswald, ki mu je rodila osem otrok.²

Hans je obiskoval osnovno šolo v domačem mestecu. Ko je bil star enajst let, se mu je začel gnojiti laktni sklep na levi roki. Vse prizadevanje domačega zdravnika in večmesečno zdravljenje v celovški bolnišnici ni nič pomagalo. Več kot pol leta je nosil levico v mavcu in so mu zdravniki odstranjevali gnoj s sesalko skozi odprtino v mavcu, toda stanje se ni izboljšalo. Primarij je nato svetoval materi, da bi odrezali sinu roko pri rami. Preden pa je v to privolila, je hotela poskušati še srečo z zdravljenjem s kopelmi mrzle vode pri župniku Kneippu v Wörishofnu na Bavarskem, za katerega je izvedela prav tedaj. Wolfsberg še tedaj ni imel železniške zveze in tako sta se peljala s kočijo skoraj 60 km daleč do najbližje železniške postaje Zeltweg. Čez München sta se pripeljala z železnico do Türkheima, kjer sta izstopila in oddrdrala s poštno kočijo do 6 km oddaljenega Wörishofna. Poštni voznik v modro-beli uniformi z visokim cilindrom je s kozla veselo trobil v poštni rog.

Župnik Kneipp ju je zelo prijazno sprejel v veliki sobi, kjer je sedel na koncu dolge mize. Obdajalo ga je več inozemskih zdravnikov in njegov asistent mladi zdravnik dr. Baumgarten. Po preiskavi je svetoval materi, naj pusti otroka v Wörishofnu in naj ga izroči otroškemu sanatoriju, ki so ga vodile redovnice iz kongregacije sv. Križa. Za zmerno ceno so dajale dobro, tečno hrano in vso oskrbo, poseben kopališki mojster pa je zdravil v domačem kopališču z mrzlo vodo točno po Kneippovih navodilih. V začetku so se otroci bali mrzlih polivov, zlasti tako imenovanega bliskovitega z naglim curkom iz cevi po vsem telesu vsako jutro. Mladi pacienti so hodili vsak dan na daljše izlete, sestre so jih učile igrati na razna glasbila, sestavile so iz njih pevski zbor in uprizarjale z njimi razne manjše, navadno zabavne gledališke prireditve v veliki domači dvorani. Včasih je prihajal na prireditev tudi župnik Kneipp in vidno izražal svoje zadovoljstvo nad njihovim nastopom. Tudi pozimi so bili vsi lahko oblečeni. Plaščev niso nosili, namesto čevljev pa so obuvali samo opanke brez nogavic. Nekateri najbolj utrjeni dečki so se hodili pozimi za krajši čas bosí drsat po ledu na drsališču ob zdravilišču, a nobeden ni dobil niti nahoda.

Prej pravokotno upognjena trda levica se je začela Mühlbacherju polagoma izravnovati, ni se več gnojila in bolečine so prenehale. Tako je preteklo leto

¹⁰ Kakor pod 5 — in IMG 1916, str. 30.

¹¹ IMG 1916, str. 30—33.

¹ Glavni podatki so iz uradnih listin.

² Dopis dr. Mühlbacherja z dne 5. 3. 1967.

dni in starši so hoteli vzeti Hansa domov. Nameravali so ga dati v šole, bil je že v 14. letu in tako je bil že skrajni čas za pripravo za sprejemni izpit v gimnazijo. Tedaj pa je posegel v življenje mladega Mühlbacherja Kneippov asistent in ravnatelj zdravilišča dr. Baumgarten. Naročil mu je: »Piši domov, da ostaneš še tu, in moja skrb bo, da boš tudi študiral!« Z nekim fantom iz Ulma ob gornji Donavi sta dobila sposobnega in dobrega, toda strogega učitelja za latinščino. V Wörishofnu je bilo tedaj sicer več tisoč bolnikov, toda kot velika vas ni imel gimnazije. Ta zasebni učitelj je z njima v nekaj mesecih temeljito predelal vso učno snov latinščine za prvi gimnazijski razred, obenem pa navdušil Mühlbacherja za vse življenje za latinski jezik in za rimsko kulturo. V Wörishofnu je ostal Mühlbacher do pomladi 1895, ko se je na zahtevo svojih staršev kljub dolgi poti odpravil sam domov.

V latinščini kot najtežjem predmetu je bil že dobro podkovan, neki visokošolec pa ga je v treh mesecih pripravil tako dobro iz drugih predmetov prvega gimnazijskega razreda, da je napravil na zasebni benediktinski gimnaziji v bližnjem Št. Pavlu z odliko izpit čez prvi razred. Tako je končal v sedmih letih (1895—1902) osem razredov te gimnazije z maturo, in sicer z odliko.³ Gimnazijska stavba je imela krasno lego sredi njiv in travnikov z lepim razgledom na Gólico (2141 m). Imela je svoj internat, vendar Mühlbacher ni stanoval v njem, marveč zasebno. Profesorji benediktinci so se znali vživeti v mlade duše in zato so se dijaki radi učili. Po izredno strogem predpisu so morali tudi zunaj zavoda stanujoči gimnazijci biti med 17. in 19. uro doma in se učiti. Mühlbacher je izrabljal prosti čas za izlete, za učenje jezikov in za glasbo. Bil je član kvarteta sošolcev, ki so igrali prvo in drugo violino, klavir in flavto. Kmalu so v Št. Pavlu zasloveli. Zato jih je tamkajšnje telovadno društvo (Turnverein) nekoč povabilo, da bi nastopili na njihovi prireditvi. Gimnazijski ravnatelj pa ni hotel izpostaviti svojega zavoda za nobeno narodnost in zato jim je dal dovoljenje samo s pogojem, da igrajo za spuščeno zaveso.⁴

Razredi so bili majhni, profesorji pa dobri metodiki s temeljitim znanjem, ki so se posvečali le šoli. Dobre ocene so bile realne in se niso rodile iz prizadevanja po ugodni statistiki šole. V šolskem letu 1901/2, ko je bil Mühlbacher maturant, je štela šentpavelska gimnazija 177 učencev. Slovenski materin jezik je prijavilo 20 učencev, hrvatski pa 4. Od njegovih 10 sošolcev jih je 5 stanovalo v zavodu, zunaj pa poleg njega še 5. Od teh 11 maturantov jih je živelo v letu 1967 še 5, a najmlajši med njimi v svojem 84. letu.

Tuji jeziki so zanimali Mühlbacherja že od rane mladosti. Vseh sedem gimnazijskih let je obiskoval prostovoljno pouk slovenščine. V drugem in tretjem razredu jo je učil p. Franc Pirc, v drugih razredih pa zelo zahtevni in strogi p. Vilhelm Rožman, oba Slovence. Mühlbacher je maturiral kot Nemec prostovoljno tudi iz slovenščine, in sicer z odliko kot v vseh drugih predmetih.⁵ Ko je bil pozneje profesor na mariborski gimnaziji, so bili njegovi slovenski gimnazijci prepričani, da ne razume slovensko kot drugi nemški profesorji, in zato so često vpričo njega govorili o stvareh, za katere bi jih lahko zatožil in kaznoval, zlasti v času balkanskih vojn.⁶

Ves čas svojega gimnazijskega študija se je pečal s francoščino. Na gimnaziji ni bilo neobveznega predmeta francoščine in zato je temeljito predelaval učne zvezke francoskega jezika po znameniti metodi Taussaint-Langenscheidt, bral je francoske pisatelje in ob maturi je že dobro obvladal ta moderni svetovni jezik. Tudi pozneje si je stalno izpopolnjeval znanje tega jezika in njegove književnosti.

L. 1902 se je vpisal na graško univerzo, kjer je študiral latinščino, staro grščino in francoščino. Hotel si je razširiti obzorje in spoznati profesorje in način dela na veliki univerzi. Zato je odšel v šolskem letu 1903/4 študirat v Berlin, nato pa se je po enem letu vrnil v Gradec in dosegel že l. 1906 čast doktorja

³ Dopisa z dne 5. 3. in 3. 4. 1967.

⁴ Dopis z dne 21. 4. 1967.

⁵ Dopisa z dne 3. 4. in 21. 4. 1967.

⁶ Vinko Munda, župnik, Kamnica, ki je bil njegov učenec, izjava 17. 4. 1967.

filozofije. Naslednje leto je napravil iz latinščine, grščine in nemščine usposobljenostni izpit, ki je veljal v stari Jugoslaviji za diplomski in profesorski izpit obenem.

Prvo službo je dobil v mestecu Weidenau v avstrijski Šleziji tik ob nemško-avstrijski meji južno od srednjega toka reke Nise. Ta državna gimnazija v čisto nemškem mestu je imela tedaj 141 učencev, ki so bili razen enega Poljaka vsi nemške narodnosti. Kot neobvezen predmet je učil tedaj profesor Jan Holub češki jezik v prvem tečaju 32 učencev, v drugem pa 12. Na tem zavodu je dobil dr. Mühlbacher tudi stalnost in profesorski naslov. Prosti čas je izkoristil za francoščino. V počitnicah 1. 1910 se je udeležil počitniškega tečaja francoskega jezika na univerzi v Lausannu v francoskem delu Švice ob Bodenskem jezeru. L. 1912 je napravil na graški univerzi usposobljenostni izpit še iz francoskega jezika in književnosti.⁷

V septembru 1910 je dobil službo bliže svoji ožji domovini, na mariborski gimnaziji, kjer je bilo izpraznjeno mesto po upokojenem profesorju Georgu Mairu. Poučeval je navadno v nižjih nemških razredih nemščino, v višjih pa latinščino in grščino.⁸

Pri dijakih je užival ugled in spoštovanje. Le redko se mu je primerilo, da je prišel dijak v šolo nepripravljen. V višjih razredih je dal poiskati doma v slovarju neznanе besede in jih napisati v zvezek, nato so morali poskušati prevesti latinsko ali grško besedilo. Ob besedilu je podal sliko tedanjih kulturnih, gospodarskih in političnih razmer. Naslednjo uro je sam prevedel to mesto v vzorno nemščino. Tako so se dijaki naučili poiskati pravi smisel besedila in so v živem jeziku iskali ustrezni izraz ali frazo ter niso prevajali dobesedno in suženjsko. Če je imel v razredu dijaka, ki se je pečal s poezijo, ga je spodbujal, da je skušal kako posebno lepo mesto v latinski pesnitvi preliti v nemške verze.⁹

Vojni dogodki so odmevali tudi v Mühlbacherjevih urah latinščine. Zlasti je razburilo Nemce vsenarodno gibanje Slovencev za podpisovanje majniške deklaracije, ki jo je prebral v dunajskem parlamentu dr. Anton Korošec v imenu vseh avstrijskih jugoslovanskih poslancev. Pri prevajanju in obravnavi Ka-

⁷ Dopis z dne 3. 4. 1967.

⁸ IMG za l. 1911 do 1930.

⁹ Kot pod 6.

tilinove zarote v šestem razredu v šolskem letu 1917/18 je nekoč dr. Mühlbacher s poudarkom omenil, da ima žal tudi Avstrija Katiline, kakor sta npr. dr. Ko-rošec in prof. dr. Masaryk.¹⁰

Kot nemški narodnjak je nosil na verižici svoje ure v srebrnem okviru nemško zastavo, kar je nekatere slovenske prenapeteže bodlo v oči, toda noben Slovenec ni mogel trditi, da bi mu bil dr. Mühlbacher storil kako krivico ali da bi bil pristranski pri ocenjevanju.¹¹ Slovenski dijaki so imeli navadno celo boljše ocene kot njihovi nemški tovariši, saj sam pravi, »da so bili slovenski učenci večinoma pridnejši.«¹²

Med prvo svetovno vojno je imel razumevanje tudi za krivice, ki so jih morali trpeti Slovenci. Petošolec Vinko Živko je dobil zaradi denunciacije okrajnega glavarja najstrožji zadnji ukor pred izključitvijo, ker je le-ta zasledil v tiskani Potovalni listini, da se je Vinko Živko pred dvema letoma vpisal v Jugoslovansko počitniško zvezo, ki ji je bil na gimnaziji pokrovitelj prof. dr. Leopold Poljanec. Razrednik Nikolaj Žagar je zmajeval z glavo in izrekel v razredu na pol glasno, da je slišal Živko, da je kazen krivična. Isto mu je na hodniku dal vedeti prof. Jerovšek. Čez nekaj dni je prišel ravnatelj v razred med Mühlbacherjevo uro. Z ostrimi besedami je izrekel Živku ukor in zaključil svoj govor: »Če komu ne ugaja v naši mili Avstriji, naj gre iz nje!« Po ravnateljevem odhodu je dejal dr. Mühlbacher Živku javno v razredu: »Prepričan sem, Živko, da ne veste, zakaj vas je doletela ta ostra kazen.«¹³

V drugi polovici prve svetovne vojne je vpokicala vojaška oblast toliko profesorjev na mariborski realki, da je primanjkovalo učnih moči za francoščino, in kljub svoji veliki zaposlenosti na gimnaziji je prevzel dr. Mühlbacher prostovoljno še pouk tega predmeta na realki, obenem pa je poleg popolne učne obveznosti poučeval francoski jezik kot neobvezni predmet tudi na svojem zavodu.¹⁴

Dr. Mühlbacher je čutil potrebo, da bi se res temeljito izuril v slovenskem jeziku. Zato je prebil počitnice l. 1918 v Kranju. »Proti koncu počitnic sem potoval peš iz tega ljubkega mesta v Pliberk. Tam sem se sestal s slovenskim visokošolcem, s katerim sem se že prej večkrat pogovarjal slovenski. Dal sem mu lepo vezano primerno nemško knjigo in vpisal na prvi strani: ‚Spoštujte in ljubite svoj narod in svoj materin jezik in dajte enako pravico tudi vsem drugim ljudem!‘ Ali se je spominjal pozneje teh besed in jih uresničeval?«¹⁵

Spretni ravnatelj dr. Josip Tomišek je takoj spoznal ne samo metodične, marveč tudi upravne sposobnosti novega profesorja. Po odhodu dr. Maxa Hofferja je imenoval dr. Mühlbacherja za svojega pomočnika. To neplačano službo, ki je zahtevala mnogo časa in truda, je opravljal poleg svoje redne zaposlitve od l. 1912 do 1918.¹⁶

Ko je ljubljanska slovenska vlada v začetku decembra 1918 poslovenila mariborsko gimnazijo, so dobili nemški gimnazijci svoje nemške vzporednice in na njih so bili nameščeni nemški profesorji. Za njihovega vodjo pod gimnazijsko upravo je predlagal dr. Tomišek prof. Knappa. Po nemški demonstraciji 27. januarja 1919 je ljubljanska vlada odpustila večino nemških profesorjev, dr. Mühlbacher pa je še ostal. Poučeval je francoščino na mariborski deški meščanski šoli. Kot eden izmed zadnjih nemških profesorjev je zapustil Maribor spomladi 1920.¹⁷

Najlepše priznanje mu je dal zelo narodno zavedni in neizprosno pravični bivši kolega dr. Leopold Poljanec, ki je kot novo imenovani višji šolski nadzornik nameščal na važne zavode ob meji samo najboljše in v vsakem oziru

¹⁰ Prof. dr. Anton Slodnjak iz Ljubljane in inž. Martin Večerjovič iz Celja, Izjava v Mariboru 24. 9. 1967.

¹¹ Kot pod » in lasna opažanja.

¹² Dopis z dne 21. 4. 1967.

¹³ Prof. Vinko Živko, Maribor, izjava 12. 3. 1967.

¹⁴ Dopis z dne 5. 3. 1967.

¹⁵ Navedeni njegovi slovenski stavki so v nemškem dopisu z dne 21. 4. 1967.

¹⁶ IMG 1913 do 1918.

¹⁷ IMG za šolska leta 1918 do 1930, str. 4-6.

neoporečne učne moči. Preden je mislil dr. Mühlbacher oditi iz Maribora v Avstrijo, mu je dr. Poljanec dejal: »Ostanite tu, mi vas potrebujemo, saj imate poleg svoje skupine še na univerzi diplomo iz francoščine in nemščine, a maturirali ste tudi iz slovenščine!« Dr. Mühlbacher se je zahvalil nadzorniku za povabilo in za priznanje njegove objektivnosti in delavnosti, obenem pa mu omenil, da kot zaveden Nemec pač ne bi mogel pošiljati svojih otrok v slovenske šole, ker želi, da bi se vzgojili v nemškem duhu.¹⁸

Po odhodu v Gradec je postal profesor na graški gimnaziji Överssee (1920 do 1922). Tudi v Gradcu so kmalu opazili posebne sposobnosti dr. Mühlbacherja. V letu 1922 so ga poklicali na zvezni vzgoji zavod Libenau pri Gradcu. Tam je bila realna gimnazija, ki ni bila podrejena štajerskemu deželnemu šolskemu svetu v Gradcu, marveč naravnost avstrijskemu prosvetnemu ministrstvu. V šolo so sprejemali samo posebno nadarjene učence, ki so morali stanovati v internatu. V njem so stanovali tudi vsi profesorji, ker so bili obenem vzgojitelji. Šola z internatom sredi velikega parka s pokritim plavalnim bazenom je bila v cesarski dobi vojaška šola. Dr. Mühlbacher je bil edini profesor, ki ni stanoval v zavodu in se je vozil na kolesu vsak dan ob vsakem vremenu in v vseh letnih časih 6 km daleč. Na akademski gimnaziji v Gradcu je učil od l. 1933 do l. 1945, ko je dosegel 65 let starosti in so ga zato v smislu avstrijskega zakona upokojili.

Višja oblast pa ni pozabila na upokojenega sposobnega pedagoga. Štajerski deželni šolski svet ga je imenoval l. 1957 za ravnatelja zasebne gimnazije v zdraviliškem mestu Ausseeju. Vzorno jo je vodil do svojega 80. leta.¹⁹

V mladosti ni literarno deloval, saj se je ves žrtvoval šoli. Na stara leta je težko prenašal, ko je videl, kako velike težave dela mladini latinščina. Kot marsikje drugje se tudi v Avstriji pouk tega jezika še ni dovolj približal živi metodi modernih jezikov in sedanji mladini. Tudi učbeniki za začetni pouk zaostajajo za časom.²⁰ Zato je namesto zaslužnega počitka prijel za pero in napisal več razprav o metodi začetnega pouka latinščine. Kot poseben pripomoček za uvajanje v latinski jezik je sestavil Vodnik k veseli latinščini (Wegweiser zum fröhlichen Lateiner). Kako dobrodošla in potrebna je bila ta knjižica izkušenega klasičnega metodika, ki kot profesor nemščine in francoščine dobro pozna tudi uspešno metodo živih modernih jezikov, je najboljši dokaz, da je v kratkem času izšla l. 1966 že v tretji izdaji in da je po enem letu že tudi ta razprodana.

L. 1960 se je udeležil 11. kapitolskega tekmovanja v Rimu (Certamen Capitolinum XI.). Vsako leto namreč tekmujejo klasični filologi raznih narodov na svojem področju z razpravami v klasični latinščini. Dr. Mühlbacher je predložil anonimno tiskana spisa *Variae Philologi cogitationes*. V prvem razpravlja o pomenu latinščine kot jezika za mednarodno sporazumevanje, v drugem pa razvija svoje sodobne misli ob latinskih pisateljih, ki se bero v gimnaziji. Dosegel je častno priznanje.²¹

Čil, zdrav in še vedno delaven kljub svojim 87 letom živi v Gradcu in rad prihaja na proslave obletnic matur svojih učencev v Maribor.

JANKO LESKOŠEK

Šolskega svetnika Franca Jerovška-Zevsa je poznal in spoštoval ves Maribor z bližnjo in daljno okolico, dr. Antona Medveda vsa slovenska Štajerska; prof. Janka Leskoška pa so pred drugo svetovno vojno poznali, zelo cenili, imeli radi in šteli za svojega očka profesorji in učitelji vse Jugoslavije.

Rodil se je 17. februarja 1883 v Virštajnu blizu Podčetrčka kot najstarejši izmed 12 otrok majhnega kmeta in gostilničarja Janeza Leskoška in njegove

¹⁸ Dopis z dne 3. 4. 1967.

¹⁹ Dopis z dne 21. 4. 1967.

²⁰ Lastna opažanja inštruktorja avstrijskih gimnazijcev l. 1962 in 1964.

²¹ Dopis z dne 21. 4. 1967 in omenjeni knjižici.

žene Frančiške. Oba sta bila spretna in bistra ter sta dobro obvladala tudi nemški jezik. Janko je obiskoval osnovno šolo v eno uro oddaljenem Olimju. Komaj se je navadil na šolsko življenje, so šolo za dve leti zaprli zaradi spora med občino in brežiškim okrajnim glavarstvom. Novi šolski upravitelj in edini učitelj Franc Lovrčec se je na vso moč trudil, da bi nadomestil učencem zamujeni čas.¹ Kmalu je odkril Jankovo nadarjenost in mu posvečal nato posebno skrb. Ko je bilo Janku že skoraj 14 let, so se odločili starši na prigovarjanje župnika in učitelja, da so ga dali študirat. Za sprejemni izpit ga je pripravljaj tamkajšnji bogoslovec Jožef Žekar, ki je umrl 24. decembra 1939 kot nadžupnik v Rogatcu. V jeseni po počitnicah l. 1896 je vzel Žekar mladega Leskoška s seboj v Maribor k izpitu, ga vpisal na gimnazijo in mu preskrbel stanovanje. Žekar je svojega učenca tako pripravil, da je izdelal sprejemni izpit zelo dobro in da je kot edini prvošolec, ki je prišel z enorazrednice, mogel tekmovali z najboljšimi.²

V prvem razredu je imel Leskošek srečo, da so ga učili sami dobri profesorji, ki so mu položili trdne temelje za nadaljnji študij. Razrednik in profesor slovenščine, latinščine in zemljepisa mu je bil strogi dr. Janko Tertnik. Matematiko je vlival v mlade glave zahtevni, natančni in razburljivi Blaž Matek, prirodopis pa uvidevni in slovenskim prvošolcem naklonjeni Nemeč dr. Anton Schwaighofer. Od prvega dne pa vsa gimnazijska leta (1896—1904) je imel Leskošek v klopi za soseda poznejšega profesorja matematike Jožeta Pirnata, vedno dobrega, zvestega in požrtvovalnega prijatelja do njegove smrti.³

Ko so starši poslali za Jankom študirat še njegovega mlajšega brata Karla, poznejšega univ. profesorja za gradbeništvo v Ljubljani, so se začele za vso družino gospodarske težave.

S šolanjem sestre Ivanke so že prej veliki stroški še narastli in so bili tudi za izredno pridne in skrbne starše preveliki za njihove finančne zmogljivosti.⁴ Zato jim je bilo v veliko olajšavo, ko je bil Janko kot petošolec l. 1900 sprejet brezplačno v dijaško semenišče. Tam sta bila že od drugega razreda njegova sošolca Joža Glonar in Jože Pirnat, od tretjega razreda Ivan Bogovič, od četrtega pa poznejši pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik,⁵ ki se je v puberteti iztiril in se v šoli zelo zanemaril kljub svoji nadarjenosti. Bil je nekaka vodilna osebnost v zavodu pri kršenju discipline in pri raznih nerednostih. Imel je celo tovarno za slovenske in nemške domače naloge raznih razredov. Tedaj so imeli namreč gimnazijci poleg šolskih nalog iz nemščine, Slovenci pa tudi še iz slovenščine, domače naloge, ki so jih pisali v šolske zvezke in so jih profesorji tudi ocenjevali. Levstik je oba jezika izvrstno obvladal in je napisal vsakemu učencu drugačno nalogo, primerno znanju tistega razreda. Za povprečno nalogo je bilo treba odriniti 60 vinarjev, za najboljšo oceno srebrno krono. Levstik pa je zaslužil še drugače. Zlasti med Nemci je bilo več dijakov, ki so se odtujili cerkvi, po šolskih predpisih pa so morali iti trikrat na leto k spovedi. Za primerno odškodnino je hodil Levstik zanje k spovedi in oddal listek z njihovim imenom. Levstik je vplival na sošolca Leskoška in Pirnata, da sta po končanem šestem razredu prostovoljno izstopila iz dijaškega semenišča, ker nista več čutila nagnjenja za duhovski poklic. Instrukcije so morale odslej nadomeščati Leskošku in Pirnatu brezplačno stanovanje, hrano in vso oskrbo v dijaškem semenišču.

Ko je bil Leskošek zadnje leto v semenišču, so zmanjkale nekaterim dijakom razne stvari in tudi njemu je nekdo ukradel dve knjigi. Čez nekaj časa ju je zagledal v izložbi antikvariata in ugotovil, da sta njegovi. Posrečilo se mu je celo odkriti tatu. Zadevo je javil semenišškemu ravnatelju dr. Ivanu Mlakarju. Le-ta je dal Leskošku veliki petkronski srebrnik, da si odkupi knjige v antikvariatu. Naprosil ga je, naj nikomur ne izda imena krivca. Prav tako je

¹ Koncept uradnega življenjepisa prof. J. Leskoška.

² J. Pirnat, Izjava 21. 3. 1960

³ J. Leskošek, Izjava 14. 2. 1966.

⁴ Kakor pod 3.

⁵ Šematizem mariborske škofije 1900.

ravnatelj povrnili škodo drugim pokrađenim semeniščanom. Če bi bili za tatvine zvedeli na gimnaziji, bi bil dijak za vedno izključen iz vseh šol.⁶

Ko je bil Leskošek v tretjem razredu, je odšel z zavoda na višje mesto gimnazijski ravnatelj dr. Peter Stornik, dober in pravičen, a zelo boječ koroški Slovenec, začasno vodstvo gimnazije pa je prevzel v marcu 1899 kot najstarejši profesor Janez Majciger. Z ministrsko odločbo z dne 19. avgusta 1899 pa je bil imenovan za novega ravnatelja Julij Głowacki.⁷

V četrtem razredu se je Leskoškov razred častno izkazal pri javnem izpitu iz neobveznega predmeta štajerske zgodovine in zemljepisa. Obe srebrni kolajni sta odnesla kot prvi nagradi Slovence Ivan Bogovič in Alojz Mum. Kot drugo darilo je prejel Jože Pirnat tudi srebrno kolajno, ki si jo je nekoč priboril na enakem tekmovanju cmureški župnik Janez Lopič in jo je to leto podaril mariborski gimnaziji. Zlatnik v lepi denarnici, dar mariborskega podžupana dr. Hansa Schmidererja, je pripadel Joži Glonarju. Fric Vrečko si je priboril zlatnik, dar prof. dr. Medveda, Vladimir Levstik pa dva petkronska srebrnika, dar semeniškega ravnatelja dr. Mlakarja.⁸

Odkar je dobila mariborska gimnazija po dolgih, ostrih bojih z ministrsko naredbo z dne 30. junija 1889, št. 4409 s šolskim letom 1889/90 za štiri nižje razrede slovenske vzporednice s slovenskim učnim jezikom v verouku, slovenščini, latinščini in matematiki, so bili a oddelki nemški, b oddelki in pozneje tudi c oddelki pa slovenski. V petem razredu so pomešali dijake slovenske in nemške narodnosti, učni jezik pa je bil nemški v vseh predmetih razen v slovenščini, ki je bila obvezen predmet samo za Slovence. Rešeto nižjih razredov je mnogo dijakov iztreslo in tako je nastal iz prejšnjih dveh oddelkov četrtega razreda le eden peti. Zopet je še enkrat temeljito prerešetal ves razred prof. Zahlbruckner pri matematiki in fiziki. V matematiki bi bilo žrtev mnogo več, če ne bi bil polnil matematičnih praznin skoraj vsemu razredu za matematiko izredno nadarjeni sošolec Jože Pirnat. Latinski jezik Slovincem ni bil nevaren, ker so prinesli v peti razred mnogo boljše znanje od Nemcev. Večina Slovencev je sicer slabše obvladala nemški jezik kot Nemci, z izjemo Leskoška, ki pa ga je znal bolje, zato pa Slovincem ni delal težav nemški pravopis in tudi ne učne srednje visoke nemščine, ki sta mučila Nemce.⁹

K maturi je vodil Leskoška in njegov razred kot razrednik Julius Miklau, ki je poučeval zgodovino in zemljepis. Matematika in fizika sta bili v vsej višji gimnaziji v dobrih rokah prof. Zahlbrucknerja, latinščino je učil izvrsten strokovnjak prof. Georg Mair, nemščino pa dr. Edmund Wiessner. Jerovšek-Zevs je posvečal posebno skrb stari cerkveni slovanščini in zahteval iz nje več znanja kot sedaj ponekod pri diplomih iz slavistike. Tako so bili vsi dobro pripravljani na maturo.

Pismeni zrelostni izpiti so bili od 16. do 20. maja 1904. Pri latinščini so prevajali ne samo iz latinščine v nemščino, ampak še tudi iz nemškega jezika v latinskega. V nemščini so imeli zanimivo temo: »Tudi mir ima svoje junake«. Slovenci so pisali o »Pomenu Sredozemskega morja v zgodovini«, Nemci pa, ki so delali maturo iz slovenščine kot neobveznega predmeta, so imeli lažjo temo: »Pomlad v naravi«. Ustni izpiti pri maturi so trajali od 21. do 24. junija 1904 pod predsedstvom deželnega šolskega nadzornika dr. Petra Stornika, prejšnjega ravnatelja. Vseh 35 maturantov je uspešno izdelalo, le Nемец Viktor Ostermann, poznejši profesor matematike v Avstriji, je imel popravni izpit v septembru.¹⁰

Po maturi je Janko Leskošek zadostil najprej vojaški dolžnosti pri trdnjavskem topniškem polku kot enoletni prostovoljec. Tako so se imenovali vojaki z uspešno opravljeno maturo, ker so mogli takoj po njej za eno leto v oficirsko šolo ali pa na koncu študija, vtem ko so drugi vojaki služili tri leta.

⁶ Kakor pod 3.

⁷ IMG 1900, str. 39.

⁸ IMG 1900, str. 39–40.

⁹ I. Bogovič, Spomini.

¹⁰ IMG 1904, str. 58–59.

Ko je Leskošek odslužil vojaščino, se je vpisal l. 1905 na filozofski fakulteti graške univerze. Za glavni predmet si je izbral germanistiko, za stranski pa klasično jezikoslovje,¹¹ kar je pomenilo veliko drznost, saj so tedaj poučevali nemščino v višjih razredih srednjih šol na vsem slovenskem ozemlju samo Nemci. Gotovo si Nemci ne bodo dali lahko izviti iz rok tega belega kruha. Bele vrane so bili v tem času Slovenci, ki so se upali lotiti germanistike na univerzi. Prvi je bil bivši mariborski gimnazijec Matija Murko, ki se je šele pozneje posvetil slavistiki. Slovenska germanista sta bila še Anton Jug, poznejši ravnatelj ljubljanskega liceja, in dr. Ivan Lokar, pozneje ravnatelj gimnazije v Ljubljani, ki se je preusmeril tudi v slavistiko in je kot strokovnjak za cerkveno slovanščino dobil ponudbo za docenta tega predmeta na berlinski univerzi, pa tega mesta iz družinskih razlogov ni mogel sprejeti. Poleg slavistike je študiral germanistiko tudi dr. Ljudevit Pivko, vendar je učil skoraj samo slovenščino.¹²

Leskošek je bil dovolj pameten, da se s svojim znanjem ni spustil v dvoboj z vsemogočnim prof. Seuffertom, ko ga je pri kolokviju Schönbach pohvalil in mu izdal, da se bo pri Seuffertu pri izpitu slabo odrezal, ker ga ne trpi. Zato se je po dveh letih preselil na Dunaj. Tja ga je vlekla večja in slavnější univerza, pa tudi gledališča, ki so mu dajala več priložnosti kot Gradec z enim samim, da si ogleda in nazorno spozna več nemških dram in del svetovne književnosti. Tam je našel na germanistiki po študiju leto starejšega Jakoba Kelemino, ki ga je poznal še iz mariborskega dijaškega semenišča. Ta poznejši profesor germanistike na ljubljanski univerzi je iz istega razloga pobegnil iz Gradca na Dunaj in je bil nečak uspešnega varuha severne slovenske meje v Šentilju, župnika Matije Kelemina († 23. 3. 1914).¹³

Kakor zadnji dve leti na gimnaziji, tako se je Leskošek vzdrževal tudi na univerzah v Gradcu in na Dunaju predvsem z inštrukcijami. Slovenske študente je finančno podpiralo tudi Podporno društvo za slovenske visokošolce, ki je zbiralo prispevke med narodno zavednimi slovenskimi izobraženci. Pomanjkanje na gimnaziji in univerzi je ustvarjalo ugodna tla za širjenje tuberkuloze, ki je v tistem času še niso znali uspešno zdraviti. Iz Leskoškovega razreda so ji podlegli štirje: Anton Goričan je umrl kot bogoslovec, Konrad Pažon kot jurist, Franc Robar kot študent filozofije, vsi Slovenci in jurist Robert Goschenhofer, sin mariborskega pastolja.¹⁴

Po opravljenih izpitih je nastopil Leskošek srednješolsko službo v aprilu 1912 kot neplačan poskusni kandidat na gimnaziji v VI. okraju na Dunaju. Zaradi izrednih učnih uspehov mu je ravnatelj skrajšal poskusno leto na manj kot en semester. Tako je postal plačan suplent že v jeseni istega leta na poljanski gimnaziji v Ljubljani, v začetku naslednjega šolskega leta 1913/14 pa je dobil mesto suplenta na mariborski gimnaziji, kjer je ostal do novembra 1935.¹⁵

Grobna tišina je zavladala, ko je stopil prvič v naš III. c razred kot razrednik in profesor za latinščino. Bil je eleganten in resen gospod z glavo, nagnjeno na levo in odmerjenih korakov, srednje postave, prijetne zunanosti, kratkih las, lepo zvencega glasu in prijaznega, prikupnega nastopa. Temno modra obleka mu je izvrstno pristajala. Na obleki, srcaji in obuvalu ne bi bil našel napake tudi najstrožji arbiter elegantiarum. Zunanost je razodevala, da se skriva pod njo močna osebnost in dober pedagog. Takoj je vzbudil v nas vseh spoštovanje in si pridobil naša srca. Tudi največje nemirneže in nagajivce je razorožil že sam njegov pogled, preden so sploh upali začeti s kljubovanjem. Prva latinska šolska naloga je pokazala precejšnje pomanjkljivosti v našem znanju. Prejšnji odličnjaki so odpovedali. Z ravnateljevim dovoljenjem nas je vadil zunaj šolskih ur in z nami ponavljal in utrjeval preslabo predelano staro snov. Šele on nas je naučil, kako se je treba pravilno poglobiti v študij in s pridom delati domače vaje. Pri prevajanju se nismo izgubljali v besedah, marveč smo

¹¹ Kakor pod 1.

¹² Dr. Ivan Lokar, Izjava 7. 3. 1958.

¹³ Kakor pod 3.

¹⁴ J. Pirnat, Izjava 23. 3. 1960.

¹⁵ Kakor pod 3 in IMG 1914, str. 44.

iskali predvsem smisel. Latinščina nam ni bila več samo učenje tujih besed in stavkov, bila nam je tudi gimnastika duha in uvod v zakonitost jezikoslovja. Šele s pomočjo latinščine smo se začeli poglobljati v svoj materni jezik in ga razumevati čisto drugače kot prej. Za vsakega izmed nas je imel Leskošek prijazno besedo in nas je vedno skušal razumeti. Na dan pred božičnimi počitnicami smo bili skoraj vsi samo še telesno v šoli, v duhu pa že na poti in doma. Zato ta dan in prvo uro po počitnicah ni spraševal, pač pa se je zanimal za naše domače kraje in naše najdražje sorodnike. Na majniškem izletu je bil enak med enakimi, ko smo vsi prenočili na senu.¹⁶

Prvo leto Leskošek na mariborski gimnaziji sploh ni poučeval nemščine kot svoj glavni predmet, marveč se je moral zadovoljiti z latinščino in slovenščino v nižjih slovenskih razredih,¹⁷ a kljub temu so se takoj pokazale njegove pedagoške in metodične sposobnosti.

Vihar prve svetovne vojne je zajel na mariborski gimnaziji od 29 profesorjev takoj 12 mlajših učnih moči, in sicer 3 Nemce in 9 Slovencev, med njimi tudi Janka Leskoška.¹⁸ Bil je poveljnik težke topniške baterije na soški fronti in ob Tilmentu.¹⁹ V vojni so izgubili življenje 3 slovenski in 1 nemški profesor, a Leskošek se je srečno vrnil. Ne da bi mu bilo treba delati še posebni profesorski izpit, ki ga je uvedla stara Jugoslavija, je dobil položaj in naslov profesorja. Ravnatelj dr. Josip Tominšek je poznal njegove upravne in organizacijske sposobnosti in ga je takoj imenoval za poslovodja in tajnika, ne da bi mu bil skrajšal učno obveznost.²⁰

Leskošek je bil odslej duša mariborske gimnazije. Zanj ni bilo uradnih ur; prvi je prihajal, zadnji je zapuščal zavod. Kadarkoli je prišel kdorkoli, vsak je dobil prijazno besedo in zaželeno pojasnilo. Njegovo delo opravljajo zdaj tri ali štiri osebe upravne stroke. Koliko ur je predsedel pri sestavljanju urnikov samo zato, da bi ugodil željam posameznih profesorjev! Zaradi stalnih sprememb pro-

¹⁶ Lastna opažanja.

¹⁷ IMG 1914, str. 46.

¹⁸ IMG 1915, str. 31–33.

¹⁹ Kakor pod 1.

²⁰ J. Pirnat, Izjava 24. 3. 1960.

fesorjev med šolskim letom so se urniki pogosto menjavali. Na njegovi skrbi so bili plačilni sezname in sploh vse finančne zadeve zavoda. Poleg tega je bedel nad disciplino dijaštva in profesorjev in izglajeval nesoglasja, če so se pojavila. Skoraj neopazno je uspešno zbujal delovno vneto in čut odgovornosti, kjer je bilo treba. Kot oči in ušesa gimnazije je dobro poznal vrline in slabosti vseh profesorjev, pa tudi večine dijakov in točno je vedel, kako poteka pouk in kaj se dogaja po razredih.²¹

Po vojni je prevzel prof. Leskošek pouk nemščine v vseh višjih razredih. Ta naloga ni bila lahka, saj jih je bilo mnogo, ki so menili, da se bomo najboljše maščevali Nemcem za vse krivice preteklosti, če se ne bomo več učili njihovega jezika in spoznavali njihovih kulturnih dosežkov. Prej je zahtevala nemščina poleg matematike največ truda, zdaj pa je bilo treba pametno prilagoditi pouk in zahteve v tem predmetu novim razmeram. S poslovenjenjem gimnazije je bilo učenje nemškega jezika omejeno samo na učne ure nemščine. Zato so se morale nujno zmanjšati zahteve zlasti v nemški literarni zgodovini in se omejiti samo na glavne stvari, obenem pa čim intenzivneje poučevati sam nemški jezik. Prof. Leskošek je bil odlično kos tej svoji nalogi in je znal vzbuditi zanimanje za svoj predmet in zato je dosegal vedno tudi zelo lepe uspehe.²²

Med vojnama je prišel od drugod sedaj pokojni takratni petošolec Vurzinger s spričevalom, ki je imelo tuš razlit, tako da se pri oceni nezadostno ni videl ne. Leskošek ni spričevala nikomur pokazal in tudi ni prijavil prestopka tega pubertetnika. Poklical je očeta, mu razložil zadevo in zahteval duplikat spričevala. Bolj kot vse kazni je to plemenito dejanje streznilo fanta za vedno in pod Leskoškovim vodstvom je postal dober in neoporečen dijak njegovega razreda.²³

Ne dolgo zatem sta prosila za sprejem na mariborsko gimnazijo dva sedmošolca, ki sta prišla sredi šolskega leta iz Ljubljane. Tam sta na sodišču po resnici pričala zoper profesorja orjunaša. Ravnatelj in somišljeniki tega profesorja v profesorskem zboru so odslej zasledovali ta dijaka vsepovsod in ju skušali onemogočiti. Naprtili so jima nekaj manjših resničnih, še več pa velikih nerresničnih disciplinskih prestopkov. Posebno jima je pil kri izredno krivični profesor prirodopisa. V njima je zavrelo in sta mu pobila šipe na oknih. Ko so jima dokazali to dejanje, sta bila izključena. Vsa preplašena sta prišla v Maribor, ko je odsotnega ravnatelja dr. Tomiška nadomeščal prof. Leskošek. Povedala sta mu vse po resnici. Opozoril ju je, da pač v Mariboru ne bosta smela profesorjem razbijati šip.²⁴ Na konferenci glede njunega sprejema je znal prof. Leskošek tako spretno prikazati vso zadevo, ne da bi bil govoril neresnico, da sta bila sprejeta soglasno.

Komaj so ljubljanski profesorji zvedeli za njun sprejem na mariborski gimnaziji, so jima skušali tudi tu zagreniti življenje. Ravnateljstvo je prejelo debele pismo z obtožnico in dolgim seznamom prestopkov teh dveh učencev. Zopet je prav tedaj nadomestoval ravnatelja prof. Leskošek. Imel je nadzorstvo na gimnazijskem dvorišču v odmoru in je tam prebral to pismo z grdimi denunciacijami. Ko je zagledal enega izmed njiju, ga je poklical k sebi in mu pokazal pismo ter mu povedal njegovo vsebino. Dijaku je zaprlo sapo in je kar spremijal barve. Prof. Leskošek je nato vpričo dijaka raztrgal pismo na majhne kosce in mu dejal: »Vidva sta za nas zdaj še nepopisan list. Samo to bo veljalo, kar bosta od zdaj sama stanj napisala.«²⁵ Oba sta zdaj zelo sposobni in pomembni osebnosti, eden v Ljubljani, kjer tudi literarno deluje, drugi pa v Mariboru. Ljubljčan je imel pred nekaj leti kot nadrejena oblast priložnost, da bi se svojim preganjalcem maščeval ali jih vsaj kaznoval, a na mariborski klasični gimnaziji se je navzel toliko humanosti, da je krivcem odpustil.

Do vseh svojih učencev je bil prof. Leskošek vedno enako pravičen in nepristranski, kar nazorno potrjuje naslednji primer. Pri govorniških vajah v

²¹ Lastna opažanja.

²²⁻²³ Lastni spomini in opažanja.

²⁴ J. Leskošek, Izjava 15. 3. 1966.

²⁵ Dr. A. D., Maribor, izjava 25. 3. 1966.

nemškem jeziku je govoril neki osmošolec l. 1920 o obnovi povojne Evrope v smislu krščanskega socializma. Dva tedna pozneje je porabil sošolec Jože Karba vso uro za propagando komunizma. Kot masovni govornik se je sprehajal po odru, kričal z rokami in govoril tako glasno, da je kar odmevalo po gimnaziji. Leskošek je sedel v zadnji klopi, izbuljil oči in mirno poslušal. Ko je Karba točno ob zvonjenju končal, je pripomnil, naj se o tej uri nikjer ne govori, in je zapustil razred. Ker ni bilo tožnika, ni bilo tudi sodnika. To je zmogel samo človek, ki je imel očetovski odnos do svojih učencev in je dosegel, da so se njegovi dijaki sramovali pred njim svojega neznanja in prestopkov.²⁶

Leskoškova organizatorska sposobnost se je uveljavila zlasti ob privatnih izpitih na koncu šolskega leta. Poleg drugih so prihajali učenci zasebne salezijske gimnazije iz Veržeja, včasih celo okrog 100. Leskošek je uredil spraševanje po tekočem traku, tako da ni trpel redni pouk.²⁷ Če se je kje zataknilo, je sam presekal voz.

Prof. Leskošek se ni mešal v politiko, pridno pa je sodeloval v Proforskem društvu. Bil je med ustanovitelji in dolga leta je spretno vodil Proforsko samopomoč, nekako zavarovalnico slovenskih profesorjev in njihovih žena za primer smrti. Prispevki so bili res zelo nizki. Na svojem zavodu je ustanovil in vodil nekako posojilnico za kratkoročne kredite profesorjem. Le-te bi naj šola priklenila nase tudi zunaj šolskih ur. Tako se je na njegovo pobudo ustanovila na gimnaziji čitalnica. Z neznatnimi prispevki in preprodajo prečitanih časnikov so imeli na razpolago vse važnejše jugoslovanske dnevnike.²⁸

Kot poslovodja je bil zelo naklonjen mladim suplentom. Kdor je hotel, mu je dal zaupna navodila, kakšno stališče je treba zavzeti do starejših profesorjev, kajti poznal je Ahilovo peto in muhe, pa tudi, s čim se najraje peča zunaj šole, in politično mišljenje vsakega izmed njih. Ravnatelj dr. Tomišek je na primer rad ugodil prošnji dijaka, če pa je profesor prosil za kako malenkost, je rad storil nasprotno, da bi se izognil stalnim prošnjam tistih, ki bi hoteli izrabljati njegovo dobrotu. Zato je kazalo včasih prositi prav nasprotno od tistega, kar je kdo želel, če je to bilo mogoče. Brez dragocenih napotkov mojega nekdanjega razrednika Leskoška bi me bil najbrž dr. Tomišek odslovil, ko sem po štirih posredovanjih načelnika dr. Janka Šumana namesto Makedonije komaj dobil mesto na mariborski gimnaziji, ker zavodu ni bil potreben zgodovinar. Tako sem prevzel v najvišjih razredih pouk latinščine in grščine, ker sem imel kot bizantolog na univerzi mnogo opraviti s tema jezicoma in še s srednjeveško in novo grščino.²⁹

Prof. Leskošek je sestavil Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji, ki je izšel v dveh izdajah. V tej knjižici je po tedanji razdelitvi Slovenije v ljubljansko in mariborsko oblast (pokrajino) najti: leto ustanovitve in najvažnejših sprememb posameznih srednjih in strokovnih šol, odbor ljubljanske sekcije Proforskega društva kakor tudi imena članov prosvetnega oddelka obeh pokrajin. Pri posameznih profesorjih navaja priimek in ime, službeni naslov, rojstni kraj in datum, pa tudi, iz katerih predmetov je izprašan, začetek za službo vstevne dobe ter članstvo pri Proforskem društvu in slovenski proforski samopomoči. Na koncu je lestvica prejemkov profesorjev in ravnateljev. Pisec je večino profesorjev poznal osebno, za vse pa je znal na pamet točno njihove službene podatke, privatno pa je mogel postreči tudi s podatki o družinskih članih in celo o družinskih razmerah.³⁰

Slovenski pa tudi drugi profesorji so se med vojnama mnogo pritoževali nad prosvetnim ministrstvom v Beogradu. Svetozar Pribičević, po poklicu profesor, je začel preganjati, premeščati in odpuščati iz službe prosvetne delavce nasprotnih strank, često brez najmanjšega prestopka. V manjši meri se je ta praksa nadaljevala. Krivice so se godile zlasti pri napredovanju. Minister Stošovič pa je namenoma mešal profesorje raznih narodov in pokrajin v želji, da bi čim prej zvaril enoten jugoslovanski narod. Tako je več Slovencev službovalo

²⁶⁻²⁸ Lastni spomini in opažanja.

³⁰ J. Leskošek, Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji. Šolsko leto 1925/26. Izdalo Proforsko društvo, sekcija Ljubljana, str. 48. — Druga izdaja januarja 1928, str. 32.

v Makedoniji, Črni gori in Srbiji, kjer niso bili vajeni ne podnebja in ne razmer. Slovenska podružnica Proforskega društva se je trudila zlasti pod predsedstvom koroškega borca in bivšega ministrskega tajnika prof. Frana Grafenauerja, da bi v prosvetnem ministrstvu zavlada red in pravičnost. V Beogradu se pač niso zavedali, kakšen uspeh je pomenilo in kakšne posledice bo imelo, ko je prodrla centralna uprava Proforskega društva s svojim predlogom, da je bil l. 1935 dodeljen prosvetnemu ministrstvu v Beograd prof. Janko Leskošek. Četudi v začetku ni imel nikakega višjega naslova, so mu vendar zaradi njegove sposobnosti, delavnosti in izredne ekspeditivnosti dodeljevali vedno več in vedno važnejših nalog. Polagoma se je povzpел od referenta do administrativnega inšpektorja, leta 1940 pa je postal celo načelnik.³¹

V začetku so mu dodelili poleg slovenskega ozemlja še šole ene banovine, toda profesorji so kmalu spoznali, da jih vedno sprejme le najdostopnejši Leskošek in jim samo on daje najboljše nasvete in informacije. Tako je stalno naraščalo ne le delo v pisarni, marveč tudi število sprejemov in pisem, na katera je bilo treba odgovarjati. Zlasti so ga nadlegovali Slovenci, naj jih premesti v ožjo domovino. Tedaj pa se je smelo nadomestiti na slovenskih zavodih na leto le 5 do 6 novih suplentov.³² Včasih se je posrečilo koga premestiti v Slovenijo samo takemu poštenjaku in lisjaku obenem, kot je bil on.

Prosvetno ministrstvo je nujno potrebovalo točen seznam vseh profesorjev, urejen po izpiti, službenih letih in drugih važnih podatkih. Moralo bi ga bilo imeti po zakonu, toda noben referent, administrativni inšpektor ali načelnik se ni upal in ni hotel lotiti tega težavnega, zamotanega in odgovornega posla. Saj je to pomenilo preresetati in pravilno oceniti 4000 profesorjev. Nekateri bivši prostovoljci in nekateri profesorji bivše kraljevine Črne gore niso imeli diplomskega izpita, vendar jih nihče ni smel odpustiti pa tudi ne zahtevati diplomskega izpita. Ko je Leskošek poleg svojega ogromnega rednega službenega dela prevzel še to nalogo, so ga imenovali šaljivo »gospodin ranglista«, misleč, da je ne bo sestavil, a končal jo je, preden so pričakovali.³³

Odslej so vsi profesorji napredovali takrat, ko so imeli pravico. S protekcijo se ni dalo nič več doseči. Vsi so postali enaki pred zakonom. Če je bil kdo tako malomaren, da ni sam pravočasno zaprosil za napredovanje, ga je uvrstil v spisek in ga pismeno opomnil, naj takoj pošlje prošnjo.³⁴

Zlasti v obmejnem Mariboru je postajala hitlerjanska drznost leta 1940 že neznosna. Hitlerjanci so si tem več upali, ker jih je podpiral poveljnik mestne policije Finžgar. Gimnazijci so ga ponoči kot kalilci miru zvalili v park. Ko se jim je približal, so zapeli državno himno, da je moral obstati v pozoru. Nato so mu najprej onemogočili uporabo orožja in ga brez lastne nevarnosti temeljito premlatili. To je pomagalo le toliko, da se je odslej dijakov bal in se jih izogibal.³⁵

Eno izmed središč protijugoslovanske propagande je bilo evangeličansko župnišče. Pastor Baron, banatski Nemeč, ki je dobro govoril srbskohrvatski in slovenski, je bil zagrižen hitlerjanec, enako njegov sin Herbert, gimnazijec, voditelj mariborske hitlerjanske mladine. Slovenci so mu hoteli stopiti na prste s šolskimi disciplinskimi pravili, toda v svoji opreznosti jih ni prestopal. Herbert je sicer razpravljal s svojimi somišljeniki dolgo v noč, toda nikdar zunaj domače hiše, in po deveti uri zvečer se je pogovarjal včasih kot v zasmeh disciplinskim pravilom več ur na pragu župnišča, ni pa stopil z njega. Tudi kadil je, a nikdar v šoli ali na ulici. Po ustanovitvi konzulata fašistične Nemčije v Mariboru je postal njegov glavni obveščevalec. Kar med poukom je beležil pod kloppo protihitlerjanske izjave profesorjev klasične gimnazije. Sošolci so opazili, da zapisuje tudi vse, kar je kdo v odmorih govoril proti hitlerjanstvu. Nekoč so se namenoma začeli z njim pretepati in pri tem so dosegli svoj namen: vzeli so mu del zapiskov. Izročili so jih profesorju češčine, ki so ga najbolj bremenili poleg prof. dr. Ivana Dornika in nekaterih sošolcev.³⁶

³¹⁻³² Kakor pod 3.

³⁴⁻³⁶ Lastni spomini in opažanja.

O vsem tem obveščeni tedanji načelnik prosvetnega ministrstva Janko Leskošek je odgovoril, da so razmere v Beogradu take, da se nobena akcija proti hitlerjancem ne bi več posrečila. Dobro je pač poznal tudi svojega referenta, ki mu je izvil vso oblast iz rok, ne sicer pravno, marveč dejansko, brž ko so Beograd zasedli Nemci.³⁷ Že julija 1941 je tedanji srbski komisariat za prosveto premestil Leskoška kot vršilca dolžnosti direktorja na VII. žensko gimnazijo v Beogradu. Zaradi nemogočih okupatorjevih političnih zahtev je bil decembra istega leta na lastno prošnjo razrešen te dolžnosti in postavljen za profesorja VIII. moške gimnazije.³⁸

Ko me je v začetku maja 1941 ujela nemška vojska v Višegradu v Bosni in me peljala s stotinami sotrpinov v zbirališče v Beograd, sem nedaleč od mesta skočil iz vlaka, ko je vozil počasi mimo postaje Žarkovo. Načelnik Leskošek in inšpektor Karel Prijatelj sta postala tedaj tako brezpomembna, da mi nista mogla dati niti informacij. Poslala sta me k nekemu tedaj vsemogočnemu referentu.³⁹

Ves čas okupacije so bile vse šole v Beogradu zaprte od začetka novembra do konca februarja zaradi pomanjkanja kuriva, od velike noči 1944 pa do osvobojenja je bilo v mestu vsako šolsko delo onemogočeno zaradi stalnega zavezniškega bombardiranja in rušenja številnih šolskih poslopij. V juliju 1944 so imele vse beograjske gimnazije razredne izpite svojih dijakov vsaj uro daleč od mesta v raznih sadovnjakih, ob slabem vremenu celo pod dežniki. Po odhodu prejšnjega direktorja VIII. moške gimnazije je moral Leskošek kot najstarejši profesor prevzeti direktorske posle tudi na tem zavodu. Ko je zahteval od Nemcev postavljeni in odvisni srbski prosvetni minister Jonić, da imenuje vsaka gimnazija tako imenovanega vzgojitelja, ki bi vohunil na šoli protiokupatorsko gibanje, se je Leskošku zopet posrečilo znebiti direktorske odgovornosti s sicer pikro opazko ministrstva. Ob zavezniških bombardiranjih in ob napadu osvobodilne vojske je z družino večkrat skoraj čudežno ušel smrti.⁴⁰

Po osvoboditvi je služboval do avgusta 1945 kot profesor na VIII. beograjski moški gimnaziji. Že v novembru 1944 se je priglasił za službo v Sloveniji in tako je bil v avgustu 1945 poklican v Ljubljano, kjer so pri organizaciji slovenskega prosvetnega ministrstva nujno potrebovali njegove bogate izkušnje in njegovo pomoč. Poznal je namreč skoraj vse profesorje Jugoslavije, njihove sposobnosti, pri večini pa tudi njihove družinske razmere in njihovo zunajšolsko življenje. Njegov spomin je bil zanesljivejši od kartoteke, kjer se je včasih vrnila napaka. Tako je bil od leta 1945 do 1952 referent in pomočnik načelnika. Leta 1952, v svojem 70. letu, je stopil v pokoj, honorarno pa je še dal ministrstvu na razpolago svoje velike upravne sposobnosti do leta 1961. Skoraj ves ta čas je bil tudi tajnik in izpraševalec komisije za proforske izpite.⁴¹ Pokojnina ni niti senca kake nagrade za njegovo nesebično, uspešno in zasluženno delo, saj mu ni priznan niti naslov načelnika niti inšpektorja, ampak je upokojen kot navaden profesor. V srcih slovenskih in jugoslovanskih profesorjev njegove dobe in v zgodovini slovenskega in jugoslovanskega šolstva zavzema Janko Leskošek odlično mesto.

Dr. IVAN DORNIK

Prof. dr. Ivan Dornik je izšel iz izrazito proletarske družine in proletarec je ostal vse življenje. Zato je imel tudi bolj kot vsi drugi čut in smisel za vse ponižane in razžaljene in vedno je bil dober oče svojim dijakom.

Rodil se je 8. februarja 1892 v Nevljah pri Kamniku. Oče Martin je bil delavec v kamniški smodnišnici; leta 1920 ga je pri eksploziji v tovarni popolnoma razneslo. Dvorazredno osnovno šolo je obiskoval Ivan v Nevljah. Tja je pogosto zahajal iz Kamnika frančiškan p. Kazimir Zakrajšek in je spoznal

⁴⁰ Kakor pod 1.

⁴¹ Kakor pod 3 in lastni spomini.

Ivanovo nadarjenost. Obljubil je staršem svojo pomoč, če ga dajo v gimnazijo. Ker pa na osnovni šoli v Nevljah niso imeli nemščine, je pred vstopom v gimnazijo obiskoval od leta 1903—1905 tretji in četrti razred osnovne šole v Kamniku. Mladega Dornika in njegovega očetovskega zaščitnika p. Zakrajška je zelo skrbelo, ali se odpre v jeseni 1905 škofijska gimnazija, saj je bilo samo od nje odvisno Ivanovo šolanje, ker pri skromnem očetovem zaslužku ni bilo mogoče misliti na drago preskrbo za študij v Ljubljani.¹

Ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič je namreč začel zidati 12. junija 1901 slovensko gimnazijo z dijaškim domom (konviktom) v Šentvidu nad Ljubljano, kjer bi se naj vzgajali in poučevali dijaki povsem brezplačno ali za nizko vzdrževalnino. Zidanje po načrtu arhitekta Vancaša, ki je zgradil veliko novo stolnico v Sarajevu, je potekalo počasi, saj meri celotna zazidana površina nad 10.000 m². Popolnoma dograjen zavod ima 294 prostorov s 1181 okni in 481 vrati; ne samo po razporedu prostorov in po notranji opremitvi, marveč tudi z lastnim vodovodom, z lastno pekarno, pralnico, razsvetljavo, s centralno kurjavo in z velikim gospodarstvom je bil za tedanji čas najmoderneje urejen v vsej takratni Avstro-Ogrski in so ga pogosto prihajali študirat arhitekti iz inozemstva. Prvo šolsko leto se je pričelo 17. septembra 1905. Ljubljanski škofijski ordinariat je prispeval za vzdrževanje dijakov in gimnazije 63 % vseh stroškov in tako so mogli sprejeti v prvi gimnazijski razred tudi sirove siromašnejših staršev, ki so plačevali le neznatne mesečne prispevke. Med 69 prvotolci je bil tudi Ivan Dornik.²

Uradni naslov gimnazije s pravico javnosti je bil »Kn. šk. privatna gimnazija v zavodu sv. Stanislava v Šent Vidu nad Ljubljano.« Prvi ravnatelj ji je bil dr. Janez Gnidovec, poznejši škof v Skoplju. Gimnazija se je postopoma razširila vsako leto za en razred. Prvi in drugi sta bila popolnoma slovenska kot na drugih kranjskih državnih gimnazijah, toda s to razliko, da je bilo tudi poslovanje in uradovanje čisto slovensko. Ustanovitelj zavoda je namreč hotel, naj bi bila gimnazija v vsakem oziru popolnoma slovenska. Ta škofova želja sicer ni bila po volji avstrijskim vladnim krogom, a preprečiti je niso mogli. Člen 17 avstrijske Organizacijske osnove za gimnazije in realke je namreč omogočal vladi vsiljevanje nemščine v srednje šole na slovenskem ozemlju. Dr. Jeglič se je skliceval prav na ta člen, ki je dajal ustanovitelju in vzdrževalcu gimnazije pravico, da sam določi učni in poslovni jezik.³

Ko se je v jeseni 1907 začel pouk v tretjem razredu, so Dornik in njegovi tovariši nestrno pričakovali prvo uro grščine, ki so jo začeli poučevati v tem razredu. Zanimalo jih je, v katerem jeziku jo bo učil prof. Anton Koritnik. Na vseh gimnazijah na slovenskem ozemlju je bila namreč zanjo učni jezik nemščina, slovenskih učbenikov za grščino pa sploh ni bilo. Grška vadnica in slovnica dr. Josipa Tomiška sta bili šele v tisku. Ustanovitelju se je posrečilo doseči pri c. kr. ministrstvu za nauk in bogočastje na Dunaju, da je mogel uvesti na svoji gimnaziji slovenski učni jezik tudi pri tem predmetu. Tretješolci so si pomagali s posameznimi polami, ki so sproti prihajale iz tiskarne.⁴

Velika vznemirjenost se je polastila Dornika in njegovih sošolcev pred petim gimnazijskim razredom v jeseni 1909. Višji razredi so bili namreč na vseh državnih gimnazijah tudi na Kranjskem popolnoma nemški in zato seveda tudi ni bilo slovenskih učbenikov za višje razrede. Brez njih pa avstrijska vlada ni dovolila poslovenjenja. Zato je pretila nevarnost, da bi morala biti tudi šentviška gimnazija v višjih razredih nemška. Dr. Gnidovec je skušal odstraniti to oviro. S pomočjo odločnega prof. dr. Jakoba Žmavca, predsednika Društva slovenskih profesorjev, ki je diplomiral »sub auspiciis imperatoris«, je organiziral sestavljanje slovenskih učnih knjig za višje razrede srednjih šol. Dr. Žmavc se je kar zagrizel v to nalogo. Toda kljub vsemu prizadevanju še

¹ Uradne listine in izjava dr. Dornika 2. 8. 1967.

² Anton Koritnik, Ob srebrnem jubileju škofijskega zavoda sv. Stanislava in škofijske gimnazije, Šent Vid nad Ljubljano 1930, str. 9-10, 32.

³ L. c., str. 48.

⁴ L. c., str. 48-49.

niso izšli vsi učbeniki za peti razred, ko bi se naj odprl v Šentvidu. Proforski zbor je na konferenci sklenil soglasno, naj bo slovenščina učni jezik v vseh razredih in v vseh predmetih razen nemščine, obenem pa je sprejel med učne knjige tudi take, ki so bile v rokopisu sicer izdelane, a jih ministrstvo še ni odobrilo.⁵ Tik pred začetkom pouka, 15. septembra 1909, pa je ministrstvo sporočilo ravnateljstvu, da ne dovoljuje uporabe neodobrenih učbenikov. S tem je bil prepovedan slovenski jezik v več predmetih. Dr. Jeglič se je takoj odpravil na Dunaj k ministru grofu Stürgihu in že 20. septembra 1909 je brzojavil z Dunaja ravnateljstvu: »Začnite vse slovensko!«⁶

V šolskem letu 1910/11 se je začel brez ovir pouk v slovenskem šestem gimnazijskem razredu, naslednje leto v sedmem in s šolskim letom 1912/13 je dobil slovenski narod v Šentvidu prvo popolnoma slovensko gimnazijo s pravico zrelostnih izpitov in izdajanja državnoveljavnih zrelostnih izpričeval.⁷ Toda vsi Slovenci se niso veselili te pomembne kulturne pridobitve. Kranjska kot osrednja slovenska pokrajina z izrazito slovensko večino prebivalstva je razmeroma najmanj občutila pritisk in nasilja germanizacije. Ko so se Slovenci na Koroškem in Štajerskem borili za vsako ped zemlje, da jo ohranijo pred tujci, so se na Kranjskem sovražili liberalci in klerikalci do nečloveških skrajnosti in pri tem pozabljali na narodne koristi. Tako so liberalci denuncirali šentviško gimnazijo pri vladnih krogih na Dunaju, da šentviški dijaki ne znajo dovolj nemško. Hoteli so ji vzeti pravico javnosti. Hoteč odvrniti nevarnost od zavoda, so dijaki pri nogometu prostovoljno namenoma govorili samo nemški, da so jih slišali tisti sovražniki, ki so ob izletu na Smarno goro Źbrali pot mimo zavoda, da so jim prisluškovali. V takih razmerah so morali profesorji nemškega jezika s svojo prizadevnostjo, z izvrstno metodo in z marljivim branjem nemških klasikov doseči pod Avstro-Ogrsko, da njihovi dijaki v znanju nemščine niso zaostajali za tistimi iz državnih gimnazij.⁸

Pod predsedstvom vladnega svetnika dr. Franca Detele je bila od 9. do 12. junija 1913 prva popolnoma slovenska gimnazijska matura pismeno, od 5. do 9. julija pa ustno. Vseh 30 osmošolcev jo je uspešno opravilo, Dornik pa je bil med 15 odličnjaki. Sošolca sta mu bila med drugimi tudi poznejši predsednik zdravniške zbornice v Ljubljani dr. Valentin Meršol in skladatelj dr. Anton Dolinar.⁹

Ravnatelj dr. Janez Gnidovec je prigovarjal Dorniku, da bi se odločil za bogoslovno semenišče. Ko pa se je prepričal, da ne čuti poklica za duhovnika, mu je obljubil in tudi redno pošiljal 10 kron na mesec za študij na univerzi. Enako podporo mu je dajal bivši razrednik dr. Ivan Knific. Dr. Gnidovec je tudi naprosil lazarista dr. Antona Zdešarja, da mu je preskrbel v Gradcu brezplačno hrano. Tako se je vpisal Dornik v jeseni 1913 na slavistiko in klasično filologijo na graški univerzi. Prof. dr. Matija Murko in prof. dr. Rajko Nahtigal sta predavala slavistiko v nemščini, seminar pa je bil večinoma slovenski. Ob Dornikovem prihodu je bil v slavističnem seminarju knjižničar poznejši profesor ljubljanske univerze dr. Gregor Čremošnik, njemu pa je pozneje sledil Ivan Dornik. Ponemčeni Slovak dr. Kukula in dr. Meringer sta predavala latinski jezik, dr. Mesk pa primerjalno jezikoslovje. Pozornost je vzbujal s svojimi predavanji skoraj slepi profesor filozofije dr. Meinong, pri katerem je delal tedaj disertacijo Franc Veber, poznejši prvi profesor filozofije na ljubljanski univerzi. Disertacijo je bral Dorniku in se jezil, če ni vsega razumeel in mu ni mogel vedno slediti. Dr. Joža Glonar je bil tedaj vseučilišni knjižničar, včasih pa je prihajal v slavistični seminar dr. Fran Ramovš, ki je pisal taktat disertacijo. Dobri prijatelji in tovariši na univerzi so bili Dorniku dr. Janez Tominc ter pesnika Janko Glazer in dr. Joža Lovrenčič.¹⁰

⁵ L. c., 49.

⁶ L. c., 49-50.

⁷ L. c., 51.

⁸ Izjava dr. Dornika 6. 8. 1967.

⁹ L. c., 51.

¹⁰ Kot pod B).

Prva svetovna vojna ni odtrgala Dornika od študija, ker si je v mladosti pri padcu s konja izpahnil roko in je bil nesposoben za vojaško službo. L. 1917 je vložil disertacijo pri prof. dr. Nahtigalu. V njej je analiziral zgodovinsko ozadje Levstikovega Martina Krpana in našel v junakih povesti zgodovinske osebe. Nato je uspešno opravil glavni rigoroz iz slavistike. Vtem je zaradi vojne naglo naraščala draginja, težave s prehrano so se večale in njegovi denarni viri so bili premajhni, da bi bil mogel vztrajati v Gradcu in še napraviti stranski rigoroz iz filozofije in psihologije. Odpravil se je v domovino in se zaposlil kot neizprašan suplent slavistike na ljubljanski nemški realki (1917—1919). Po tedanjih predpisih ga je moral kak starejši profesor uvajati v šolsko delo.

To nalogo je imel dr. Janko Šlebinger. Kmalu po zedinjenju je v začetku leta 1919 opravil stranski rigoroz v Zagrebu pri profesorjih dr. Đuru Arnoldu in dr. Albertu Bazali. Bil je prvi Slovenec, ki je promoviral na zagrebški univerzi. Pod Avstro-Ogrsko namreč izpiti na zagrebški univerzi niso veljali v Avstriji, da se je tako onemogočil Slovencem študij v Zagrebu.

Iz Ljubljane je bil leta 1919 dr. Dornik premeščen na trgovsko šolo v Celju. Tu ni ostal dolgo. Že leta 1923 se mu je posrečilo dobiti mesto na I. državni gimnaziji v Ljubljani. Upal je, da se mu bo od tod laže izpolnila vroča želja, da bi postal knjižničar v ljubljanski licejski (poznejši Narodni in univerzitetni) knjižnici. Zato tudi ni opravil profesorskega izpita, ki je bil potreben le za šolsko službo. Vtem pa je bil iz političnih razlogov kazensko premeščen v Kruševac, četudi se ni ukvarjal s politiko, družina pa mu je ostala v Nevljah. Toda zanj se je zavzel poslanec dr. Janko Šimrak, poznejši škof vzhodnega obreda, pri načelniku v prosvetnem ministrstvu dr. Magaraševiču in že 1. januarja 1926 se je vrnil na svoje prejšnje službeno mesto v Ljubljano. Zdaj je pa tudi spoznal, da mu je splavalo po vodi mesto knjižničarja v Ljubljani. Premestitev na klasično gimnazijo v Maribor v jeseni 1926 ga je še bolj utrdila v tem mnenju. Zato je napravil profesorski izpit in se odslej posvetil predvsem šoli, mnogo pa je tudi predaval po prosvetnih društvih.¹¹

Kmalu po zasedbi Maribora v aprilu 1941 ga je okupator zaprl in nato izgnal v Srbijo. Grenek kruh izgnanstva je užival v Jagodini (sedaj Svetozarevo), kjer je bil na gimnaziji priljubljen pri profesorjih, dijakih in njihovih starših, četudi je učil latinščino. Ko se je po osvoboditvi l. 1945 vrnil v Maribor, je ostal na klasični gimnaziji, dokler ni l. 1953 izpolnil let za popolno pokojnino. Zaradi okupacije je izgubil vse svoje premoženje z bogato knjižnico in zato ga je tem bolj bolelo, da je bil v začetku upokojen v osmem pokojninskem razredu namesto v IV, in trajalo je precej časa, da si je priboril svoje zakonite pravice.¹²

Dornik je začel literarno delovati že kot šestošolec. V slovenščini mu je dal temeljito znanje in ga navdušil zanjo njegov profesor dr. Anton Breznik. Pisati je začel v rokopisni dijaški list Domače vaje, ki so se preselile iz Alojzijevišča v Ljubljani v Šentvid l. 1910. Imele so častitljivo tradicijo, saj so začele izhajati že l. 1868. V Šentvidu je izšla prva številka 22. oktobra 1910. Že v prvem letniku se je pojavilo nekaj nadarjenih moči, ki so obetale, da se bodo uveljavile v slovenski književnosti. Kot pesnik je bil najmočnejši in je največ napisal Franc Kern. Nekaj svojih pesmi pod psevdonomom Franc Žalko je objavil v tiskanem listu za dijake z imenom Mentor, ki ga je od l. 1908 pod uredništvom dr. Breznika izdajal zavod sv. Stanislava. Padel je na soški fronti kot poročnik I. junija 1917. Plođovit sodelavec Domačih vaj v prozi je bil Vinko Dolničar, eden izmed najbolj nadarjenih dijakov, ki je padel na italijanskem bojišču leta 1917.¹³ V prozi je mnogo obetal Jože Barle, ki pa je utihnil, ko je zapustil gimnazijo. Padel je v boju z Nemci v začetku druge svetovne vojne blizu Ptujja. Od šestega razreda dalje je mnogo pisal v Domače vaje Ivan Dornik.¹⁴ Nekaj časa jim je bil tudi sourednik, pisec in ilustrator. Pesmi nima mnogo, a njegova moč je v kratkih črticah. V tisku so izšli njegovi književni proizvodi v Mentorju, di-

¹¹ Kot pod 1).

¹² Uradne listine in kot pod 8).

¹³ L. c. 208 in 250—259.

¹⁴ Lastni spomini.

jaški Zori in Gorenjcu s psevdonimom Selimir Selko ali Bogdan Selimir. Pozneje je prispeval leposlovne črtice v *Dom in svet* (1915—1922) že tedaj, ko je bil urednik dr. Izidor Cankar, književne študije pa je objavljaj v *Času* (1915 in 1918). Leta 1919 je napisal uvod in priredil ponatis Gregorčičevih poezij in spisov Frana Erjavca, ki so izšli v Ljubljani. Kot profesor v Celju je izdal l. 1923 povestice za mladino z naslovom *Pasijonke*.¹⁵ Ko je v Mariboru postal mladinski list *Naš dom* pod uredništvom Jožeta Stabeja in njegovega naslednika dr. Frana Sušnika predvsem literarno glasilo mladine, je Dornik prispeval vanj pesmi in črtice.¹⁶ Dr. Dornik je bil oster kritik svojih del in jih je po trikrat prepisoval in popravljaj. Tik pred okupacijo je pripravil za tisk knjigo novel in knjigo esejev kakor tudi svoje najobširnejše delo z naslovom *Zlata skledica*. Ta roman iz dijaškega življenja je postavil v dobo turškega vpada l. 1475 in mu je prizorišče od Maribora do Carigrada. Toda vsa ta tri dela v enem izvodu je uničil okupator in dr. Dornik ni imel več moči, da bi jih bil napisal drugič.¹⁷

Dr. Dornik je bil dr. Francu Ježu desna roka pri urejevanju Jugoslovana, ki je proti koncu prve svetovne vojne širil idejo majniške deklaracije. Ko so začeli zanjo zbirati med ljudstvom podpise, je dr. Dornik urejal za tisk besedilo nad podpisi. Često so Korošci zaradi nemških šol pisali z nemškimi črkami in mnogokrat bi besedilo preveč razdražilo cenzuro, če ne bi marsikaj v tisku izpustili.¹⁸ V šoli je imel v latinščini zelo lepe uspehe, ker je znal ta mrtvi jezik približati našemu času. Opozarjal je, kako temelji današnja kultura na klasičnih temeljih in kako je slovnica čudovita filozofija jezika. Ves pa se je razživel v urah slovenščine, ki jo je učil navadno v višjih razredih. Pri njem so dijaki ne samo spoznavali, marveč tudi doživljajali vrednote in lepote slovenskega jezika. Starejši Mariborčani se še po 30 letih spominjajjo njegovega javnega predavanja o razvoju slovenskega knjižnega jezika. Posamezne odstavke iz del slovenskih pesnikov in pisateljev je podajal tako dovršeno in čudovito lepo, da je

¹⁵ L. c. 209 in SBL I., 145.

¹⁶ *Naš dom*, Maribor 1937-1939.

¹⁷ Kot pod 8).

¹⁸ Izjava dr. Dornika 2. 8. 1967.

prekašal tudi marsikaterega najboljšega gledališkega recitatorja. Njegovo podajanje zgodovine slovenske in jugoslovanske književnosti je bilo obenem jezikovna umetnina. Zato je vzbudil pri vseh svojih dijakih ljubezen do slovenskega jezika in do slovenskih kulturnih vrednot. Njegovi dijaki so poznali slovensko književnost in glavna dela svetovne literature predvsem iz lastnega branja, manj pa natančne življenjske podatke pesnikov in pisateljev. Kot predober oče je preveč zaupal dijakom. Menil je, da si bodo skušali njegova predavanja doma vtisniti v spomin tudi brez ocenjevanja. Zato boljših dijakov v najvišjih razredih sploh ni spraševal vse leto in jih je ocenil na osnovi šolskih nalog. Pri maturi zato navadno niso pokazali tistega znanja, ki so ga res imeli. Odkar je v pokoju, je ekscerpiral za mariborsko Študijsko knjižnico doslej večino slovenskih časnikov in časopisov glede na dogodke in osebnosti, ki so važni za slovensko književno in kulturno zgodovino.¹⁹

---

¹⁹ Lastni spomini.

Tone Ferenc

NOV OKUPATORJEV DOKUMENT O NAPADU NA POHORSKI BATALJON 8. I. 1943

Napad nemških oboroženih oddelkov (vojske, policije, orožništva in vermanšafta) na Pohorski bataljon na Osankarici 8. januarja 1943 spada med najbolj raziskane in opisane dogodke v zgodovini našega narodnoosvobodilnega boja. Za to gre nedvomno zasluga Francetu Filipiču, ki je o legendarnem boju Pohorskega bataljona z veliko vnemo zbral mnogo dokumentarnega gradiva in pri tem premagoval številne ovire. Vendar so bili takrat nekateri arhivski predali še zaprti in se bo sčasoma našel še kakšen podatek o poslednjem boju Pohorskega bataljona.

Tako je arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani med gradivom, ki mu ga je 1971 izročil arhiv republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS, dobil tudi nekaj gradiva o okupatorjevem napadu na Pohorski bataljon. Deloma je to gradivo že znano, npr. ciklostilirano povelje št. 106 poveljnika redarstvene policije za alpske dežele z dne 6. 1. 1943 s prilogami, ker so bili nekateri izvodi že od prej v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ali npr. poročilo orožniške postaje Oplotnica z dne 9. I. 1943 o okupatorjevem napadu na Pohorski bataljon, ki je tudi že znano in objavljeno.

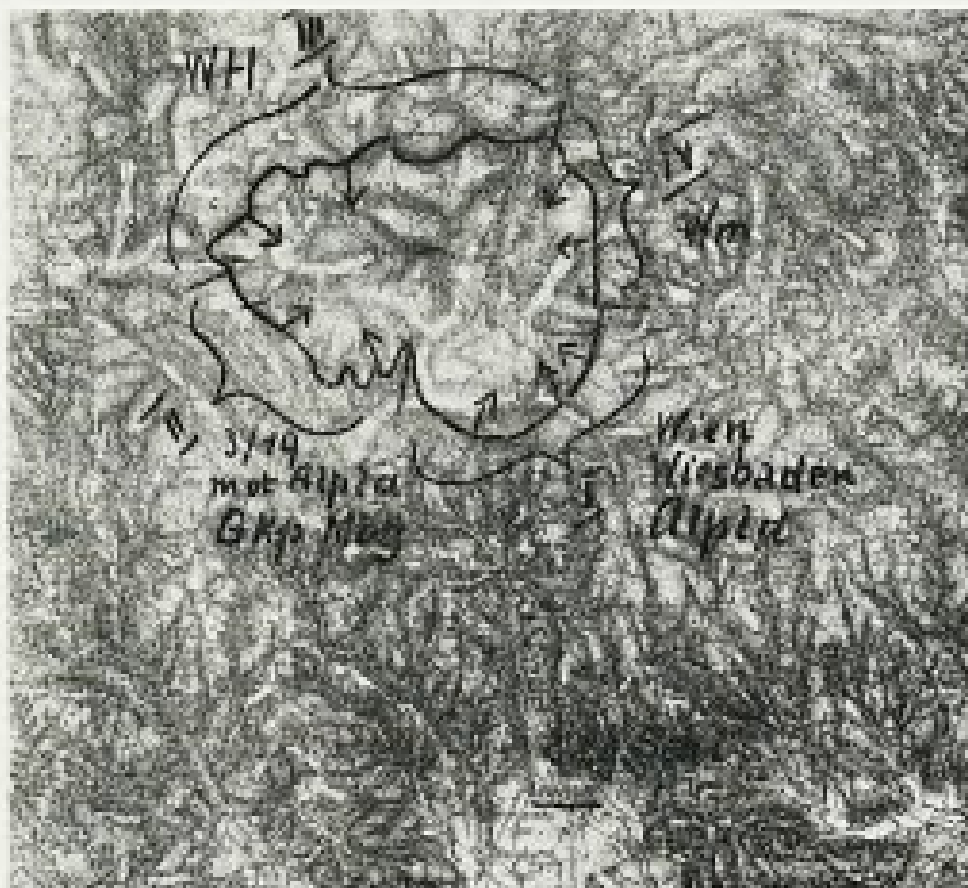
Nov, doslej popolnoma neznan dokument pa je poročilo orožniškega glavarstva Maribor z dne 10. januarja 1943, poslano komandirju 3. čete I. bataljona 19. SS policijskega polka, kapetanu zaščitne policije Kreiplu v Krškem. Ob tem poročilu so tudi seznami orožnikov, ki so sodelovali v napadu na bataljon, in dve izvorni skici.

Poveljnik redarstvene policije za alpske dežele je v svojem akcijskem povelju št. 106 z dne 6. januarja 1943 določil, da bodo napad na Pohorski bataljon izvedli na štirih odsekih (glej F. Filipič: Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 518—525, odslej navajam: Filipič, Pohorski bataljon) in da bodo na II. odseku angažirali tri čete: 3. četo I. bataljona 19. SS policijskega polka iz Krškega, 1. rezervno orožniško (motorizirano) četo Alpenland iz Celja in četo orožniškega glavarstva Maribor. Vodstvo teh treh čet na II. odseku so zaupali komandirju 3. čete I. bataljona 19. SS policijskega polka, kapetanu zaščitne policije Kreiplu iz Krškega. Četo orožniškega glavarstva Maribor je vodil orožniški glavar, kapetan Erich Jungbauer iz Maribora. Dva dni po tej akciji, v kateri je sodeloval neposredno in je bil tudi ranjen v glavo, je kapetan Jungbauer napisal poročilo. Ohranjena sta izvornika s podpisom in izvorna kopija brez podpisa.

Poročilo orožniškega glavarstva Maribor je torej primarni vir in celo vir prve roke, saj izhaja izpod peresa neposredne priče dogodka, ter je pomemben za preučevanje okupatorjevega napada na Pohorski bataljon. Sodim, da je primerno, da ga tukaj objavimo v izvorniku in prevodu z izvorno skico načrta za napad, ki prav tako doslej ni bila znana. (Primerjaj s skico, priloženo k Filipičevemu Pohorskemu bataljonu!)

Okupatorjeva skica napada na Pohorski bataljon (v izvorniku 1:25.000)

Okupatorjeva sklea napada na Pohorski bataljon. (v izvorniku 1:75.000)

Orožniško glavarstvo Maribor

— A III/3-42.—

Maribor, dne 10. januarja 1943

Komandirju 3. čete 19. pol. polka
kapetanu zašč. pol. Kreiplu
v **K r š k e m**

Zadeva: Poročilo orož. čete (orož.
glavarstvo Maribor) o boju
v prostoru Velikega vrha dne
8. 1. 1943

Dne 7. 1. 1943 sem po zboru v Poljčanah orožniško četo s tremi vodi v moči 100 častnikov, podčastnikov in mož posamične službe iz območja orožniškega glavarstva Maribor in Celje¹ ob 21. uri odpeljal h Gradišniku (Oplotnica) in sem jo nato od tam v zavarovanem pohodu prek Lokañje povedel v pripravljalni prostor, ki mi je bil dodeljen in ki je segal od ostrega zavoja poti pri »B«

¹ Četa orožniških glavarstev Maribor in Celje (v akeljskem povelju št. 106 je navedeno samo: četa orožniškega glavarstva Maribor) je imela tri vode.

Prvi vod je sestavljalo 33 orožnikov predvsem iz ptujskega okrožja, razdeljenih v tri desetine in posebno skupino, in ga je vodil vodja orožniškega oddelka Zgornja Iliadina stražmojster Johann Gratzler, ki je bil v boju ranjen v desno roko.

Oplotniškega potoka do kolovoza kakih 100 korakov severno od »J« Jagerskih peči. Odhod v pripravljajni prostor smo izvedli po vodih. Sam sem bil pri 1. vodu (desno krilo), da bi lahko vzpostavil zvezo z levim krilom motoriziranega orožništva, kar mi je tudi uspelo. 2. vod pod vodstvom orožniškega stražmojstra Stahla je v temi zašel in je v večernih urah 8. 1. 1943 prispel k Sv. Lovrencu na Pohorju. Ta vod ni sodeloval v boju. 3. vod moje čete je prispel k meni šele med pohodom v 2. pripravljajni prostor ob 7.30.² Kljub temu da smo odposlali ogledniške oddelke, nismo mogli iz pripravljajnega prostora vzpostaviti zveze z desnim krilom vojske³ do tistega časa, ko se je začel spopad z banditi. Zveza oziroma stik z vojsko je bil vzpostavljen šele med bojem. Da ostalega prostora ne bi pustili odprtega, sem oba svoja voda raztegnil proti severozahodu. Ta ukrep se je pozneje pokazal koristen, ker so oddelki vojske prodirali proti cilju v severni smeri, medtem ko bi zahodni del imel luknjo.

Okrog 12. ure dne 8. 1. 1943 so moji možje v snegu opazili sveže sledove nog in kmalu nato še bandita v razdalji kakih 50 korakov. Ogledniški oddelek pod vodstvom okrajnega orožniškega podporočnika Augusta Loibnerja, ki sem ga poslal v tisto smer, je bandita, ki je verjetno spadal k izpostavljeni straži, pokončal. Kmalu nato je sledil močan ognjeni napad na moja oba voda in na levo krilo motoriziranega orožništva. To je bil čas, ko smo prodrli prav v banditski tabor.⁴ Tedaj se je razvil živahen oborožen boj.⁵ Okolnost, da so na mojo

---

Drugi vod je sestavljalo 34 orožnikov iz mariborskega okrožja, ki jih je vodil vodja orožne orožniške postaje Maribor stražmojster Alexander Stahl.

V tretjem vodu je bilo 39 orožnikov iz celjskega okrožja in jih je vodil komandir orožniškega oddelka Šmarje pri Jelšah podporočnik Hugo Vogl.

² V tretjem vodu je bil tudi pomožni policist Vinko Kraj z orožniške postaje Šmarje pri Jelšah in je po vojni ta pohod opisal takole:

»Šil smo brez luči. Ko se je začelo svitati, smo bili že v gozdu na peš poti zelo visoko.

To je bila pot, po kateri so drvarji iz gozda vlačili hode v dolino. Hodili smo počasi, se vmes nekoliko odpočili, vendar se nismo ustavili pri nobeni hiši.

Okrog enajste ure smo prišli do vrha. Tam je stala mahna baraka, zbita iz desk, morda pripravljena za seno za krmiljenje divjadi ali pa za prenočišče drvarjev. Snega je bilo ca. 20 centimetrov. Dan je bil mrzel in sneg pomrznjen. Hodili smo v celo. Baraka je stala med drevjem, vendar je bila vidna. Kakih 50 metrov mimo barake je držala precej shojena gaz s stopinjami, ki so vse kazale proti osrednjemu Pohorju in ne proti bataljonu. Kasneje sem ugibal, ali so partizani tako hodili nalašč, ali pa jih je gotovo število odšlo iz bataljona.

Mi nismo ostali pri baraki, temveč smo odšli takoj naprej, tik ob stezi navzgor proti taborišču. Od šupe do taborišča je po moji presoji kakšen kilometer. Blizu taborišča, kakšnih 200 do 300 metrov stoji na jasi kažipot, ki kaže smer proti Trem kraljem oziroma Trem žebljem... Trije kralji so oddaljeni od tu kakšne pol ure. Pri kažipotu so stali na jasi policisti, ki so prišli iz Oplotnice, in so še vedno zaostali prihajali iz te smeri. S seboj so imeli radiooddajna postaja in minometalec. Tu smo se ustavili. Poljejski kapetan nas je usmeril proti taborišču. Mi nismo prej vedeli, kaj je v tej smeri, ker nam tega nihče ni povedal. Jasnó nam je bilo šele, da smo zadeli ob partizansko taborišče, ko je začelo pokač.« (Filipič, Pohorski bataljon, str. 529-530.)

³ Ko so se enote II. odseka razporedile za napad, je bila četa orožniškega glavarstva Maribor (brez II. voda) na skrajnem levem krilu tega odseka, 1. rezervna orožniška (motorizirana) četa Alpenland je bila v sredini, na desnem krilu je bila 3. četa I. bataljona 19. SS poljejskega polka.

Levo od II. odseka je bil III. odsek, na katerem je bilo kakih 350 vojakov, in sicer štiri čete deželnih strelecev iz Sevnice, Laškega, Slovenske Bistrice in Radelj ter kolesarski nadomestni oddelek iz Slovenjega Gradca.

⁴ Kaže, da se je bil na tem odseku boj res začel najprej. Iz poročila zastopnika poveljnika redarstvene policije za alpske dežele majorja Sagerja navajamo odlomek:

»Ob 9. uri so bile čete tega širokega območja dejansko razvrščene v popolnem strelnem redu. Ob 11.00 so že zavzete ožje črto in ob 11.45 je prišlo do prvega spopada, med katerim je četa zaščitne policije pod poveljstvom kapetana Jungbauerja imela takoj v začetku 4 mrtve in 5 ranjenih, zadetih od strelcev, oddanih z dreves...« (Filipič, Pohorski bataljon, str. 569.)

Kaže tudi, da je bil na tem odseku boj res najbolj žilav. Za upravičenost te domneve govorijo tudi podatki o izgubah. Od 19 padlih sovražnikov so bili trije iz čete orožniškega glavarstva Maribor, 7 iz 1. rezervne orožniške (motorizirane) čete Alpenland, torej več kot polovica vseh padlih. Precej padlih (6) je bilo tudi na I. odseku (zaščitna policija), medtem ko je bilo na III. odseku (vojska) le eden, na IV. odseku (vermanskaft) pa dva padla.

⁵ Dva orožnika z orožniške postaje Šoštanj (Dagobert Tunner in Albert Salie), ki sta bila v četi orožniškega glavarstva Maribor, sta boj živo opisala in opis orožniške postaje vključita v neko svoje širše poročilo:

»K sodelovanju pri veliki akciji, do katere je prišlo 8. I. 1943 na Pohorju, sta bila odposlana tudi 2 orožnika šoštanjске postaje. Dodeljena sta bila orožniškemu vodu pod poveljstvom okrajnega podporočnika Vogla. Po 11 urah nastopnega pohoda, ki se je odvijal v novozapad-

četo začeli močno streljati tudi strelci na drevju, ki so bili odlično maskirani, iz kratke razdalje pred nami in deloma tudi nad nami, je vzbudila domnevo, kot da bi banditi ležali le nekaj korakov pred našo črto. Medtem sem si prizadeval, da bi pognal naprej levo krilo 1. voda, ki je bilo okrog 20 korakov za mano. V ta namen sem moral stopiti iz kritja in me je neki strellec na drevesu ranil s strelom v zadnji del glave. Tisti čas — moralo je biti okrog 13.40 — je boj dosegel vrhunec. Imel sem vtis, kakor da sem tudi pod učinkom streljanja delov vojske, ker sem slišal od vseh strani udarce drobcev. Zaradi tega sem imel za ustrezno, da ne prodiramo več dalje, temveč da onemogočimo morebitni izpad banditov in da na drugi strani ne pridemo v ognjeno območje lastnih sil, ker se je v tistem času obroč okrog taborišča banditov že zelo zožil. Potem ko smo okrog 14. ure ustavili ogenj, je bil splošni zbor na bojišču banditov.

Vedenje čete je bilo v splošnem dobro, vedenje aktivnih orožnikov pa odlično.⁶

Četa ima naslednje izgube:

Padli: orož. nadstražmojster	Leopold Holobek, orož. postaja Štore, Celje
rezervni orož. stražmojster	Alois Lasshofer, orož. postaja Laško, Celje
pomožni policist	Alois Ramschek, orož. postaja Muretinci, Ptuj
Ranjeni: orož. kapetan	Erich Jungbauer, orož. glavar, Maribor
orož. stražmojster	Johann Gratzner, vođa oddelka Zg. Hajdina
	— Ptuj

Orožniški kapetan
Erich Jungbauer

Gendarmeriehauptmannschaft Marburg/Drau.

— A III/3-42.—

Marburg, den 10. Jänner 1943.

An den
Komp. Führer 3./Pol. 19
Hauptm. d. Sch. Kreipel
in Gurkfeld.

Betrifft: Bericht der Gend. Komp. (Gend. Hauptmannschaft Marburg) über den Kampf im Raume Grosskogel am 8. 1. 1943.

Am 7. 1. 1943 habe ich nach erfolgter Sammlung in Pöltschach die Gend. Komp. zu drei Zügen in der Stärke von 100 Offizieren, Unterführern und Männern des Einzeldienstes aus dem Bereiche der Gend. Hauptmannschaft Marburg und Cilli um 21 Uhr die Abfahrt nach Gradischnigg (Hagau) angetreten und erfolgte von dortaus im gesicherten Marsche über Lokanje der Anmarsch in den mir zugeteilten Bereitstellungsraum, welcher von der scharfen

lem snegu v najtežjih okoliščinah, je prav ta orožniški vod kot prvi zadel na močno utrjeni banditski tabor na Velkem vrhu na Pohorju. Vod je takoj odprl ogenj na samo 30 metrov oddaljeni tabor. Banditi so bili popolnoma iznenadeni. Kmalu so se v taboru oglasila rezka povelja. Oglasile so se tudi slovenske bojne pesmi in pričelo se je divje streljati nazaj. Boj za utrjeni tabor je trajal natančno dve uri in se je končal s popolnim uničenjem banditov. Kot se je kasneje pokazalo, jih je bilo okrog 80. Na žalost smo tudi mi utrpeli 19 mrtvih in nekaj ranjenih.* (Poročilo orožniške postaje Soštanj, št. 1920/44 z dne 10. 7. 1944, Arhiv Slovenije, fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev, fasc. 19. Prlm. Filipič, Pohorski bataljon, str. 570-571.)

⁶ Orožniški podporočnik Hugo Vogl iz Smarlj pri Jelšah je v spremnem pismu k seznamu orožnikov III. voda dne 12. januarja 1943 zapisal:

Hkrati poročam, da so se angažirani podoficerji in možje III. voda v boju z banditi brez izjeme vsi zelo dobro izkazali. Posebno zelo dobro so se bojevali aktivni orožniki in bi bili vredni odlikovanja. Vendar pa ne morem navesti uspehov vsakega posameznika, ker med bojem nad tem nisem imel pregleda. (Arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fond orož. glav. Maribor, Voglovo poročilo 12. 1. 1943.)

Wegbiegung beim »B« von Oplotnitzerbach bis zum Karrenweg etwa 100 Schritte nördlich von »J« des Jagerski peče reichte. Der Anmarsch in den Bereitstellungsraum wurde zugswise durchgeführt. Ich selbst befand mich beim 1. Zug (rechter Flügel), um die Verbindung mit dem linken Flügel der mot. Gend. sofort aufnehmen zu können, was mir auch gelang. Der 2. Zug unter Führung des Mstr. d. Gd. Stahl verirrte sich in der Dunkelheit und rückte in den Abendstunden des 8. 1. 1943 in Lorenzen a. B. ein. Dieser Zug hat am stattgehabten Gefechte nicht teilgenommen. Der 3. Zug meiner Komp. stiess erst während des Marsches in den 2. Bereitstellungsraum um ca. 7.30 Uhr zu mir. Eine Verbindung mit dem rechten Flügel der Wehrmacht konnte vom Bereitstellungsraum aus bis zum Zeitpunkte des Zusammenstosses mit den Banditen trotz Aussendung von Spähtrupps meinerseits nicht hergestellt werden. Die Verbindung bzw. Fühlungnahme mit der Wehrmacht ist erst während des Gefechtes eingetreten. Um den restlichen Raum nicht offen zu lassen, habe ich meine beiden Züge nach Nord—Westen verbreitert. Diese Massnahme hat sich später vom Vorteil erwiesen, da die Wehrmachtsteile in der Richtung von Norden an das Ziel herandrängten, der westliche Teil aber eine Lücke zu verzeichnen gehabt hätte.

Um ca. 12 Uhr des 8. 1. 1943 haben meine Männer frische Fussspuren im Schnee wahrgenommen und kurze Zeit darauf einen Banditen in einer Entfernung von ca. 50 Schritten wahrgenommen. Ein von mir in dieser Richtung entsandter Spähtrupp unter Führung des Bez. Leutnant der Gd. August Loibner machte den Banditen, der anscheinend zum vorgeschobenen Posten gehörte, unschädlich. Kurz darauf erfolgte ein starker Feuerüberfall auf meine beiden Züge und auf den linken Flügel der mot. Gend. Es war dies der Zeitpunkt, wo wir unmittelbar an das Lager der Banditen gestossen sind. Es entwickelte sich nunmehr ein heftiger Feuerkampf. Der Umstand, dass meine Truppen auch von Baumschützen, die vorzüglich getarnt auf kurzer Entfernung vor, zum Teil auch ober uns ein heftiges Feuer eröffneten, erweckte den Anschein, als ob die Banditen nur einige Schritte vor unserer Linie lagen. Während dieser Zeit trachtete ich den linken Flügel des 1. Zuges, der sich ca. 20 Schritte hinter mir befand, vorzutreiben. Zu diesem Zwecke musste ich ausser Deckung gehen und wurde von einem Baumschützen durch einen Schuss am Hinterkopfe verletzt. Um diese Zeit — es dürfte 13.40 Uhr gewesen sein — erreichte der Feuerkampf den Höhepunkt. Ich hatte den Eindruck auch unter der Feuerwirkung der Wehrmachtsteile zu stehen, da von allen Seiten das Einschlagen der Sprengstücke vernehmbar war. Aus diesem Grunde hielt ich es für zweckentsprechend, nicht mehr weiter vorzugehen, sondern einen ev. Ausfall der Banditen zu verhindern und andererseits um nicht in den Feuerbereich der eigenen Kräfte zu kommen, da sich zu diesem Zeitpunkt der Ring um das Lager der Banditen eng geschlossen hatte. Nachdem um ca. 14 Uhr das Feuer eingestellt war, erfolgte das allgemeine Zusammentreffen am Kampfplatz der Banditen.

Das Verhalten der Truppe war im allgemeinen gut, jenes der aktiven Gendarmen vorzüglich.

Die Komp. hatte nachstehende Verluste zu verzeichnen:

Gefallen: BOW. d. Gd.	Leopold Holobek, Gd. Posten Stockenhammer, Cilli
Wm. d. Gd. d. R.	Alois Lasshofer, Gd. Posten Tüffer, Cilli
Häpo	Alois Ramschek, Gd. Posten Mörtendorf, Pettau
Verwundet: Hauptmann d. Gd.	Erich Jungbauer, Gend. Hauptmannschaftsfl., Marburg
Mstr. d. Gd.	Johann Gratzner, Abtlgsf. Oberrann-Pettau

Hauptmann der Gendarmerie
Erich Jungbauer

Vladimir Bračić

RAZVOJNI PROBLEMI DRUŽBENEGA SEKTORJA KMETIJSTVA V SR SLOVENIJI OB PRIMERU KMETIJSKEGA KOMBINATA PTUJ

1. Uvod

Jugoslovanska in še posebej slovenska geografska znanost se je v zadnjih petnajstih letih močno usmerila na proučevanje problemov družbene geografije v najširšem smislu tega pojma. Njeni dosežki na področju tako imenovane socialne geografije so bili zelo ugodno ocenjeni v najaktivnejših središčih sodobne evropske geografske misli. Skupina slovenskih geografov pa je spodbujena po sklepih zborovanja slovenskih geografov v Mariboru in podprta od Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani ustvarila v zadnjem obdobju vrsto obsežnejših monografij in množico krajših razprav o socialnogeografskih problemih našega podeželja. V ospredju teh proučevanj so bili predvsem problemi agrarnega kompleksa od razvoja posestno-socialnih razmer, prestrukturiranja prebivalstva, načinov izrabe tal do posebnosti kmetijskega gospodarjenja. Slovenski »agrarni« geografi so nam predstavili zelo zamotane procese, ki po vojni pretresajo našo vas, naš kmetijski živelj, pokrajine s še vedno pretežno agrarnim prebivalstvom kot tudi tiste, kjer je deagrarizacija že povsem spremenila strukturo prebivalstva. V žarišču pozornosti so torej bili problemi presnavljanja vasi in njenega prebivalstva ter v zvezi s tem spreminjane agrarne pokrajine.

Manj naše pozornosti in proučevanja so bili deležni problemi, povezani z nastajanjem in rastjo družbenega sektorja kmetijstva ter njegovi vplivi na socialne, demografske, gospodarske in pokrajinske spremembe v določenem okolju. Raziskovalci se tem problemom sicer niso izogibali, vendar na Slovenskem doslej nimamo podrobnejše študije o deležu in vlogi družbenega sektorja kmetijstva pri socialnogeografskih procesih na podeželju. Res je, da tudi geografi v drugih predelih Jugoslavije niso naredili dosti več, saj smemo šteti Vladimira Đurića (Beograd) študijo »Razvoj i funkcije agrarno industrijskog kombinata »BEOGRAD« (1) za eno redkih tovrstnih razprav. Nedvomno, da je to pomanjkljivost, ki jo bo treba pri prihodnjem raziskovalnem delu na področju agrarne geografije popraviti in zamujeno dohiteti.

Naj bo pričujoča raziskava spodbuden prispevek k obravnavanju in spoznavanju te problematike.

2. Prirodna pokrajina in socialnoekonomske razmere

Pokrajina in glavni objekt našega proučevalnega zanimanja — Nizko slovensko (ali subpanonsko) Podravje ter kmetijski kombinat Ptuj (KKP) — ležita v zahodnem delu nizkega sveta nekdanjega Panonskega morja, ki so ga, kot pravi Ilešič, »vode ponekod razrezale v valovite terciarne gorice, dru-

god pa globoko prekrile s kvartarnim prodrom, peski, ilovicami in glinami ter izoblikovale v obsežne ravnine (2,11). Zemljišča KKP so razmetana po štirih pokrajinskih enotah, dveh ravninskih in dveh goriških — Dravsko polje in Ptujsko polje ter Slovenske gorice in Haloze s Savinjskim — ki pa jih povezujejo za ves slovenski subpanonski svet značilne geološko-geomorfološke, klimatske in tudi družbenogeografske poteze.

Na ravninskem svetu obeh polj so se razvile sivo rjave prsti, sposobne za vsestransko poljedelstvo. V gričevnatem svetu so se na prevladujočih laporjih in lapornih peščenjakih (Haloze), prodih, kremenovih peskih in glinah (Slovenske gorice) razvila lapornata in peščeno ilovnata tla, ki prijajo vinski trti in sadnemu drevju.

Klimatske razmere Nizkega slovenskega Podravja kažejo izrazite subpanonske poteze — s toplim poletjem, sončno zgodnjo jesenjo in mrzlo zimo. Povprečna letna temperatura znaša 9—10° C, januarja —1,7° C, julija 20° C, tako da doseže vegetacijska termijska konstanta nad 3200° C. Padavine, ki jih je okrog 1050 mm (zahod več, vzhod manj), imajo ugoden letni raspored, saj jih pade v dobi vegetacije 600—700 mm.

V ravninskem svetu so ekološki pogoji primerni za okopavinsko-krmno gospodarstvo z zanesljivo žetvijo žit. V gričevnatih predelih (to še posebej velja za vzhodni del Haloz) pa so ekološke razmere nadpovprečno ugodne za kvalitetno vinogradniško proizvodnjo, saj spadajo ti kraji med najkvalitetnejša evropska vinorodna območja za proizvodnjo belih vin severnega tipa.

Ker leži večina površin KKP na območju današnje občine Ptuj, bomo z nekaterimi podatki za območje občine pokazali nekaj socialnogeografskih značilnosti ozemlja, na katerem je KKP nastal, se razvijal in sedaj deluje.

V izrazito agrarnih predelih subpanonskega slovenskega Podravja — osrednji del obsega danes občina Ptuj, ki meri 65.000 ha in ima okrog 65.000 prebivalcev — so bile med vojnama razmere na področju kmetijstva specifične in še posebej hude. Agrarnemu prebivalstvu je pripadalo okrog 80 % vsega prebivalstva. Industrije skoraj ni bilo. Kljub delni izvedbi agrarne reforme se je ohranilo pet fevdalnih veleposestev velikosti od 150—1000 ha in dve veleposestniški ustanovi. Ta veleposestva so merila skupaj okrog 3800 ha. Njihovi lastniki so bili nemške narodnosti. Večina trgovcev, obrtnikov, manjših tovarnarjev, zdravnikov, advokatov in višjih uradnikov iz Ptujja je imela v vinorodnih predelih Haloz in Slovenskih goric manjša ali večja vinogradniška posestva, ki so jih obdelovali pretežno viničarji.¹ Tako so imeli npr. v Halozah leta 1935 meščani iz Ptujja in avstrijskega Gradca ter kmetje Ptujškega in Dravskega polja 48,5 % vseh vinogradniških površin, v posameznih katastrskih občinah pa celo 80—90 %. Podobno je bilo v nekaterih predelih Sloven-

¹ Viničarstvo je posebna oblika socialnoekonomskih odnosov, ki so se razvili v vinogradniških pokrajinah nekdanje vojvodine Štajerske že v zgodnjem fevdalizmu, saj omenja viničarje (vinogradniške delavce) z imenom »Weinzuri«¹ že statut mesta Ptujja iz leta 1376. Viničarji so meščanom obdelovali vinograde. Kasneje so imeli viničarje tudi kmetje. Stanovali so v bornih kočah pri vinogradu. Stanovanje v koči in najemlništa za njivo so morali odplačevati z opravljanjem določenih del v vinogradu, za ostalo delo so bili plačani. Dokler ni bilo opravljeno delo v gospodarstevnem vinogradu, niso smeli na delo drugam. Če je viničar samovoljno zapustil gospodarja, ga je ta lahko pripeljal nazaj s silo in še škodo mu je moral plačati, pri tem pa je lahko gospodar viničarja napodil iz koč vsak čas. Viničarji tudi še med vojnama niso bili zdravstveno in pokojninsko zavarovani. Stare in za delo nezmožne viničarje so gospodarji odganjali iz koč in so često končali kot berači in v strotišnicah. Viničarji so bili najbolj nezashčiteni in zato izkoriščani sloj kmečkega proletariata. Ob odpravi viničarskih razmerij so leta 1954 ugotovili v Halozah tudi tale primer: lastnik vinograda ni plačal viničarju vse leto niti dinarja. Kadar je prihajal k vinogradu, je pripeljal s seboj enkrat vročo krompirja, drugič nekaj koruze ali fižola, pustil tam kolač kruha in vse to zaplival ter ob koncu leta obračunal. Pri obračunu je bil viničar gospodarju vedno dolžan. Viničar se takšnemu obračunu ni upal upreti, ker bi ga bil steer gospodar nagnal iz koč. (Podroben opis viničarstva je dobliti v literaturi, naštetih pod št. 3, all v »Geografskem obzorniku«¹ 1965, št. 2).

In razlika med nekdanjim viničarjem ter današnjim vinogradniškim delavcem v KKP? Viničar je bil skoraj brezpravna, večkrat lačna kot sita raja, izročena na milost in nemilost gospodarju. Nekdanji viničar — sedaj delavec — je v sistemu samoupravljanja drugim delavcem enakovredno upravljal družbene imovine, zdravstveno in pokojninsko zavarovan in ima zagotovljen stalni dohodek.

skih gor. Svetovna gospodarska kriza je predvsem močno prizadela vinogradniške pokrajine in na boben je šlo več sto kmečkih posestev vseh velikosti. Kmečka siromaščina je vse množičneje odhajala na sezonsko, v glavnem kmečko delo v tretji rajh, od koder so se ljudje vračali zastrupljeni z nacistično propagando. 53,3 % vseh kmečkih gospodarstev je merilo od 1,1—3,0 ha. Prevladovali so torej kočarji in majhni kmetje. Kmetij, ki bi merile nad 10 ha, je bilo le okrog 9,4 %, takšnih nad 50 ha pa le peščica. Pri obdelavi zemlje so v ravninskem predelu uporabljali plug z vlečno živino, v gričevnatem svetu pa se je v vinogradih in tudi na dobršnem delu njiv vse do danes obdržala ročna obdelava (motika).

Kmečka proizvodnja je bila v glavnem usmerjena v vinogradništvo, sadjarstvo, govedorejo in svinjerejo. Kmetijski proizvajalci se praviloma na tržišču niso pojavljali s poljedelskimi proizvodi npr. z žiti, ki so obsegala okrog 60 % ornih površin, — razen s krompirjem in čebulo, ki sta specializirani kulture — temveč je bila poljedelska proizvodnja usmerjena v proizvodnjo svinjskega in govejega mesa. Vinogradništvo je bilo od nekdaj blagovna proizvodnja, saj je bil Ptuj središče vinske trgovine od rimske dobe naprej. V pokrajini ni bilo nobenega kmetijskega predelovalnega obrata razen treh kletarsko-trgovskih podjetij.

Za leto 1958 nam povedo statistični podatki, da je pripadalo v občini Ptuj agrarnim površinam 65 %, gozdu 30 %, ostalemu pa 5 %. Na ravninskem svetu so obsegale agrarne površine okrog 80 %, v gričevnatem pa v poprečju samo okrog 55 %. Njivam je pripadalo v občini okrog 46 % agrarnih površin, v ravninskih predelih od 53—69 %, v gričevju pa samo od 27—56 %. Sadovnjakom v poprečju 4 %, sicer pa manj na ravnini in več v gričevju. Vinogradi, ki so samo v gričevju, so obsegali v poprečju občine 5,4 %, v gričevju pa so dosegli 7—15 % agrarnih površin. Tudi gozd je bil zastopan neenakomerno, na ravnini je obsegal 10—15 % vseh površin, v gričevju pa 30—55 %.

Kljub sorazmerno visokemu naravnemu prirastku, ki je znašal v letih 1960—1965 okrog 10 % (natalnost 19 %, mortalnost 9 %), smo bili predvsem v gričevnatem svetu priča depopulaciji, v ravninskem predelu pa rahlemu naraščanju. Zaradi pomanjkanja delovnih mest v občini se je predvsem mladina odseljevala v industrijska središča zunaj občine. Močan beg mladine iz vasi v mesto je bil v preteklosti pogojen z veliko možnostjo zaposlitve v industriji in tam doseženim boljšim življenjskim standardom, deloma pa tudi z ostro politiko do privatnega kmeta, ki mu je jemala perspektivo nadaljnjega razvoja. Negativen migracijski saldo, ki je ponekod zajemal tudi ves naravni prirastek, je v letih ekstenzivne rasti industrije (1954—1965), ki je masovno zaposlovala nekvalificirano delovno silo, že povzročil pomanjkanje delovnih moči na kmetih in so v zvezi s tem večje kmetije preusmerjale proizvodnjo iz intenzivne v ekstenzivno, pojavljala pa se je tudi socialna praha! Negativen migracijski saldo je bistveno prispeval tudi k počasnejši deagrarizaciji.

Pri ljudskem štetju 1961 je bilo na območju občine Ptuj še vedno 49 % agrarne prebivalstva, in sicer manj v ravninskem in več v gričevnatem svetu. V letu 1970 so agrarno prebivalstvo še vedno cenili na 44 %. Deagrarizacija se kaže tudi v spreminjanju strukture gospodarstev. Tako so pri posebnem popisu leta 1964 našli 44 % čistih kmečkih gospodarstev, 46 % mešanih in 10 % prestarelih. Leta 1948 je bilo še 70 % čistih gospodarstev.² Današnje območje občine Ptuj štejemo med gospodarsko slabše razvite predele socialistične republike Slovenije, saj dosega nacionalni dohodek na prebivalca okrog 50 % poprečne višine nacionalnega dohodka v SRS. Sicer pa je občina

² a) Čisto kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer vsi člani družine delajo doma v kmetijski proizvodnji.

b) Mešano kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer eden ali več članov kmečke družine stalno dela v neagrarnih dejavnostih.

c) Prestarelo kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer je na kmetiji samo ena ali tudi več nad 60 let starih oseb.

Ptuj po zakonu o manj razvitih območjih v SR Sloveniji uvrščena med enajst najmanj razvitih in bodo v obdobju 1971—1975 zanjo veljali posebni ukrepi, ki naj prispevajo k njenemu hitrejšemu gospodarskemu razvoju.

3. Nastanek državnih in zadružnih kmetijskih organizacij

V programu socialnih reform, ki so bile razglašene v času NOB, je bila ob zahtevi po nacionalizaciji rudnih bogastev, industrije bank in trgovine tudi zahteva po dosledni izvedbi agrarne reforme pod geslom »zemljo tistemu, ki jo obdeluje!« Tako je AVNOJ že leta 1944 (21. 11. 1944) z odlokom ekspropriiral imetje vseh aktivnih okupatorjevih sodelavcev. Med njimi je bilo mnogo veleposestnikov nemške narodnosti. Zaplomba je bila izvršena po osvoboditvi leta 1945. Po vojni je bila z zakonom o agrarni reformi (17. 12. 1945) razlaščena vsa zemljiška posest bank, podjetij, delniških družb, samostanov in cerkva, presežek zemljiščnih posestev nekmetov nad 3 ha in presežek kmečkih posestev nad 45 ha. S kasnejšimi zakonskimi predpisi je bilo zaseženo ali odkupljeno še več zemlje privatnih kmečkih lastnikov.³ Del tako pridobljenih kmetijskih površin je bil dodeljen agrarnemu skladu, ki jih je razdelil agrarnim interesentom — brezzemljašem, viničarjem in kočarjem. Prednost so imeli partizani in drugi sodelavci narodnoosvobodilnega boja. Iz ostalega dela zaplenjene in odkupljene zemlje so bile ustanovljene nove oblike kmetijskih proizvajalnih organizacij — državna kmetijska gospodarstva (KG), zadružne ekonomije (ZE), ekonomije podjetij ali zavodov (E), kmetijske delovne zadrage (KDZ) in kmetijski kombinati (KK).⁴

³ a) Na osnovi posebnih predpiscv so s sodnimi odločbami zaplenili del ali celotna posestva kmetom, ki niso izpolnjevali obvezne oddaje živil (mesa, žita, masti), dalje zaradi špekulacij ali sovražne politične dejavnosti.

b) Zakon o kmetijskem zemljiškem skladu je določil, da kmet ne more imeti več kot 10 ha ornih površin (njiva + vinograd + sadovnjak). Presežek orne zemlje nad 10 ha je bil odvzet. Odvzete površine so bile ocenjene in so kmetje dobili državne bone, izplačljive v desetletnih obrokih. Namen zakona je bil, da ob sprostitev nakupa in prodaje zemlje (prej sta bila nakup in prodaja zemlje mogoča le s posebnim dovoljenjem) prepreči nastajanje novih večjih kmetij, ki bi izkoriščale tujo delovno silo, oz. da se prepreči ponovna kapitalizacija kmeta, v zadnjem času se ob spremenjenem odnosu do zasebnega kmeta živahno razpravlja o usreznosti 10 ha maksimuma. Mnogi agronomi menijo, da bi bilo iz ekonomskih razlogov — optimalizacija odnosov zemlja — stroji — potrebno dovoliti večje površine obdelovalne zemlje, ker bi tako zgoznilo ekonomičnosti. Drugi, predvzem politiki, so za slatus quo in nakazujejo rešitve v zakupu zemlje, uporabi večje mehanizacije družbenih kmet. gospodarstev v okviru kooperativne proizvodnje, skupnih naložb v mehanizacijo ipd. Za zdaj so določila o 10 ha maksimuma ostala.

c) Zakon o odpravi viničarskih razmerij je odpravil oslanek viničarskih odnosov (kaj je bilo viničarstva — glej opombo 1). Vinogradniku, ki je imel viničarja, so bili vinograd, sadovnjak in njive ter hiša, v kateri je viničar stanoval (torej ne celotno vinogradniško posestvo) od države odkupljeni in predani državnemu kmetijskemu gospodarstvu. Hiše so lahko kupili tudi bivši viničarji. V občini Ptuj je bilo tako odkupljenih nad 500 ha vinogradniških površin.

⁴ a) Državno kmetijsko gospodarstvo (KG) je bilo organizirano po vzoru ruskega »sovhosa«. Osnova KG je bila praviloma v večjih kompleksih zaokrožena zaplenjena fevdalna veleposest, ki so ji pripojili po raznih zakonih dobljeno množico manjših ali večjih parcel, oddaljenih tudi po 10 km in več. Podjelje je vodil od ministrstva imenovan direktor. Delavci so imeli iste pravice kot delavci v tovarnah. Leta 1950 je bilo tudi na KG uvedeno delavsko samoupravljanje. Najvišja oblika KG je kmetijski kombinat, ki ima poleg proizvodnih obratov tudi predelovalne obrate, trgovino s kmetijskimi pridelki, službo kooperacije s privatnimi kmetji in razne lastne storilne obrate.

b) Zadružne ekonomije (ZE) so posebne, praviloma manjše kmetijske proizvajalne enote (poljedelske, sadjarske, živinorejske) pri splošnih kmetijskih zadrugah. Splošne kmetijske zadrage so osnovali po vaseh na osnovi vloženega deleža z določenim večkratnim jamstvom. Po odpravi privatne trgovine so splošne kmetijske zadrage prevzele vaške trgovine. Imele pa so tudi razne pospeševalne odseke, npr. živinorejski, ki je vodil rodovnik piemenske živine, pa tudi hranilno-posojilniško službo in storitvene obrline obrate (npr. mlazarstvo, krojaštvo, itd.). Člani delničarji so na letnem obnem zboru posušali poslovno poročilo in sprejeli program za naslednje leto. Splošne kmetijske zadrage so prevzele vlogo bivših privatnih trgovcev in obrtnikov ter imele nalogo pospeševati kmetijsko proizvodnjo na individualnih kmečkih gospodarstvih.

c) Ekonomije podjetij in zavodov (E) so bile v prvih letih po vojni manjši kmetijski proizvajalni obrati (poljedelski ali poljedelsko-zivinorejski), ki so merili 15-50 ha. Dobili so jih večji industrijski kolektivi. Na teh ekonomijah so deloma z lastnim popoldanskim in nedeljskim delom, deloma s stalnimi delavci pridelovali dodatno prehrano (npr. krompir, mleko, svinjsko

Zakonski predpisi o ekspropriaciji in odkupu zemlje so bili izrazito politično motivirani. Tudi razdelitev zemlje med agrarne interesente je imela predvsem političen značaj — realizirati v času revolucije proklamirano geslo.

Med nalogami novo nastalih kmetijskih organizacij sta bila prisotna politični in ekonomski moment, vendar je vsaj v prvem obdobju praviloma prevladoval politični. Osnovna naloga teh organizacij je bila ustvariti nov tip kmetijske proizvodnje, tako da se bodo uveljavili tudi na podeželju socialistični družbeni odnosi, kakršni so se razvijali v podružbljenih industrijskih podjetjih. Z rastjo teh organizacij naj bi sčasoma družbeni sektor kmetijstva prevladal in politično ter ekonomsko popolnoma potisnil zasebnega kmeta. V prvih povojnih letih splošnega pomanjkanja in obvezne oddaje kmetijskih pridelkov naj bi nove kmetijske organizacije z višjo proizvodnjo pomagale pri preskrbi mest in industrijskih središč. Zaradi forsiranja političnih motivov so bili v prvem obdobju ekonomski elementi proizvodnje često zanemarjeni, v zadnjih letih pa se je stvar obrnila in so elementi poslovnosti dobili prevladujočo vlogo.

Na območju občine Ptuj je bilo po prej navedenih zakonskih predpisih zaplenjeno ali odkupljeno okrog 10.000 ha zemljišč ali 16 % vseh površin občine. Od tega je bilo agrarnim interesentom razdeljeno okrog 10 %, okrog 4000 ha v glavnem veleposestniških gozdov je bilo osnova za ustanovitev posebnega državnega gozdnega gospodarstva, medtem ko je z ostalih površin že leta 1945 nastalo 5 KG, v letih 1946—51 več ZE (točnih podatkov ni) in 12 KDZ.

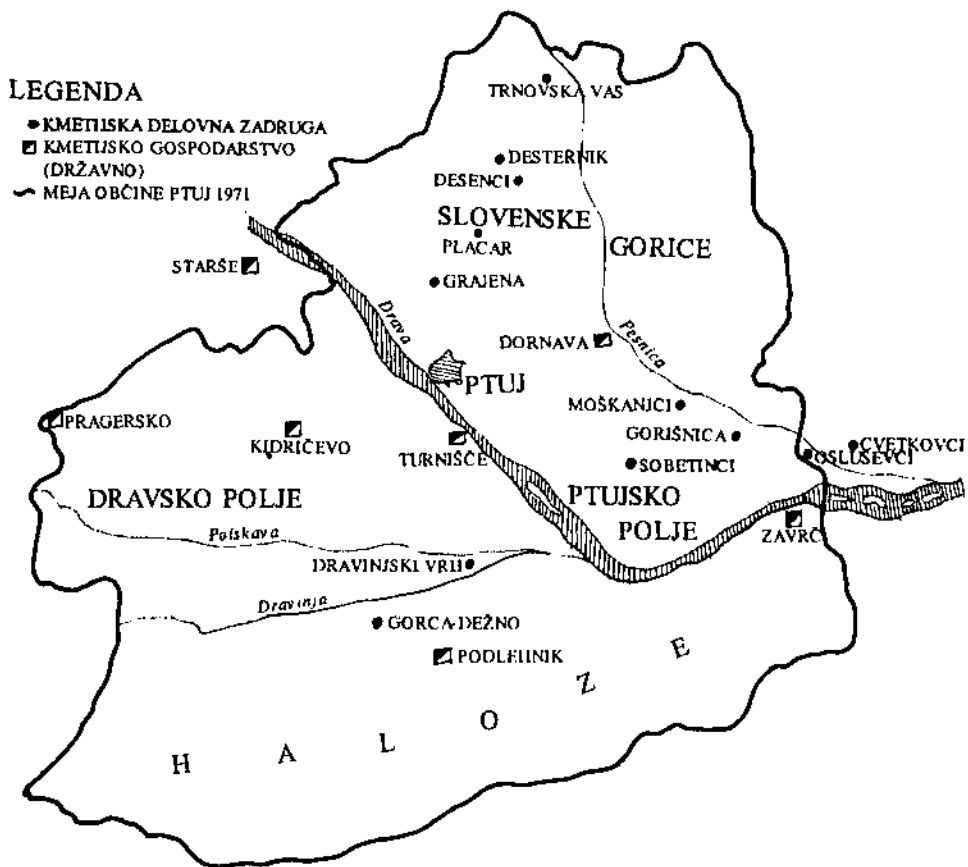
Novo organizirana KG so bila tehnično slabo opremljena in skoraj brez živine. Kot primer takšnega KG navajamo KG Zavrč v Halozah (vinogradniško-sadnjarsko-živinorejska smer), ki je imelo 30. julija 1945 skupno 548 ha zemlje; od tega 73 ha njiv, 82 ha vinogradov, 2,5 ha trsnega matičnjaka, 41 ha sadovnjakov, 29 ha travnikov, 41 ha pašnikov, 272 ha gozda ter 6 ha neplodne zemlje in zgradb. V hlevih so imeli 2 para konj (vojaških), 1 par volov, 8 krav in 9 svinj. V kletih ni bilo ne vina in ne sadjevca. Iz tega poročila ni razvidno stanje opreme in orodja. Iz poročila z dne 29. 12. 1946 je mogoče povzeti, da se površine tega KG niso bistveno spremenile, medtem ko je število živine poraslo, tako da so imeli: 10 konj, 11 volov, 13 krav, 1 bika, 5 telic, 4 teleta, 18 svinj in 58 kosov perutnine. V omenjenem poročilu je naveden naslednji inventar: 11 kmečkih voz, 5 plugov, 4 brane, 2 kultivatorja, 2 sejalnici, 2 slamoreznici, 6 sadnih in 44 vinogradniških prenosnih škropilnic, 22 lesenih vinogradniških stiskalnic, 342 sodov, 28 kadi, 8 kotlov za žganjekuho in še nekaj drugega drobnega inventarja. Stalno so imeli zaposlenih 176 oseb, od tega 160 delavcev. Občasno so poleg stalnih delavcev zaposlovali še okrog 300 ljudi, haloških kočarjev in majhnih kmetov (kop, škropljenje, trgatav). KG Zavrč sta vodila 2 kmetijska tehnika s srednjo izobrazbo.

Prikazano stanje na KG Zavrč, podobno je bilo tudi na drugih KG, kaže, s kakšnimi težavami so se ubadala prva leta po ustanovitvi mlada državna posestva.

mašt in meso). Ko je bila ukinjena raclonirana prehrana (živilske karle) in izboljšana splošna preskrba, so le ekonomije priključili drugim kmetijskim organizacijam.

d) Kmetijske delovne zadrage (KDZ) so bile organizirane po vzoru ruskih »kolhozov«. Po nastanku ločmo dva tipa, po ustranji organizacijski strukturi pa štiri vrste. Prvi tip KDZ so ustanovljali bivši agrarni interesenti in vničarji iz letih kmetijskih površin, ki so jih dobili iz sklada agrarne reforme; drugi tip KDZ so ustanovljali individualni kmetje, ki so se na tak način marsikje hoteli izogniti visoki obvezni oddaji kmetijskih pridelkov in sorazmerno napetim davčnim dajatvam. Tu je bil pri ustanavljanju ponekod prisoten tudi političen prilik. V prvem tipu KDZ se je uveljavil kolektivni princip upravljanja, medtem ko so pri drugem često v praksi ohranili individualno gospodarjenje, saj jim je bila zadruga le zunanja forma. Obe vrsti KDZ sta zaradi ohranilne primitivnega načina obdelave, razdrobljenih in razmelanih površin, pomanjkanja sposobnih strokovnjakov in kapitala za razne oblike investicij (mehanizacija), često pa tudi zaradi nolanje neurejenosti in nedisciplin članstva v mnogih primerih gospodarili slabo in kljub pomoči države poslovali z izgubo. Kljub nekaterim zelo pozitivnim primerom naprednega in ekonomsko pozitivnega gospodarjenja so bila njihova polja in vinogradi često slabo obdelani in so bili zato naneslo pozitivnega zgeda predmet kritike individualnih kmetov.

Kako forsirano je bilo organiziranje KDZ, kažejo naslednji podatki za celotno Jugoslavijo: 1. 1. 1949 je bilo 1318 KDZ s 60.156 gospodinjstvi in 323.984 ha zemlje, dne 10. 12. 1949 pa že 6492 KDZ s 323.849 gospodinjstvi in 1.782.614 ha zemlje, torej 5-kratni porast v enem letu.

Slika 1.

Družbene kmetijske organizacije — državna kmetijska gospodarstva (KG) in kmetijske delovne zadrugas (KDZ) — leta 1950. Iz njih je po večjih reorganizacijah leta 1960 nastal Kmetijski kombinat Ptuj (KKKP).

ZE in KDZ na območju občine so se razvijale v zelo podobnih okoliščinah ter z istimi težavami in problemi, kot smo jih navedli pri splošnem opisu teh kmetijskih organizacij. Ko smo se po letu 1950 dokončno otresli sovjetskega vpliva in v zvezi s tem začeli spreminjati tudi kmetijsko politiko, so v letih 1951—1954 tiste KDZ, ki so jih ustanovili privatni kmetje, razpustili, KDZ, ki so jih ustanovili bivši agrarni interesi, pa so reorganizirali v samostojna KG ali pa so jih pripojili k že obstoječim KG. Takšno reorganizacijo iz KDZ v KG so opravili tudi tam, kjer so sicer zadovoljivo gospodarili, da so člani in njihovi svojci dobili pravico do zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, česar v KDZ prej niso imeli. Tako so prenehale z delom vse KDZ in večina ZE in v letu 1954 je na območju ptujske občine delovalo namesto prejšnjih 5 sedaj 18 KG. V glavnem so imela po 150—250 ha površin, z redkimi večjimi zakroženimi kompleksi in mnogimi majhnimi in tudi do 10 km oddaljenimi površinami ali celo posamičnimi parcelami velikosti nekaj desetin arov. KG so še vedno bila sorazmerno slabo opremljena s sodobnejšo mehanizacijo in pretežno usmerjena na malokmečki, polikulturni način proizvodnje. Hektarski pridelki so bili sicer na površinah KG višji od poprečja na njivah kmetov in tudi pridelok je že bil praviloma kvalitetnejši, mlečnost krav večja, ipd., vendar so bili stroški proizvodnje praviloma višji. Ceno so bremenili visoki izdatki

slabo mehaniziranega, na majhne obdelovalne enote razbitega in nespecializiranega tehnološkega procesa ter sorazmerno številni administrativni aparat.

Z izvedbo zakona o zemljiškem skladu in odpravi viničarskih razmerij v letu 1954 so KG morale prevzeti več sto praviloma majhnih (najčešče od 0,50 do 1,00 ha) in razmetanih parcel (kmet je sam odločil, katere dele posestva bo oddal, zato je praviloma oddal kvalitetno najslabše in oddaljene parcele). V občini Ptuj je bilo ob tej priložnosti odkupljenih okrog 900 ha površin. S tem se je stanje KG še poslabšalo, saj često iz objektivnih vzrokov ni bilo mogoče vseh razdrobljenih površin pravočasno obdelati, stroški so bili visoki in posestva so ustvarjala izgube. Ob tem povečanju površin za nad 900 ha pa KG niso dobila ustreznih finančnih sredstev za nakup potrebne agrarne mehanizacije oziroma za druga investicijska vlaganja. Vinogradniška gospodarstva so morala z vinogradi prevzeti tudi viničarje, torej novo delovno silo, čeprav so imeli delovnih moči preveč (socialna zaščita bivših viničarjev).

Takšno stanje je nujno terjalo postopek arondacije in leta 1954 so bile ustanovljene arondacijske komisije. Arondacija je bila enostavnejša na ravninskem predelu, kjer so bili kmalu ustvarjeni kompleksi njivskih površin v velikosti več deset hektarjev. Težje je bilo z arondacijo v vinskih goricah, ker je tu bilo KG zainteresirano predvsem ali izključno za vinograd, ki ga je bilo treba iztrgati iz celka. V vinorodnih predelih so bili v arondacijski postopek često vključeni tudi bivši agrarni interesenti, ki so leta 1946 dobili zemljo od sklada agrarne reforme. Zemlja je bila takrat razdeljena upoštevajoč politične motive, sedaj so začeli prevladovati ekonomski motivi in zemljo so zopet združevali. V procesu arondacije so se KG marsikje znebila oddaljenih in izoliranih površin, ki so gospodarstva samo bremenile.

Kljub ugodnim posledicam arondacije, ki so ustvarile boljše možnosti za hitrejšo uvajanje težje mehanizacije in sodobnejšega kolobarja na velikih površinah, ter splošnemu izboljšanju poslovanja pa so nekatera KG zaradi svoje majhnosti še vedno bolehalo na malokmetijskem konceptu slabo ali le delno specializirane proizvodnje ter ekonomsko pomanjkljivi investicijski politiki. Vse večje uveljavljanje principa poslovnosti in vedno bolj zaostrene razmere na tržišču so nujno terjali ukrepe in tako se je na pobudo oblastnih in političnih dejavnikov leta 1959 obstoječih 18 KG združilo v 3 večja KG — eno vinogradniško-sadjarstvo v Halozah in po eno poljedelsko-živinorejsko na Dravskem polju in Ptujem. Ta združitev je pomenila velik napredek v organizacijskem, tehnološkem in kadrovskem pogledu. Kmalu pa je prišlo do spoznanja, da tudi te tri dokaj velike kmetijske organizacije ne bodo mogle izpolniti zahtev moderne, velikopotezne in specializirane kmetijske proizvodnje, ki naj proizvodnim obratom priključi tudi predelovalne obrate in po možnosti še trgovino s kmetijskimi pridelki in pospeševalno službo. Tri KG so bila le prehodna oblika, potrebna zaradi organizacijskih in političnih priprav za nadaljnji proces združevanja. In tako je v začetku leta 1961 nastal z združitvijo treh KG Kmetijsko kombinat Ptuj. V istem letu so se KKP priključili še gozdno gospodarstvo, dva lesnopredelovalna obrata in mlekarina, v letu 1962 združna trgovina z vinom in leta 1963 še združna trgovina s sadjem. KKP je tako kot družbeno kmetijsko gospodarstvo zajel v svojo dejavnost poleg pridelovanja tudi del predelave in trgovine s kmetijskimi pridelki. Postal je velika, za sodobno kmetijsko pridelovanje organizirana družbena gospodarska organizacija. Obsegal je skoraj vse kmetijske površine v družbeni lasti na območju občine Ptuj.

4. Obseg, organizacija in razvoj KKP od ustanovitve 1961 do leta 1965

Ob združitvi treh kmetijskih posestev in gozdnega gospodarstva v KKP je leta obsegal skupno 8.624,77 ha; od tega je bilo 1.521,50 ha njiv, 335,47 ha sadovnjakov, 433,80 ha vinogradov, 1.278,89 ha travnikov, 331,63 ha pašnikov, 4.490,00 ha gozda in 233,48 ha ostalega. Nad 90 % zemljišč je bilo na območju občine Ptuj, ostalo pa v drugih občinah na Dravskem polju. Tako je skupna

zemljiška posest KKP znašala 13,2 % površine ptujske občine. V hlevih so imeli 2661 glav goveje živine, 2408 svinj in 135 konj. Od pomembnejše agromehani-zacije so imeli 42 traktorjev z 52 večbrazdnimi plugi in 219 drugimi priključki ter 14 kombajnov.

Iz nastajanja in razvoja družbenega sektorja kmetijske proizvodnje ter njegove usmerjenosti v malokmečko mnogostranost pridelovanja je KKP podedoval tudi notranjo organizacijsko strukturo. Podjetje je imelo ob ustanovitvi 33 deloma specializiranih enot — obratov, in sicer 26 kmetijskih in 7 nekmetijskih. Med kmetijskimi obrati je bilo 7 govedorejskih, 1 svinjerejski, 8 poljedel-skih, 3 vinogradniško-sadjarski, 5 z izrazito mešano proizvodnjo, kobilarna in kletarstvo. Nekmetijski obrati so bili: gozdarski, lesnopredelovalni, obrat za krčitev gozdnih površin in melioracijska dela, mehanična remontna delavnica, obrat za gradbene storitve, klavnica z mesnico in gostilna.

Uprava podjetja je bila razdeljena na tehnični sektor, finančno-računo-vodski sektor, komercialni sektor, planski sektor in splošni sektor. KKP ni imel ob ustanovitvi in tudi kasneje ni organiziral lastne razvojne službe, tem-več je sklenil pogodbo s skupino profesorjev na Višji agronomski šoli v Mari-boru, ki kot strokovni svetniki vodijo in usmerjajo razvojne raziskave in tudi sicer izdelujejo za potrebe kombinata različne ekspertize in osebno vodijo npr. obnovo vinogradov. Takšno sodelovanje se je pokazalo za zelo učinkovito.

KKP upravljajo samoupravni organi: centralni delavski svet, upravni od-bor in direktor. Leta 1961 je štel delavski svet 52 članov, ki so jih izvolili po obratih. Upravni odbor je štel 11 članov. Pri delavskem svetu je bilo še 8 ko-misij s posebnimi nalogami. Vsak obrat je imel še svoj lastni organ upravljanja — obratni delavski svet.

Pri KKP je bilo v letu 1961 skupno zaposlenih 1584 delovnih moči, od tega v kmetijski dejavnosti 905, v nekmetijskih obratih 466 in v upravi (skupno z delovodji) 216. Delavcev je bilo skupno 1371, od tega 19 visoko kvalificiranih, 195 kvalificiranih, 210 polkvalificiranih in 851 nekvalificiranih. Med kvalifi-ciranimi je bilo le nekaj sadjarjev in vinogradnikov, sicer so v kmetijski de-javnosti prevladovali nekvalificirani delavci. V upravi je bilo 12 strokovnjakov s fakultetno izobrazbo in 60 s srednjo izobrazbo, drugi so imeli nižjo izobrazbo.

Vodstvo novo nastalega podjetja je že v prvem letu poslovanja spoznalo neustreznost podedovane organizacije in ob koncu leta izvedlo reorganizacijo, s katero je zmanjšalo število kmetijskih obratov od prejšnjih 26 na 10. Organi upravljanja so tudi sprejeli program podjetja, ki ga je mogoče zajeti v na-slednjem:

1. Z uvajanjem sodobne tehnologije in ustrezne specializacije doseči veliko in ekonomsko sprejemljivo primarno kmetijsko proizvodnjo. V skladu z razvi-janjem tehnologije optimalizirati odnos med mehanizacijo in površinami z aron-dacijami in nakupom novih površin.

2. Zgraditi velike in moderno opremljene farme za rejo krav molznic, ple-menskih svinj ter pitanje govedi in bekonov. Izvesti obnovo sadovnjakov in vinogradov v obliki terasnih nasadov in tako omogočiti najvišjo možno stopnjo uporabe mehanizacije.

3. Razvijati moderno predelovalno živilsko industrijo za vse osnovne pro-izvode lastne in tudi individualne kmečke primarne proizvodnje.

4. Uveljaviti se kot izvoznik svojih kvalitetnih proizvodov na inozemsko tržišče.

5. Razvijati in poglobljati kooperacijske odnose z individualnimi kmečkimi posestniki ter tako dvigati kvantiteto in kvaliteto kmetijstva v občini, poveče-vati tržne presežke in ustvarjati nove družbene odnose.

6. Skrbeti za izboljšanje življenjskega standarda članov kolektiva in utrje-vati samoupravne socialistične odnose.

Ob koncu leta 1963 je notranja organizacija KKP imela 9 kmetijskih obra-tov, nekateri od njih so imeli po eno, drugi po več (tudi 9) delovišč. Skupno je bilo 27 delovišč. V večini primerov je obsegalo posamezno delovišče le po eno gospodarsko dvorišče, v nekaj primerih pa je imelo tudi po več gospodarskih

dvorišč, kot npr. obrat in delovišče Kidričevo, ki je imelo tri gospodarska dvorišča (Kidričevo, Ravno polje in Gereča vas). Podrobni pregled te razmetanosti in velike razdrobljenosti nam kažeta Tabela 1 in slika 2. (Obrata Starše in Pragersko ležita zunaj občine Ptuj.)

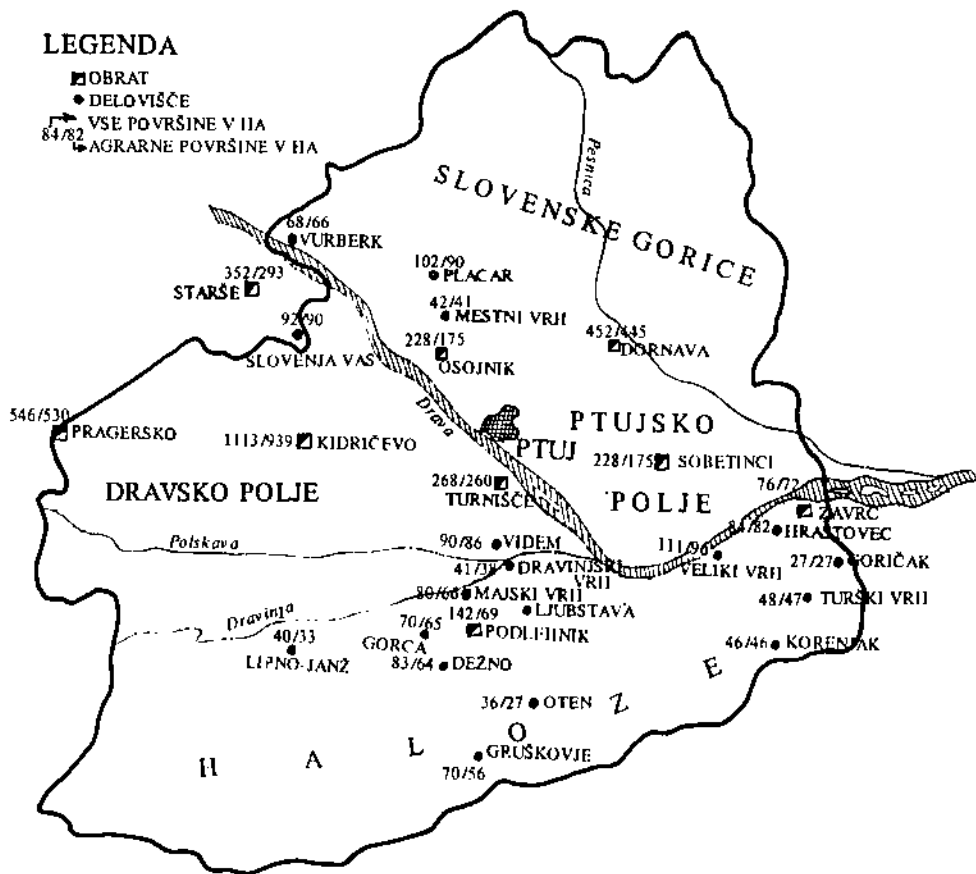
Tabela 1

Organizacijska struktura KK Ptuj konec leta 1963
(po viru številka 5, str. 70/71)

Zap. št.	Obrat	Zap. šte.	Delovišče	Obseg v ha	Kmetijske površine v ha	Poprečna velikost parcele kmet. površin v ha
1.	Turnišče	1.	Turnišče	268	260	1,77
		2.	Videm	90	86	1,08
2.	Kidričevo	3.	Kidričevo	1.113	939	6,72
3.		4.	Starše	352	293	3,45
	Pragersko	5.	Slovenja vas	92	90	5,87
4.		6.	Pragersko	546	530	1,92
5.	Podlehnik	7.	Podlehnik	142	69	8,62
		8.	Oten	36	27	13,30
	Zavrč	9.	Gruškovje	70	56	5,62
		10.	Ljubstava	57	50	12,52
	Zavrč	11.	Dravinjski vrh	41	35	?
		12.	Gorca	70	65	13,00
	Zavrč	13.	Majski vrh	80	66	66,00
		14.	Dežno	83	64	10,73
	Zavrč	15.	Lipno-Janž	40	33	?
		16.	Zavrč	76	72	5,04
	Zavrč	17.	Goričak	27	27	0,77
		18.	Hrastovec	84	82	1,49
	Zavrč	19.	Turški vrh	48	47	3,19
		20.	Veliki vrh	111	96	3,41
	Zavrč		Pristava			
		21.	Korenjak	46	46	2,89
	Zavrč		Gorenjski vrh			
		22.	Sobetinci	228	175	3,75
7.	Sobetinci	23.	Dornava	452	445	4,43
8.	Dornava	24.	Osojnik	228	175	24,32
9.	Osojnik	25.	Vurberk	68	66	5,91
		26.	Mestni vrh	42	41	37,73
	Osojnik	27.	Placer	102	90	13,93
S k u p a j				4.792	3.025	2,20

Kot pravita Smalcelj in Butinar, prikazana »razmerja podražujejo izgradnjo posestva oziroma omejujejo racionalizacijo organizacije proizvodnje in zahtevajo posebne rešitve v specializaciji proizvodnje; povzročajo obremenitev delovne sile in otežujejo smotrno organizacijo dela glede na optimalno izkoriščanje produktivnosti delovne sile ob isti ravni hektarske brutto proizvodnje, terjajo posebno specializacijo na čim manjše število pridelkov v obratu, celo vse do monoprodukta na obratu«. (5,72)

Nedvomno je treba temu mnenju pritrditi in ugotoviti, da terja takšno dejansko stanje skrbno proučitev vseh regionalnih (ekoloških) posebnosti in tem primerno v okviru delovišč iskati najustreznejše trenutne pa tudi perspektivne rešitve, zdaj v linearni integraciji velikih zemljišč (polje), drugič v vertikalni

Slika 2.

Razmestitev obratov in delovišč Kmetijskega kombinata Ptuj ob koncu leta 1963.

integraciji do končnega produkta za prodajo, ki omogoča optimalno organizacijo dela in izkoriščanje proizvodnih sredstev že na sorazmerno majhnih površinah (npr. vinogradi). Ugotovimo lahko, da je KKP izbral pri svoji praktični politiki organizacije proizvodnje dokaj dobre in uspešne poti ter organizacijsko-tehnične rešitve.

V istem letu, tj. 1963 je na območju občine Ptuj delovalo pet kmetijskih zadrug (KZ) s svojimi ekonomijami, delovišči in gospodarskimi dvorišči. KZ Hajdina in KZ Lovrenc sta delovali na občini Ptuj pripadajočem delu Dravskega polja, KZ »Haloze« na območju Haloz (sedež je imela v Ptuj), KZ Gorišnica je poslovala na območju osrednjega dela Ptujskega polja in KZ »Jože Lacko«, s sedežem v Ptuj, ki je delovala na zahodnem delu Ptujskega polja in k občini Ptuj pripadajočem delu Slovenskih goric. Skupno je imelo vseh pet KZ v tem letu okrog 708 ha vseh zemljišč, od tega 599 ha kmetijskih površin. Poprečna velikost parcele je znašala 1,52 ha, kar nakazuje veliko razdrobljenost, ki je posledica dejstva, da so KZ dobivale in kupovale praviloma majhne parcele, jih do določene stopnje arondirale ter tako akumulirale družbeno zemljišča. V letu 1964 se je posrečilo KZ »J. Lacko« v dolini Pesnice z nakupom povečati svoja zemljišča od 464 na okrog 1000 ha. Dolino Pesnice so namreč takrat regulirali in so začeli zemljišča sistematizirati. Na splošno lahko rečemo, da je bilo delovanje KZ uspešno tako v lastnem gospodarjenju in še posebej pri raz-

Slika 3.
Terasni nasadi spreminjajo vidcz pokrajine

vijanju kooperacije z zasebnimi kmeti. Vseh pet kmetijskih zadrug je imelo tudi dokaj razpredeno mrežo svojih trgovin, v katerih so prodajali umetna gnojila, zaščitna sredstva, semena in druge kmetijske potrebščine, kupovali pa kmetijske pridelke.

Za nadaljnji razvoj KKP sta bila zelo pomembna dograditev in začetek rednega obratovanja velike svinjerejske farme (leta 1964), ki je s svojo letno kapaciteto 50.000 »bekonov« bila takrat eden največjih tovrstnih obratov v Evropi. Sicer pa so v letu 1963 dosegli na ha v poprečju 0,49 živalske enote, in sicer od 0,15 na obratu Podlehnik do 0,70 na obratu Turnišče. V poprečju je prišlo 0,20 krave na ha, pri tem pa samo 0,10 v Podlehniku in 0,50 v Sobotincih. V istem letu je dosegla poprečna vrednost kmetijske proizvodnje na ha 352.000 s din, k temu je prispevala 187.000 s din (53 %) rastlinska proizvodnja in 165.500 s din (47 %) živinorejska proizvodnja. Rastlinsko proizvodnjo so imela vsa delovišča, živalsko pa polovica. Najvišjo vrednost skupne proizvodnje na hektar so dosegli na delovišču Mestni vrh — 631.720 s din, najmanj pa na delovišču Gruškovje — 51.800 s din, kar daje 12-kratno razliko. Najvišjo vrednost rastlinske proizvodnje na hektar so dosegli na delovišču Goričak — 501.197 s din (obnovljeni in že polnorodni vinogradi!), najvišjo vrednost živinorejske proizvodnje pa na delovišču Podlehnik — 322.520 s din. Kljub sorazmerno dobrim rezultatom pri pitanju mlade živine in poprečju mlečnosti krav (2.530 litrov) je bila živinoreja zaradi prenizko postavljenih odkupnih cen za živino in mleko ter občasnih težav pri izvozu v dežele EGS (visoke zaščitne carine in neredno kontingentiranje) vsa leta pasivna postavka. Izgubo so pokrivali v glavnem iz dohodka vinogradništva oziroma kletarskega obrata. Stalne izgube so vodile kolektiv k zmanjševanju števila goveje živine in še posebej krav, in to kljub dejstvu, da so leta 1963 imeli nad 50 % vseh kmetijskih zemljišč oziroma 65 % vsch obdelovalnih površin namenjenih pridelovanju živinske krme. Tako je samo leta 1964 znašala izguba pri mleku 53.700.000 s din, pri plemenski mladi živini 33.700.000 s din in pri pitovni mladi živini 40.600.000 s din, ali skupno 128.000.000

s din. Medtem pa so dosegli pri pšenici, krompirju in hmelju lep čisti dohodek. Ob teh podatkih pa moramo povedati tudi to, da je del izgube v živinoreji pripisati še vedno ne dovolj specializirani gojitvi črede po posameznih obratih. Večja specializacija na posameznih obratih in s tem dvig mlečnosti na letno poprečje 4.000 litrov po kravi ter povečanje dnevnega prirastka pitovne živine bi donosnost živinoreje nedvomno dvignila.

Po uvedbi gospodarske reforme leta 1965 so se cene mleka in mesa bistveno dvignile, hkrati je takrat že dosegla živinorejska specializacija v kombinatu višjo stopnjo, zato živinoreja začasno ni bila več pasivna, prinašala pa tudi ni posebnega dohodka. Analize kažejo, da je krmsko gospodarstvo in govedorejo nasploh, na družbenih posestvih pa še posebej, treba močno specializirati in jo na daljši rok stimulirati s premijami, sicer nastajajo stalne oscilacije in težave, ki povzročajo veliko gospodarsko škodo ter tako navajajo na opuščanje te pomembne kmetijske panoge.

Ena od osnovnih težav in ovir v razvoju KKP k sodobnemu in gospodarsko zdravemu družbenemu posestvu, ki bi naj bilo vzorni nosilec moderne kmetijske proizvodnje, sta bili velika razdrobljenost in razmetanost kmetijskih površin. Pogojeni sta bili z nastankom in razvojem posestva, o čemer smo že govorili. Ob ustanovitvi KKP v letu 1961 je imel kombinat kljub nekaterim že prej opravljenim arondacijam še vedno okrog 1.100 širom po občini razmetanih delov (parcel) kmetijskih površin, ki so merili manj kot 2 ha, medtem ko ni bilo takrat še nobenega zaokroženega kmetijskega zemljišča, ki bi bilo obsegalo nad 100 ha. Takšna razmetanost in razdrobljenost sta povečevali proizvodne stroške, oteževali specializacijo in uvajanje velike mehanizacije ter povzročali vrsto drugih težav. Tu in tam je ostala kakšna parcela neobdelana. Pomanjkanje sredstev za obnovo vinogradov je povzročilo, da so tudi večje površine starih in nerodovitnih vinogradov bile začasno opuščene itd. Takšne z objektivnimi težavami pogojene pojave so kmetje kritizirali, češ »njivo, vinograd so mi vzeli, sedaj ga pa obdelati ne zmorejo«. Nadaljnje arondacije in odprodaje majhnih parcel, oddaljenih od večjih delovišč, so bile gospodarska nujnost, čeprav so bile včasih politično neprijetne (npr. po zakonu o odpravi viničarskih razmerij prisilno odkupljen vinograd je sedaj kupil meščan za vikend ali celo bivši gospodar).

Razvojne silnice KKP v prvih petih letih razvoja nam posreduje tabela 2, ki nam kaže rast vrednosti osnovnih sredstev, stopnjo njihove amortizacije, finančno realizacijo proizvodnje in razvoj poslovnega sklada. (Dinarski zneski v tabeli so preračunani na vrednost leta 1967, da bi bili primerljivi s podatki v tabeli 6).

Tabela 2

Vrednost osnovnih sredstev, finančna realizacija in poslovni sklad KKP v letih 1961—1965.

Leta	Osnovna sredstva		Finančna realizacija		Poslovni sklad v 000 n din
	znesek	% sedanje vrednosti	znesek	indeks 1961 = 100	
1961	28,769	66,6	14,161	100	10,366
1962	37,160	68,2	27,118	184	14,332
1963	43,357	68,5	40,812	288	15,672
1964	48,811	69,8	38,818	274	15,936
1965	63,191	74,1	49,561	350	18,047

Podatki nam govorijo o dokaj uspešni rasti vrednosti osnovnih sredstev, saj se je njihova vrednost v petih letih več kot podvojila, medtem ko je bila njihova vrednost amortizirana samo okrog 25 %. V strukturi osnovnih sredstev so bila zastopana zemljišča le z nekaj nad 9 %, gradbeni objekti 50 %, delovne priprave (stroji in oprema) 9 %, trajni nasadi (vinogradi in sadovnjaki) blizu

9%, gozdovi blizu 16% in živina z nekaj nad 5%. Nizek delež zemljišč v skupni vrednosti osnovnih sredstev je pripisati nerealnemu vrednotenju zemlje. Visoka vrednost in samo 17% amortiziranost gradbenih objektov pa sta odsev dejstva, da je bila takrat večina teh objektov novo zgrajena (svinjerejska farma, silosi), kar je nedvomno pozitivno, ustvarja pa zaradi praviloma kratkoročnih kreditov, s katerimi so bili ti objekti zgrajeni, težko breme visokih letnih anuitet, tako da so se v KKP le s težavo prebijali brez izgub, ki so bile takrat stalni spremljevalec mnogih drugih družbenih kmetijskih gospodarstev v Sloveniji in Jugoslaviji. Sorazmerno majhen delež (9,1%) delovnih priprav v skupni vrednosti osnovnih sredstev je bilo pripisati njihovi iztrošenosti, saj je znašala stopnja amortiziranosti nad 50%. To dejstvo je terjalo v naslednjih letih večja vlaganja v nove stroje in drugo opremo, saj pomeni to višjo proizvodnost in znižanje lastnih stroškov. Iz lastnih sredstev ti nakupi ne bodo možni, zato bo od zagotovitve ustreznih srednjeročnih kreditov odločujoče odvisen počasnejši ali hitrejši kvaliteten razvoj tega družbenega posestva.

V letih 1960—1962 je bil migracijski saldo v občini Ptuj negativen, presnavljanje čistih kmetijskih gospodarstev v mešana pa je bilo sorazmerno močno. Ob vse bolj občutnem pomanjkanju delovne sile in močni odsotnosti moderne agromehanizacije (zasebni kmet ni smel kupiti traktorja) so mnogi kmetje izgubljali upanje v možnost nadaljnega kmetovanja, zato so v vse večjem številu ponujali posamezne dele svojih posestev v prodajo. Kupec je bil skoraj izključno KKP, ki je dobil v ta namen posebne bančne kredite. Računajoč, da se bo ta proces prodajanja še pospešil, da bo KKP obvezno odkupil tudi vse novo meliorirane površine ter da bo z arondacijami in komasacijami pridobil še nove površine, so programerji nadaljnega razvoja KKP izdelali v letu 1963 načrt, po katerem bi naj imel KKP v letu 1965 že nad 10.000 ha agrarnih površin, od tega blizu 7000 ha njiv in 600 ha vinogradov, leta 1970 pa že 14.000 ha agrarnih površin, od tega 9000 ha njiv in 1000 ha vinogradov. Za leto 1980 so po I. varianti programirali 20.000 ha in po II. varianti celo 28.000 ha agrarnih površin, od tega 20.000 ha njiv in 1500 ha vinogradov, kar bi pomenilo 47% oziroma celo 65% vseh agrarnih površin v občini. Tako bi postal KKP povsem odločujoč faktor agrarne proizvodnje in bi bili zasebni kmetje le še nepomemben privesek.

Takšen program nadaljnega uveljavljanja socialističnih družbenih odnosov na vasi oziroma proces podružbljevanja kmetijske proizvodnje je izhajal iz dotakratne politike do zasebnega sektorja kmetijstva ter splošnih gospodarskih in socialnih gibanj zadnjih let. Tak pristop k razreševanju agrarne problematike lahko ocenimo za neko našim takratnim razmeram in gibanjem prilagojeno obliko kolektivizacije slovenskega podeželja. Od prve, ki smo jo izvajali pod močnim vplivom sovjetske prakse, smo morali odstopiti, nadaljnji dogodki pa so pokazali, da tudi drugi načrt ni bil dovolj domišljen in ne finančno podprt. Družbena posestva so sicer dobila bančne kredite za odkup zemlje, niso pa dobila ustreznih kreditov za potrebne naložbe, s katerimi bi novo pridobljene površine usposobili za visoko donosno proizvodnjo.

5. Razvoj v letih 1966—1970

Po uveljavitvi družbene in gospodarske reforme leta 1965 so se dogajanja na področju kmetijstva močno spremenila zaradi nove agrarne politike, ki je postavila družbena kmetijska gospodarstva in zasebne kmete v nov položaj.

Namesto do takrat močno prisotnega ekstenzivnega investiranja v nove objekte in tako pogojenega precej množičnega zaposlovanja nekvificirane delovne sile, ki je prihajala predvsem iz vasi, se začenja uveljavljati zahteva po modernizaciji že obstoječih proizvodnih kapacitet, po višji storilnosti, ki edina lahko prispeva k hitrejšemu zviševanju življenjskega standarda. Tako je bilo v letih 1965—66 začasno skoraj povsem ustavljeno zaposlovanje nove delovne sile, še več, marsikje v industriji pa tudi na družbenih kmetijskih posestvih, med njimi je bil tudi KKP, so celo zmanjšali število zaposlenih. Mladina, ki na vasi, kmetiji ni videla svoje bodočnosti, je pritiskala v mesto in

ker tu ni dobila zaposlitve, je začela odhajati v inozemstvo (predvsem v Avstrijo in ZR Nemčijo). Sedaj je začelo ponekod na kmetih že resno primanjkovati delovnih moči, saj so odhajali v inozemstvo delovno najbolj sposobni, med njimi tudi kmetje gospodarji. Marsikje so odšli na začasno zaposlitev v inozemstvo zato, da bi si tam na hitro zaslužili nekaj denarja in kupili osnovno kmetijsko mehanizacijo (kosilnico, traktor itd.). Skratka, nova ekonomska politika, ki je obsegala tudi bistveno spremenjeno agrarno politiko, je ustvarjala povsem drugačne razmere in perspektive obstoja in razvoja zasebnemu kmetijstvu, s tem pa skoraj povsem zavrila prodajo kmečke zemlje in tako nadaljnje površinsko povečevanje družbenih kmetijskih gospodarstev.

Občutno zvišanje cen kmetijskim pridelkom po uvedbi gospodarske reforme je začasno izboljšalo gromotni položaj in pogoje gospodarjenja v kmetijstvu na sploh in na družbenih kmetijskih gospodarstvih še posebej, hkrati pa so zaostrene splošne ekonomske razmere v tržnem gospodarstvu narekovale skrbno gospodarjenje, pospešeno specializacijo, razne oblike horizontalne in vertikalne integracije, proizvodno kooperacijo in splošno modernizacijo.

V l. 1966 so se KKP pridružile tri od petih v občini Ptuj delujočih kmetijskih zadrug. KZ »J. Lacko« Ptuj, KZ »Haloze« in KZ Gorišnica, KZ Hajdina se je priključila mesnemu kombinatu »Perutnina« v Ptuj, medtem ko je KZ Lovrenc ostala samostojna. Tako se je površina kombinata povečala za okrog 1000 ha in je z 10.908 ha vseh površin postal drugo največje družbeno kmetijsko gospodarstvo v SR Sloveniji. Kmetijska zemljišča so obsegala 5954 ha, gozdna pa 4954 ha. V primerjavi s letom 1961 je bilo leta 1967 883 ha več njiv in 528 ha več travnikov. V hlevih je bilo 2320 glav goveje živine, od tega pa samo 617 krav molznic (čredo krav so ponovno začeli zmanjševati!). V svinjerejski farmi in drugih obratih so imeli 28.915 svinj. Od pomembnejše agromehanizacije je imel leta 1967 KKP 71 traktorjev, 26 raznih kombajnov, 16 kamionov, 24 večbrazdnih plugov ter 247 prikolic in drugih traktorskih priključnih strojev.

Organi samoupravljanja so nadaljevali z racionalizacijo notranje organizacijske strukture podjetja. Tako je bilo 1963. leta 9 kmetijskih obratov s 30 delovišči, leta 1967 pa so osnovali en sam obrat za kmetijstvo, ki je imel 14 delovnih enot — deset poljedelsko-živinorejskih, dve vinogradniško-sadjarski, eno čisto sadjarsko in eno semenogojško. Takšna organizacijska shema kaže na nadaljnja prizadevanja po specializaciji posameznih delovnih enot v okviru enotno vodene kmetijske proizvodnje. Ob povečanih površinah so zmanjšali število zaposlenih za 14 %, pri tem pa izboljšali kvalifikacijsko strukturo vodstvenih kadrov: 18 zaposlenih je imelo fakulteto, 19 višjo šolo in 108 srednjo šolo. Skupaj je torej od 1312 zaposlenih imelo 11 % srednjo, višjo in visoko izobrazbo. Kljub temu pa je bil visok delež nekvalificiranih delavcev v živinorejski proizvodnji resna zavora kvalitetnejši gojitvi. Neugodno je vplivala tudi sorazmerno močna fluktuacija, saj je terjala vedno novo priučevanje.

Omenili smo že veliko razdrobljenost in raztresenost posesti. Z arondacijami in odprodajo se je posrečilo od leta 1961 do leta 1967 zmanjšati število samostojnih površinskih delov (parcel) manjših od 2 ha za 250. Kljub temu pa so še vedno imeli 853 parcel manjših od 2 ha, ki so skupno merila 751 ha. Torej je bila poprečna velikost teh parcel manjša od 1 ha. Dalje so imeli 172 parcel v velikosti od 2—5 ha, ki so skupno merila 727 ha, kar daje poprečje takšne parcele 4,22 ha. 94 parcel je merilo 5—10 ha, 104 parcele 10—80 ha, imeli pa so že tudi 7 kompleksov, ki so merili nad 100 ha. Te večje strnjene površine njiv, zasejane čisto z isto kulturo, so prispevale ne samo k racionalni, visoko mehanizirani in intenzivni proizvodnji, temveč so tudi vidno spreminjale zunanjo podobo pokrajine v ravninskem delu (Dravsko in Ptujsko polje), podobno pa tudi sodobni terasni vinogradi v Halozah. Množica v krogu okrog 40 km razmetanih majhnih parcel je še vedno povečevala proizvodne stroške in oteževala uvajanje sodobnejše tehnologije. Zato so intenzivno nadaljevali z urejanjem zemljišč (zamenjave, nakupi, prodaje). Proces nam kaže tabela 3.

Tabela 3

Pridobljena (A) in oddana (B) zemljišča po letih (1967—1970) in kulturah v ha

Leto	Njive	Travniki in pašniki	Vinogradi in sadovnjaki	Gozdovi in neplodno	Skupaj
1967	A 35,55	32,84	0,57	0,04	69,00
	B 23,41	36,56	1,83	2,55	64,15
1968	A 41,70	65,62	0,58	1,95	109,86
	B 33,06	83,56	6,45	1,80	124,87
1969	A 9,15	45,54	0,81	16,25	71,75
	B 11,82	64,24	6,47	18,46	100,99
1970	A 25,39	35,05	3,08	13,50	77,02
	B 24,87	52,61	8,47	11,33	98,28
Skupaj	A 111,79	179,05	5,04	31,74	327,64
	B 93,16	236,76	23,21	34,14	388,71
+ —	+18,63	—57,71	—18,17	—3,40	—60,67

V štirih letih so pridobili 327,64 ha površin, odtujili pa 388,31 ha. Površina KKP se je torej zmanjšala za 60,67 ha. Najbolj občutno so se zmanjšale travne površine. Podroben pregled pokaže, da gre bistveno zmanjšanje v stolpcu »vinogradi in sadovnjaki« predvsem na račun sadovnjakov, saj so oddali okrog 7 ha vinogradov, pridobili pa 2,50 ha in torej znaša negativna razlika le 4,50 ha. Povečali so le površine njiv za 18,63 ha. Nedvomno je to posledica intenzivnih arondacijskih prizadevanj. Sorazmerno neznatne spremembe lastniških odnosov pri vinogradih pa smemo pripisati dejstvu, da kombinat zaradi pomanjkanja lastnih sredstev in težav s pridobitvijo ugodnih dolgoročnih kreditov v tem obdobju ni velikopoteznejše obnavljal vinogradov. KKP je tako leta 1970 ostal pri okrog 11.000 ha vseh površin, od tega okrog 6000 ha agrarnih površin. Spomnimo se ob tej ugotovitvi na leta 1963 narejen program, ki je predvideval za to leto 14.000 agrarnih površin. Nedvomno pa so v tabeli 3 prikazane spremembe prispevale k racionalnejši proizvodnji in nadaljnjemu spreminjanju podobe pokrajine.

Podatki tabele 3 govorijo za spoznanje, da povečevanje površin KKP ni več pot, po kateri bi KKP širil svoj vpliv na kmetijsko proizvodnjo v ptujski občini, tudi ne odločujoče prispeval k povečevanju te proizvodnje in povrhu k širjenju in utrjevanju socialističnih družbenih odnosov na vasi. Poiskati in okrepi ti je bilo treba druge poti, prilagojene novim razmeram in zato bolj učinkovite.

Povedali smo že, da so se leta 1966 priključile KKP tri od petih v občini delujočih kmetijskih zadrug. Tako je KKP dobil tudi mrežo trgovskih poslovalnic v mnogih naseljih občine, ki so upravno agrarni mikrocentri s sedežem krajevnega urada. Vodje teh trgovskih poslovalnic so vzporedno sklepali tudi kooperacijske pogodbe. Večina vodij teh trgovskih poslovalnic so bili kmetijski tehniki, bilo jih je 24 (KZ »J. Lacko« — 12, KZ »Haloze« — 8 in KZ Gorišnica 4). Glavna dejavnost kmetijskih zadrug in njihovih poslovalnic je bila torej trgovina, razvijanje sodobne kmetijske proizvodnje in pogodbeno proizvodno sodelovanje sta bila v podrejenem položaju. Izjema je bila KZ »J. Lacko«, ki je imela močno razvito pogodbeno pitanje živine.

Ob priključitvi kmetijskih zadrug h KKP so ostali strokovni uslužbenci še vedno v trgovskih poslovalnicah in se ukvarjali še naprej predvsem s trgovino in le vzporedno tudi s pogodbeno proizvodnjo. V okviru KKP je bil ustanovljen obrat za zadržno kooperacijo, ki služi kot temeljna organizacija združenega dela. V okviru tega obrata so v letu 1967 postavili posebno organizacijsko enoto

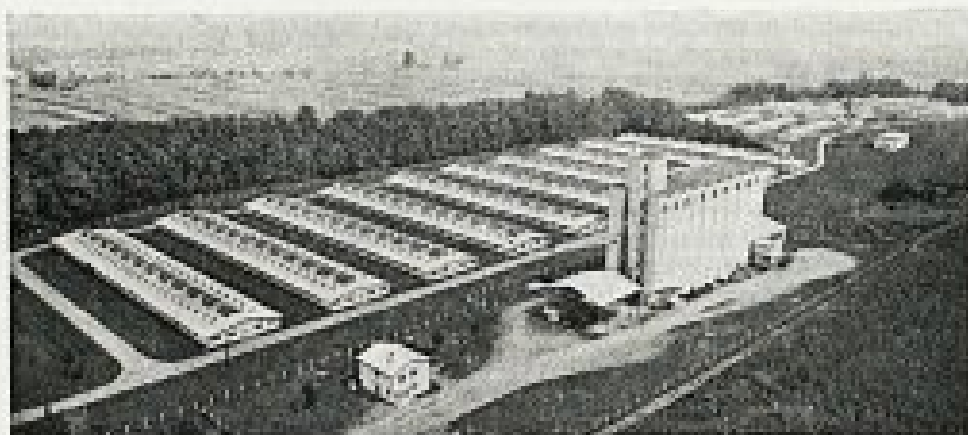
Slika 4.

Po priključitvi treh od petih na območju občine Ptuj delujočih kmetijskih zadrug Kmetijske-mu kombinatu je ta dobil tudi mrežo trgovskih poslovalnic.

»kmetijska pospeševalna strokovna služba«, ki se je do leta 1971 strokovno utrdila, saj delajo v njej po trije dipl. inž. agronomije, inž. agronomije in kmetijski tehniki, ob njih pa še trije kmetijski tehniki pri molzni kontroli. Kmetijska strokovna služba deluje po proizvodnih okoliših, oziroma združenih enotah. Teh je v letu 1970 bilo 11 in so imele 25 trgovskih poslovalnic, kjer trgujejo s kmetijskimi pridelki, umetnimi gnojili, zaščitnimi sredstvi, semeni in drugimi kmetijskimi potrebščinami (glej sliko). Na sedežu obrata je stalna strokovna služba za proizvodnjo telet in svinj v boksih ter za selekcijo z molzno kontrolo.

Obrat za kooperacijsko proizvodnjo si je zastavil naslednje naloge v sodelovanju z zasebnimi kmeti:

- pospeševati organizirano pitanje telet in mesnatih prašičev in pri tem specializirati za to delo posamezne kmetije;
- organizirati pitanje goved in svinj v individualni reji ter pospeševati vzrejo plemenskih svinj in odojkov;
- organizirati sodobno pridelovanje krompirja in žit, predvsem koruze, ter vrtnin na ravninskem predelu občine in
- pospeševati in razvijati vinogradniško in sadjarsko proizvodnjo, pridelovanje jagodičevja ter lešnikov in orehov na območju Haloz in Slovenskih goric.

Slika 5.
Pogled na svinjerejsko farmo

Za izvršitev teh nalog je obrat za združno kooperacijo KKP v strokovno-kadrovskem in organizacijsko-tehničnem oziru dobro usposobljen, vendar bosta obseg in kvaliteta pogodbenega proizvodnega sodelovanja med KKP in zasebnimi kmeti v odločujoči meri odvisna od splošnih razmer, v katerih bo kmetijstvo kot celota poslovalo v nacionalnem gospodarstvu — stabilizirano razmerje med proizvodnimi stroški in prodajnimi cenami, ustrezní kratkoročni krediti za rekonstrukcijo in modernizacijo, pravočasna oskrba semen, gnojil, zaščitnih sredstev in delovnih sredstev, stimulacija vlaganj z začasnimi davčnimi olajšavami itd. K temu pa je dodati zelo pomembno ugotovitev v Butinarjevi študiji, kjer v sklepnih ugotovitvah pravi: »Kooperacija in poslovno sodelovanje so danes ena od glavnih oblik razvoja našega kmetijstva. Za čim uspešnejši nadaljnji razvoj kooperacije je potrebno čim bolj spoznati partnerja — kooperanta, njegove proizvodne kapacitete, strukturo njegove delovne sile in materialnih sredstev ter sistem, v katerem danes gospodarí.« (11, 18) Pri tej študiji je bilo upoštevanih 18 značilnosti (vrednosti) kmečkega gospodarstva, med katerimi so: »velikost gospodarstva, starostna struktura, celotni dohodek, celotni dohodek na 1 ha, skupen dohodek rastlinske proizvodnje, vrednost posameznih važnejših pridelkov, skupni dohodek živinorejske proizvodnje, skupni dohodek živinorejske proizvodnje na 1 ha, vrednost sadjarske in vinogradniške proizvodnje, skupni letni izdatki.« (11, 19) Ta in druge študije, ki so bile v zadnjih letih narejene za območje občine Ptuj, lahko služijo obratu za združno kooperacijo pri KKP in njegovi strokovni pospeševalni službi kot koristna osnova za solidno kooperacijsko delo na socialnoekonomskih principih in ne na tehnokratskih rešitvah z izrazito špekulativnimi težnjami, kot je to bilo v preteklosti marsikje.

Dosedanji delovni uspehi obrata za združno kooperacijo pri KKP so spodbudni. Sicer pa naj govorijo nekateri podatki.

Tabela 4
Kooperacija pri rastlinski proizvodnji v letih 1968—1970

Leto	Število pogodb	Pogodbe obsegajo površine v ha.	V kooperacijo zajete glavne kulture v ha				
			koruza	pšenica	krompir	vinograd	travnik
1968	2.170	1.890	425	170	277	156	855
1969	1.214	1.348	336	73	175	169	580
1970	1.813	1.935	544	227	179	333	632

Iz tabele 4 je razvidno splošno nazadovanje kooperacijske dejavnosti v letu 1969, z rahlo izjemo pri vinogradih. V obratu navajajo kot vzrok zaostreno situacijo v živinoreji, kar pa je vplivalo tudi na druge panoge kmetijskega sodelovanja.

Poprečje v pogodbeno proizvodnjo zajete parcele je znašalo 1968. leta 0,87 ha, 1969. leta 1,10 ha in 1970. leta 1,06 ha. Zelo pomemben je v letu 1970 porast pogodbene proizvodnje koruze, pšenice in vinogradov.

Za živalsko proizvodnjo so sklenili leta 1968 750, leta 1969 550 in leta 1970 923 kooperacijskih pogodb. Tudi tu je leta 1969 dejavnost močno nazadovala in se leta 1970 pomembno dvignila.

Tabela 5

Preglednica odkupljenih količin nekaterih poljščin, živine in mleka v letih 1968—1970

Pridelek	1968		1969		1970	
	Količina v 000 kg	Vrednost v 000 din	Količina v 000 kg	Vrednost v 000 din	Količina v 000 kg	Vrednost v 000 din
pšenica	273	260	281	261	30	32
krompir	1,036	655	900	522	3,795	2,391
koruza	291	258				
vinski mošt	436	1,038	240	641	515	1,329
jabolka	584	383	345	324	325	234
prašiči	302	1,593	368	2,287	353	3,068
teleta	577	3,782	424	3,604	486	6,049
govedo	537	2,446	755	4,391	659	4,735
mleko	2,854	2,344	3,212	3,175	3,373	3,776

V preglednici je seveda zanimivo predvsem gibanje odkupljenih količin, medtem ko nam primerjava količin in vrednosti kaže na gibanje cen, ki so bile v tem času v splošnem porastu. Zaznavna sta v letu 1970 močan padec odkupa pšenice in izjemoma visok porast odkupa krompirja.

Med najpomembnejše odkupljene proizvode sodi živina, saj so je v teh letih odkupili 4,459.275 kg za vrednost skoraj 32 milijonov din. Na drugem mestu je mleko z 9,438.140 litri in vrednostjo 9,295.548 din, sledi krompir s 5,731.809 kg in vrednostjo 3,558.903 din in nato vinski mošt z 1,190.571 litri in vrednostjo 3,007.851 din. Skupna vrednost odkupljenih kmetijskih pridelkov je znašala po letih: 1968 — 15,600.000 din, 1969 — 18,100.000 din in 1970 — 23.900.000 din, oziroma skupno v treh letih 57,600.000 din.

Pri nekaterih lastnih in odkupljenih proizvodih so v KKP že dosegli visoko stopnjo vertikalne proizvodne integracije — mleko, vino, deloma les, pri živinoreji pa imajo tudi možnosti za višjo stopnjo proizvodnega sodelovanja z mesnopredelovalnim kombinatom »Perutnina« v Ptujju.

Obrat za kooperacijo pri KKP je vložil na osnovi kooperacijskih pogodb v kmečko proizvodnjo v letih 1967—1970 skupno 10,300.000 din obratnih sredstev.

Vsi navedeni podatki kažejo, da je kooperacijska proizvodnja, ki jo vodi KKP, postala že pomembna dejavnost in da obstajajo trdne osnove za njeno nadaljnje povečevanje. S tem pa dobiva KKP pomembno vlogo usmerjevalca kmetijske proizvodnje v občini.

Širjenje in utrjevanje kooperacijske proizvodnje bo nedvomno pospeševalo proizvodno preusmerjanje in specializacijo kmečkih gospodarstev, dvigalo njihovo proizvodnost in s tem življenjski standard ter vključevalo vedno širši krog kmetov med tržne proizvajalce. Vse to pa bo imelo pomemben vpliv na procese pri spreminjanju posestno-socialnih kategorij, na nadaljnji proces deagrariacije, pa tudi na spremembe v pokrajinski sliki. V javni razpravi o dopolnilih

slovenske ustave (jeseni 1971) je bilo več predlogov o posebnem mestu kmeta kooperanta (izenačenje z drugimi ljudmi v delovnem razmerju).

Kljub navedenim problemom in težavam se KKP razvija in je že trden nosilec napredne in dokaj visoko produktivne kmetijske proizvodnje v ptujski občini ter vsej severovzhodni Sloveniji. Podkrepimo to trditvev z nekaj številkami. V letih 1964—67 so dosegli v vinogradništvu poprečje okrog 45 q grozdja na ha, leta 1970 pa že 77 q. To pa je 3—4-krat več, kot dajejo v poprečju kmečki vinogradi. K temu naj še dodamo, da prideluje KKP visoko kvalitetna sortna bela vina, za katera so dobili na mednarodnih vinskih razstavah v Montpellieru (Francija) in Ljubljani že nad 150 zlatih medalj. Visoke pridelke dosegajo tudi v plantažnih nasadih breskev in hrušk. Pri pšenici, rži, ječmenu in ovsu dosegajo poprečje 25—30 q/ha, pri koruzi pa 45—50 q/ha. Pri tem je zanimivo, da so v letih plansko diriganega gospodarjenja gojili predvsem krompir in oves ter sorazmerno malo pšenice in koruze, sedaj pa je slika nasprotna. Tako so leta 1963 pridelovali krompir in oves na 270 ha, leta 1970 pa le še na 71 ha in od tega samo 17 ha krompirja. Prav nasprotno pa so leta 1963 imeli posejanih s pšenico le 74 ha, leta 1967 že 207 ha in leta 1970 celo 770 ha. V sedmih letih torej kar 10-kratno povečanje površin. Podobno je s koruso, pri kateri so od manj kot 200 ha v letu 1963 prišli na 557 ha v letu 1970. Povečano pridelovanje koruze je terjala potreba po krmi za svinjerejsko farmo, saj postaja kupljena koruza predraga in vse kaže, da bo t. i. »koruzna linija« morala dobiti še več površin. Hmelj daje odlične proizvodne rezultate, saj se po kvaliteti meri z najboljšim savinjskim hmeljem. Zato načrtujejo povečanje površin (sedaj 114 ha). Sadovnjake bo treba v prihodnjih letih hitreje obnavljati, saj dajejo obnovljeni nasadi dober pridelek.

Čredo lastne goveje živine so tudi v tem obdobju še naprej zmanjševali. Vzrok — neuskklajenost odkupnih cen živine in proizvodnih stroškov! Tako so imeli ob koncu leta 1970 v hlevih le še 1916 glav svoje gojeve živine proti 2661 leta 1961 in 2320 leta 1967. Krav molznic so imeli 515, leta 1967 pa ob že opravljenem zmanjšanju 617. Pač pa so imeli ob koncu leta 1970 v pitanju 1619 glav tuje goveje živine. Njihova korist je bil prirastek. Pri pitanju goveje živine so dosegli lepe rezultate, saj so dvignili poprečni dnevni prirastek pri pitancih od 0,89 kg v letu 1967 na 1,18 kg v letu 1970. Poprečna mlečnost krav je že dosegla 3500 litrov, medtem ko je znašala leta 1963 samo 2530 litrov. Dalje so imeli ob koncu leta 1970 v svinjari 25.361 svinjskih rilcev, od tega 2300 plemenskih svinj in 14.000 pitancev v svinjerejski farmi. Pri prašičih v pitanju so dosegli poprečni dnevni prirastek 0,514 kg.

Bistveno so izboljšali v zadnjih letih tudi mehanizacijo predvsem pri traktorjih in k njim pripadajočih priključkih (92 traktorjev proti 71 v letu 1967).

In kako se takšen razvoj kaže v finančnih kazalcih?

Tabela 6

Osnovna sredstva, finančna realizacija in poslovni sklad KKP
za obdobje 1966—1970

v 000 n din

Leta	Osnovna sredstva		Finančna realizacija		Poslovni sklad
	znesek	% sedanje vrednosti	znesek	indeks 1961 = 100	
1966	107,669	77,0	118,296	835	39,975
1967	128,996	79,4	128,232	905	57,703
1968	138,034	79,5	118,662	836	57,120
1969	134,315	71,8	152,607	1.077	60,626
1970	139,153	75,9	190,604	1.346	63,419

Primerjava podatkov iz tabel 2 in 6 nam kaže, da se je vrednost osnovnih sredstev v desetih letih povečala za okrog petkrat, kar je pripisati predvsem novo zgrajenim objektom (svinjerejska farma), povečanju mehanizacije in v manjši meri povečanju površin. Visoko povečanje vrednosti osnovnih sredstev v letu 1965 je nastalo zaradi dograditve svinjerejske farme in njene vključitve v obratovanje, medtem ko je skok v letu 1966 pripisati valorizaciji osnovnih sredstev. Zelo ugodno je dejstvo, da so osnovna sredstva amortizirana le 24,1%. V več kot 100% povečanju finančne realizacije v letu 1966 se zrcali občuten dvig cen vsem kmetijskim proizvodom. Tudi občutno povečanje finančne realizacije v zadnjih dveh letih gre predvsem na račun stalnega naraščanja cen, vendar pri tej ugotovitvi ne smemo zanemariti tudi količinske in kakovostne rasti proizvodnje. Pohvalna je sicer počasna, vendar stalna rast poslovnega sklada. Vsi podatki govorijo za solidno gospodarjenje brez izgub.

Navedeni podatki kažejo, da dosega KKP dobre proizvodne in finančne rezultate ter s tem prispeva h kvantiteti in kvaliteti kmetijske proizvodnje v občini, da je spodbuden zgled kmetom, jih s kooperacijo še posebej stimulira za dvig kmetijske proizvodnje in uveljavlja v kmetijski sferi nove družbene odnose. S finalizacijo in prodajo svojih proizvodov v lastnih obratih dosega ugodnejše finančne efekte, s povečevanjem proizvodnje in rastočo kvaliteto svojih proizvodov prispeva k boljši oskrbi domačega trga, prodira pa tudi na inozemsko tržišče in ustvarja devizni fond.

Njegov nadaljnji razvoj je usmerjen v pospešeno specializacijo v proizvodnji svinjskega in govejega mesa, vina in sadja s težnjo po vse višji stopnji finalizacije in neposredne ponudbe potrošniku. Pri tem bo imela vedno bolj pomembno vlogo kooperacijska povezanost s kmeti, treba pa bo poiskati tudi različne oblike poslovno-tehničnega sodelovanja ali celo integracije s sorodnimi delovnimi organizacijami (npr. mesokombinat »Perutnina« Ptuj, druga vinogradniška posestva na Štajerskem zaradi enotnejšega nastopa na zunanjem trgu itd.).

Jeseni 1971 so v Kmetijskem kombinatu Ptuj praznovali deseto obletnico dela kombinata. Proslave so se udeležili skoraj vsi aktivni člani kolektiva in precej že upokojenih članov. Iz slavnostnega govora glavnega direktorja povzemamo nekaj podatkov in misli, ker sodimo, da lahko po svoje dopolnijo sliko, ki smo jo ustvarili z našo študijo.

KKP obsega sedaj skupno 11.300 ha zemljišč, od tega 2100 ha njiv, 300 ha vinogradov, 220 ha sadovnjakov, 114 ha zemljišč, 3360 ha travnih površin in 5200 ha gozdov. Blizu 72% vseh zemljišč je v parcelah, večjih od 10 ha. V tem desetletnem obdobju so investirali skupno okrog 10 milijonov din, od tega v gradbene objekte 42 milijonov din in v delovne naprave 23 milijonov din. Tako so povečali vrednost osnovnih sredstev od začetnih 23 milijonov din na sedanjih 140 milijonov din. Skupno letno proizvodnjo nekaterih glavnih proizvodov so v desetih letih povečali od okrog 500 na 4000 vagonov. V vsem desetletnem obdobju so poslali na tržišče okrog 50.000 vagonov raznih proizvodov. S tem so dvignili finančno realizacijo od 15 na 230 milijonov din, ali za 15,8-krat. Ob stalni rasti realizacije in zmanjševanju števila zaposlenih se je dvignila povprečna vrednost realizacije na enega zaposlenega za 18-krat, dohodek na zaposlenega za 8,7-krat, osebni dohodki zaposlenih pa za 5-krat. V istem času so se cene glavnim proizvodom povečale v povprečju za okrog 4-krat (vino 2,1-krat, pšenica in koruza 3,8-krat, mleko 4-krat, prašiči 2,8-krat in goveji pitanci 4,8-krat).

Število zaposlenih so zmanjšali od 1584 na 1174. V pokoj je odšlo 315 članov kolektiva, torej upokojujencev v glavnem niso nadomeščali z novimi delavci. Zmanjšuje se fluktuacija, saj je skoraj polovica sedaj zaposlenih v kombinatu že od ustanovitve. Kolektiv skrbi za stalno izboljševanje strokovne usposobljenosti svojih članov. Tako si je v tem času okrog 600 zaposlenih pridobilo višjo strokovno izobrazbo. S tem so bistveno izboljšali strukturo zaposlenih z visoko, višjo in srednjo izobrazbo ter za več kot polovico zmanjšali število nekvalificiranih delavcev (od 951 na 408). V raznih samoupravnih organih in njihovih po-

možnih telesih (komisijah) je sodelovalo 2900 članov kolektiva, kar pomeni, da je bil v poprečju vsak član kolektiva 2-krat član enega od teh organov.

Osnovne nadaljne naloge KKP so: količinsko in kakovostno razvijati živinorejo, vinogradništvo, poljedelstvo, sadjarstvo in jagodičarstvo; izboljševati obstoječa in pridobivati z melioracijami nova zemljišča; modernizirati obstoječe predelovalne obrate in sami ali v sodelovanju z drugimi graditi nove ter tako čimveč proizvodov finalizirati in deloma tudi neposredno ponuditi potrošniku; širiti proizvodno sodelovanje z zasebnimi kmeti. Ob tem svojem načrtu za prihodnje pa terjajo, da se večkrat proklamirana agrarna politika dosledneje urešničuje.

Tako se je razvil KKP iz neobogljjenih začetnih državnih kmetijskih gospodarstev in ponesrečenih KDZ v družbeni kmetijski veleobrat, ki pomeni kljub sorazmerno majhnemu deležu v skupni kmetijski površini občine odločujočo in trdno osnovo za hitrejše nadaljnje razvijanje sodobne kmetijske proizvodnje ter pospešuje s tem na vasi socialnoekonomske spremembe. Z obsežnejšimi arondiranimi kompleksi pod eno kulturo sredi množice majhnih in z različnimi poljedelskimi kulturami zasajenih parcel zasebnih kmetov, z usmerjanjem kmetov v specializirano proizvodnjo v okviru kooperacije in z gradnjo svojih gospodarskih objektov pa prispeva tudi k spreminjanju zunanjšega videza pokrajine; vse to je za družbeno geografijo zanimivo in pomembno.

GLAVNI VIRI, GRADIVO IN LITERATURA

1. Vladimir DJURIC: Razvoj i funkcije agrarno-industrijskog kombinata »Beograd«. Zbornik radova prvog jugoslovenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3. do 5. decembra 1964. Ljubljana 1967.
2. Svetozar ILEŠIĆ: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev. CZN — nova vrsta, 3. (XXXVIII.) letnik. Maribor 1967.
3. Vladimir BRACIĆ: Vinorodne Haloze. Založba Obzorja, Maribor 1967.
4. Univ. prof. dr. habil. inž. Ivan SMALCELJ: Studijska ekspertiza o razvoju kmetijstva občine Ptuj. Ciklostil. Ptuj 1963.
5. I. SMALCELJ-J. BUTINAR: Kmetijstvo občine Ptuj. Ciklostil. Ptuj 1965.
6. Albin PREPELUH: Naš veliki problem agrarna reforma. Ljubljana 1933.
7. Inž. Dušan SUHADOLNIK: Poročilo o površini zemlje last SLP na področju okraja Ptuj. Tipkopisno poročilo v zasebni lasti avtorja. Ptuj 1955.
8. Inž. Dušan SUHADOLNIK: Razvoj kmetijskega združenstva v okraju Ptuj od konca prve svetovne vojne do danes. Tipkopisno poročilo v zasebni lasti avtorja. Ptuj 1954.
9. Janez Petrovlč: Gospodarski pregled ptujskega okraja. Ptujski zbornik I. Ptuj 1953.
10. Anton PURG: Gospodarski razvoj v ptujskem okolišu po osvoboditvi. Ptujski zbornik II. Ptuj 1962.
11. Josip BUTINAR: Prispevek k preučevanju tendenc specializacije kmečkih gospodarstev na osnovi analize današnjega sistema gospodarjenja. Tipkopis. Maribor 1966.
12. Arhiv nekdanjega KG Zavrč.
13. Arhiv kmetijskega kombinata Ptuj z zaključnimi računi in drugo dokumentacijo za razna leta.
14. Arhiv referata za kmetijstvo pri občinski skupščini Ptuj.

RAZVOJNI PROBLEMI DRUŽBENEGA SEKTORJA KMETIJSTVA V SR SLOVENIJI OB PRIMERU KMETIJSKEGA KOMBINATA PTUJ

Povzetek

Nastanek in razvoj družbenega sektorja kmetijskega gospodarstva kažeeta splošne razvojne poti, iskanja in rešitve v izgrajevanju specifičnega jugoslovenskega modela družbene ureditve — samoupravnega socializma. Zaradi posebnih ekoloških in socialnih razmer v severovzhodni Sloveniji in v ptujski občini še posebej pa so nastale nekatere tudi svojevrsne oblike in tako lahko velja razvojna pot sedanjega kme-

tjskega kombinata Ptuj za šolski primer nastajanja, razvijanja in splošne problematike družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji.

V razpravlj obravnavane procese in njihov vpliv na družbenogeografske in pokrajinske spremembe lahko delimo na štiri faze.

1. Obdobje 1945—1952. Z izvedbo tako imenovanih »zemljiških zakonov« se je spremenilo lastništvo nad zemljo. Iz dela razlašene in nasilno odkupljene zemlje so nastale t. i. družbene (v prvi fazi državne in zadružne) kmetijske gospodarske organizacije — kmetijska gospodarstva (KG), zadružne in druge ekonomije (ZE in E) ter kmetijske delovne zadruge, ki so nastajale z združevanjem zemlje zasebnih kmetov (KDZ). Majhne, praviloma razmetane parcele, pomanjkanje sodobnejše kmetijske mehanizacije in ne nazadnje obilica delovne sile so prispevali, da je proizvodnja v teh kmetijskih organizacijah v začetnem obdobju obdržala krajevno tradicionalno množico kultur in zastarelo proizvodno tehnologijo. Ob povprečnih hektarskih donosih in sorazmerno visoki režiiji je bila takšna proizvodnja precej draga.

Manjši del razlašene zemlje je dobil na osnovi agrarne reforme vaški proletariat — agrarni interesenti. Tako se je povečalo število kočarjev in majhnih kmetov, ki kot kmetijski tržni proizvajaleci niso imeli nobene perspektive. Kmečki proletariat in polproletariat, ki sta bila naravni izvir novih industrijskih delavcev, je bil sedaj vsaj začasno vezan na zemljo in tako je v mestih in novo nastajajočih industrijskih središčih začelo primanjkovati delovnih moči, zato so tudi z administrativnimi ukrepi mobilizirali na kmetih odvečno delovno silo. Deagrarizacija je bila počasna in ob visoki natalnosti je število prebivalstva na vasi naraščalo. V pokrajini ni bilo opaziti nobenih sprememb.

2. Obdobje 1953—1957. Spremenjena politika do kmetijskega združništva je prinesla proces likvidiranja KDZ. Nekatere so se razšle, druge so se reorganizirale v KG ali se priključile obstoječim KG. Z novimi zakonskimi ukrepi so KG dobila množico praviloma majhnih in daleč naokoli razmetanih parcel ter novo delovno silo, kl ni mogla imeti polne letne zaposlitve (viničarski zakon). Čeprav so v tem obdobju KG že dobila nekaj sodobnejše mehanizacije (traktorji) ter so se začele prve akcije za arondacijo in proizvodno specializacijo, se med drugim tudi zaradi socialnega varstva novo pridobljene delovne sile (viničarji) še ohranja polkulturalna proizvodnja z visoko stopnjo ročnega dela. Primanjkujejo investicijska sredstva ali pa so strogo namenska, včasih celo vsiljena za ne dovolj premišljene gradnje in dajana pod čisto neugodnimi kreditnimi pogoji. Nekatera KG poslujejo z izgubo (tudi s planom predvideno). Velike možnosti zaposlitve v mestih in slabe razvojne perspektive na kmetiji so sprožile proces množičnega odhajanja kmečke mladine v mesta, kar povzroči hitrejšo prestrukturiranje kmečkih gospodarstev. V pokrajinski sliki še vedno ni bilo večjih sprememb.

3. Obdobje 1958—1964. Družbeni sektor kmetijstva se nadalje ekstenzivno širi. Do privatnega kmeta se vodi še vedno politika trde roke. Ekonomičnost poslovanja dobiva pri veljavi, zato se začno majhna KG združevati v večje obrate vse do nastanka kmetijskega kombinata Ptuj (KKP) kot kmetijskega veleobrata, ki proizvodnji priključuje še predelavo in deloma prodajo svojih proizvodov. Z okrog 10.000 ha površini postane KKP drugo največje družbeno kmetijsko gospodarstvo v SR Sloveniji. Razdrobljene, po vsej občini in zunaj nje razmetane parcele (KKP je imel nad 1000 parcel manjših od 2 ha) otežujejo uvajanje proizvodne specializacije in sodobnejše proizvodne tehnologije, zato postane arondacija ekonomska nujnost. Z arondacijo nastajajo večji proizvodni kompleksi. KKP začne hitreje modernizirati tehnološki proces in specializirati proizvodnjo, pri tem dosega večje hektarske donose in družbeni sektor kmetijstva postaja zgled privatnim kmetom. Pojavijo se prve oblike kmetijske proizvodne kooperacije. Ekstenzivna rast industrije še vedno pospešuje beg mladine iz vasi v mesta. Tradicionalna navezanost na zemljo, sorazmerno nizki osebni dohodki in nezaupanje v stalnost zaposlitve prispevajo, da si novi industrijski delavci želijo ohraniti nekaj zemlje, zato rastejo po vaseh v širši okolici mest nove domačije dvožlvarjev delavcev-kmetov. Širša okolica mest doživlja hitro deagrarizacijo, v oddaljenih predelih (Haloze) se pojavi depopulacija. Struktura kmečkih gospodarstev se hitro spreminja, tako da raste število mešanlih in ostarelih gospodinjstev. Kmetom začne primanjkovati delovnih moči, zato opuščajo intenzivne površine in proizvodnjo. Pojavlja se socialna praha. Kmetje prodajajo dele posestev, ki jih kupuje KKP. V pokrajinski sliki prihaja do večjih sprememb — terasni vinogradi in sadovnjaki, velike površine specializirane poljedelske proizvodnje, novi gospodarski objekti KKP in rast vaških naselij v bližini mest ob hkratnem zmanjševanju deleža kmečkega prebivalstva v njih (spalna naselja).

4. Obdobje 1965—1970. Razglasitev gospodarske in družbene reforme (avgust 1965) zahteva, da se ekstenzivno in še vedno delno centralno dirigirano gospodarjenje,

umakne intenzivnemu in akumulativnemu gospodarjenju, ki naj utrdi gospodarski razvoj. Princip dobrega gospodarjenja postane vodilni element. Politika do privatnega kmeta in terciarnih dejavnosti je bila liberalizirana.* KKP površinsko več ne raste, temveč pospešuje arondacijo in selekcijo zemlje, prodaja manjše oddaljene površine, ki jih kupujejo kmetje ali meščani za weekend. Specializirana proizvodnja KKP daje vse boljše rezultate ter opravlja intenzivno horizontalno in vertikalno integracijo, s priključitvijo treh kmetijskih zadrug pa postane tudi organizator široko razvejane kooperacije in trgovine s kmetijskimi pridelki in reprodukcijskim materialom. KKP postane z izboljšanjem kadrovske strukture zaposlenih nosilec proizvodne kooperacije in organizator vzornih zasebnih kmetij. Prerod iz ekstenzivnega v intenzivno gospodarjenje zaustavi zaposlovanje nove delovne sile, marsikje v industriji in tudi na KKP celo odpustijo del zaposlenih. Namesto prejšnjega pomanjkanja pride do kratkotrajnega presežka delovne sile. Začenja se obdobje odhajanja na sezonsko ali stalnejšo delo v tujino.

KKP gospodari pohvalno in postaja vse pomembnejši gospodarski dejavnik v občini. Vnanja podoba pokrajine se nadalje spreminja.

THE DEVELOPMENT PROBLEMS OF SLOVENIA'S SOCIALIST AGRICULTURE EXEMPLIFIED IN THE INSTANCE OF THE COMBINED COLLECTIVE FARM AT PTUJ

Summary

The origin and development of our Socialist agriculture reflect the general evolution, the searches and solutions of the specific Yugoslav model, i.e. self-managing Socialism. Under the particular ecological and social conditions in NE Slovenia, especially in the community of Ptuj, some original forms have arisen that make the growth of the present-day combined collective farm »Ptuj« a test-case of our Socialist agriculture's origin, development and general problems.

The processes discussed in this paper and their effect on socio-geographical and regional changes may be divided into four periods.

1. The 1945—1952 Period.

Through the so-called Agrarian Laws, the rights of landed property were changed. Out of certain Socialized and compulsorily expropriated estates, the so-called Socialist (in the first stage: state-owned and co-operative) agricultural organizations (enterprises) arose, furthermore cooperative farms and other farms, and farming cooperatives formed through compulsorily combined and rounded-off private lands. The small, usually scattered, plots, the lack of contemporary agricultural machinery and — last, but not least — the manpower surplus, all forced these agricultural organizations to keep, in the initial period, their local tradition of mixed farming and obsolete technology. Considering their low average produce per hectare and their relatively high overheads, such production was rather costly.

The smaller part of the expropriated estates was given under the agrarian reform to the village proletariat as prospective farmers. Thus, the number of cottagers and small-holders, who had no prospective as producers for the agricultural market, was augmented. The farming proletariat and semi-proletariat — the natural reservoir of new industrial workers — was now, at least temporarily, tied to the soil, whereas in the towns and in the newly arisen industrial centres manpower was becoming scarce; hence, through administrative measures the surplus of workers was mobilized in the population increased. No change was perceptible in the landscape.

This process was slow, and owing to the high birth-rate the rural

2. The 1953—1957 Period.

A modified policy towards the farming cooperatives brought on the liquidation process of these organizations. Some of them dissolved, others reorganized themselves as Socialist agricultural enterprises or joined some such existent organization. Under new laws, these organizations gained a great many plots, usually small and widely scattered, and new manpower, unable to have year-round employment, e.g. wine-growers' hands. Although in this period these Socialist farming organizations received

* Nova agrarna politika je odprla zasebnim kmetom jasnejše perspektive, zato začenjajo modernizirati svoja posestva (mehanizacija, specializirana proizvodnja v okviru kooperacije). Sedaj kupujejo zemljo kmetje, ki si želijo optimalizirati površine, zastavlja se celo vprašanje povečanja maksimuma obdelovalne zemlje nad 10 ha. Ob podpori javne pospeševalne službe nastajajo vzorne kmetije.

some modern tractors and the like, and some rounding off and agricultural specialization set in, mixed-farming methods with a high share of manual labour continued to exist, partly because of the social protection of newly employed vine-dressers and vintagers. Investments were scarce or strictly earmarked, sometimes even forced upon the enterprises for insufficiently thought-out construction projects, and frequently granted under unfavourable loan conditions. Some of these farming enterprises are managing at a planned loss. Better employment in towns and bad prospects on farms have caused a general rural exodus and thereby a restructuring of the farming economy. As for the landscape, there have still not been major changes.

3. The 1958—1964 Period.

Socialist agriculture continued to expand extensively. Vis-a-vis the private farmer, strong-arm policy was pursued. Profitable management was becoming ever more important and small farming enterprises («KG») began integrating; thus the Combined Collective Farm »Ptuj« arose, where the production cycle was completed by processing and — partly — selling its products. With about 100 sq. km. (38.6 sq. miles) »Ptuj« has become the second largest Socialist agricultural enterprise in Slovenia. The still scattered plots, dispersed over the entire community and outside — this enterprise had over 1,000 plots smaller than 2 hectares (4.9 acres) —, hampered the introduction of specialized work and contemporary technology; hence, rounding off became an economic necessity. After the rounding-off process, the areas were larger, the enterprise started to modernize rapidly its technology and specialize its production; thus, the average produce per hectare augmented and Socialist farming became a model to the private farmer. The first forms of farming collaboration came into being. The industrial expansion still furthered the mass migration of rural young people to the towns. Their traditional ties to the soil, their relatively low income and their distrust of the permanence of their employment made them, even as industrial workers, keep some land; hence, in the broader environs of the towns new homesteads of »amphibious« workers-and-farmers arose. While this was going on in the broader environs of the towns, remoter areas, e.g. the Hálóze, suffered depopulation. The structure of the farmsteads rapidly changed so that the number of obsolete and mixed farms grew, and rural manpower became scarce, which resulted in the abandonment of intensive farming. »Social fallow« came into use. Farmers sold part of their land, which was then bought by the »Ptuj« farm. The landscape showed major changes: terraced vineyards and orchards, large surfaces of specialized agricultural production, new farm buildings, growth of villagelike settlements not far from towns, so-called »dormitory settlements«.

4. The 1965—1970 Period.

The economic and social reform, proclaimed in August 1965, prescribed that the extensive and still partly centrally directed management give way to intensive, accumulative management, to strengthen the economic upswing. The principle of efficient management became the leading element. The policy towards the private farmers and tertiary activities was liberalized.* The »Ptuj« farm ceased expanding; on the other hand, it was furthering the rounding off and selection of land, and sold some minor, remote plots to farmers or for week-end bungalows. »Ptuj«'s specialized production yields ever better results and carries out intensive horizontal and vertical integration; through absorbing three agricultural cooperatives, it has started to organize widely ramified cooperation and to trade agricultural produce and reproduction materials. By improving the structure of its junior staff, »Ptuj« has become the bearer of productive cooperation and organizer of model private farms. The transition from extensive to intensive culture has stopped the employment of new workers. Some factories — and also »Ptuj« — are even reducing the number of their staff. Instead of the former manpower shortage, a temporary surplus of labour appeared, and a period of seasonal or more permanent work abroad began.

The combined collective farm »Ptuj« is managing well and growing to be an ever weightier economic factor in the community. The look of the landscape is continuing to change.

---

* The new agrarian policy opened brighter prospects to the private farmers, and they began to modernize their farms with new mechanical equipment, and to specialize within cooperatives. Now farmers bought land in order to improve their productive areas, and even the raising of the maximum permissible area of arable land over 10 hectares (24.7 acres) is being contemplated. With the aid of a special public service, model farms are organized.

K A Z A L O

	Stran
Jože Koropec: SREDNJEVESKO KONJIŠKO GOSPOSTVO	I
Die mittelalterliche Herrschaft von Konjce	13
Jože Koropec: ŠTATENBERG IN KMEČKI UPOR	14
Statenberg und der Bauernaufstand	33
Ivan Skafar: POSEST DOLNJELEDAVSKIH BĀNFIJEV LETA 1389	35
Antoša Leskovec: URADNA POTOVANJA MARIBORČANOV LETA 1565	65
Die Amtsreisen der Mariborer Bürger im Jahre 1565	67
Jakob Richter: PRIPRAVE ZA USTANOVITEV FILOZOFŠKEGA LICEJA V MARIBORU	68
Préparatifs pour la fondation du lycée philosophique à Maribor	74
Mavricij Zgonik: DELEŽ FALSKE GRAŠČINSKE POSESTI PRI RAZVOJU GOSPODARSTVA IN PREOBLIKOVANJU POKRAJINE NA LOVREN- SKEM IN RUSKEM POHORJU V 19. STOLETJU	75
Le rôle de la propriété seigneuriale de Fala dans le développement de l'éco- nomie et dans la transformation de la région à Pohorje d'est au 19 ^e siècle	98
Jan Šedivý: PROFESORJI KLASIČNE GIMNAZIJE V MARIBORU III	100
Tone Ferenc: NOV OKUPATORJEV DOKUMENT O NAPADU NA POHORSKI BATALJON 8. I. 1943	151
Vladimir Bračić: RAZVOJNI PROBLEMI DRUŽBENEGA SEKTORJA KMETIJ- STVA V SR SLOVENIJI OB PRIMERU KMETIJSKEGA KOMBINTA PTUJ	157
The development problems of Slovenia's Socialist agriculture exemplified in the instance of the combined collective farm at Ptuj	179

**CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIŠJE
NOVA VRSTA**

8. (XLIII.) LETNIK 1972, ZVEZEK 1

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdalo Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva v Mariboru — Založila založba Obzorja Maribor — Za založbo Jože Košar — Natisnilo junija 1972 CP Mariborski tisk v Mariboru

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ČZN
1972

38

118720036,2

COBISS ■